כל הזכויות שמורות
© by Rabbi ABRAHAM SCHREIBER 1963
אין להדפיס ספר זה ואפילו חלקים ממנו מבלי רשותי

Printed in Israel
נדפס בישראל
דפוס התחיה בע"מ, ירושלים

ה ק ד מ ה

כתב רבינו בחיי בפירושו על התורה סוף פ׳ ויקהל וז״ל: „ודע כי הסיפור בענין המשכן וכליו והחוקים בתכונת צורותיו ומובאיו ושיעור אורכן ורחבן וקומתן אע״פ שאין בית המקדש קיים מצוה גדולה הוא עד שמים יגיע שכרה ותורה היא וללמוד אנו צריכין, וכן הזכירו רז״ל בענין הקרבנות כי כל המתעסק בלימוד פרשיותיו וישא ויתן בלבו ענייניהם כאלו הקריב הקרבן עצמו, הוא שאמרו [מנחות קי, א] כל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריב עולה בפרשת חטאת כאלו הקריב חטאת, וכן כולם, הא למדת מזה על הסיפור בפיו בלבד שכרו אתו ופעולתו לפניו כאלו עשה המעשה והקריב הקרבן על המזבח, והוא הדין בסיפור ענייני המשכן והמקדש שיש לנו זכות עצומה ועקב רב כאשר נהגה בהם ונשתדל להבין פשוטיהם ונגליהם על אחת כמה וכמה אם נזכה להשיג תוכם להשיג אחד מרמזיהם, והוא שהזכיר דוד על הענין הזה על הנסתר ועל הנגלה, סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון [תהלים מח, יג, יד], ובזכות הסבוב וההקף בנגלה ובנסתר ישוב שכינתו לתוכו שנאמר [שם טו] כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות״ עכ״ל, וראה מאמרי חז״ל במדרש רבה ותנחומא, המובאים בראש שני הספרים שהגני מוציא לאור עכשיו ב״ה.

אעפ״כ מעטים הם הלומדים מסכת מדות והלכותיה, ונראה מפני שאין לנו מפרשים רבים למס׳ זו ולא נתבארו פרטיה די צרכם וקשה להבינה על בוריה. לכן כאשר נזדמן לידי כתב יד הכולל באורו של הגאון ר׳ משה קויס זצ״ל (מעיר מנטובה) למס׳ מדות וראיתי בו פירושים ובאורים חדשים ומקוריים בדברי המשנה ובהרבה הלכות של הרמב״ם ודבריו מאירים עיני הלומד מסכת זו, שמחתי בו מאד והחלטתי להוציאו לאור. לעני״ד באורו יעזור הרבה להבין הלכות אלו ודבריו ישפכו אור חדש על ענייניה הקשים והמסובכים של מס׳ זו, וע״י כך ירבו העוסקים והמתעמקים בהלכות בנין בית קדשנו ותפארתנו וגם חלקי יהיה עמהם.

* *
*

רבינו משה קויס ז״ל היה מגדולי הדור בזמנו, כאשר מעיד עליו רבינו אברהם שער אריה ז״ל ממנטובה בספרו שלטי הגבורים (ספר על ענייני בית המקדש וכליו ובגדי כהונה וכו׳ מנטובה שעב, התוי״ט מביא את השלטי הגבורים פעמים

רבות ומשבח את פירושיו ודבריו). ר' אברהם הנ"ל מזכיר את רבינו בספרו פעמים אחדות ומתארו „הגאון המופלא בדורו" ובסוף פרק כח כותב עליו בזה הלשון: „דע אתה הקורא כי הגאון המופלא וריש מתיבתא כמהר"ר משה קזיס נר"ו שאין בתי כנסיות ומדרשות שבימינו נבעלים בפני גדול בישראל ברוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' כמוהו האיר עיני בהלכה . . ." עכ"ל.

בעל „מנחת שי" על התנ"ך — שהיה אדם גדול מאד כאשר נראה מספרו וכאשר מעיד עליו זקני החת"ם סופר זצ"ל בשו"ת חלק יו"ד סי' רע בזה הלשון: „והנה ספר מנחת שי הוא אשר כמכו עליו כל רבותי והוא מוסמך ומפורסם בין חכמי הספרדים" עכ"ל — מזכיר בספרו את רבינו ג"כ כמה פעמים (ציינם ר' חנגאל ניפי זי"ל בס' תולדות גאוני איטליא אות מ סי' נג). במנחת שי מגילת אסתר ב, ח כ' עליו וז"ל: „דודי מאד נעלה ריש גולה וריש מתיבתא כמוהר"ר משה קזיס מורי ורבי זצוק"ל" עכ"ל. ורמ"ש גירונדי זי"ל, בס' הנ"ל שם סי' עח, מביא שרבינו משה קזיס כ' חידושים למס' שבת, עיי"ש מ"ש על בנו ויוצאי חלציו שהיו גדולי התורה והיראה דור אחר דור.

רבינו החיד"א זצ"ל בספרו שם הגדולים אות מ סי' קעו כותב וז"ל: „מהר"ר משה קאזיס, בספר שלום הבית כ"י להרב מנחם קאזיס אביו של הרב חנניה ה"ה קנאת סופרים וחק לישראל מספר בשבחו מאד וכתב דהוו נפקין זקוקין דנורא מפומיה דהגאון מהר"ר משה קאזיס לפומיה דרבו הרמ"ע ז"ל. וראיתי שיטת חולין כ"י להרב מ' משה קאזיס ז"ל עכ"ל *.

מהאמור למעלה נודע לנו שרבינו חבר שיטה על מס' חולין, חידושים על מס' שבת, ובבריטיש מוזאום יש חבורו על מס' בבא מציעא.

אביו של רבינו, ר' שמואל ז"ל, היה ג"כ מרבני מנטובה מגזע היחס וחסיד, ראה רמ"ש גירונדי הנ"ל אות ש סי' יז ונפטר בערב ראש השנה שנת שלג.

* *
*

את שנת לידתו של רבינו לא מצאתי. לפי הנ"ל היה תלמידו של הרמ"ע מפנו. בספר שלטי הגבורים הנ"ל שנדפס במנטובה שנת שע"ב, כל פעם שמזכיר את שמו של רבינו כותב עליו ברכת החיים: „נר"ו" הרי שבשנת שע"ב היה עדין בחיים. מכל מקום אין ראיה גמורה, שהרי בעל שלטי הגבורים בפרק יד מזכיר את הגאון ר' שמואל מארלי וכותב עליו „נר"ו",

* ראה בהקדמה למשניות מנטובה שנת שמחו, וראה העתון היהודי איטלקי „זסילו איזראליטיקו" שנת 1903 עמוד 391.

צלום מכתב יד: «באור הר"מ קוזיס».

[illegible]

[illegible]

הוא מזכיר אותו גם בפרק כג דף כ עמוד א וכותב עליו „נר״ו", ואני מצאתי בספר פרטיכול של קהלת מנטובה כ׳ בזה הלשון: „בליל ב׳ ג׳ אפרי׳[ל] שע״א נועדו יחד מעלת הועד יחי׳ ואמרו מעלת הממונים יח׳ שלהיות שהיו ממונים על קופת עניי א״י מע׳[לת] האלופי׳ כמהר״ר שמואל מארלי ז״ל וכמהר״ר יהושע חי יחי׳ ונתבקש האלוף ארילי הנ״ל בישיבה של מעלה וחיים לכל ישראל שבק..." עכ״ל, הרי שהגאון ר׳ שמואל נפטר בשנת שע״א. וע״כ עלינו לומר שזה שכ׳ בעל שלטי הגבורים „נר״ו" הי׳ בשנת שסו—שסז, שנים שבעל שלטי הגבורים כתב בהם את ספרו (וכמו שכ׳ בסוף הספר שהתחיל לחברו אחרי ימי הפסח שנת שס״ו וגמרו בחדש אלול שנת שס״ז), ואח״כ כשהדפיס את הספר בשנת שעב לא חש לשנות מלים אלו. אבל בביקורי בשנת תשכ״ב במנטובה מצאתי בארכיון הקהלה עשרה כרכים כתובים בשפה איטלקית ע״י בונאיוטו יצחק לוי ע״ה, והם כוללים מפתח השמות וקצור תוכן כל ספרי הפרטיכולים של קהלת מנטובה עד שנת אלף שבע מאות ותשעים למספרם. בכרך ג עמודים מב—מד הוא כותב את המינויים הרבים והחשובים שנתמנה רבינו משה בן שמואל קוזיס זצ״ל, ביניהם כתוב שבשנת שמ״ו (יום יא לחדש יאנואר) הסמיכו אותו להיות רב ומורה הוראה בישראל. בשנת שמ״ט (8 לנובמבר) הוא נזכר בין אותם הרבנים של שאר קהלות איטליא, שנשלחו לרומא להשתדל בענין הצנזורה שהוטלה על ספרי היהודים [ראה ספרו הגרמני של החכם אברהם ברלינר ע״ה, צנזורה וקונפישקאטיאן ספרי היהודים במדינת האפיפיור, ברלין, 1891]; שם כתוב ג״כ שבשנת שע״ז (ב לסטמבר) נפטר רבינו זצ״ל.

רבינו אינו מזכיר את התוספות יו״ט אף פעם אחת, אע״פ שנדפס לראשונה בשנת שע״ה, מתקבל על הדעת שהתוי״ט לא הגיע לאיטליה אלא לאחר שע״ז.

* *
*

והנה מספרו זה של רבינו יוצא, שלא היו בידו ספרי הגמרא, אבל היו לו משניות, רמב״ם ושאר ספרים. ביום א דראש השנה שנת שי״ד שרפו ברומא את כל ספרי הגמרא ושאר ספרי קדש ובחדש שבט שנת שי״ד שרפו גם בשאר ערי איטליה וביניהם מנטובה — עירו של רבינו — אבל בערים אלה היתה הגזירה כנראה רק על ספרי הגמרא לבד ולא על שאר הספרים הקדושים אשר עליהם הוטלה רק צנזורה כדי למחוק מהם דברים שלא מצאו חן בעיני הכומרים*. היו אנשים יחידים שהחזיקו בידם במסירות נפש ממש, בסתר ובהחבא כמה מסכתות

* ראה ספרו של ידידי הביבליוגראף מר אברהם יערי נ״י, שריפת התלמוד באיטליא, תל־אביב תשי״ד.

מהש"ס (ראה הקדמת בעל גידולי תרומה, ווינציאה, ת"ג), ורק בזה אפשר להבין שהיתה לרבינו האפשרות לחבר ספר על מס' שבת, חולין ובבא מציעא.

מסבה זו, שלא היו בידי רבינו מסכתות הש"ס, הוא אינו מביא אף פעם את פירושו של רבינו שמעיה למס' מדות (פעם א מביאו ממ"ש בכסף משנה) ולא את המפרש למס' תמיד; הוא מביא את הרע"ב ולא את רש"י ותוספות אשר מהם לקח הרע"ב את דבריו, וגם במקומות אשר דברי הרע"ב הם הם דברי רש"י ותוספות בדיוק מביא רבינו את הדברים בשם הרע"ב ולא כ' שהיא שיטת רש"י או תוספות, והיינו משום שס' הגמרא לא היו בידו אבל ס' המשנה כן היו לו. ודע כי גם השלטי גבורים שכ' את ספרו בשנת שסו—שסז לא היו לו ס' גמרא בידו, כמש"כ בפרק יד דף יג עמוד ב בסופו וז"ל: „וגם מפני המניעה הידועה לא ראיתי מה שבאולי אמרו עליהן בגמרא, ואם ירצה ה' שתוכל בטובו וחסדו לינק דבש וחלב דברי רז"ל שם ויחפוץ ה' שיהיה ג"כ זה ברשיון מלכינו ושרינו... וכבר ידעת כי אני לא באתי ח"ו לחלוק על דברי רז"ל מעולם ועד עולם כי הם אמת ודבריהם אמת ברוך שבחר ושיבחר בהם ובמשנתם ובתורתם" עכ"ל, אבל משניות היו לו כמו שתראה על פני כל ספרו.

והנה בעל שלטי הגבורים ז"ל מזכיר את רבינו כמה פעמים בספרו; בפ"ג בפ' יד (דף יג עמוד ב) בסוף פרק כח (ובעוד איזה מקומות), ואעפ"כ מצאתי שבעל שלטי הגבורים כתב פירושים אשר לא נמצאו רק בספרו של רבינו ואינו מזכיר את שמו עליהם.

רבינו ראה מפרשים למס' מדות אשר אינם בידינו, ראה ראש פרק ג שכ' בשם מפרשים דבר שלא נמצא לפנינו אלא ברמב"ם, וכן בסוף פרק ב כתב בשם מפרשים, ולא נמצא הפירוש כי אם ברע"ב, ופעמים כ' פי' בשם מפרשים, שלא מצאתי אותו פירוש באף מפרש שלפנינו.

* *
*

כתב היד הזה שהננו מוציא לאור נמצא בספריית הסמינר אשר בנוי יורק. כל הסימנים מעידים שאין זה כתב ידו של רבינו אלא של איזה מעתיק. בהעתקת כתב היד הייתי זהיר מאד להעתיק בדיוק רב והשוויתי את העתקתי פעמיים עם הכת"י, באופן שבטוח אני שב"ה לא נפלה אפילו השגיאה הכי קלה בהעתקתי. את דברי רבינו חלקתי אני למאמרים מאמרים והדפסתי את המלים אשר לפי הבנתי הן הבאות מן המשנה באותיות עבות ואת הדברים של הפירוש באותיות רגילות. בכת"י זה תמצא כאשר האותיות ב או כ משמשות כמספר אז הן מנוקדות האות ב בצירי והכ"ף בפתח, ודבר זה מצאתי גם בכת"י אחרים הכתובים בכת"י יהודי איטלקי. נראה שעשו כן משום שבאותיות של כתב הנ"ל אות ב דומה

מאד לאות כ, ורק ע"י הנקודות אפשר להבדיל ביניהם ולקראן ב או כ, ומתוך הרגל לנקד אותיות אלו נקדון ג"כ כשכתבו יב או כא, כד וכדומה אע"פ שבמספרים אלו כבר א"א לטעות.

הארכתי לפעמים בהערותי כדי לבאר את דברי רבינו הנאמרים בקצור, ואולי לאחרים תהיינה הערותי אלו מיותרות, אבל כיון שהדברים נראו לי כמסובכים וקשים אמרתי כל פטפוטי דאורייתא טבין.

השתמשתי בסמ"ג דפוס ווינציאה, שז, ולפי הוצאה זו ציינתי את הדפים והעמודים. מחמת סבות שונות לא יכולתי לציין בכל מקום לספר חנוכת הבית שהנני מוסיפו לספרו של רבינו. ספר בשם חנוכת הבית חבר גם הרב ר' משה חפץ ז"ל מגוריציאה (איטליא) ונדפס ווינציאה תנ"ו. כשאני מציין לספרו הוספתי בסוגריים את המלה „חפץ" או את המלה „לרמ"ח" = לר' משה חפץ, וכשציינתי לספר „חנוכת הבית" שאני מוציאו לאור בזה ציינתי „לרמ"א" = לר' מלכיאל אשכנזי.

* *
*

והנני נותן רשימה מליאה מן הספרים והשמות של רבותינו ז"ל אשר רבינו מזכירם בספרו זה. כוכב בצד המספר מסמן שאותו הספר או השם מובא בעמוד זה יותר מפעם אחת.

הראב"ד: עמ' מב*, ס, עב.
אברבנ"ל: עמ' סז.
הרא"ש: עמ' כא.
בית יוסף: עמ' מב.
הר"ז הלוי [בעל המאור]: עמ' יד.
ריב"א: עמ' נז.
רבינו יהונתן: עמ' עב.
ילקוט [שמעוני]: עמ' ו.
יפה מראה: עמ' סז.
ירושלמי: עמ' סז.
רבינו ישעיה [תוס' ריי"ד]: עמ' נח, עא.
כסף משנה: עמ' ג, יט, כא, כט, נב, נו, סח.
מדרש: עמ' א (ויקרא רבה), מד (במדבר רבה), נו (מדרש תהלים).
רמב"ם: עמ' א, ב, ג, ח, י, יא*, יב*, יד, טו, טז, יח, יט*, כא, כב*, כג, כד, כו, כח, כט*, ל, לא, לג*, לה*, לו, לז*, לח*, לט, מ, מא*, מב*, מה, מו, נ, נא, נג*, נד, נה, נח, נט*, ס*, סח, סט, ע*, עא*.
נספחות מדוייקות [של המשנה]: עמ' מג.
סמ"ג: עמ' ה, ז*, י, יד, יט, כג, כו, כט, נו, נט*, ס, סח, סט, ע*.
רבינו עובדיה: עמ' ב, ה*, ז, ט, יא*, יד, טו*, טז*, יז, יט, כא, כב, כג,

כה, כו, כז*, כח, לא, לד*, מב*, מז, נג, נו, נח, נט, ע, עב.
עין ישראל: עמ' גב, נד*, נו.
ערוך: עמ' ט, יד, יט, כג, נג*, נד, סד.

פרקי דר' אליעזר: עמ' כ.

קמחי: עמ' כב.
קרית ספר: עמ' ל, לה, לו*, נא.

רש"י: עמ' יט*, כד, ל*, לג, לד, מב, נב, נד, נו, נז, נח, נט*, ס, סא*, סב*, סד*, סו, סז, סח*.
רבינו שמשון: עמ' יד, יז.
רבינו שמעיה: עמ' נב.

תוספתא יומא: עמ' ח, כד; מעשר שני: עמ' יד; זבחים: עמ' טו, מ; סוכה: כד, לה; מעילה: לה.

* * *

רציתי לדעת יותר פרטים על חייו ופעולותיו של רבינו משה קזיס זצ"ל, לכן כתבתי על כך לידידי באיטליא והם פרופ. דן לטיס נ"י בוויניציאה, ואהובי מנוער מר יוסף פנו נ"י וויניציאה. הם טרחו בעדי באדיבותם הרבה. על ידיהם באתי בקשר עם מי שהכרתיו מנוער ה"ה פרופ. אביגדור (וויטוריו) קולורני נ"י במנטובה. הוא הוא בטובת לבו אלי טרח הרבה מאד לטובת הענין בהיותי במנטובה בשנת תשכ"ב; בלעדיו לא הייתי מתמצא בספרי קהלת ישראל שבמנטובה; הוא הוא שכתב לי שבספריית העירייה במנטובה נמצא ספר בכתב יד בשם „חנוכת הבית" על עניני בית המקדש, הנזכר ברשימתו האיטלקית של מורטרא: קטלוג על כת"י עבריים בספריית קהלת מנטובה (לוורנו 1878). תודתי העמוקה נתונה לכולם. כתבי יד אלו שברשימת מורטרא הם עכשיו כולם בספריית העירייה של מנטובה. רשימתו של מורטרא אינה מדוייקת ולכן אינני סומך עליה כלל.

כאשר הגיע לידי צלום ס' חנוכת הבית ראיתי שכדאי הוא להדפיסו ולהוסיפו לספרו של רבינו משה קזיס זצ"ל. העתקתי את כתה"י בזהירות רבה כמו שכתבתי בראש הקדמתי ביחס לספרו של ר"מ קזיס ז"ל.

המחבר ז"ל גלה בסוף הקדמתו את שמו הפרטי „מלכיאל", ואחרי ההקדמה כתב את ראשי התיבות „מ"א" ופתרתי אותם: „מלכיאל אשכנזי". הדבר נתאמת מספרי הארכיון של קהלת ישראל במנטובה.

בארכיון של הקהלה במנטובה ישנם יותר מארבעים ספרים (לפי זכרוני), הכוללים את כל הפרטיכולים של הוועדים השונים אשר נהלו את עניני הקהלה בחומריות ורוחניות, במשך כמה מאות שנים. והנה מר יצחק (בונאיוטו) לוי ע"ה כתב בשפה

האיטלקית את מפתח השמות וקצור החלטות הוועדים הנמצאים בכל הכרכים הנ״ל, עבודה זו משתרעת על פני עשרה כרכים. השמות מסודרים לפי הא״ב האיטלקי. במפתח השמות מצאתי שבתקופה שנתחבר ספר זה היה שם במנטובה חכם חשוב ששמו ר׳ מלכיאל אשכנזי ז״ל — שם משפחתו באיטלקית היה ,,טדסקי״ — לא מצאתי את שמו בשום מקום ואף לא בספר תולדות גדולי איטליא (טריאסטי, תרי״ג). בספר הארכיון של קהלת מנטובה מצאתי שר׳ מלכיאל אשכנזי ז״ל מוזכר החל משנת שע״א עד שנת שפט (יום מותו לא מצאתי). במשך שנים אלו נמנה ר׳ מלכיאל אשכנזי למינויים חשובים מאד בהנהלת הקהלה, וביניהם מינוי על קופת עניי ארץ ישראל. בשנת שע״ז הסמיכוהו להיות ,,מעלת החבר״. ידוע שבאיטליא תואר ,,החבר״ ניתן רק לתלמיד חכם מובהק וגדול. משמעות התואר ,,חבר״ היתה: חבר בבית הדין או חבר להרב אב בית דין. עלינו לדעת שבאותה התקופה היו רבני מנטובה כולם גדולי ישראל. בין המינויים השונים מנו אותו בשנת שפ״ג ביחד עם החכם ווידאל נורצי על כל האיטליזים שבעיר; בשנת שפ״ט נמנה על עניני הכשרות שבעיר, זה המנוי האחרון הנזכר ברשימה הנ״ל.

* *
*

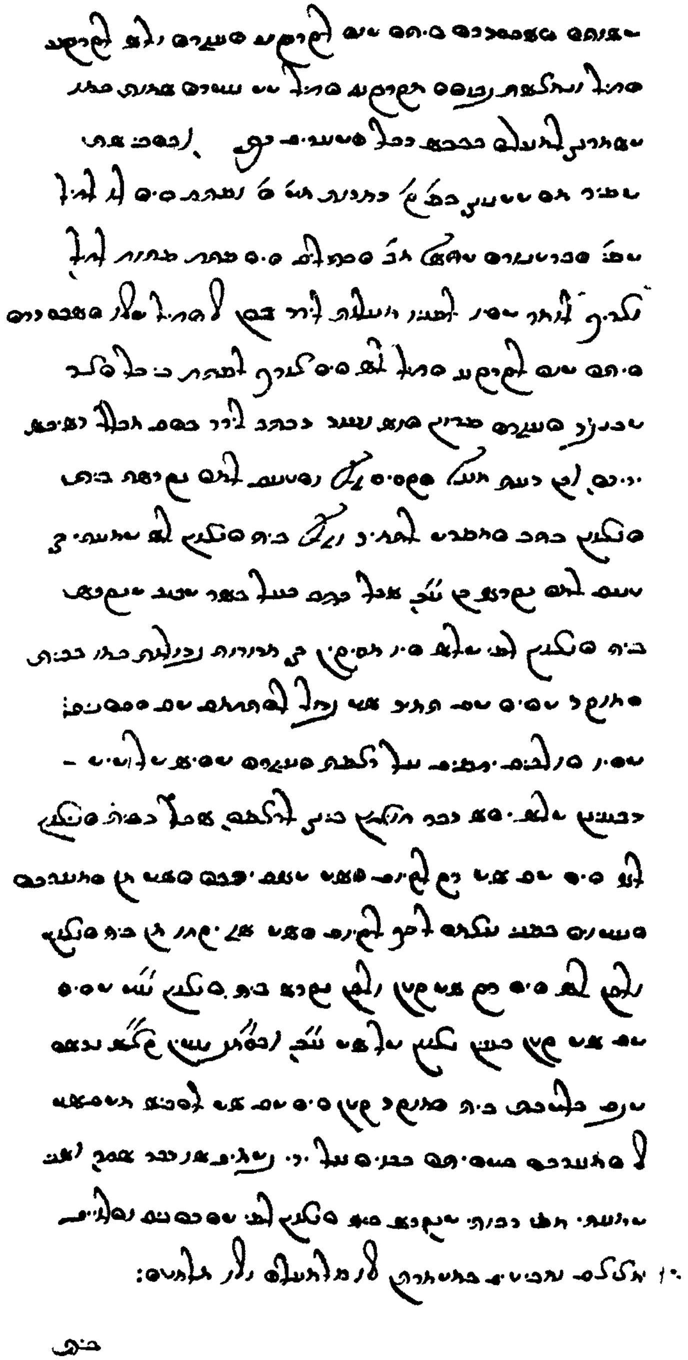
ברור לי שכתב היד הוא העתקה ולא כתב ידו של המחבר. נראה שהמעתיק לא היה תלמיד חכם כלל, ואולי ע״י שגיאות ההעתקה באו בספר שנים-שלשה דברים תמוהים. בראש העמוד הראשון של הכת״י כתוב: ,,מתנה מכמהר״ר משה חיים סלם יצ״ו בחדש כסלו שנת תקכ״ט״.

המחבר ז״ל מזכיר כמה פעמים שחבר ספר על המשכן שעשה משה רבינו ע״ה. כל פעם שהמחבר מביא את דבריו ממקום אחר שבספר זה או בספרו על המשכן הוא כותב ,,דף״ ואחרי המלה משאיר מקום פנוי למלה קצרה, נ״ל שהמחבר חשב להדפיס את ספרו ורצה לציין את מספר הדף שיהיה בדפוס.

פעם אחת (והוא בעמוד קעא בספר זה הנדפס) כ׳ וז״ל: ,,וכבר פירשתי לעיל בבבא דיציעים דף עט״ עכ״ל, ובכת״י זה הוא בדף סו, ומכאן הוכחה ברורה שכת״י זה אינו כתב ידו של המחבר ז״ל אלא של איזה מעתיק, ואולי אפשר גם להסיק מזה שהמחבר כ׳ את מספר הדפים בכל הספר כולו ורק המעתיק שחשב להדפיסו הוא שהשמיט את המספרים.

רבינו מזכיר בספרו זה שבנה את בית המקדש בתבנית קטנה והעמידו בביתו (ראה בספרו אות ב).

לא יכולתי לברר באיזו שנה חבר רבינו את ספרו, על כל פנים ברור שכתבו אחרי שנת שע״ה, שהרי התוי״ט שרבינו מביאו על פני כל ספרו נדפס לראשונה

צלום מכתב יד: „חנוכת הבית".

בפרג בשנת שע"ה. כל שאר הספרים שרבינו מביאם נדפסו לפני השנה הנ"ל. והנה אינני יודע האם בשנה שרבינו חבר את ספרו זה הותר כבר ליהודי איטליא להחזיק בספרי הגמרא (בימי ר' משה קזיס ז"ל טרם הותרו ס' הש"ס, ראה בהקדמתי לעיל), או שרבינו היו לו ספרי הגמרא בסתר ובהחבא. רבינו מרבה להביא ולצטט גמרות ממסכתות רבות מאד, ולכן נ"ל שיותר מתקבל על הדעת שכבר הותר להם להחזיק ספרי הגמרא ברשותם. קשה לתאר, שכל אלו הגמרות היו לו בהחבא, וגם קשה לתאר שיצטט מאמרי ש"ס כ"כ רבים ולא יפחד שמבקרי הצנזורה, שבקרו כל כתב יד וכל ספר, ידעו עי"ז שברשותו נמצאים ספרי הגמרא.

על כל פנים נראה שלא היו מצויים ס' הגמרא ביד הלומדים במדינת איטליא, ולכן האריך רבינו והעתיק עמודים שלמים מן הגמרא ומפי' רש"י מלה במלה. בזמנו הוא היתה להעתקות אלו תועלת רבה כמובן, אבל אני בכל מקום שמצאתי שבהעתקותיו של רבינו אין שום שינוי נוסחא בין מה שנדפס בגמ' שלנו השמטתי את ההעתקות הנ"ל, והדפסתי רק את המלים הראשונות של הגמ' או של רש"י ושמתי מלת „וכו'", והדפסתי גם את המלים האחרונות כדי שהלומד ידע עד איפה העתיק רבינו. בפעמים הספורות שכן מצאתי איזה שינוי, ציינתי זאת בהערותי. כן עשיתי ג"כ כשמביא את דברי הר"מ קזיס ז"ל, ציינתי איפה הם נמצאים בספרו של הר"מ קזיס שהנני מו"ל בזה ב"ה.

רבינו לא ציין אף פעם את מספר דף הגמרא שהעתיק, אע"פ שדפי הגמ' צויינו במספרים כבר מדפוס רפ והלאה. לפעמים מאריך רבינו הרבה מאד כדי לציין את מקום הגמ' שמעתיק, אולי עשה כן מפני שחשב שמצויים עוד הרבה גמרות מהדפוסים הראשונים שבהם היתה חלוקת הדפים שונה.

אבל פלא הוא בעיני: שמונה פעמים כותב רבינו בספרו זה „וכתבו ז"ל" או „והקשו ז"ל", מבלי לכתוב מי כתב ומי הקשה. כל פעם, בלי יוצא מן הכלל, כוונתו לתוספות וגם מעתיק דבריהם מלה במלה ואעפ"כ לא כתב את המלה „תוספות", אף פעם אחת. שש פעמים אחרות שמביא את דברי תוספות וקורא על הדברים את שם „תוספות", הוא כותב להדיא את שם הספר שמביא את דברי תוספות אלו או שמרמז באיזה ספר מובאים דברי תוספות אלו. ורק במקום אחד מביא המחבר דברי תוספות מבלי לרמז על ספר אחר שמביא את דברי תוספות אלו. שמונה פעמים מביא רבינו את „פסקי תוספות", והוא קורא להם בשמם המפורש. כל זה חידה הוא בעיני, ומי כהחכם ומי יודע פשר דבר!.

ועוד חידה; חמש פעמים כ' רבינו: „מצאתי כתוב" או „ראיתי מי שכתב", וכל פעם נמצאים הדברים מלה במלה בספר שבט יהודה (לאבן וירגא), הרי ראה רבינו את הספר הזה ובכוונה נמנע להזכיר את שם הספר.

רבינו סדר את ספרו כסדר המשנה של מס׳ מדות מפרק שני והלאה, המתחילה מצד מזרח והולכת לצד מערב, ראה מ״ש באות לד.
נראה שגם ביד רבינו היו מפרשים למס׳ מדות שאינם בידינו, כמו שהיו גם בידי ר״מ קזיס זצ״ל. ראה סוף אות כא, וגם במקומות אחרים בספרו תמצא פירושים שאינם לפנינו, ואולי גם למס׳ עדיות ראה מפרשים שאינם לפנינו.

* *
*

עכשיו שזכינו לשני ספרים אלה על מס׳ מדות ועל בית קדשנו, שלא נדפסו עוד מעולם, ושניהם נתחברו ע״י חכמי איטליה, יש לציין, שחכמי ורבני איטליה — אע״פ שמספר תושביה היהודים היה קטן, כפי ההשערה שבפי החכמים בעלי מקצוע לא עלה מספרם אף פעם על יותר משבעים אלף נפש — למדו ועסקו הרבה במס׳ מדות והלכותיה. הגיעו אלינו יותר חבורים וספרים על ענינים אלה מרבני איטליאה מאשר מכל חכמי התורה שבמדינות אחרות. הספרים שחברו חכמי איטליה הם: א) באורו של הר״מ קזיס ז״ל, ב) ספר שלטי הגבורים לר׳ אברהם שער אריה ז״ל, (מנטובה, שע״ב), ג) ספר חנוכת הבית לר׳ מלכיאל אשכנזי ז״ל, ד) ספר חנוכת הבית לר׳ משה חפץ (גנטילי) ז״ל, מגוריציאה, נדפס ווניציאה, תנ״ו. מלבד אלו הספרים, א) התוי״ט במס׳ מדות פ״ב מ״ה מביא תמונת בית המקדש שנדפסה פעם שנית בווניציאה שנת אשמח; ב) ר׳ משה חפץ בספרו אות ט מביא תמונת בית המקדש שנדפסה בפיסארו (עיירה קטנה באיטליה); ג) בספריית האוניברסיטה פה ירושלם תובב״א ישנו דף בודד, לצערי חסר חצי הדף אשר בו היתה צורת בית המקדש ונשאר רק חצי הדף אשר בו נדפס הביאור לצורה. הביאור מסיים וז״ל: „זהו סדר הפירוש לצורת בית שני הלזה... כאשר מצאנו כן ראינו כיד ה׳ הטובה עלינו אנחנו צעירי הצאן היושבים בבית המדרש ווירונא יע״א ותהי זאת מלאכתנו מלאכת שמים ללמוד לעצמינו וללמד לתינוקות של בית רבן לשמור זו משנת רז״ל שתהא שגורה בפינו וסדורה בידינו לעשות לה כראוי ולזכרון בית קדשנו ותפארתנו יה״ר שיבנה בב״א. חדש כסלו ישענו. ע״י הצעיר יוסף שליט ריקיטי״. א״כ בשנת תקל״ו למדו בחורים ברבים בווירונא שבאיטליא את מס׳ מדות והלכותיה ועשו צורת בית המקדש ותמונתו וביארוה, הרי שבאיטליא הרבו ללמוד עניני בית המקדש יותר מבשאר המדינות.

* *
*

השתמשתי בסמ״ג ווניציאה שז. בספר כפתור ופרח ירושלם, תרנ״ז. בספר צורת הבית להתוי״ט פרנקפורט דמיין, תע״ד.

כשעמדתי בסיום הדפסת ספרים אלו שהנגי מו"ל ב"ה, הודיעני ידידי וידיד משפחתנו פרופ. ר' יהושע ליבוביץ נ"י מפה עיה"ק ירושלם ת"ו על קיומו של הספר „באר הגולה" (מגנציא, תרל"ז), העוסק בעניני ארץ ישראל ובית המקדש. שם מחברו לא נודע, ראה בהקדמת הספר שקצר את ס' שלטי הגבורים והוסיף הרבה מדיליה. מאחר שהגיע לידי עם סיום ההדפסה לא יכולתי להשתמש בו ובהערות שבסוף הספר, הערות של הגאון ר' ראובן הכהן רפפורט זי"ל תלמידו של בעל מנחת חינוך זצ"ל ומוציא לאור לראשונה את ס' מנחת חינוך. מן הספר וההערות הנ"ל יפיקו הלומדים תועלת מרובה.

* *
*

אלה הם הספרים והשמות של רבותינו זצ"ל המובאים בספר זה, והנני מסדרם ע"פ א"ב. כוכב בצד המספר מסמן שאותו השם או הספר מובא בעמוד זה יותר מפעם אחת.

אברבניל: עמ' עח, פט, קז, קנט, קעד.
הראב"ד: עמ' קכג, קמב, קמג, קעד, קפג.
הרא"ש: עמ' צ.

באר שבע: עמ' קי, קמב, קצ.
בית יוסף: עמ' קנב, קפח.

רד"ק: עמ' פג, פו, קנח, קסה.
דרך אמונה: עמ' צד.

יד יוסף: עמ' צד.
הריטב"א: עמ' קפ.
יונתן בן עוזיאל: עמ' קנח.
רבינו יונתן: עמ' קיט.
רבינו יונה: עמ' קצא.
יוסיפון: עמ' פב, קנט.
ר' יצחק לוי: עמ' עט.
ירושלמי: עמ' צג, קג, קכא, קעד.
רבינו ישעיה [תוס' רי"ד]: עמ' צא, קיט, קכב, קל, קנד, קנה, קסד, קעא, קפ, קפז.
רבינו ישעיה אחרון: עמ' קכח.

כלי יקר: עמ' קנח.
כסף משנה: עמ' פד, צ, קיב, קכג, קכח*, קלה, קלו, קמח, קמט, קנג, קנד, קנז, קפד, קפה*.
כף נחת: עמ' קמח.
כפתור ופרח: עמ' פג, קה, קו*, קיד, קלג.
כתבו זי"ל; **הקשו** זי"ל [הכוונה תמיד לתוספות]: עמ' צו, קכה, קכח, קל, קלה, קנד, קעז, קפח.

לבוש: עמ' קפח.
לחם משנה: עמ' קמב.
רלב"ג: עמ' קלח.

מאור עינים: עמ' קכא.
מכלתא: עמ' קפד*.
מנורת המאור: עמ' צד.
מפרש למס' תמיד: עמ' קח, קי*, קיא, קיב, קיג, קטו, קמט, קנט, קפח.
מצאתי כתוב; ראיתי מי שכתב: עמ' פג, קיח, קנט, קעט, קפז.

הרמב"ם: כמעט בכל עמוד ועמוד.
הר"מ קזים: כמעט בכל עמוד.

סמ"ג: עמ' פא, פג, פט, קיא, קטז, קכא, קכב, קכג, קכה, קכו, קל*, קלא, קלב, קמא, קנ, קנג, קפג, קפד, קצ.

רבינו עובדיה; ברטנורה: כמעט בכל עמוד.
ערוך: עמ' פה, פו, צ*, קג, קיז, קכא, קכד, קמד, קנ, קנז, קעו, קעז.

פסקי תוספות: עמ' פג, פו, פט, קיד, קכה, קלו, קמו, קפו, קצ.

צורת הבית [של תוי"ט]: עמ' פט, קו, קמה, קעד.

קרבן אהרון: עמ' קלח.

קרית ספר: עמ' פב, פד, קלד, קלח*, קמ, קסב, קפה.

רבותי: עמ' קיא, קסו.
שלטי הגבורים: עמ' פה, קכג, קכו.
רש"י: כמעט בכל עמוד ועמוד.
רבינו שמעיה: עמ' פה, פו, פז, צז*, ק*, קא, קח, קיב, קיט, קכד, קכט, קמו*, קמט, קנח, קעד*, קעו, קעח, קפב.
רשב"ם: עמ' קס.

תוספות: עמ' קמז, קנד, קנט, קעא, קפא, קפה.
תמונת מקדש דפוס וויניציאה: עמ' ק.
תוספות יום טוב: כמעט בכל עמוד.
תוספתא: עמ' צד, צה, קג, קה, קיג, קכא, קנה, קפא, קפד, קפו.

* * *

את הספר יקר המציאות שלטי הגבורים השאיל לי בטובו הרב הגאון וכו' כש"ת מהור"ר ישראל משה דושינסקי שליט"א, ראש ישיבת „בית יוסף צבי" פה עיה"ק ירושלם תובב"א, ושכרו כפול מן השמים.
בני אהובי החו"ב ר' אבי עד שר שלום שלמה יצ"ו עמד לימיני בהוצאת שני ספרים אלה ועזר לי עזרה כפולה. ע"י בקיאותו הביבליוגרפית המציא לי ידיעות חשובות על ספרים יקרי מציאות הקשורים לעבודתי וע"י משא ומתן אתו בכמה ענינים קשים הוארו עיני בהבנת עומק הדברים. יזכהו ה' להיות ממגיהי ספרים בירושלם הבנויה בב"א.
גם הפעם הטיבו אתי נאמני קרן אלכסנדר קוהוט ותרמו בעין יפה סכום הגון להדפסת ספר זה. תודתי העמוקה נתונה להם.
ידידי ר' אריה ובר נ"י בעל דפוס „התחיה" שם עיניו על הדפסת ספר זה ונתן לו טפול אישי כדי שיודפס בדייקנות, בזריזות והדור. תודתי נתונה לו ושכרו כפול מן השמים.

וה' ינחמנו ויזכנו לראות במהרה בימינו בית קדשנו ותפארתנו בנוי בראש מרום הרים וכהנים בעבודתם ולויים במשמרותם וישראל במעמדם אמן.

חותם בהר הקודש בירושלם תובב"א.
בחדש מנחם אב תשכ"ג.

אברהם סופר
בלאאמו"ר הגה"צ מוהר"ר שמעון סופר זצ"ל
אבדק"ק ערלוי

באור על מסכת מדות

מהחכם כמהר"ר משה קזיס זצוק"ל

פרק ראשון

ויקרא רבה פרשה ז' [1], שמואל אמר ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית [2] וגו' [3], וכי יש צורת הבית עד עכשיו, אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים [4] בו כאילו אתם בונים אותו.

כתב הרמב"ם פ"א [5] מהלכות בית הבחירה, שבית שני בנוהו כבנין שלמה וכעין דברים המפורשים ביחזקאל.

בית [5]* המקדש — הוא בנוי על ראש הר המוריה כמו שמפורש בדברי הימים [6], והיו מקיפין תחלה בחומה שעור ממנו [7] שיאות לעשות בתוכו הבית עם כל תשמישיו, ומאותה חומה ולפנים נקרא הר הבית, ירצה החלק [7] מההר שבו נבנה הבית, ולא היה כל ראש הר המוריה מוקף חומה, שהרי בבית שני היה הר הבית חמש מאות אמה על חמש מאות אמה [8], ובבנין העתיד יהיה גדול הרבה מזה השעור כמבואר בספר יחזקאל [9].

1 סוף אות ג. 2 יחזקאל מג, יא. 3 וסיום הפסוק: „וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם", ובמדרש שלפנינו לי' „צורת הבית וגו", ולכן הגיה הרד"ל והוסיף סיום הפסוק. 4 ר"ל בלמוד, ולענ"ד שמואל דרש את מלת „וישמרו" ע"פ מ"ש בספרי דברים יא, לב, וכן פי' רש"י שם ד' ו: „ושמרתם — זה משנה", וע"ז מסיים הפסוק: „ועשו אותם". 5 ה"ד. 5* כגי' כי"ק, ראה שינויי נוסחאות. 6 ב, ג, א. 7 כשיטת פסקי תוספות למסכתין אות ה, אבל המאירי בר"פ ב דמסכתין וגם ביומא טו, א, ד"ה כל, ס"ל שחומת הר הבית היתה עומדת במישור שלפני ההר, וכ' וז"ל: „ויש רחבה מן המישור בין כותל החומה לרגל ההר" עכ"ל, עיי"ש, והיא שיטה חדשה ויחידה. 8 כדתנן לקמן פ"ב מ"א. 9 מב, כ, אבל ראיית רבינו היא רק לפי פי' רש"י שם, שהקנה היא ו' אמות אבל לפי הרד"ק, שהקנה היא רק אמה אחת, אין משם ראיה כלל, וצ"ל שהמאירי (ראה הע' ז), מפרש כרד"ק, וכן מפרש גם המבי"ט בקרית

תנן בפ״ג [10] ממסכת פרה, הר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום, ואע״פ שלא פירש כאן שהיו שם כפין ע״ג כפין, כבר שנינו באותו הפרק [11] וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה כיפין ע״ג כיפין וכיפה כנגד האטום מפני קבר התהום, וכן צריך שיהיה ג״כ תחת הר הבית והעזרות [12], דאל״כ עדין יש לחוש לטומאת התהום תחת כותלי [13] הכיפין, ועוד ממה שאמר תחתיהן חלול יש במשמע שהיו שם כיפין ע״ג כיפין דאל״כ לא היה כל תחתיהן חלול [14], אמנם תחת המזבח לא היו שם כיפין, שנאמר [15] בו מזבח אדמה, שיהיה מחובר באדמה שלא יבננו לא ע״ג כיפין ולא ע״ג מחילות [16], כמו שכתב רבינו עובדיה בראש פרק ג׳ [17], וכתבו הרמב״ם פ״א [18] מהל׳ בית הבחירה, ולא ידעתי [19] אם היו כיפין תחת הכבש או אם היה גם הכא מחובר באדמה כמזבח [19].

בית [5]* **אבטינס** — היא בנויה על שער המים כמו שיתבאר בפ״ה [20].

ספר הל׳ בית הבחירה ריש פ״ה. 10 מ״ג. 11 מ״ו. 12 כ״פ הרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ה ה״א (וצ״ב מדוע ציין המשנה למלך שם פ״א הי״ג להל׳ פרה אדומה פ״ב ה״ז, אשר שם כ׳ הרמב״ם ד״ז בלשון קצרה יותר מאשר כאן) ; וגם הכסף משנה כ׳ שהרמב״ם למדו מכבש פרה ; המשנה אחרונה פרה פ״ג מ״ו כ׳ שלא כרמב״ם וצ״ב, וגם על עיקר דבריו י״ל, ואכמ״ל. 13 ר״ל רגלי הכיפין שהן האטום, וא״כ ע״כ שגם בהר הבית היתה כיפה כנגד האטום והרמב״ם לא הזכיר ד״ז, משום שאחר שכ׳ : „כיפין ע״ג כיפין מפני אוהל הטומאה״, מובן שצ״ל כיפה כנגד האטום, ובשלטי גבורים ריש פ״ב כ׳ וז״ל : „ואם אחרי דברי רבינו [הרמב״ם] שאמר כיפין ע״ג כיפין תוסיפו וכיפה כנגד האטום הגירסא שלו תהיה יותר ברורה ויותר אמיתית״ עכ״ל. 14 כוונת רבינו לדייק המשנה והוסיף „כל״. 15 שמות כ׳ כא. 16 זבחים נט, א. 17 מ״א סד״ה כמין. 18 הי״ג וכ׳ שם המשנה למלך בשם הר״ש אהלות פ״ט מט״ו שכ׳ ע״פ תוספתא שם פ״י ה״ז ששיעור החלל הפוסל את המזבח הוא טפח, ולענ״ד תמוה מדוע לא הביא המל״מ שלפי הראב״ד בהל׳ טומאת מת פ״א ה״א תוספתא זו לא מיירי כלל ממזבח, ולענ״ד י״ל כיון שקיי״ל בכ״מ דעד ג טפחים הוי כלבוד, א״כ גם חלל שתחת המזבח עד ג׳ טפחים אינו פוסל את המזבח ורק לענין טומאה אמרו שחלל טפח ע״ט מביא וחוצץ, ובכגון זה לא ילפינן איסור מטומאה, ע׳ יבמות קג, ב, ובזה י״ל את המל״מ שם, (וע׳ סוכה יח, א ובמג״א או״ח תקב ובשו״ת חתם סופר יו״ד סי׳ שמ) ; ובזה מתורץ מה שק׳ לי, בזבחים נט, א אי׳ שדוד קדש את כל העזרה כדי להקטיר עליו וק׳ הרי העזרה היתה חלולה תחתיה כיפין וכו׳ (אחר כך מצאתי קו׳ זו בס׳ שושן עדות על מס׳ עדיות דף קפג ד״ה רביעית, עי״ש), ובענין איסור מטומאה לא ילפינן עמ״ש אחי מו״ר הגה״צ מהו״ר משה זצ״ל בספרו יד סופר סס״י כה גם אינו ברור לי לשיטת הר״ש הנ״ל, אם חלל טפח במקום א תחת המזבח פוסל או צריך שחלל טפח יהיה לכה״פ תחת רובו של מזבח כדי שיפסול, והדברים ארוכים. 19 המשנה למלך בהל׳ בית הבחירה פ״א הי״ג כוון לרבינו בספק זה, ועמ״ש ע״ז בס׳ הר המריה שם אות לב. 20 נ׳ שרבינו היה בדעתו לבארו שם בד״ה שבצפון

זבית[5]* **הניצוץ** — יתפרש לפנינו במתני׳[21], וברישׂ מס׳ תמיד שנינו שהרובים היו שומרים שם, והם כהנים שלא הגיעו לחינוך עבודה[22], תרגום[23] ילד רביא, וכתב בעל כסף משנה פ״ח[24] מהל׳ בית הבחירה דהיינו כגון פחותים מי״ג, ואין דבריו נראים לי, דודאי היו בני י״ג שנה שאין עושין משמרות של קטנים[25], אלא שלא הגיעו לעבוד עבודה[26], כמו שכתב הרמב״ם פ״ה מהל׳ כלי המקדש, כשיגדל הכהן ויעשה איש הרי הוא כשר לעבודה, אבל אחיו הכהנים לא היו מניחין אותו לעבוד במקדש עד שיהיה בן עשרים שנה.

וכבית המוקד — שומרים שם פרחי כהונה שהגיעו לעבוד עבודה וגם[27] זקני בית אב שומרים[27] שם כמו שיתבאר[28] בסוף זה הפרק.

ואח״כ שינה דעתו ובארו להלן בפרקין ד״ה וכדי. 21 בד״ה וכדי. 22 כן הוא לשון הסמ״ג עשין קסה, והמל״מ הל׳ בית הבחירה פ״ח ה״ה כ׳ וז״ל : ודבריו סתומים מהו׳ חינוך עבודה עכ״ל, ולענ״ד ברור שר״ל לקרבן חנוך לעבודה, בהיותו בן עשרים ראה רמב״ם הל׳ כלי המקדש פ״ה הט״ו והט״ז. 23 בראשית כא, ח, וכ״כ גם הרע״ב בריש מס׳ תמיד, אבל המפרש שם (ד״ה והרובין), מביא פסוק משמואל א, ב, כא, ולענ״ד זה שלא הביא פסוק מבראשית וגם לא פסוקים המוקדמים בשמואל שם א א, כב והלאה, משום שבפסוקים אלה מדובר מ׳יצחק ושמואל שהיו אז רק בני שתי שנים ולכן נקט פסוק שמדבר משמואל שהיה לכה״פ בן שבע להשמיענו שנערים מגיל זה ועד בני יג היו השומרים ולא קטנים ממש, זו היא לענ״ד עומק כוונת המפרש. 24 ה״ד, וכ״כ המפרש ריש מס׳ תמיד ד״ה והרובין. 25 נראה שכוונת רבינו היא, שהרי שמירת המקדש, היא מצות עשה, מן התורה וכן הקשה המל״מ שם ה״ה ומסיק (וכ״כ גם הבאר שבע) כמש״כ רבינו (ראה באר שבע תמיד כז, ד״ה התם), והנה גם הרא״ש והראב״ד למס׳ תמיד (דף כז, א) כתבו שהרובים הם שלא הביאו שתי שערות, והנה גם לפירושם ק׳ הלא גם הם אינם עדיין גדולים מן התורה, ולחומר הנושא נלענ״ד, שס״ל כמש״כ הרא״ש בריש מס׳ תמיד ששמירת המקדש היא כדי שלא יסיחו דעת מן המקדש, ומצאתי בירושלמי ריש מס׳ תרומות, שדבר שנפסל בהיסח הדעת אם נשתמר ע״י קטן אינו נפסל, וא״כ גם בבית המקדש אם השומרים הם קטנים אין כאן היסח הדעת, והם הועמדו ע״י הב״ד שעליהם המצוה שבהמ״ק יהיה שמור, ואין המצוה על הכהן היחיד, ואכמ״ל. 26 המאירי ריש מס׳ תמיד כ׳ בענין זה שיטה חדשה לגמרי עיי״ש. 27 וכ״כ רבינו גם להלן במשנה ב׳ והיא שיטה חדשה מאד, ואע״פ שאפשר להעמיסה בדברי המשנה ריש מס׳ תמיד ובפרקין מ״ח, אעפ״כ לא מצאתי לאף אחד מן המפרשים שס״ל כן, וגם ק׳ מדוע העמידו בבית המוקד דווקא שומרים בני שני גילים, אחר זמן בא לידי ס׳ הר המריה (להגאון רמ״י מפרש ס׳ העטור), וראיתי שכ׳ בהל׳ בית הבחירה פ״ח אות ו, שי״ל שהרמב״ם ס״ל שזקני בית אב היו השומרים בבית המוקד, (שוב מצאתי שגם השלטי גבורים בפ׳ יז כ׳ בפשיטות שזקני בית אב היו השומרים בבית המוקד) וגם לפי דבריו רק זקני בית אב לבדם היו השומרים, ואע״פ שי״ל על דבריו שם, הרי בפרט זה רבינו הוא תנא המסייע לדבריו, ועמ״ש המל״מ שם ה״ו, ומה שהקשה המל״מ שם, כיון שהרובים

על חמשה שערי העזרה — לקמן[29] נפרש באיזה שערים היו משמרות אלו, כי לעזרה היו שבעה שערים לדעת חכמים בפ׳ [רק][30] זה.

א׳ בלשכת הקרבן וא׳ בלשכת הפרוכת — שתי לשכות אלו לא נתפרש במשנה היכן היו, ואפשר שלשכת הקרבן היתה לשכה אחת סמוכה לשער הקרבן מן הצד[31], אבל לא היתה על השער ממש כבית הניצוץ ובית המוקד[32], שאם כן היה ראוי למנות משמר זה במשמרות שעל שערי העזרה, ולשכת הפרוכת נראה שהיתה בתוך הר הבית[33], והיו עושין[34] בה הפרוכות הצריכות למקדש, כדתנן במסכת שקלים[35] אלעזר היה ממונה על הפרוכות, ואין ספק שהיו בהר הבית לשכות רבות לצורך המקדש, ובמס׳ שקלים סוף פ״ה נזכרו לשכת חשאים ולשכת הכלים, וכן יש ממונים במקדש[36] שלא נזכר להם לשכה, וצ״ל שהיו להם לשכות בהר הבית לעשות שם מלאכתם, ובראש פ״ב[37] שנינו הר הבית היה רובו מן הדרום וכו׳ מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו, ובודאי רוב תשמישו דקאמ׳ היינו שהיו שם לשכות ומקומות לצורך העובדי׳ במקדש[38], אמנם במשנה לא נזכרו ביחוד אלא הלשכות הבנויות בעזרה[39] או המחוברות אליה.

ואחד לאחורי בית הכפורת — מקום זה הוא י״א אמה פנוי שיש מאחורי ההיכל

לא הגיעו לעבודה בגדי כהונה מאי בעי גבייהו, לענ״ד י״ל שהרי שמירה עבודה ושירות היא כדאי׳ תמיד כו, ב, וי״ל שאסור לשמור בלי בגדי כהונה, ועמ״ש זקני החתם סופר בחי׳ למס׳ תמיד (בסוף ס׳ המאירי לתענית וכו׳, ווין, תרצ״ד). ואכמ״ל. 28 לקמן מ״ח, וראה גם ריש מס׳ תמיד. 29 ד״ה וכדי. 30 מ״ד. 31 לענ״ד רבינו ס״ל שלשכה זו היתה תוך העזרה, שהרי להלן בלשכת הפרוכת כ׳ להדיא שהיא היתה בהר הבית, אבל המפרש למס׳ תמיד כו, ב (סד״ה שהכהנים), כ׳ שלשכת הקרבן היא חוץ לעזרה, ולענ״ד אע״פ שלדברי רבינו היתה סמוכה לשער הקרבן, ובשערים הסמוכים זל״ז לא היו שומרים, וכדאמר אביי תמיד כז, א, וכמו שפי׳ ר״ש במשנתינו (ד״ה חמשה) אעפ״כ העמידו שומר ללשכה זו כיון שהיתה מן הצד, ואולי גם משום שהשומר היה בפנים בלשכה, ולא אמר אביי כנ״ל רק בשערים ששם עמדו השומרים בחוץ ורואים זה את זה כלשון אביי ; ודע שהתבנית היכל (סי׳ קכא), זכה לכוון בזה לדברי רבינו, עיי״ש גם בפ׳ יט. 32 נ״ל שחסר : „בית אבטינס״, ראה לקמן ד״ה וכדי. 33 ולא כתפארת ישראל ועזרת כהנים שכ׳ *שהיתה בתוך העזרה, ורבינו תנא המסייע לבית המדות* עיי״ש. 34 כ״פ גם הרא״ש, וא״י למה לא פי׳ ששם נתנו כל הפרוכות שהיו במקדש, שהרי שתים עשו בכל שנה כדאי׳ שקלים פ״ח מ״ח. 35 פ״ה מ״א. 36 טו ממונים נמנו בשקלים ריש פ״ה ובתוספתא שם פ״ב הי״ד נמנו עוד אחרים, ובשלטי הגבורים פכ״ה מנה ל לשכות יתירות על טו לשכות של הממונים. 37 דמסכתין. 38 פי׳ זה כ׳ תוי״ט שם בשם שלטי הגבורים [סוף פ״ב ופכ״ה] ובעל שה״ג בסוף פכ״ח מביא מה ששמע מרבינו בענין א שבמס׳ זו עיי״ש. 39 ע׳ רמב״ם הל׳ כלי המקדש

עד כותל מערבי של עזרה כמו שיתבאר[40] בע"ה, ונק' אחורי בית הכפרת כי הוא אחרי קדש הקדשים ששם הכפרת, ונ"ל שא"א לומר שהמשמר הזה היה עומד באותו מקום[41], שהרי הוא מכלל העזרה ואסור לשבת שם, וכבר אמרו המפרשים[42] שהיו שומרים מחוץ לעזרה כדי שיוכלו לשבת שם ולא יצטרכו לשמור בעמידה כל הלילה[42], ונר' שגם משמר זה היה יכול לשבת כשאר המשמרות, אלא היה משמר זה חוץ לכותל מערבי של עזרה[43] בתוך החיל[44], וקרא למקום ההוא בכאן אחורי בית הכפרת כי הוא סמוך לו מבחוץ.

וכדי לבאר מקום משמרות הללו צריך לדעת תחלה לשכת בית אבטינס היכן היתה, ואומר שלשכה זו היתה על שער המים שבדרום[45], ומדברי רבינו עובדיה נראה שהיתה לפני השער ממש ונכנסים מתוכה בא' משערי העזרה, שהכי כתב[46] שבית אבטינס ובית הניצוץ בֵּ עליות היו בנויות בצד שערי העזרה, ובבית הנצוץ כתב[47] שהיו לו שני כותלים אחד מצד זה ואחד מצד זה לשער, ומשמע שגם בית אבטינס[48] היה לפני השער, ונמצא שבית אבטינס ובית הניצוץ ובית המוקד היו שלשתם על ג' שערים משערי העזרה בית אבטינס בדרום ובית הנצוץ ובית המוקד בצפון[49], ונראה שמה שלא קראו לשער ההוא שער בית אבטינס, כדי לעשות זכר לנס המים העתידים לצאת שם[50], ואעפ"י שכתב הסמ"ג[51] שלשכת העץ שבעזרה שנזכרה בפ"ה[52] שהיא בצפון נסתפקו בגמ' אם היא הנקראת לשכת פרהדרין או שמא היתה לשכת בית אבטינס ולשכת פרהדרין היתה בדרום, מ"מ נראה שתפס לעיקר שבית אבטינס היא על שער המים, שהרי כתב[53] שבית אבטינס ובית הנצוץ היו בצד שערי העזרה.

וכתב רבינו עובדיה בסוף זה הפרק שבבית אבטינס ובבית הנצוץ היו הכהנים שומרים למעלה והלויים למטה ובבית המוקד שהיה כיפה היו הכהנים שומרים

פ"ז הי"ט. 40 לקמן פ"ה מ"א. 41 של יא אמות. 42 כ"כ הרמב"ם והרע"ב במשנתנו וראה גם ר"ש, וכן הוא בגמ' תמיד כז, א. 43 עמ"ש העזרת כהנים ד"ה לאחורי ב. 44 וס"ל לרבינו שהחיל היה גם בצד מערב. 45 כ"כ להדיא הרמב"ם בפיה"מ לקמן ריש פ"ה וכן יוצא מדבריו בהל' בית הבחירה פ"ה הי"ז, ע"פ גמ' יומא יט, א, עי"ש. 46 בפי' למשנתנו וגם בריש מס' תמיד, ולענ"ד מ"ש הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ח ה"ה: „בצד שערי העזרה", ר"ל לצד שלפני השער, והעליה היתה נמשכת מעל גבי עובי חומת העזרה לחוץ לשער לתוך הר הבית, והרווחנו בזה שדברי הרמב"ם בפיה"מ אינם סותרים למ"ש בהל' ביהב"ח שם, ואין פלוגתא בין הרמב"ם לרע"ב, וגם מיושבות עי"ז כמה קו' שהקשו האחרונים ז"ל, ואכמ"ל. 47 בפירקין מ"ה. 48 לענ"ד כן משמע גם ממ"ש הרע"ב הן במשנתנו והן בריש מס' תמיד „שערי" בלשון רבים. 49 כדאי' לקמן משנה ה. 50 כדאי' לקמן סוף פ"ב. 51 עשין קסג. 52 דמסכתין מ"ד. 53 עשין קסה, ואינני מבין הלא הסמ"ג כ'

מבפנים והלויים מבחוץ, ובילקוט פ׳ קרח[54] כתוב כי בפ״א מתמיד[55] דרשו שהכהנים שומרים למעלה והלויים למטה, והביא שם ג״כ דרשא אחרת שהכהנים שומרים מבפנים והלויים מבחוץ, ויתקיים זה בבית אבטינס ובבית הנצוץ וזה בבית המוקד, וכל[56] זה נלמד מפסוק[57] וילוו עליך וישרתוך, דמשמע שהלויים הם טפלים לכהנים, וכיון שהיו חמשה משמרות של לויים על חמשה שערי העזרה, והיו מהם[58] ג׳ משמרות בבית אבטינס ובבית הנצוץ ובבית המוקד[58] שהם על ג׳ שערים, נמצא שהיו עוד בֵּ משמרות על שני שערים אחרים משערי העזרה, שהם שער ניקנור במזרח ושער אחר עוד בדרום[59], ולמ״ד[60] שבעה שערים היו לעזרה, נראה שהשני שערים האחרים הם שער ניקנור שבמזרח ושער הדלק שבדרום, והשער האמצעי שבצד צפון וכן האמצעי שבצד דרום לא היה עליהם משמר[61], ולפי מה שנסתפקו בגמרא[62] דשמא לשכת העץ שבצפון היא לשכת בית אבטינס ולשכת פרהדרין היתה בדרום, א״כ לא היה בית אבטינס על שער משערי העזרה, וצ״ל שלא היו שומרים הלויים בבית אבטינס דאל״כ משכחת ליה משמר של לויים מיותר.

אבל מדברי הרמב״ם פ״ח[63] מהל׳ בית הבחירה נר׳ שלא היו שומרים לויים בבית אבטינס ובבית הנצוץ ובבית המוקד אלא הכהנים בלבד, שהרי כתב שם מצות שמירתו שיהיו הכהנים שומרים מבפנים והלויים מבחוץ, וארבעה ועשרים עדה שומרים אותו בכל לילה תמיד בכ״ד מקום[64] הכהנים בשלשה מקומות והלויים באחד ועשרים מקום, והיכן היו שומרים כהנים היו שומרים בבית אבטינס ובבית הנצוץ ובבית המוקד וכו׳, ולא הזכיר במקומות אלו משמר של לויים, וכתב אח״כ[65] והיכן היו הלויים שומרים על חמשה שערי הר הבית וכו׳ ועל חמשה שערי העזרה חוץ לעזרה שהרי הכהנים שומרים על שער המוקד ועל שער הניצוץ, נראה שכונתו לומר שמפני שיש לעזרה שבעה[66] שערים ועל שנים אלו[67]

„בצד שערי העזרה", ויכול להיות בצד שער שבצפון, וצ״ע. 54 רמז תשנב על הפסוק וילוו עליך. 55 כו, ב. 56 לאו דווקא, שהרי כהנים מבפנים וכו׳ למדו שם מפסוק אחר עיי״ש. 57 במדבר יח, ב. 58 רבינו ס״ל כסמ״ג עשין קסה ולא כרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ח, עיי״ש במשנה למלך ה״ד, ודע שהרא״ש בתמיד כז, ד״ה והלויים כ׳ שיטת ר״ת, והיא כשיטת הסמ״ג, וראה עזרת כהנים ד״ה בשלשה ב ותמצא עוד שיטות שס״ל כן. 59 לענ״ד רבינו כ״כ משום שבית הנצוץ ובית המוקד היו בצפון וא״כ ישנן שתי משמרות בצפון אבל בדרום לא הי׳ רק אחד בבית אבטינס. 60 לקמן משנה ד. 61 ראה תמיד כז, א. 62 יומא יט, א. 63 ה״ד וה״ה, וראה מל״מ שם ה״ד. 64 ברמב״ם שלפני (ברלין, תר״מ), לי׳ „בכ״ד מקום". 65 שם ה״ח. 66 וכן פסק הרמב״ם שם פ״ה ה״ד. 67 וכן פי׳ גם המפרש לתמיד כז, א ד״ה אמר אביי, וראה הר המריה שם אות יג.

שומרים הכהנים היו הלויים שומרים על החמשה שערים האחרים, ומה שאמר הכהנים שומרים בפנים והלויים מבחוץ, לאו[68] חוץ למקום הכהנים קאמר, אלא שהכהנים שומרים בתוך הבתים ובמקום שאין שם בתים שומרים הלויים, ולא אמר[69] ג״כ שהכהנים שומרים למעלה והלויים למטה, כי לא נמצא כזה אלא למ״ד חמשה[70] שערים היו לעזרה.

אמנם קשה שהרי הכהנים שומרים על ג׳ שערים שגם בית אבטינס היא על א׳ משערי העזרה שהרי כתב שם[71] בית אבטינס ובית הנצוץ היו עליות בנויות בצד שערי העזרה, וי״ל שסובר הרב שבית אבטינס לא היה על השער ממש אלא סמוך לו מן הצד, והיה משמר של לויים על השער שהוא שער המים ומשמר של כהנים בתוך בית אבטינס, אמנם קשה לדבריו שהרי שנינו[72] ושבצפון שער הניצוץ וכמין אכסדרה היה ועלייה בנויה על גביה שהכהנים שומרים מלמעלה והלויים מלמטה, ובבית המוקד שנינו[73] הכהן מבפנים ובן לוי יושב לו מבחוץ, ואילו לפי הנראה מדבריו לא היו משמרות של לויים במקומות אלו, ונ״ל שיאמר הרב שאלו המשניות הם אליבא דמ״ד חמשה[74] שערים היו לעזרה וכיון שהיו משמרות של לויים בכל החמשה שערים נמצא שהיו הלויים שומרים בבית הנצוץ ובבית המוקד אצל הכהנים, אבל למ״ד[75] שבעה שערים היו לא היו הלויים שומרים אצל הכהנים, אך ק׳ כי משניות אלו באו כדברי המונה שבעה שערים[76], וצ״ע.

ומדברי הסמ״ג[77] נראה שדעתו שהלויים שומרים בג׳ מקומות עם הכהנים, ובכ״א מקומות שומרים לבדם נמצאו כ״ד משמרות של לויים וג׳ של כהנים, וכשבא לחשב הכ״א משמרות שהלויים שומרים שם לבדם כתב ועל חמשה שערי העזרה חוץ לעזרה ובשני שערים האחרים היו כהנים ולויים שומרים כאשר בארנו, וגם לדבריו צ״ל[78] שלשכת בית אבטינס לא היתה בנויה על השער ממש אלא סמוך לו, ורבינו עובדיה במס׳ יומא[79] וגם הסמ״ג בהל׳ עבודת יום הכפורים

68 ובדרך זה פי׳ המפרש תמיד כו, ב (ד״ה שהכהנים), מה שאמרו שם „והלויים מלמטה״, שס״ל ג״כ שבבית הניצוץ וכו׳, לא היו הלוים שומרים כלל, אבל רבינו לא קבל פי׳ זה עמ״ש להלן. 69 ראה זרע אברהם על הסיפרי בפ׳ קרח שהקשה כן על הרמב״ם. 70 ומה נעמו דברי רבינו הקצרים ליישב את דברי הרמב״ם אשר האריכו בו מאד בס׳ הנ״ל ובעזרת כהנים ד״ה שהכהנים ב. 71 בהל׳ בית הבחירה פ״ח ה״ה. 72 בפירקין מ״ה. 73 בפירקין מ״ט, וכן הקשה גם המל״מ שם ה״ד ותי׳ שבן לוי זה לא היה שומר עיי״ש. 73 וצ״ב מדוע לא קבל רבינו את דברי המפרש שהבאתי בהע׳ סח. 75 והרמב״ם פסק כן בהל׳ בית הבחירה פ״ה ה״ד. 76 שלא נזכרו בפירקין רק שבעה עיין סוף פרק ב. 77 בעשין קסח כתב כן להדיא. 78 כמו שכתב רבינו בדבור הקודם אליבא דרמב״ם. 79 פרק ג משנה ג.

כתבו שמקום הטבילה שעל שער המים שהיה טובל שם כ״ג טבילה ראשונה בצד לשכתו היתה, וכן אמרו בתוספתא דיומא[80], ואם נניח שלשכת פרהדרין היתה בדרום ניחא, ואם נאמר שהיתה בצפון צ״ל דקרו לשכתו ללשכת בית אבטינס כי שם היו מעלים אותו ללמדו חפינת הקטרת ושם היו משביעים אותו.

מ ש נ ה ב ׳

וכל משמר שאינו עומד אומר לו וכו׳ — יש גורסי׳[1] ואומר לו, ואי גרסי׳ אומר הכי פירושא, כל משמר שאינו עומד יש להסתפק[2] אם ישן אם לאו וכדי לברר הדבר היה אומר לו איש הר הבית שלו׳ עליך ואם לא היה מחזיר לו שלו׳ ניכר שהוא ישן, ואי גרסי׳ ואומר הכי פירושא, כל משמר שאינו עומד ואומר לאיש[3] הר הבית שלו׳ עליך ניכר שהוא ישן שאילו היה ער לא היה נמנע מלתת שלו׳[4] לאיש הר הבית, ונר׳ שהכהנים היו ישנים[5] במשמרותם, שהרי פרחי כהונה השומרים בבית המוקד מניחים איש כסתו בארץ, וזקני בית אב ישנים[6] על הרובדים שבה כמבואר בסוף זה הפרק[7], ונראה שגם הכהנים השומרים בבית אבטינס ובבית הניצוץ היו ישנים במשמרותם, והלויים לבדם[8] היו צריכים לשמור בהקיץ, וכן נר׳ מדברי הרמב״ם פ״ז[9] מהל׳ כלי המקדש שכתב זה שעל השומרים הוא איש הר הבית שמסבב על הלויים בכל לילה וכו׳, נר׳ שאין צריך לו לחזור אלא על הלויים, ולכן שנינו קול בן לוי לוקה.

80 פ״א הט״ז והנה כן אמרו גם בגמ׳ יומא יט, א וגם לא, א, ורבינו מביאו מתוספתא משום דבזמנו לא היו גמרות נמצאות בכל מדינות איטליא, ראה הקדמה.

למשנה כ. 1 ראה שינויי נוסחאות וביאור הגר״א. 2 ראה תפארת ישראל אות טו 3 מתחלה חשבתי שגי׳ רבינו במשנה היתה כן, אבל אח״כ ראיתי שהגר״א ז״ל בביאורו גריס: „ואומר לו איש . . .״ ואעפ״כ מפרש כפי׳ רבינו, ולענ״ד שגם מדברי המפרש לתמיד כח, ריש עמוד א משמע כפי׳ רבינו והגר״א, ולא כתפא״י אות טו ושושנים לדוד. 4 במשנה אי׳: „עומד ואומר״, וממה שלא כ׳ רבינו „מלעמוד ולתת שלום״, לענ״ד יוצא ברור שמפרש שהמלה „עומד״ היא לאו דווקא, אלא ספור דברים בעלמא, וכן מצינו בלשון תורה דברים כד, טו „ועמד ואמר״ וכדאי׳ מועד קטן כא, א וכן מצינו גם בלשון הכמים כמש״כ תוס׳ שם. 5 מכל מה שכ׳ רבינו כאן יוצא ברור שס״ל שכל הכהנים השומרים היו ישנים, וזה דבר חדש, מאד, וגם ק׳ להבין איך נתקיימה מצות עשה שבתורה ע״י מי שישן (גם בס׳ שלטי הגבורים פ׳ לו כ׳ שהכהנים היו ישנים, וכ״כ גם בפ׳ יז, ואולי מרבינו למד ד״ז ראה לעיל מ״א הע׳ לח), וראה מל״מ הל׳ בית הבחירה פ״ח ה״י. 6. ורבינו ס״ל לעיל מ״א ד״ה ובבית המוקד, שגם זקני בית אב היו מן השומרים וראה מ״ש רבינו לקמן מ״ו ד״ה שתים. 7 מ״ח. 8 עמ״ש המל״מ שציינתי בהע׳ ה. 9 ה״ד, וא״כ מ״ש הרמב״ם בהל׳ בית הבחירה פ״ח ה״י וז״ל: „ומעמידין ממונה על כל משמרות השומרים״ עכ״ל כוונתו רק למשמרות הלויים, והם

משנה ג'

שני שערי חולדה מן הדרום [1] — מה שנשתנה צד זה להיות בו שני שערים הוא מפני שהיה הר הבית רחב באותו צד [2] יותר משאר הצדדים כמבואר בראש פ"ב. **טרי מן הצפון לא היה משמש כלום** — לא נתפרש למה לא היו נכנסי' ויוצאים באותו השער, ואולי מפני שהיה מקום ההר שחוץ לאותו שער קשה לעלות ולרדת בו [3].

שער המזרחי — ודאי שער זה משמש כניסה ויציאה, ולא הוצרך התנא לפרש זה, שפשוט הוא שהוא השער המכוון כנגד קדש הקדשים [4] ובו נכנסים רוב העם [5], ולפיכך ציירו עליו צורת שושן הבירה, וכתב הערוך [6] בערך ששן שציירו אותה על שער המקדש כדי שיהיו ישראל רואים אותו ונזכרים הגלות שהיו בו, תנן בפי"ז [7] ממס' כלים שתי אמות היו בשושן הבירה וכו', וכתב שם רבינו עובדיה שחדר אחד היה אצל [8] שער זה שבה היו נותנים המדות ההן.

היו כמעט כל המשמרות, ופלא הוא בעיני שהמל"מ שם (וכן התפא"י בועז ג), לא הזכיר את דברי הרמב"ם אלו שכ' רבינו, שהם נגד פירושו וי"ל; ודע שלפמ"ש התפא"י בסוף אות כא, ע"כ ט"ס נפלה בדבריו שבאות יג.

משנה ג'. 1 נ"ל שהתנא התחיל בצד דרום משום ששם היתה הכניסה לרוב הבאים להר הבית, ראה תוי"ט לקמן פ"ב מ"ג ד"ה לפנים, אבל הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה ה"ב שנה סדר המשנה וכ' מערב מזרח וכו'. וצ"ב. 2 ושם היה רוב תשמישו. 3 ז"ל שלטי הגבורים בפ"ג מספרו: „אמנם לפי דעת הגאון המופלא כמהר"ר משה קויס יצ"ו אפשר שהיו רשאים ליכנס ולצאת משער טרי אלא שהיה הצד ההוא מן ההר קשה לעלות ולרדת בו..." עכ"ל ומ"ש התפא"י אות כז בשם רבינו, במח"כ לא דקדק כי דברי הש"ג הם אליבא דרבנו עי"ש. 4 כדתנן ברכות נד, א. 5 לא מצאתי מקור לדברי רבינו אלה, ע' במנחות צח, א, עי"ש (גם הר"ש כ' וז"ל: „שהכל נכנסין, דרך שם" עכ"ל אבל הר"ש כ"כ על שער עזרת נשים, וכ' העזרת כהנים (ד"ה ועליו), שכמה ט"ס נפלו בדברי ר"ש אלו ועמ"ש בחנוכת הבית (לרמ"א) אות ו, אבל לפמ"ש לקמן מ"ח הע' ט יש ליישב את דברי הר"ש, ואין כאן ט"ס, עי"ש, ועוד דהא רוב הכניסה והיציאה היתה בשערים הדרומיים שהם לצד העיר), ומ"ש רבינו מתחלת הדבור עד מלת „העם" כ' בשה"ג פ"ג מלה במלה בדיוק כמש"כ רבינו, ואולי ראה הש"ג את ספרו זה של רבינו. 6 במנחות צח, א' אי': „חד אמר כדי שידעו מהיכן באו" ופי' רש"י: „ויתנו הודאה למלכות שהוציאם משם" עכ"ל. 7 מ"ט. 8 ברע"ב שלפנינו אי' „על", ואולי פי' רבינו את מלת „על" שר"ל „אצל" (כמו ועליו מטה מנשה, במדבר ב, כ) וגם ברש"י מנחות צח, א' כ' „על" אבל בפסחים פו, א (ד"ה דתנן), כ' רש"י וז"ל: „בית בנוי על גובה השער", ודע שרש"י שם כ' וז"ל על שער המזרחי של עזרה", וכ"כ גם תוס' פסחים שם, וגם הר"ש והרע"ב בכלים שם, וע"כ כוונתם להר הבית, וגם לעיל במשנה ב „מה קול בעזרה" ור"ל בהר הבית, ולכן אין להקשות ע"ז מידי.

משנה ד'

שבדרום שער הדלק — אלו השערים שבדרום וצפון היו סמוכין [1] למערב, כמו שיתבאר בפ"ב [1], ושער הדלק היה סמוך יותר למערב ושער הבכורות קרוב לו וכן כלם, וכן הם בצורה הכללית להרמב"ם, וכן יש להוכיח [2] שמתחיל כאן מצד מערב והולך כלפי מזרח, שהרי מנה בתחלה השערים שבצפון ודרום ואח"כ השער המזרחי, וכשמנה [3] ג"כ שערי העזרה למ"ד י"ג שערים היו התחיל דרומיים [3] סמוכים למערב, שנראה שבצד מערב הוא מתחיל ונמשך כלפי מזרח, ואעפ"י שהגיח שם שנים שערים של צד מערב אחרוני', ולפי זה היה ראוי שיזכרם בראשונה, נראה מפני שאין להם שם כשאר השערים.

שער המים — בפ"ב [4] מפורש טעם זה השם.

לשכת פנחס המלביש — היתה בימין, ולשכת עושי חביתין בשמאל, כן כתב הסמ"ג [5] ושתיהן היו בתוך העזרה.

משנה ד'. 1 בסוף הפרק אי': שערים דרומיים סמוכים למערב... ולעומתן בצפון סמוכים למערב..." וכ"ה במשנה שקלים ריש פ"ו (ופי' שם ר"ש בר"ש וז"ל: סמוכים למערב לצד קרן דרומית מערבית של עזרה" עכ"ל). וכ"פ הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה ה"ד, ולענ"ד כל זה אישתמיטתיה לבעל עזרת כהנים, שכ' (שתי פעמים) שהשערים האלה היו משולשים בכל אורך כותל צפוני ודרומי, וכו' ומן הפנה עד השער הי' לט אמה ורביע וכן בין שער לשער ושלשים רוחב השלשה השערים, הרי חשבון קפז אמה, ולענ"ד אין כל יסוד לדבריו אלו, אבל יש מקום לומר שבאותו חלק שעמדו השערים שם היו משולשים וכן ג"כ בצד דרום ונמצא שהיו מכוונים זל"ז וכמו שאמרו במשנה: ולעומתן בצפון", וזו היא כוונת תבנית היכל דף טו, א; אח"ז ראיתי שבס' חנוכת הבית (לרמ"ח) אות טו כ' שלא היו כל השלשה שערים לצד מערב אלא שער המים משוך לצד מזרח אצל המזבח ופי' מ"ש: „סמוכים למערב", שר"ל דלא נימא דממזרח למערב קחשיב ברישא עי"ש ולענ"ד י"ל על כל דבריו אלא שאכמ"ל, עכ"פ גם מהר"ש בר"ש הנ"ל (שזכיתי להו"ל במס' שקלים ניו-יורק, תשי"ד), שהיה מקדמוני הראשונים לא ס"ל כוותי' וגם המאירי יומא יט, א (ד"ה שבעה) כ' וז"ל: „שלשה מן הצפון לצד הנופח למערב ושלשה מן הדרום כנגדן" עכ"ל. 2 רבינו מאריך בזה לאשמעינן שמשנתנו שלא הזכירה „סמוכין למערב", אינה חולקת בזה על אבא יוסי בן יוחנן שבסוף פ"ב ודרך אגב פי' רבינו את רישא דמתניתין שסדרה צפון, דרום, מזרח; והנה משנתנו אמרה: „שבעה שערים היו בעזרה" ועל זה פי' הר"ש וז"ל: „ז' שערים היו בעזרת ישראל" עכ"ל, ולענ"ד צ"ב, שהרי בעזרת ישראל היה רק שער נקנור לבד, ואחרים היו כולם סמוכים למערב, וצ"ע. 3 לקמן סוף פ"ב. 4 בסוף הפרק. 5 עשין קסג, וכ"כ גם הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה הי"ו.

משנה ה׳

שער הנצוץ כמין אכסדרה היה — נראה שאותה האכסדרה[1] היתה שוה לקרקע העזרה ולא לקרקע החיל ונמצאת גבוהה מקרקע החיל שש עשרה אמות כמו שיתבאר לפנינו[2], ובהכי ניחא מה ששנינו ופתח היה לו לחיל ופי׳ רבינו עובדיה שהא׳ משני הכותלים היה פתח פתוח לחיל, וצ״ל שהיו לפניו מעלות לירד בהן אל החיל, שאילו היתה שוה לקרקע החיל לא היה צורך לפתח זה שהרי כל הצד שכנגד העזרה פרוץ הוא.

שער הקרבן — אפשר שלפני זה השער לא היו מעלות כשאר השערי׳ אלא היה שם כמין כבש משופע כדי שיהיה נוח להעלות בו הבהמות המובאות לקרבן.

משנה ו׳

ארבע לשכות היו בבית המוקד — הרמב״ם[1] מפרש שאלו הלשכות היו בתוך בית המוקד, דבבית המוקד משמע בתוכו, אמנם ראיתי מי שצייר אותם מבחוץ[2], וכן מוכיח קצת לשון המשנה שאמרה כקיטונות פתוחות לטרקלין ולא אמרה בתוך טרקלין, וכן הד׳ לשכות שבארבע מקצועות עזרת נשים הרמב״ם ציירן בתוך העזרה ויש מי[3] שצייר אותן מבחוץ.

שתים בקדש ושתים בחול — רבינו עובדיה[4] מפרש שבית המוקד היה בנוי

משנה ה׳. 1 נ״ל דר״ל קרקע האכסדרה שהיא שוה למפתן השער וא״כ הרוח הרביעית של האכסדרה הפתוחה היתה ג״כ שוה לקרקע העזרה. 2 לקמן פ״ב מ״ג ד״ה לפנים (השני) וא״י למה לא עשו את המעלות בסוף האכסדרה ר״ל בסוף הרוח הרביעית הפתוחה ושוב אי״צ לפתח זה וכמו שהקשה בחנוכת הבית (לרמ״ח) אות טז, וע׳ מפרש לתמיד כו, ב.

משנה ו׳. 1 בפירושו למשנתנו וגם בהל׳ בית הבחירה פ״ה ה״י. 2 בציורים שלפנינו לא מצאתי, אבל רש״י יומא טו, ב ס״ל שארבע לשכות אלו היו פתוחות לבית המוקד, א״כ ע״כ ס״ל שהיו בחוץ, וכן ס״ל להר״ש במשנתנו וכן המאירי ביומא כה, א (ד״ה פייסות) כ׳ שלשכה הבנויה בחול אם יש לה פתח א לקודש ופתח א לחול כולה קודש שאין פתח דוחה פתח ובנין (וע׳ שמקורו הוא התוספתא מעשר שני פ״ב הי״ד שכ׳ רבינו להלן בסה״ד), וא״כ ע״כ ס״ל שהלשכות היו מבחוץ, וכן נ׳ מדבריו יומא טו, א ד״ה כשהגיעה וראה מ״ש ע״ז חנוכת הבית (חפץ) אות יט ד״ה עד הנה. 3 אולי נתכוון רבינו על התמונה שהזכירה התוי״ט לקמן פ״ב מ״ה (ד״ה וארבע), שנדפסה בוויניציאה שנת אשמח (ובחנה״ב (לרמ״ח) אות ט כ׳ שכן הוא גם בדפוס פיסארו) והתוי״ט כ׳ שאינו כן עיי״ש, ודע שגם הרא״ש שם כ׳ שהיו מבחוץ אח״כ מצאתי בס׳ צורת הבית להתוי״ט דף ג, א (סי׳ טז) שמביא שבתמונה הנדפסת במנטובה [עירו של רבינו] על צורת בית שני שמו אותן בחוץ עכ״ל וא״כ נראה שלתמונה זו נתכוין רבינו. 4 וכן ס״ל גם לרש״י יומא טו, ב (בסוף העמוד), וגם להמפרש בריש תמיד (ד״ה כיפה)

חציו בתוך העזרה וחציו חוצה לה, ולפי זה[5] חציו קדש וחציו חול, וכן בלשכת הגזית שנזכרה בפ״ה[6] פי׳ שהיתה חציה בקדש וחציה בחול, ולפיכך[5] חציה קדש וחציה חול, אבל הרמב״ם בפ״ה[7] מהל׳ בית הבחירה כתב שבית המוקד כולו חוץ לעזרה ולשכת הגזית[8] היתה בעזרה, ולדבריו צריך לתת טעם, מפני מה שתי לשכות אלו חצין קדש וחצין חול, ואומ׳ שכתב הרמב״ם בפ״ו[9] מהל׳ בית הבחירה זל״ש[10], הלשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול אם היו גגותיהן שוים עם קרקע העזרה תוכן חול וגגותיהן קדש, ואם אינן שוין אף גגותיהן חול שהגגות והעליות לא נתקדשו לפיכך גגין אלו אין אוכלין שם קדשי קדשים ולא שוחטין קדשים קלים, היו בנויות לחול ופתוחות לקדש תוכן קדש לאכילת קדשי קדשים אבל אין שוחטין שם קדשים קלים, והנכנס לשם בטומאה פטור וגגותיהן חול לכל דבר, המחילות הפתוחות לעזרה קדש והפתוחות להר הבית חול עכ״ד, ומה שאמ׳ בבנויות בחול ופתוחות לקדש שאוכלין בהן קדשי קדשים נפק׳ לן[11] מקראי דכתיב[12] במנחה מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד יאכלוה, וקרא יתירא הוא דהיינו מקום קדוש היינו חצר אהל מועד, אלא לרבות חצרות הרבה אצל אכילה הוא דאתא, ומיהו דווקא לאכילה אתרבו ולא לשחיטת קדשים קלים ולא לטומאה, ונראה שבין הלשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול ובין בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש אין חלוק אם תוכן שוה לקרקע העזרה אם לאו[13], שלא הצריכו שיהיה שוה לקרקע העזרה אלא גג הלשכה הבנויה בקדש ופתוחה לחול, כי כשהוא שוה לקרקע העזרה נמצא שאותו גג הוא קרקע העזרה עצמו ואינו גג אלא בערך אל הבית ואינו בכלל מה שאמרו[14] גגין לא נתקדשו, ולפיכך המחילות הפתוחות לקדש הן קדש אעפ״י שאינן שוין לקרקע העזרה, ונראה שה״ה הגגין הפתוחין לעזרה הם קדש דלא גרעו ממחילות, והוו כלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש כי המחילות והגגין הם חול מצד עצמם,

ודף כו, ב (ד״ה חד שימור), וכן ס״ל גם לרא״ש שם, ואולי כ׳ רבינו ד״ז בשם הרע״ב שהרי הרא״ש לא נדפס בימיו וס׳ הגמרא לא היו לו. 5 לאו דווקא, שהרי אם היה לו רק פתח אחד היה נדון כמקום שהפתח פתוח לו, וכמש״כ רבינו להלן. 6 בסופו. 7 ה״ט, וכן ס״ל גם להר״ש במשנתנו. 8 שם הי״ז, והשיח יצחק יומא יט, א (ד״ה אבא) מפרש את דברי הרמב״ם, שה״ק חציה קודש מפני שבנויה בקודש ובחול עיי״ש, ולענ״ד א״א לומר כן שהרי הרמב״ם כ׳ בראש דבריו וז״ל: שמנה לשכות היו בעזרת ישראל עיי״ש, וע״כ שגי׳ אחרת היתה לו לרמב״ם בגמ׳ יומא כה, א, ואכמ״ל. 9 ה״ז, ח, ט. 10 = זה לשונו. 11 זבחים נו, א. 12 ויקרא ו, ט. 13 לענ״ד הוא דבר ברור ופשוט, עד שאני תמה קצת מה לו לרבינו לכתוב ד״ז, שהרי לא מצינו שהיו מדרגות באמצען של בית המוקד ולשכת הגזית שירדו בהן מחצין של קדש לחציין של חול. 14 פסחים פה, ב, וראה שם פו, א וברש״י ד״ה בשגגותיהן.

למדנו מזה שאם היה לבית המוקד שכולו חוץ לעזרה פתח א׳ בלבד לצד העזרה היה כלו קדש, ועכשיו שיש לו שני פתחים[15] א׳ לעזרה וא׳ לחול חציו קדש וחציו חול, וחציו של זה[16] העזרה שהוא קדש דינו כדין לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש, ולשכת הגזית הבנויה כלה בקדש אילו לא היה לה אלא פתח א׳ לקדש היתה כלה קדש ואלו לא היה לה אלא פתח א׳ לחול היתה כלה חול, עכשיו שיש לה שני פתחים א׳ לקדש וא׳ לחול חציה קדש וחציה חול, וחציה של חול היא כמו לשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול שהן חול, ונ״ל שיש הפרש בין חצי הקדש שבבית המוקד לחצי הקדש שבלשכת הגזית, שבחצי הקדש שבבית המוקד אין שוחטים שם קדשים קלים והנכנס לשם בטומאה פטור[17] כי הוא בנוי בחול ופתוח לקדש, אבל בחצי הקדש שבלשכת הגזית שוחטים שם קדשים קלים, והנכנס לשם בטומאה חייב דבנויה בקדש ופתוחה לקדש היא[18], ונ״ל עוד שבבית המוקד מותר לשבת בכולו[19], שהרי בבית המוקד שנינו[20] שהיה מוקף רובדין של אבן וזקני בית אב ישנים שם, ומלת מוקף משמע סביב בכל הצדדין[20], ואילו היתה אסורה הישיבה בה ק״ו השכיבה, אבל בלשכת הגזית אמרו[21] שלא היו הסנהדרין יושבין אלא בחציה של חול, וכן בבית הנצוץ היו הכהנים השומרים יושבים שם שאפי׳ לא היה פתוח אלא לקדש היו מותרים[19] לשבת בו כיון שבנויה בחול[22], אבל לדעת ר״ע[23] שפרש שבית המוקד בנוי חציו בתוך העזרה, אין לחלק בינו ובין לשכת הגזית, וצ״ל שלא היו יושבים אלא בצד החול, ואין להקשות הרי עזרת נשים היא לפני שער המזרח של העזרה ולה שני פתחים א׳ פתוח לעזרה וא׳ פתוח לחול, וא״כ נאמר שתהיה חציה קדש וחציה חול, שלא נאמרו דברים הללו בעזרות ובמקומות שהם עקר בבנין הבית וקובעים

15 אינני יודע כמה הוא שיעור גודל הפתח כדי שעל ידו תהיה הלשכה כחול או כקדש, וי״ל דילפינן לה מפתח שחייבת במזוזה ראה יומא, א, ב וברש״י שם ד״ה ושוין, וצ״ב. 16 נ׳ שחסר : „לצד״. 17 כפסק הרמב״ם שכ׳ רבינו לעיל והוא בגמ׳ זבחים נו, א. 18 המנחת חינוך במצוה שסב זכה לכוון בזה לדברי רבינו ומיישב בזה קו׳ הצל״ח שהק׳ מפני מה החלונות ועובי החומות אינן קדושות עיי״ש. 19 ע׳ גמ׳ יומא כה, א ותוס׳ שם ד״ה אין ונראה שתוס׳ ס״ל שאסור לשבת אבל ע׳ מהרש״א ולפמ״ש בשיח יצחק בסד״ה אין, יש ליישב דברי רבינו עיי״ש, ומזה שרבינו לא מביא את הסוגיא דיומא ותוס׳, יש לשער שלא היו הגמרות מצויות בידיו כי מחמת הגזירה נשרפו כל ספרי הגמ׳ באיטליא ראה הקדמה, והנה גם ר״ש במשנתנו כ׳ שבית מוקד היה פולו בחול שהרי זקני בית אב ישנים שם עכ״ל, וא״כ גם ר״ש ס״ל שמוקף ר״ל כולו וס״ל שמותר לשבת בבית המוקד, וע״כ שרבינו לא ראה את הר״ש ומטעם הנ״ל. 20 לקמן משנה ח ולא כתוי״ט תמיד מ״א (ד״ה וזקני), שכ׳ שרק בחציה שבחול היו ישנים. 21 יומא כה, א, אלא שרבינו נקט לשונו של הרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ז ה״ו, ע׳ שיח יצחק שם. 22 וכמו שפי׳ הרע״ב לעיל משנה ה. 23 הרע״ב שכ׳ רבינו את דבריו לעיל.

קדושתן לעצמן אלא בלשכות שהן טפלות לבית ונעשות לתשמיש המקדש ואין להם קדושה אלא מצד המקום שהן בו ולפיכך נמשכין אחר המקומות שהן פתוחות אליהן, ובתוספתא ממס' מעשר שני פרק שני[23]* תניא בנויה בקדש ופתוחה לקדש ולחול כלה קדש, בנויה בחול ופתוחה לקדש ולחול כולה חול, והביאה רבינו שמשון בפ"ג[24] ממס' מעשר שני, ושם[25] נראה ג"כ שבית המוקד בנוי חציו בקדש וחציו בחול, וזה סיוע לדברי רבינו עובדיה, מיהו ודאי צ"ל שהרמב"ם ס"ל דלא קי"ל כההיא תוספתא[26].

מערבית דרומית היא היתה לשכת טלאי קרבן — כתב הר"ז הלוי[27] בפ"ק דיומא שהקשו בגמ'[28] על זה ממתני' דפ"ג[29] ממס' תמיד דתנן התם והרי לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית, ומתרץ[30] רב אדא בריה דרב יצחק אמר הא לישכה אקצויי מקצייא מאן דאתי מצפון מתחזיא ליה בדרום ומאן דאתי מדרום מתחזיא ליה בצפון ומסתברא דמערבית דרומית הואי, ופי' בערוך[31] האי לשכה אקצויי מקצייא, פי' מוקצה היתה מקרנים ולא היתה במקצוע צפונית מערבית ולא במקצוע מערבית דרומית אלא באמצע רוח מערבית, מאן דאתי מצפון כיון שלא היה מוצאה בצפון מחזיא ליה בדרום, ומאן דאתי מדרום כיון שלא היה מוצאה בדרום מתחזיא ליה בצפון, ומסתברא אעפ"י שלא היתה בקרנים ממש לא היתה בחצי רוח מערבי אלא יותר מקורבת למערבי דרומי, ופי' הר"ז הלוי בזה אינו מובן אצלי.

בה יורדין לבית הטבילה — כתב הסמ"ג בעשין סי' קצ"א, בלשכת בית המוקד קטן יש לפרש שהיה שם אש להביא משם אש למערכה כשהיתה כבויה ע"י גשמים או ע"י דבר אחר, ולא ידעתי למה הוצרך לכך, שהרי היה שם אש להתחמם העולים מן הטבילה כמו שזכרו המפרשים[32], ואפשר שסובר שזאת המדורה היתה למטה במחילה[33] סמוכה לבית הטבילה, וכן נראה מלשון המשנה בראש מס' תמיד דתנן עד שהוא מגיע לבית הטבילה ומדורה היתה שם[34] וכו'.

23* הי"ד וכן פסק המאירי יומא כה, א ד"ה פייסות. 24 מ"ח. 25 ר"ל בתוספתא הנ"ל. 26 שהרי הרמב"ם (ראה בראש הדבור) פסק שלשכת הגזית היתה בנוייה כולה בקודש ופתוחה לחול ולקודש, ופסק, שחציה חול וחציה קודש, ובבית המוקד פסק שכולה בנוייה בחול ופתוחה לקדש ולחול וארבע לשכות שבתוכה היו שנים קדש ושנים חול, ודע שספק הוא לי אם בלשכה שכזו עשו לה בחציה שהיא קדש (עי"ז שפתוחה גם לקדש) עוד פתח לחול (כגון לצד צפונה או דרומה) האם עי"ז חצי חלקה הקדושה דינה כחול, ראה תוס' ישנים יומא כה, א ד"ה חציה, ופתח דוחה אפי' אם בנוי בקדש מכש"כ שתדחה את הפתח, וי"ל ואכמ"ל. 27 בעל המאור, אבל בבעה"מ שלפנינו לי' קו' הגמ', וכבר העירותי שרבינו לא היו לו ס' הגמ. 28 יומא טו, ב. 29 מ"ג. 30 ביומא יז, א. 31 ערך קץ. 32 הרמב"ם והרע"ב במשנתנו, והמפרש בתמיד פ"ג. 33 בס'

משנה ז׳

פשפש קטן, פי׳ רבינו עובדיה שער קטן בתוך שער גדול[1], שהדלת[2] הגדול היה רחב י׳ אמות[3], ובו היה דלת קטן שפותחין אותו לבדו ושאר הדלת נשאר סגור, וכן פי׳ הרמב״ם ורבינו עובדיה בפ״ו[4] ממס׳ שקלים, וקשה[5] שהרי אי אפשר לפרש כפי׳ זה בכל מקום, שהרי לקמן[6] בפשפשים שבהיכל כתב רבינו עובדיה[7] שהם שערים קטנים סמוכים לשער הגדול, ובתוספתא[8] שנינו שני פשפשים היו בבית החליפות, ושם א״א לפרש אלא שהם שערים קטנים בפני עצמן, ולמה לא פירשוהו כן בכל מקום, ועוד דוחק הוא לדבריהם, שהמונה שם בשקלים י״ג שערים משים הפשפש של שער א׳ והשער הגדול לשער שני, והנה אינם אלא שער א׳, לכן נראה יותר נכון לפרש פשפש שער קטן בפני עצמו.

משנה ח׳

בית המוקד כיפה — פי׳ גגו[1] היה כיפה של אבנים, ולא היתה עליה על גביו כמו שהיו בבית הנצוץ ובבית המוקד[2], ולפיכך לא היו הכהנים שומרים עליו אלא בתוכו והלויים חוצה[3] לו.

הר המוריה הל׳ בית הבחירה פ״ה אות כו מביא ירושלמי פסחים פ״ז הי״ב ששם מבואר כן וראה מ״ש רבינו לקמן משנה ח ד״ה במסיבה. 34 אבל הרמב״ם ודעימיה מפרשים שמלת „שם״ קאי על לשכת בית המוקד.

משנה ז׳. 1 וכן פי׳ גם הרא״ש במשנתנו אבל בתמיד כו, ב (ד״ה לבלוש), פי׳ שהרי אצל השער, וצ״ב. 2 מכאן והלאה דברי רבינו הם. 3 כדאי׳ לקמן פ״ב מ״ג. 4 מ״ג. 5 חנוכת הבית (חפץ) אות יב כוון בקו׳ זו לרבינו. 6 פ״ד מ״ב. 7 וכן הוא בציור הרמב״ם. 8 זבחים פ״ז ה״א.

משנה ח׳. 1 כן פי׳ הרמב״ם תמיד פ״א מ״א, אבל לענ״ד מלשון הרע״ב הן במשנתנו והן בריש מס׳ תמיד שכ׳ וז״ל: „בנין של בית המוקד... אלא כיפה עשויה בארץ״ ע״כ. וגם במשנה ט׳ כ׳ וז״ל: „ובית המוקד שלא היתה אלא כיפה על הארץ״ עכ״ל יוצא ברור שס״ל שכל הבנין היה עגול והכיפה מגיעה עד הארץ וגם תבנית היכל אות קיב כ׳ וזה לשונו: וכל הלשכה הזאת בנויה כיפה עד כאן לשונו, יוצא שס״ל כן, ועוד נ״ל שגם הר״ש במשנתנו ס״ל כן שהרי ז״ל: „בית המוקד כיפה — ככיפה היה עשוי״ עכ״ל משמע שעל כל בנין בית המוקד קאי שהרי לא הזכיר את הגג כלל, וכן י״ל גם בדברי הרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ה ה״ט וא״כ רק הרמב״ם בפי׳ המשנה לבד ס״ל שכיפה הכוונה על הגג, ולכן אינו נכון מ״ש בחנוכת הבית (לרמ״ח) אות י״ח שהר״ש (כצ״ל שם ולא רש״י) ורמב״ם ושאר המפרשים ס״ל שהגג היה ככיפה, ועוד יותר תמוהים דברי העזרת כהנים במשנתנו ד״ה כיפה עיי״ש. 2 ט״ס וצ״ל: „אבטינס״, כדאי׳ תמיד פ״א מ״א. 3 כדאי׳ במשנה ט, וכמו שפסק הרמב״ם הל׳ בית הבחירה

במפיבה ההולכת תחת הבירה — פתח מחילה זה היה בבית המוקד קטן שמשם יורדים לבית הטבילה[4] והיא היתה בצד החול[4], ולפיכך המחילה הפתוחה לה ג״כ חול, וזאת המחילה היתה מהלכת תחת העזרה ואעפ״י שהיא תחת העזרה אינה קדש[5], ולפיכך כתב הרמב״ם בפי׳ משנה א׳ דמס׳ תמיד שמכאן ראיה שהמחילות לא נתקדשו, ולדעת חכמי׳ כיון שטבל חוזר למקומו בבית המוקד עד שהשערים נפתחים, שכיון שאין טבול יום אסור להכנס להר הבית אלא מדרבנן[6] לזה הקלו הואיל שנטמא בפנים[6], כן כתב רבינו עובדיה, ואולי אפשר שבית הטבילה זו היא אותה שעל שער המים[7], ולפיכך מי שהוא בבית המוקד צריך שיעבור תחת כל העזרה עד שיגיע לשער המים, וכן נר׳ לשון רבינו עובדיה שכתב בפי׳ משנה ראשונה[8] דתמיד, ומפני שהיה בעל קרי לא היה מהלך דרך העזרה אלא דרך המחילות, נר׳ מדבריו שהיה יכול ההולך לבית הטבילה לעבור דרך העזרה, ולדעת ר׳ אלעזר בן יעקב אסור לו לאחר שטבל ליכנס בהר הבית ולפיכך הולך דרך המחילות עד שיוצא והולך לו בטדי, ואעפ״י שמחילה זו פתוחה להר הבית, אינה קדש כקדושת הר הבית, שהרי[9] גם המחילות הפתוחות לעזרה אינם קדש כקדושת העזרה אלא לאכילת קדשי קדשים אבל לא לענין טומאה[10],

פ״ח ה״ד, ה, וביארו רבינו לעיל. 4 כדאי׳ במשנה ו. 5 כמש״כ רבינו להלן. 6 כמש״כ תוס׳ יבמות ז, ב ד״ה וראה, בשם ר״ח. 7 ששם היה בית טבילה כדאי׳ יומא יט, א, והוא בחומת העזרה הדרומית, כדלעיל משנה ד; וז״ל המפרש לתמיד כו, א (ד״ה *תחת*): *„המחילה הולכת תחת בית המקדש וראשה אחד פתוח ללשכת בית המוקד של מקום חול וראשה האחד פתוח חוץ לעזרה אל מקום הטבילה״* עכ״ל, ולענ״ד כוונתו ג״כ כמש״כ רבינו, ויען שבית הטבילה הוא חול כ׳ חוץ לעזרה, ופשוט הוא שבית הטבילה היה פתוח להר הבית, ואולי גם עובי החומה שם לא היתה שוה לקרקע העזרה ולכן אינו קדוש אע״פ שעמד על עובי החומה, ראה פסחים פו, א, ואכמ״ל; ודע שמדברי הגר״א ז״ל בריש מס׳ תמיד (במ״ש על דברי המפרש הנ״ל), יוצא שס״ל שבית טבילה זה היה למטה במחילה, (ע׳ בס׳ הר המריה הל׳ בית הבחירה פ״ח אות ט) וכן ס״ל לסמ״ג שהביאו רבינו לעיל משנה ג, ד״ה בה. 8 ד״ה במסיבה. 9 נ״ל שרבינו כוונתו להסביר מ״ש בפסחים פו, א שמחילות הפתוחות להר הבית לא נתקדשו, וכ׳ שם רש״י ד״ה (כי אמרה), שבעל קרי מותר ליכנס למחילות של הר הבית, וראה גם תוס׳ יומא ו, א ד״ה מביתו. 10 כדאי׳ זבחים נו, א; ולענ״ד לזה נתכוון רש״י פסחים סז, ב (ד״ה מחילות), שכ׳ וז״ל: *„מחילות ומערות שלתחת העזרה לא נתקדשו בקדושת עזרה״* עכ״ל, שהרי לענין טומאה אינן קדושות אפי׳ בפתוחות לעזרה, ומיושבת קו׳ הבאר שבע תמיד כז, ב (ד״ה מחילות) שהקשה על רש״י וז״ל: *„ועוד מאי האי דקאמר לא נתקדשו בקדושת עזרה ממה נפשך אם הם פתוחין לעזרה הרי נתקדשו בקדושת עזרה״* עכ״ל, והניח בצ״ע, ומ״ש עוד הבאר שבע שם וז״ל: שהרי [בפסחים פו, א] מסיק הגמרא דהא דא״ר יוחנן מחילות לא נתקדשו ה״מ במחילות שתחת הר הבית אבל מחילות שתחת העזרה אם הם

ואעפ״י שמדרבנן אסור הטמא ליכנס בהן[11], אפשר שהטבול יום מותר ליכנס גם מדרבנן במחילות הפתוחות להר הבית, שהרי כניסת טבול יום להר הבית עצמו אינו אלא מדרבנן[6] ואין ראוי שיחמירו לאוסרו גם במחילות הפתוחות לו, ומה שאמר יוצא והולך לו בטדי — נראה שלא היה יוצא אלא חוץ[12] לשער ההוא שהמחילה היתה פתוחה לשם[12], ואין לומר שפתח המחילה היה לפנים מן השער ויוצא ממש באותו שער, שא״כ היה נכנס בתוך הר הבית עצמו, ומוטב שישב במחילה עד הערב שמשו, ובפשט דברי המשנה היה גר׳ לומר שלר׳ אליעזר בן יעקב אינו יורד לבית הטבילה כלל אלא יוצא והולך לו בלא טבילה[12], ולפיכך ת״ק כן אמר, שהולך במסיבה שתחת הבירה דהיינו העזרה ללכת לבית הטבילה כמו שפירשנו, ור׳ אליעזר קאמר שהולך במסיבה שתחת החיל שאינו עובר תחת העזרה כלל, ויוצא בשער טדי שהיא בצד צפון מכהנים שבבית המוקד מיירי[13] שהוא בצד צפון[14], וכן אותן שבבית הנצוץ[14] יוצאין בשער טדי, ואותן שבבית אבטינס שבדרום[15] אולי היו יוצאים מא׳ מן השערים שבדרום, אבל רבינו עובדיה לא כתב כן[16].

אמנם קשה לי שהנחנו[17] שטבול יום אסור ליכנס בהר הבית, ומדברי הרמב״ם פ״ו[18] מהל׳ בית הבחירה גר׳ שאין טבול יום אסור ליכנס מדרבנן אלא בעזרת נשים ולא בחיל, וכן שנינו בפ״ק דכלים[19], ואעפ״י שא״ר יוחנן[20] על פסוק[21] ויעמד יהושפט בקהל יהודה בפני החצר החדשה, מאי חדשה שחידשו דברים ואמרו טבול יום לא יכנס במחנה לויה, כבר כתב ר״ש בפ״ק דכלים[19] שלא בכל

פתוחים לעזרה נתקדשו „בקדושת עזרה״ עכ״ל, לענ״ד זה תמוה מאד, שהרי שם לא אמרו כלל „שנתקדשו בקדושת עזרה״, אלא כן אמרו: „כי תניא ההיא — פתוחות לקודש תוכן קודש — בפתוחות לעזרה״, ותוכן קודש הכוונה כמ״ש בזבחים נו, א דהיינו רק לאכילה אבל לא לענין שחיטה וטומאה עיי״ש, ולייישב את כל קו׳ הבאר שבע ז״ל, וגם מה שהקשה שם על תוס׳ גלע״ד שהרי מצינו לרש״י במנחות צח א (ד״ה בשושן) שקורא להר הבית עזרה (שהרי שער שושן היה בהר הבית כדאי׳ לעיל משנה ג), וכן גם תוס׳ בפסחים פו, א, וכן מצינו גם לשאר ראשונים, ז״ל, ראה לעיל משנה ג הע׳ ח, אח״ז האיר ה׳ עיני ומצאתי שהתוי״ט בסוטה פ״ג מ״ד כ׳ שאפי׳ התנא במשנה קורא להר הבית עזרה ומוכיח את זה מכמה משניות במס׳ שונות, וא״כ אין כאן שום קו׳ על רש״י, וגם לא ק׳ מה שהק׳ הבית דוד על הרע״ב בכלים פי״ז מ״ט וראה מ״ש חנוכת הבית (לרמ״ח) דף יג, א ולפ״ז אין ט״ס בדברי הר״ש במ״ג.

11 כדאי׳ זבחים נו, א.

12 דבר חדש מאד ולא עמד ע״ז אף א מרבותינו ז״ל.

13 ר״ל מהכהנים הטהורים שרוצים לצאת חוץ להר הבית, וגם זה חדש מאד.

14 כדאי׳ לעיל משנה ה.

15 כמש״כ רבינו לעיל משנה א ד״ה וכדי ראה הע׳ מה שם.

16 אדלעיל קאי, שהרי הרע״ב בד״ה במסיבה כ׳, שגם לפי ר׳ אליעזר טבול יום הוא ולכן אינו חוזר לבית המוקד.

17 בתחלת דבור הקודם.

18 הי״ז.

19 מ״ח.

20 יבמות ז, ב.

מחגה לויה אמרו אלא בעזרת נשים, וא"כ בית המוקד זה שפתוח לחיל מצד א' ראוי שאותו צד יהיה קדוש בקדושת החיל בלבד וא"כ טבול יום מותר בו [22], וצ"ע.

ונראה שהכהנים השומרים בבית הנצוץ שגם היא בצפון [14] היו יכולים ליכנס בבית המוקד ולירד משם לבית הטבילה והשומרים בבית אבטינס שהיא על שער המים בדרום [15] היו יורדים בבית הטבילה שעל שער המים [23] בקרוב להם.

בפ"א [24] מתמיד שנינו והנרות דולקין מכאן ומכאן עד שהוא מגיע לבית הטבילה ומדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול ידוע שיש בו אדם פתוח ידוע שאין שם אדם, ירד וטבל וכו'.

נשלם פרק ראשון

פרק שני

הר הבית וכו' רובו מן הדרום וכו' — נר' שזהו מחומת הר הבית לחומת העזרה הגדולה [1] שהיא משער ניקנור [2] ולפנים, ועזרת נשים אינה בכלל זה, שאינה מגוף העזרה ולא קדושה כקדושתה [3], אלא היא כחצר גדולה הסמוכה לה והיא משמשת לה, וכן נר' מדברי הרמב"ם בפ"ה [4] מהל' בית הבחירה, וידוע שהעזרה היתה קפ"ז אמות ארכה ורחבה קל"ה מלבד עובי הכתלים כמו שיתבאר לפנינו [5], ונניח דרך משל שיהיה מחומת הר הבית עד העזרה היינו עד חללה לצד דרום רס"ה אמות, ומצד מזרח ר"מ אמות ועזרת נשים בתוכם [6], ומצד צפון ק' אמות, ומצד

21 דברי הימים ב, כ, ה. 22 ולמה היה צריך לצאת אח"כ מבית המוקד, והגאון הר המריה הל' בית הבחירה פ"ח אות י זכה לכוון בקו' זו לדברי רבינו וכ' שזו היא כוונת המפרש לתמיד, כו, א (ד"ה יוצא) שכ' וז"ל: „דהואיל ולא יעשה עבודה מה יעשה לשם" עכ"ל, וראה גם בפי' הראב"ד שם. 23 אבל בפי' הראב"ד לתמיד (ד"ה אירע) כ', שגם אלו ירדו דרך בית המוקד עיי"ש. 24 מ"א.

פרק שני

1 הכוונה לכל מה שהיה לפנים מעזרת ישראל, וגם הר"ש קורא לחלק זה „עזרה גדולה" ראה דבריו לעיל פ"א מ"ד. 2 שהוא השער המזרחי שבו נכנסים מעזרת נשים לעזרת ישראל. 3 כדאי' כלים פ"א מ"ח. 4 ה"ז, אשר ז"ל: ולפני העזרה במזרח היתה עזרת נשים" עכ"ל. 5 לקמן ריש פ"ה, וגם שם כ' רבינו: „כתלי העזרה אינן מן המדה" עכ"ל, והתפארת ישראל אות ב כ' ג"כ כן, והעזרת כהנים במשנתנו (בד"ה ודע, והלאה) מסופק בזה ומאריך הרבה ומצדד לכאן ולכאן, וראה בס' בית המדות שכ' שגם פסקי תוס' למסכתין אות ה ס"ל שעבי הכתלים אינם בכלל החמש מאות אמה ולענ"ד ד"ז תלוי בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד בהל' בית הבחירה פ"ו ה"ט ואכמ"ל. 6 בתוך רמ

מערב ע״ג אמות, ואם נפרש שאין למדוד מצד מזרח אלא עד עזרת נשים תהיה כל אורך העזרה עם עזרת נשים שכ״ב [7] אמות היינו החלל שלהן, ועוד נניח כמו ה׳ אמות לעובי הכותל המבדיל בין עזרת נשים לעזרת ישראל שיהיו שכ״ז אמות, ונניח שיהיה מחומת הר הבית עד העזרה לצד דרום ר״ע אמות, ולצד מזרח קכ״ה אמות, ולצד צפון צ״ה אמות, ולצד מערב מ״ח אמות, והפי׳ הראשון נראה עקר [8].

וביון שלא היתה העזרה באמצע הר הבית, צ״ל ששער מזרחי של הר הבית לא היה באמצע הכותל ממש אלא מן הצד מכוון כנגד שער העזרה, וכן שנינו במס׳ ברכות [9] לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדש הקדשים, ופירשו רש״י ורבינו עובדיה דהיינו שער המזרחי של הר הבית, והרמב״ם [10] וסמ״ג [11] כתבו ששער המזרח שאמרו שם הוא שער ניקנור שהוא שער העזרה, ונראה [12] שפירשו כן כי נראה להם ששער המזרח סתם הוא שער העזרה, אבל גם הם סוברים ששער הר הבית מכוון כנגד בית קדשי הקדשים, שהרי שניהם כתבו על משנה שלפנינו [13] כפי׳ זה שעשו הבנין שעל שער מזרחי של הר הבית נמוך, דמשמע שכל שאר הכותל המזרחי היה גבוה [14] ולא היה נמוך אלא ע״ג השער [14], כדי שיוכל הכהן השורף את הפרה לראות משם פתח ההיכל בשעת הזאת הדם [15], וא״כ הכרח הוא שיהיה השער ההוא מכוון כנגד בית קדש הקדשים.

בעזיוך בערך סטיו כתוב שאמרו בגמרא [16] הר הבית סטיו כפול היה סטיו לפנים מסטיו, ופי׳ דסטיו היינו איצטבה, ובפי׳ ה׳ [17] מהל׳ בית הבחירה כתב הכסף משנה שפרש״י [16] אצטבה סביב סביב מקפת ובתוך אותו היקף עוד אחר, ונר׳ שהיו אצטבאות אלו סמוכות לכותל הר הבית ומקיפות מד׳ [18] רוחות לשבת עליהם, אבל הרמב״ם [19] כתב וכולו היה מקורה סטיו לפנים מסטיו, ומלת וכולו דקאמר

אמות, וקפז אמות אורך העזרה מתחילות מעזרת ישראל, ראה לקמן ריש פ״ה. 7 שהרי עזרת נשים ארכה (וגם רחבה) קלה אמות ראה משנה ד בפירקין. 8 משום שעזרת נשים אינה בכלל העזרה כמש״כ רבינו בתחלת הדבור וראה שלטי הגבורים פ״ב. 9 נ״ד, א. 10 בפי׳ המשנה ברכות שם ובהל׳ בית הבחירה פ״ז ה״ה. 11 עשין קסד. 12 ראה מ״ש הר המריה בהל׳ בית הבחירה פ״ז אות י ובד״ז כוון לפי׳ רבינו. 13 לקמן מ״ה וראה פי׳ הרמב״ם בסה״ד וגם בהל׳ בית הבחירה פ״ו ה״ה והסמ״ג כ״כ בעשין קסג. 14 ראה מ״ש בזה העזרת כהנים לקמן מ״ד ה״ה חוץ א ובד״ה אחר. 15 כדאי׳ לקמן מ״ד. 16 פסחים יג, ב ; וכבר הערתי שבזמנו של רבינו — לכה״פ בזמן שכ׳ את ספרו זה — גזרו באיטליא שריפה על ספרי הגמ׳ ואעפ״כ היו להם מסכתות בודדות בהחבא, ראה הקדמה. 17 ה״א. 18 כן נ׳ מלשון רש״י פסחים יג, ב ויותר מלשון רש״י סוכה מה, א אבל לא נ׳ כן מלשון רש״י בברכות לג, ב. 19 הל׳ בית הבחירה פ״ה

קאי להר הבית שזכר שם בסמוך, ונראה שסובר שמחומת הר הבית עד הסורג [20] היו אצטבאות אלו והיה קירוי עליהם להגן מן השמש ומן הגשמים על היושבים שם.

[משנה ב']

נכנסים [21] **דרך ימין ומקיפין ויוצאים דרך שמאל** — פי' שביציאתו גומר [22] ההיקף שהתחיל בכניסתו ויוצא מן המקום [23] שהיה לשמאלו בכניסתו, אמנם גם ביציאתו [22] הוא מקיף דרך ימין כשיהיו פניו כלפי הקדש ביציאתו כמו [22] בכניסתו, ומי שארעו דבר הוא מקיף לשמאל בכניסתו וכן ביציאתו גומר ההיקף שהתחיל בו ויוצא במקום שהיה לימינו בכניסתו והוא לסימן אבלות שאינו מקיף כדרך שאר בני אדם, והקפה זו משום כבוד וגדולה לבית היא שאין נכנסים לעזרה מיד אלא מקיפין תחלה מבחוץ ואח"כ נכנסים לה וכן ביציאה אין יוצאין מיד חוץ למקדש אלא מקיפין סביב לו ואח"כ יוצאין, ובפרקי ר"א פי"ז אמרו ראה שלמה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני המקום וכשבנה בית המקדש בנה שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנודים, והיו ישראל הולכים בשבתות ויושבים בין שני שערים הללו, והנכנס בשער חתנים היו יודעים שהוא חתן והיו אומרים לו השוכן בבית הזה ישמרך בבנים ובבנות, והנכנס בשער אבלים והיה שפמו מכוסה

ה"א. 20 פי' חדש ומקורי בדברי הרמב"ם, ולענ"ד פי' רבינו מיוסד ע"ז, שהרי מן הסורג ולפנים נקרא כבר חיל והחיל הוא יותר מקודש מהר הבית, ראה כלים פ"א מ"ח, ולא כמו שכ' שלטי הגבורים פ"ב שכוונת הרמב"ם היא שכל החמש מאות אמה (של הר הבית) היו מקורות, ולכן כ' שצריך להוסיף בדברי הרמב"ם חוץ ממקום מזבח הנחושת, עיי"ש (וע' תפארת ישראל בועז א), ולענ"ד מרש"י סוכה מב, ב שכ' וז"ל: „**רחבה** של הר הבית היתה מוקפת איצטבאות לישב שם ומסוככת למעלה מפני הגשמים" עכ"ל, **ורחבה** נקראת רק עד הסורג, שהרי עד הסורג לא היתה שם שום מחיצה, אבל על המקום שעומדות שם מחיצות וחומות לא נופל לשון רחבה, וכ"כ גם הרע"ב שם סוכה פ"ד מ"ד, והשליט הנ"ל ז"ל העתיק שם את דברי הרע"ב, ולא הרגיש בזה, וכ' שדברי הרע"ב הם הם דברי הרמב"ם לפי פירושו הנ"ל, ואכמ"ל וראה חנה"ב (לרמ"א) אות ד.

21 ראה תוי"ט. 22 גם בזה נתן לנו רבינו פי' חדש ומקורי מאד, ולענ"ד ברור שכוונתו היא: שיוצא תמיד באותו שער ממש שהוא נכנס, ורבינו לשיטתו שכ' לעיל פ"א מ"ו (ד"ה שתים) וז"ל: „ומלת מוקף משמע סביב לכל הצדדין" עכ"ל; וקודם שיוצא באותו שער ממש הוא יוצא ופניו כלפי הקדש (ראה יומא נג, א), וכיון שצריך להקיף דרך ימין נמצא שעושה עוד פעם אותו ההיקף ממש כבכניסתו; ודע שברור לי שבמ"ש התוי"ט בסוף ד"ה נכנסין כוונתו לפרש ולתרץ גם את דברי הרע"ב, שהרי מי שנכנס בצד דרום הוא מתחיל לפנות שמאלה רק בדרך לשער טדי והולך ופונה תמיד שמאלה עד שיצא בשער שרוצה לצאת, ודוק. 23 לענ"ד מזה שרבינו לא כ' „מן השער" וכ' „מן המקום" כוונתו שיוצא בחצי הפתח שהיה לשמאלו בכניסתו ראה הגהות הק נתן

אז היו יודעים שהיה אבל והיו אומרים לו השוכן בבית הזה ינחמך, והנכנס בשער האבלי והיה שפמו מכוסה[24] היו יודעים שהיה מנודה והיו אומרי לו השוכן בבית הזה ינחמך ויתן בלבך שתשמע לחבריך ויקרבוך, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים ע"כ, אבל בבית שני לא[25] עשו שערים הללו, אלא היו האבלים והמנודים ניכרים בדרך הקפתן, ולחתנים נראה שלא היה שום היכר.

משנה ג'

לפנים ממנו סורג — פי' בערוך[1] כותל[2] בין חומת הבית והחיל, והחיל כותל גבוה יותר מהסורג ע"כ לשונו, ורבינו עובדיה פירש מחיצה עשויה נקבים[3], מלשון[4] מסרגין את המטות[5], וכתב הכסף משנה פ"ה[6] מהל' בית הבחירה שכתב הרא"ש[7] שהסורג נעשה לטלטול שבת ולזה היה גבוה י' טפחים כדין כל מחיצה שהיקף הר הבית לא מהני דהוי הוקף ולבסוף פתח דלא מהני, ע"כ, פי' שקרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה אין מטלטלין בו אלא בד' אמות[8], ולא חשיב מוקף לדירה אלא כשפתח שם בית דירה ואח"כ הקיפה במחיצות[9], ומפני שכשבנו חומת הר הבית בתחלה עדין לא היו בתוכו לשכות העשויות לדירה עשו לו סורג זה אחר שעשו בו הלשכות הללו כדי שיהיה פתח ולבסוף הוקף[10].

לפנים ממנו החיל עשר אמות — הרמב"ם כתב בפ"ה[11] מהל' בית הבחירה שגובה[12]

שכוון בזה לדברי רבינו. 24 בגמ' מועד קטן טו, א היא בעיא דלא איפשטא, והרבה ראשונים פסקו לחומרא ראה מאירי שם ובטור יו"ד בסי' שלד, ודע שהרא"ש שם פ"ג סי' מו מביא את דברי פרקי ר"א והגי' שם „ואין שפמו מכוסה". 25 ולכן לא נזכרו במשנתנו, ולא כמש"כ בעזרת כהנים ד"ה אמנם וד"ה ולדעתי.

משנה ג. 1 ערך סרג. 2 נ' דר"ל כותל אבנים שלם בלי נקבים, אבל בשלטי הגבורים פ"ב כ' וז"ל: „ואולי יאמר בעל הערוך שכותל הסורג היה בנוי למקלעות ומסורג באבנים..." עכ"ל. 3 ועוד כ' הרע"ב וז"ל: „והיא עשויה מדפי עץ..." וא"כ בשני דברים חולק הרע"ב על הערוך, וצ"ב מדוע דלגו רבינו. 4 הוספת רבינו היא. 5 מועד קטן ח, ב. 6 ה"ג. 7 בפירושו למשנתנו והכסף משנה כ' רק חלק מדבריו. 8 כדאי' עירובין סז, ב, ורק מדרבנן עיי"ש. 9 כדאי' שם כד, א וראה תוס' שם כה, ב, ד"ה ההוא (השני). 10 ראה רא"ש אבל בזמנו של רבינו וגם בזמנו של התוי"ט טרם נדפס פי' הרא"ש למסכתין, והתוי"ט הקשה על הרא"ש הלא אין שבות במקדש וא"כ למה עשו סורג, ולענ"ד י"ל שלא התירו שבות במקדש רק בדבר שהוא צורך עבודה או צורך המקדש וכמו שכ' להדיא הרמב"ם בפי' המשנה סוף עירובין עיי"ש, וכ"כ גם רש"י עירובין קב, ב ד"ה במקדש, ולכן עשו סורג שיוכלו לטלטל כל דבר כגון את הלולב כדאי' סוכה מב, ב. 11 ה"ג. 12 ולפ"ז אין צורך להקיף בסוגריים את המלה „גובהו" שברמב"ם, ונ"ל שהקיפוה משום שראו שהרמב"ם שם פ"ו ה"א כ': מהלך עד סוף החיל בשוה" אבל כבר כ' התוי"ט (בסד"ה גבוה) שהרמב"ם ס"ל שגם המקום הרחב וגם הכותל

החיל עשר אמות והיה אפשר לפרש [13] שלפנים מן הסורג עשר אמות היתה חומת החיל, אבל פי' הרב נראה יותר, שכמו שפירש התנא גובה הסורג כן [14] פירש גובה החיל, אבל אם בא להודיע הרוחק שבין הסורג לחיל, למה לא הודיע ג"כ הרוחק שבין חומת הר הבית לסורג, ועוד שלפי הפירוש האחר היה ראוי שיאמר לפנים ממנו עשר אמות החיל, וז"ל שהסורג והחיל היו להם פתחים כנגד שערי [15] הר הבית, וידוע [16] שחיל הוא שם לחומה קטנה הסמוכה לחומה גדולה, וכתב הקמחי [17] בשרש חיל שאפשר שיהיה החיל מחוץ לחומה או לפנים ממנה, והרמב"ם בפ"ה [12] מהל' בית הבחירה כתב שחיל זה הוא בערך חומת העזרה, שפי' פסוק [18] ויאבל חיל וחומה, חיל [19] היא כותל זה שזכרנו וחומה היא חומת העזרה, וגם בפי' המשנה בפ"ק [20] על מה ששנינו שם ופתח היה לו לחיל כתב שהוא חומה שסובבת כל העזרה, ואם כן נראה לומר שלא היה זה החיל רחוק הרבה מן העזרה, אבל אם נפרש שחיל זה הוא בערך חומת הר הבית, צ"ל שלא היה רחוק מחומת הר הבית הרבה, אבל רבינו עובדיה [21] כתב לפנים מאותו סורג היה מקום פנוי עשר אמות והוא נקרא חיל, ובמס' פסחים ס"פ תמיד נשחט כתב בחיל [22] בין הסורג לחומת העזרה של נשים וכו' וכן פי' ג"כ בפ"א [23] דמסכת כלים, ודעתו שאין שום כותל בין הסורג והעזרה רק הסורג הוא המבדיל בין הר הבית והחיל,

נקראו חיל, וכ"כ גם בשלטי הגבורים פ"ב שזו היא דעת הרמב"ם, וכ"כ גם חנוכת הבית (לרמ"ח) אות ז ולענ"ד מוכרח הוא כן שהרי הרמב"ם פסק (מ"ש במשנה כלים פ"א מ"ח), בהל' ביאת המקדש פ"ג ה"ה שמשלחין טמא מת וגוי וכו' מן החיל וכ"פ גם בהל' בית הבחירה פ"ז ה"ט וא"כ ע"כ שס"ל שחיל הוא גם מקום רחב וגם הכותל, וז"ל שגם המאירי ס"ל כן ראה דבריו בפי' למשנתנו ומ"ש ביומא טז, א ד"ה כל. 13 את משנתנו. 14 זה לשון הר"ש במשנתנו (ד"ה ושלחה), „ומוסב על גובה הכותל הסורג" עכ"ל, והדברים אינם מובנים כלל, שהרי הסורג גבהו עשרה טפחים (ראה עזרת כהנים שהניחו בצ"ע), ומדברי רבינו למדתי להבין את דברי הר"ש אלא שבמקום „הסורג" צ"ל: „כסורג", ור"ל שבסורג משמיענו התנא את גובהו כן גם בחיל, ובדפוס ראשון ווניציאה רפג מצאתי שכ' „בסורג", ואולי צ"ל „כסורג", כי הבי"ת דומה מאד לכ"ף ובמלאכת שלמה העתיק „דבסורג". 15 ורבינו ס"ל להלן שהסורג הקיף את כל העזרה כולה, ולא כרש"י יומא טז, א שהיה רק בצד שער המזרחי וראה תו"ט בשם ראבי"ה. 16 ראה פסחים פו, א ורמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה ה"ג. 17 הרד"ק במכלול אבל בישעיה כו, א כ' הרד"ק וז"ל: „וחיל היא חומה הקטנה שלפני החומה הגדולה" עכ"ל, וכ"כ גם רש"י שם, אבל ביומא טז, א פירש"י חיל הוא מקום פנוי ראה לעיל הערה יב. 18 איכה ב, ח. 19 גי' חדשה ברמב"ם, ברמב"ם שלפנינו כ': ויאבל חיל וחומה זו חומת העזרה, וגם בשלטי הגבורים פ"ב כ' כן את דברי הרמב"ם, וג' שגי' רבינו היא הנכונה. 20 מ"ה. 21 במשנתנו. 22 לענ"ד לכן כ' במשנה „החיל" בה"א הידיעה משום שכבר הוזכר במס' פסחים משא"כ סורג לא נזכר עד משנה זו. 23 משנה ח.

כי המקום שמחומת הר הבית עד הסורג נקרא הר הבית ומהסורג עד העזרה נקרא חיל, ומצד מזרח רוחב החיל עשר אמות, ובסוף אותן עשר אמות היא עזרת נשים, ונראה שהמעלות העולות מן החיל לעזרת נשים שהן י״ב מעלות הן באלו[24] העשר אמות, ונר׳ שגם בשאר הרוחות היה הסורג קרוב לחומת העזרה אבל לא[25] היה בשאר הרוחות קרוב כמו בפאת מזרח, שהרי בצד צפון היה שם בית המוקד ששנינו[26] שבית גדול היה ולו שני פתחים א׳ פתוח לעזרה וא׳ פתוח לחיל, ואלו פתחים מסתמא היו זה כנגד זה, ואעפ״י שרבינו עובדיה[27] מפרש שבית המוקד היה בנוי חציו בקדש וחציו בחול, עכ״ז לא יספיקו עשר אמות לחצי בית המוקד.

היו להם דלתות חוץ משל אולם — ואעפ״י שלא היה לו דלתות היה שם פרוכת כמבואר ריש פ׳ בתרא דתמיד.

חוץ משער טדי — כיון ששער זה לא היה משמש כלום[28] עשו לו שנוי זה[29].

נשתנו להיות של זהב — לשון זה מורה שבתחלה היו כלם של נחשת[30] ואח״כ עשו אותן של זהב חוץ משער ניקנור.

מפני שנעשה בהם נס — ביומא[31] ת״ר ומה נסים נעשו לדלתותיו, אמרו כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריאה של מצרים, בחזרתו עמד עליו נחשול שבים לטובעו, וגטלו אחת מהן והטילוה לים, ועדין לא נח הים מזעפו, בקשו להטיל את חברתה, עמד הוא וכרכה, אמר להם הטילוני עמה, מיד נח הים מזעפו, היה מצטער על חברתה, כיון שהגיע לנמלה של עכו היתה מבצבצת ויוצאה מתחת דופני הספינה, וי״א בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה.

משנה ד׳

חוץ מכותל מזרחי, כתב הסמ״ג[1] ועשו הבנין שעל שער המזרח נמוך, נראה שלא היה נמוך כל הכותל אלא אותן י׳ אמות שעל השער בלבד, וכן נר׳ מדברי הרמב״ם[2] שכתב ועשו כותל שע״ג שער זה נמוך, ולא כתב הכותל המזרחי.

24 אבל לא בכל העשר אמות ראה תפא״י כג. 25 לא ראיתי בספרי רבותינו מי שיעמוד על זה, וגם לא בציוריהם אח״כ ראיתי שבחנוכת הבית (לרמ״ח) סוף אות ו׳ כ׳ שבכל הרוחות היה רחוק עשר אמות, אבל לא עמד על מ״ש רבינו מבית המוקד. 26 לעיל פ״א מ״ז ומ״ח. 27 לעיל פ״א מ״ו. 28 לפי שיטת רבינו לעיל סוף פ״א (ד״ה במסיבה) אף לא לבעל קרי. 29 הגר״א ז״ל כוון לפי׳ זה לפמ״ש דבריו בעזרת כהנים (ד״ה שתי), אבל במשניות שלנו דברי הגר״א ז״ל הם בלשון אחר ממ״ש שם. 30 נ״ל שרבינו כ״כ מכח סברא, כיון ששל ניקנור היו של נחושת סברא היא שכולן היו שוין להן. 31 לח, א.

משנה ד׳. 1 עשין קסג. 2 הל׳ בית הבחירה פ״ו ה״ה וכן בפי׳ משנתנו כ׳ וז״ל: הכותל שלמעלה משער נמוך״ עכ״ל.

משנה ה׳

של ארבעים ארבעים אמה — פי׳ של ארבעים אורך ושלשים רוחב, שכן כתוב בס׳ יחזקאל [1], ונר׳ שכן היו בבית שני [2], ולא חש התנא לפרש זה, כי מקרא מלא הוא, ונראה שארכן היה ממערב למזרח שהוא אורך העזרות וההיכל.

ולא היו מקורות — מכאן יש להוכיח [3] ששאר הלשכות היו מקורות.

לשכת העצים — תנן בפ״ו [4] דשקלים מעשה בכהן א׳ שהיה מתעסק, פי׳ מתליע העצים [5], וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחביריו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנז.

כל עץ שנמצא בו תולעת וכו׳ — פי׳ בעוד שהעץ לח, וזה לשון הרמב״ם פ״ו [6] מהל׳ איסורי מזבח וכל עץ שהתליע כשהוא לח פסול למזבח התליע יבש גורר את המקום שהתליע.

תנן בפי״ד [7] ממס׳ נגעים בדין טהרת המצורע, טבל בלשכת המצורעים, נר׳ שהיה שם מקוה לטבול בו המצורעים.

לשכת בית שמנים — בריש תוספתא דיומא [8] תניא שלשכה זו היו לה שני פתחים זה כנגד זה.

וחלקה היתה בראשונה — פי׳ עזרת נשים שלא היתה מוקפת גזוזטרא, ובמס׳ סכה [9] תנן שבשמחת בית השואבה היו מתקינים שם תיקון גדול, ומפרש בגמ׳ [10] דתיקון גדול היינו דתנן הכא וחלקה היתה בראשונה, ותיקון זה הנזכר בסוכה היו מתקינים אותו בכל שנה ושנה, ופי׳ שם רש״י [11] שעשו זיזין בולטין ויוצאין מן הכותל סביב ועומדים שם תמיד ובימי החג היו נותנין עליהם לוחות והנשים יושבות [12] עליהן, ובתוספתא דסוכה ריש פ״ד תניא עשו שלש גזוזטראות בעזרה כנגד שלש רוחות ששם נשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה ע״כ, פי׳ כי מצד שער ניקנור לא עשו גזוזטרא כי הלויים עומדים על המעלות העולות מעזרת נשים לעזרת ישראל ולא היו יכולות לראות משם [13] הלויים העומדים על המעלות ההן.

משנה ה׳. 1 מו, כב. 2 כ״כ גם הרד״ק שם, ונ״ל שפי׳ כן, מכיון שבבית שני לא בשלו רק באחת מהן ואעפ״כ ארבעתן לא היו מקורות וע״כ משום ששאוהו כמש״כ ביחזקאל וא״כ מסתברא שגם את רחבן עשו כמו שכ׳ ביחזקאל, ונ״ל שבימות הגשמים היו מכסים אותן בכיסוי ארעי כי אם הן פתוחות לגמרי א״א להשתמש בהן. 3 צ״ב למה לנו הוכחה לזה פשיטא, דאל״כ היה קשה מאד לישן ולהשתמש ולעשות מלאכה בהן ובפרט בימות הגשמים. 4 מ״ב. 5 אבל רש״י ביומא נד, א פי׳ וז״ל ; „מתעסק — בטיול ושחוק עכ״ל. 6 ה״ב. 7 מ״ח ומובאה ביומא ל, ב, אלא שכבר ידעת שלא היו לרבינו ספרי הגמרא. 8 פ״א ה״ג. 9 נא, א. 10 נא, ב. 11 ראה רש״י שם, ורבינו כ׳ רק את תוכן דבריו. 12 ברש״י שם א׳ „עומדות״. 13 נ׳ שחסר :

ט״ו מעלות — אלו המעלות היו בתוך[15] עזרת נשים, וכן נראה שכל המעלות שבמקדש תופסים מקומן מבחוץ, ואלו המעלות להיותן עגולות היו הולכות ומתרחבות למטה כל אחת מתרחבת יותר מהעליונה שעליה, אמנם שאר המעלות שהיו ישרות אפשר שלא היה אורך כלן אלא כרוחב השער, וכיון שעולין מעזרת נשים לעזרת ישראל בט״ו מעלות[15] נמצאת עזרת ישראל גבוהה מקרקע החיל י״ג אמות וחצי, ושאר שערי העזרה שבצפון ודרום[16] היו גבוהים מקרקע החיל י״ו אמות כי עזרת כהנים[17] גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות וחצי, ואותן השערי׳ הם פתוחים לפנים מעזרת ישראל בשוה לעזרת כהנים נמצא שצריכות ל״ב מעלות לכל שער.

משנה ו׳

תחת עזרת ישראל — פי׳ באותן ב׳[1] אמות וחצי שגבוהה עזרת ישראל מעזרת נשים היו שתי[2] לשכות הללו.

ופתוחות לעזרת נשים — וקרקע עזרת ישראל גג להן ולפיכך גגותיהן קדש ותוכן חול כעזרת נשים שהן פתוחות לה, כפי העקרים שנתבארו למעלה[3].

מעלה היתה שם וגבוהה אמה — כתב רבינו עובדיה, שם בעזרת ישראל, פי׳ שזאת המעלה היתה בי״א[4] אמות של עזרת ישראל, ונראה ששאר הג׳ מעלות היו בגבול[5] עזרת כהנים.

„מפני״ וע׳ פי׳ אחר ע״ז בחנוכת הבית (לרמ״א) סוף אות יח. 14 איננני יודע מאי קמ״ל, הלא מפורש הוא במשנה „מתוכה״. 15 ומהחיל לעזרת נשים יב מעלות. 16 הנזכרים לעיל פ״א מ״ד. 17 שהרי השערים האלו כולם סמוכים למערב כמש״כ רבינו שם.

משנה ו׳. 1 ט״ס וצ״ל: „ז״״. 2 ז״ל שלטי הגבורים סוף פ״ג: „ושתי לשכות היו פתוחות לעזרת הנשים מזה ומזה למעלות האלה... אחת דרומית ואחת צפונית״ עכ״ל, והנה במשנה וברמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ו ה״ו כ׳ סתם: „ולשכות היו שם תחת עזרת ישראל״ עכ״ל וגם בש״ג ראש פרק כה לא כ׳ כמה היו וז״ל: „וגם תחת עזרת ישראל... היו לשכות אחרות מזה ומזה למעלות העולות לשער נקנור...״ עכ״ל אבל העזרת כהנים כ׳ וז״ל: „סתם התנא ולא ביאר כמה היו וסמך בזה על הכלל הנמסר לנו דסתם לשון רבים שנים, והיו אחד מימין שער נקנור ואחד משמאל שער נקנור שכן מסתבר לומר מלומר שהיו שנים זה אצל זה בצד אחד וכן ציירו המציירים, ואח״כ מצאתי כן בש״ג פ״ג...״ עכ״ל, ומ״ש בש״ג „שהיו מזה ומזה למעלות״ לענ״ד אין לו שום מקור, ואדרבה מסתבר יותר שהיו שניהם סמוכים זה לזה לצד צפון כדי שיהיו קרובים לשער השיר (ואפי׳ מ״ד שרק ז׳ שערים היו בעזרה לא פליג שאת כלי השיר הכניסו באחד מן השערים שבצפון ראה במפרשים, ואכמ״ל), ומ״ש העזרת כהנים שהיו משמאל ומימין לשער נקנור, זו וודאי שגיאה היא במח״כ, שהרי השער היה למעלה במעלה העליונה ובו נכנסים לעזרת ישראל, והנכון כמש״כ בש״ג הנ״ל. 3 פ״א מ״ו ד״ה שתים. 4 ולא כר״ש ורא״ש ד״ה

והדוכן נתון עליה — פי' רבינו עובדיה שדוכן זה כמין אצטבה הוא, ולא ידעתי לפרש המשנה לפי דבריו כי נראה שאצטבה זו היתה על זאת המעלה הראשונה, ומה זה שכתב אח"כ ובו ג' מעלות שעולין בו לדוכן, ואם נאמר שדוכן זה בסוף כל המעלות היה א"א לומר על המעלה הראשונה שהדוכן נתון עליה, ועוד יקשה לפירושו למה יחס התנא מעלות אלו לדוכן הרי אלו המעלות הן לעזרה כמו שאמר ונמצאת עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל ב' אמות ומחצה, ואולי יאמר שאותן הג' מעלות עם האצטבה שבסוף כל המעלות קרוי דוכן[6], והסמ"ג[7] כתב זל"ש[8] והדוכן נתון עליה פי' שם היו הלויים עומדים בשעה שאומרים שירה על הקרבן, נראה מדבריו[9] אלו שאותן הג' מעלות נקראות דוכן ולא היתה שם שום אצטבה, וכן נר' מדברי הרמב"ם פ"ו[10] מהל' בית הבחירה שכתב ועולה ממנה לעזרת כהנים במעלה גבוהה אמה ועליה דוכן יש בו שלש מעלות וכו' נמצאת עזרת כהנים גבוהה על עזרת ישראל שתי אמות ומחצה, וכתב עוד שם[11] ועל הדוכן העולה מעזרת ישראל לעזרת כהנים היו הלויים וכו', ואורך מעלות אלו כאורך כל[12] העזרה כי לא היה כותל מפסיק בין עזרת ישראל לעזרת כהנים.

דרומיים סמוכים למערב — נראה דגם רבנן דאמרי ז' שערים היו לעזרה סברי שהיו סמוכים למערב שלא מצינו שנחלקו בזה[13].

מעלה. 5 ברור שר"ל, בתוך עזרת כהנים, ובעל עזרת כהנים מספקא לי' בזה, ולענ"ד ברור שהרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ו ה"ג וה"ו ס"ל שהמעלה והדוכן היו בעזרת ישראל, ושלחה של מעלה העליונה שבדוכן (ארוכה ככל אורך העזרה) היתה שוה לקרקע עזרת כהנים (אבל היא היתה עדיין בתוך יא אמה של עזרת ישראל) ולכן כ' הרמב"ם שם פ"א ה"ז שעושין גבולים בין עזרת ישראל לעזרת כהנים, וצדקו דברי מרן בכסף משנה שם שר"ל פספסין, שהרי אין היכר אחר, ולא קשה מידי מ"ש בחנוכת הבית (לרמ"ח) באות כב, וגם דברי עזרת כהנים ד"ה ובה ב אינם ברורים כלל ואכמ"ל ראה מ"ש על כמה מדבריו בס' בית המדות (עמוד קסט) ; ודע שגם המאירי ס"ל שכל הדוכן היה בעזרת ישראל ושוה לעזרת כהנים, ראה דבריו בפי' למשנתנו וביומא טז, א ד"ה כל, וראה גם רש"י שם 6 ראה רש"י יומא שם ד"ה ובו, שי"ל בדבריו כן וראה תפארת ישראל אות סג שהרגיש מ"ש רבינו. 7 עשין קסג. 8 = זה לשונו. 9 לענ"ד ברור שחסר כאן סיום דברי הסמ"ג וז"ל : . . . על הקרבן ובו [ומ"ש שם „וכן" ברור שט"ס הוא] שלש מעלות של חצי חצי אמה" עכ"ל. 10 ה"ג. 11 ה"ר, אבל לענ"ד גם את לשונם של הרמב"ם והסמ"ג אפשר לפרש כמו שפי' רבינו את לשון הרע"ב, ולפ"ז האיצטבה היתה כבר עזרת כהנים (כמש"כ רבינו לעיל ד"ה מעלה) וני' שכוונת רבינו היא משום שלא הזכירו כלל שהיה שם מקום רחב כאיצטבה. 12 ולא כאותו חכם בחנוכת הבית (לרמ"ח) אות כג, שלא היו עד כנגד המזבח, וכרבינו כ' גם תוס' ישנים ביומא טז, א ד"ה אי אמרת, ושלטי הגבורים פ"יד ד"ה ואולם, וגם תבנית היכל פ"ט אות נג כ"כ רק על מעלה הראשונה וראה עזרת כהנים ד"ה והדוכן ב. 13 כמש"כ רבינו לעיל פ"א

שער העליון — שמות שערים אלו פי׳ אותם רבינו עובדיה בפ״ו [14] ממס׳ שקלים וזה לשונו, שער העליון, הר הבית היה משופע ועולה ממזרח למערב והשער הסמוך למערב הוא שער העליון, ונראה שאין כוונתו שהשער הסמוך למערב הוא עליון על השערים האחרים, שהרי כל העזרה מעזרת כהנים ולפנים היא כלה [15] בשטח שוה, אלא כיון שהעזרות הולכין ועולין לצד מערב קרי לזה שער העליון אעפ״י שהיא שוה לאחרים, ואחריו [16] שער הדלק הוא שער של לשכת העץ שהיתה בדרום העזרה ועל שמכניסין דרך שם עצי המערכה שדולקים על המזבח נקרא שער הדלק, ונ״ל שא״א [17] לומר ששער זה הוא של לשכת העץ, שהרי יתבאר לפנינו [18] שלשכת העץ היא בעזרת ישראל סמוכה למזרח, ושער זה הוא שני לצד מערב, ועוד לגרסת רוב הספרים לשכת העץ היתה בצפון כמו שיתבאר בפ״ה [18], ושם נוכיח ג״כ שלא היה לה אלא פתח א׳ לחיל ולא היתה פתוחה לעזרה כלל, כדי שתהיה חול ויוכל כ״ג לשבת בכולה, אלא שער הדלק היה שער א׳ פתוח לעזרה סמוך לשער העליון, שער הבכורות, שמכניסים שם הבכורות הנשחטי׳ בדרום, כן פי׳ שם רבינו עובדיה.

ובו המים מפכים — כדכתיב [19] ביחזקאל [20] והנה מים מפכים מן הכתף הימנית, ובמס׳ יומא [21] אמר ר׳ פנחס בשם ר׳ הונא צפוראה מעין יוצא מבית קדש הקדשים בתחלה דומה לקרני תגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל דומה לחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם דומה לחוט של ערב, כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כמין פך קטן.

שער הקרבן — פי׳ ר״ע [22], שם מכניסים קדשי קדשים ששחיטתן בצפון, **שער הנשים**, שבו הנשים נכנסות לסמוך על קרבנן לדברי ר׳ יוסי [23] האומר נשים סומכות רשות ולדברי ר׳ יהודה ור׳ שמעון לעמוד על קרבנן, **שער השיר**, דרך שם היו מכניסין כלי שיר, **שבו יצא יכניה בגלותו**, שנכנס לבית המקדש להשתחוות וליטול רשות כשהלך בגולה לבבל ויצא דרך אותו שער, **פשפשים**, שערים קטנים בתוך שערים גדולים ואף הם ממנין י״ג שערים הם, ואע״ג דגם לשער בית המוקד היה לו פשפש [24], לא חשיב ליה, לפי שהיה קטן

מ״ד. 14 מ״ג. 15 והמעלות שבין האולם ולמזבח לא הי׳ באורך כל העזרה, אבל מלשון הראבי״ה שבתוי״ט ד״ה שער העליון, נ׳ שס״ל שעליון היה על השערים האחרים, וצ״ב. 16 כאן חוזר רבינו ללשון הרע״ב שם. 17 התוי״ט שם כוון בזה לרבינו, עיי״ש. 18 לקמן פ״ה מ״ד, ראה בתוי״ט שם מ״ג ד״ה לשכת המלח, וראה מ״ש רבינו שם ד״ה ושבצפון. 19 מכאן עד „הימנית״ הוא לשון הרע״ב שם בשקלים. 20 מז, ב. 21 עז, ב בשינויים. 22 הרע״ב בשקלים פ״ו מ״ג. 23 חגיגה טז, ב ועיין שם הגירסא. 24 כדאיתא לעיל פרק א משנה ז.

ביותר[25] אבל אלו היו גדולים[25] קצת[26], וג"ל שמטעם זה לא מנו שער של לשכת הגזית שהיה פתוח לעזרה[27] כמו שיתבאר לפנינו[28], וכבר כתבתי למעלה[29] שיותר נכון הוא לפרש אלו הפשפשים הם שערים קטנים הסמוכים לשער הגדול מזה ומזה, וזכר באחרונה השערים שבמערב אעפ"י שמצד מערב הוא מתחיל[30], מפני שאין להם שם כמו שכתבתי למעלה[31], נמצא לפי זה שהתנא שאומר[32] שהיו לעזרה שבעה שערים מונה ג' לצפון וג' לדרום, והתנא שהיו לה י"ג שערים מונה ד' לצפון וד' לדרום, שבדרום שניהם מונים ג' שערים שהם שער הדלק שער הבכורות שער המים, ותנא די"ג שערים מוסיף עליהם שער העליון, ובצפון תנא דז' שערים מונה שער הניצוץ שער הקרבן שער בית המוקד ותנא די"ג שערים מונה שער יכניה שער הקרבן שער נשים שער השיר, וג"ל שגם לדברי התנא שמונה י"ג שערים מונה שער הניצוץ ושער בית המוקד[33] שגם הוא סובר שהיו מקומות הללו על שערי העזרה, אלא שקרא אותם בשמות אחרים[33], וכן נראה ממה שכתב רבינו עובדיה שנתן טעם למה לא מנה הפשפש שהיה מבית המוקד לעזרה, דמשמע שהשער הגדול שמבית המוקד לעזרה מנה אותו בכלל השערים.

תנן במס' תמיד פ"א[34], נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה ונכנסו אחריו ושתי אבוקות של אור בידם ונחלקו לשתי כתות אלו הולכים באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכים באכסדרה דרך המערב היו בודקי' וכו' — למדנו מזה שסביב העזרה דהיינו מעזרת ישראל לפנים היו אכסדראות סביב לה, ופירשו המפרשים[35] שהיו עמודים רחוקים קצת מכותל העזרה ומהכותל עד העמודי' היה סכך למעלה כעין אותם שקורין בלעז פורטי"ק, וכתב שם[36] הרמב"ם[36] אלו האכסדראות לא היו של עץ כי אסור לעשות כן בעזרה כמו שאמרו[37] ז"ל מנין שאין עושין אכסדראות במקדש שנאמ'[38] לא תטע לך אשרה כל עץ, אלא היו של בנין ולא היה גגן של קורות ונסרים.

נשלם פרק שני

25 שהרי המשנה קראו „פשפש קטן" משא"כ לאלו קראן „פשפש" סתם. 26 עכ"ד הרע"ב מכאן ואילך דברי רבינו הם. 27 התפארת ישראל אות סח זכה לכוון לקו' ותי' זה של רבינו, אלא שהתפא"י הקשה מפתח הלשכה לחוץ, והיא שלא בדיוק, שהרי אנן בשערי עזרה עסקינן, וגם ק' לומר שפתח בית המוקד לצד חוץ היה פתח קטן ובו נכנסו כנהדרין וכו', ומ"ש התפא"י „לאדם יחידי" ברור שלצדדין קאמר וקאי על לשכת פרהדרין, ולא כמו שהבין בס' בית המדות. 28 לקמן סוף פ"ה וביומא כה, א. 29 פ"א מ"ז. 30 שהרי התחיל בשער הדלק שהוא דרומית מערבית כמש"כ לעיל. 31 פ"א מ"א ד"ה ושבדרום. 32 לעיל פ"א מ"ד. 33 ורבינו תנא המסייע לתפא"י אות עח, עט. 34 מ"ג. 35 במפרשים שלפנינו לא מצאתי רק את הרע"ב שמפרש כן, וע"כ שרבינו ראה מפרשים למסכתין שאינם נמצאים בידינו, וכן נראה מכמה מקמות מדבריו. 36 בפי' הרמב"ם שלפנינו לי'. 37 תמיד כח, ב. 38 דברים טז, כא.

פרק שלישי

כתב הרמב"ם פ"ב [1] מהל' בית הבחירה, שהמזבח מקומו מכוון ביותר ואין משנין אותו ממקומו לעולם, והוא במקום שעקד בו אברהם אבינו את יצחק בנו, והוא המקום שבנה בו נח מזבח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריבו עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא ומשם נברא, אמרו חכמים [2] אדם ממקום כפרתו נברא.

בבנין המזבח כתבו המפרשים [3] מביא אבנים מפולמות, כתב הסמ"ג [4] שמפולמות היינו לחות כמו דגים מפולמים [5], ואלו האבנים הן חלוקי אבני' שהן עגולות מתחלת בריתן, ויש מהן גדולות וקטנות ומדרכן להיות חלוקות ונמצאו מהן רבות בלי פגימות [6], והן היו עקר בנין המזבח, וכדי שיתחברו יחד ויעשו כולן גוף אחד היו ממחין סיד וזפת וקוניא [7] ושופכים עליהן ונעשה הכל מקשה אחת.

מקום הקרנות — כתב הרמב"ם פ"ב [8] מהל' בית הבחירה שארבע הקרנות חלולות היו מתוכן, וכתב [9] שם הכסף משנה דבגמ' [10] אמרו אמר רב כהנא קרנות [11] של מזבח חלולות היו שנאמ' וכריה ט' [12] ומלאו כמזרק כזויות מזבח, והא כתיב אבנים שלמות, דמחית מידי מתותיה ושקיל ליה, ופרש"י קרנות של מזבח חלולות היו נקבים נקבים עמוקים בארבעתם שיפול דם החטאת ויבלע לתוכו, במזרק [13] בזויות [13] מזבח אלמא בית קבול יש במזרקים [13], דמחית מידי מתותיה מקלות וקסמים דקים נתן בין חלוקי האבנים וכשיבש הוציאם ונשארו מקומות בנקבים חלוקים ולא הוצרך לפגום פגימות לנקבים, ע"כ, וקשה לי על זה שהרי מחציו

פרק שלישי

1 ה"א. 2 בראשית רבה פי"ד אות ח. 3 במפרשים שלפנינו מצאתי רק את הרמב"ם שכ"כ, ראה לעיל הערה לה, וכן אמרו בזבחים נד, א, אבל כבר כתבתי, שרבינו לא היו לו ספרי הש"ס, ראה הקדמה. 4 לאוין רצ. 5 ביצה כד, ב. 6 יוצא ברור שס"ל לרבינו שגם פגומות מברייתן פסולות וכתוס' חולין יח, א ד"ה וכמה, וראה רש"ש לקמן מ"ד, ולענ"ד קצת ראי' לדברי הרש"ש ממ"ש הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"א הי"ד שכ' : כל אבן שנפגמה, ולא כ' כל אבן פגומה, וראה מאירי למשנתנו. 7 שהוא עופרת או בדיל, ולענ"ד מכאן ראיה למ"ש הרמב"ן שמות כ, כב וכן ברבינו בחיי שם שבכל מתכת חוץ מברזל מותר לנגוע או לסתת את אבני המזבח, ולפ"ז מיושב קו' תוס' חולין יח, א ד"ה וכמה, וראה חי' יעב"ץ להרמב"ם הל' בית הבחירה פ"א הי"ג שס"ל, ששלימות ר"ל שאפי' אם החליקן פסולות כיון שחסרות הן, ואינו מזכיר כלל שיטת הרמב"ן הנ"ל שמתיר להדיא ואכמ"ל, וגם המאירי במשנתנו כ' שמותר לסתת אבני מזבח בלא ברזל. 8 ה"ח. 9 בהל' ו. 10 זבחים נד, ב. 11 הכסף משנה מביא את לשון הגמ' : „אבנים של קרנות חלולות היו" וכ"ה בגמ' שלפנינו, אבל בשיטה מקובצת מגיה כמש"כ רבינו. 12 פסוק טו. 13 בשלשתן צ"ל כ"ף במקום ב"ת, וכן צ"ל גם בכסף

של מזבח ולמעלה כשר[14] לנתינת דם החטאת ואם יתן הדם מן הקרנות ולמטה לא יהיה נבלע במזבח[15], ועוד מפני מה לא הקפיד שיבלע במזבח גם דם העולה הניתן למטה[16], ואם היינו מפרשים דקרנות הללו לא הקרנות של מעלה שגבהן אמה קאמ' אלא כל זויות המזבח עד למטה[17] קרי קרנות הוה ניחא[17], אלא שנראה שאין כן דעת רש"י שזכר דם חטאת בלבד[18], ומדברי רש"י[19] נראה שנקבים אלו היו מבחוץ[20] לקרנות אבל מפשט דברי הרמב"ם[21] נראה שהיו חלולים מבפנים ודומים ממש למזרקים, ולא שיהא דם החטאות יורד לתוכן, שאין הדם ניתן אלא על חודן של הקרנות[22] מבחוץ, וצ"ע.

תנן בפי"ז[23] ממס' כלים ר' מאיר אומ' כל האמות היו בנוניות, פי' באמה של ששה טפחים, חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד, פי' שכל אלו היו באמה בת חמשה טפחים, וקי"ל כותיה, ופי' הרמב"ם[24] שגובה היסוד וכניסתו וכניסת הסובב וגובה הקרן היו באמה בת חמשה טפחים, וכל השאר באמה בת ששה, וכתב הק"ס[25] פ"ב מהל' בית הבחירה שלרש"י[26] כניסת היסוד גם כן באמה בת ששה היא, וכתב שם בקרית ספר ורבוע כל קרן וקרן אמה על אמה דומיא דמזבח הזהב דהוה רבוע אמה על אמה, נראה מזה שקרנות מזבח העולה ומזבח הזהב הן שוין בשיעורן, ולפיכך כמו שבריבועם הם שוים להיות אמה על אמה באמה בת ששה[27] טפחים, גם בגבהן שוין להיות באמה בת חמשה, אמנם קרנות

משנה שם. 14 ואפי' לכתחלה, כמו שפסק הרמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"ה ה"ז, וכנראה מגמ' זבחים נג, א. 15 החק נתן (בחי' לזבחים שם ד"ה תוס'), זכה לכוון לקושיית רבינו, אבל לתרץ כ' וז"ל: „י"ל דרבי נמי מודה דלכתחילה נעשית על גופה של קרן . . ." עכ"ל, ולענ"ד אין מקום לתי' זה, ראה הע' הקודמת. 16 כדאי' זבחים סה, א וכמו שכ' הרמב"ם הל' מעה"ק פ"ה ה"ו, ורבינו נקט „עולה", אבל ה"ה אשם ושלמים. 17 ונקבים אלו היו בכל אורך זוית המזבח. 18 לענ"ד ברור, שזה שנקט רש"י רק חטאת בלבד, הוא משום שבזבחים נג, א אמרו שרבי (*שהלכה כמותו*) ס"ל שרק עד חוט הסיקרא נקרא קרן, ולא מצינו מ"ד שס"ל שגם למטה מן החוט הוא בכלל קרן, כן נלענ"ד, ורבינו לא היו לו ס' הגמרא, ראה הקדמה. 19 זבחים נד, ב ד"ה דמחית, וכ' דבריו בכסף משנה שכ' רבינו בריש הדבור. 20 ר"ל בחודן של הקרנות ונכנסו בין האבנים לעמקן. 21 הל' בית הבחירה פ"ב הט"ז שכ' שנותן בתוך כל קרן „*גוף של עץ או אבן*". 22 *כמש"כ הרמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"ה ה"ז*, ולענ"ד דברי התפא"י אות ו, שנקט שיטת הרמב"ם, ואעפ"כ כ' שיפלו לתוכו הדמים הניתנין על הקרן, תמוהים הם, שהרי לרמב"ם לא היו נקבים בקרן כלל. 23 מ"י. 24 בפי' למשנתנו ובהל' בית הבחירה פ"ב ה"ז וה"ח. 25 = הקרית ספר. 26 מנחות צז סוף עמוד ב; צח, א וראה סוף הע' יח. 27 שכ"כ הרמב"ם על קרן מזבח העולה בפי' למשנתנו וז"ל: „*וגובה כל קרן ה טפחים אבל רבוע הקרן הרי הוא ששה על ששה*" עכ"ל, אבל בהל' בית הבחירה פ"ב ה"ח כ' שגובה הקרן חמשה טפחים ורבוע כל קרן

מזבח העולה גבהן חמשה[28] טפחים ומזבח הזהב גבהו עשרה טפחים, שכתוב[29] בו ואמתים קומתו, אבל הרמב"ם פ"ג[30] מהלכות בית הבחירה כתב שמזבח הקטרת היה מרובע אמה על אמה, ולא זכר שגבהו עשרה[31] טפחים.

תנן בפ"ב[32] דתמיד ותפוח היה באמצע המזבח — והוא כרי גדול של אפר שהיו צוברים אותו באמצע המזבח ודומה לתפוח.

מתערבים באמה — פי' רבינו עובדיה[33] שאמה זו היא אמת המים שעוברת בעזרת, שבה[34] היו מדיחין את העזרה כמבואר בפסחים פ"ה[35], ונראה שאמה זו היתה עוברת לרוחב העזרה לא לארכה[36], והיתה מתחלת[37] מכותל צפוני או

אמה] על אמה, סתם, וראה הר המריה שם אות יב; ודע שרבינו מחדש חדוש גדול במ"ש שרבוע מזבח הזהב הוא באמה בת ששה טפחים, ולענ"ד דבריו קשין מאד, שהרי במשנה כלים פי"ז מ"י ובגמ' מנחות צז, ב לא משמע כן, ראה להלן הערה לא.

28 כמש"כ הרמב"ם שציינתי בהע' הקודמת. 29 שמות ל, ב. 30 ה"ז. 31 כן הקשה גם בס' הר המריה בהל' בית הבחירה פ"ג אות ל וז"ל: „יש לתמוה למה לא כ' גובה קומתו שהיו ב' אמות... וע' במרן [הכסף משנה] שתמה למה לא ביאר שהיה באמה בת חמשה טפחים... ואולי אפשר לומר שנסתפק לו במדת מזבח הזהב הא דאמרינן דנמדד באמה קטנה אם קאי על גבהו או על ארכו ורחבו" עכ"ל, ולענ"ד אינני רואה מקום לספק זה, שהרי המשנה כלים פי"ז מ"י פתחה ואמרה: „חוץ ממזבח הזהב", וכן נמי ר' יוחנן במנחות צז, ב וז"ל: „זה מזבח הזהב ר"מ סבר זהו באמה בת חמשה הא כל אמות הכלים באמה בת ששה" עכ"ל הגמ' (וגם ר' יהודה ס"ל במזבח הזהב שהיא באמה בת חמשה), ואם יש הבדל בין גבה לרבוע של המזבח כל כי האי הו"ל לתנא לפרש ומכש"כ לר' יוחנן שהוא אמורא, ולא לנקוט בסתמא, ולכן גם דברי רבינו לעיל תמוהין לי מאד ראה הע' כז, ומצאתי להמגחת חינוך ז"ל במצוה קג שכ' וז"ל: „ולדעת הר"מ היה קומתו [של מזבח הזהב] י"ב טפחים דסובר דאמות אפילו של כלים היו בת ו טפחים עכ"ל, ולולא דמסתפינא הייתי אומר שאישתמיטתיה לשעה המשנה והסוגיא הנ"ל, ומצוה ליישב דבריו, ועוד אני תמה למה לא כ' הרמב"ם שם בהל' יב את גובה השולחן אע"פ שבהל' י כ' את גובה המנורה ויגעתי ולא מצאתי לפרש. 32 מ"ב; כח, ב.

33 במשנתנו ד"ה יורדין. 34 הוספת רבינו היא, אבל אין הכרח שהרע"ב נתכוון לאותה אמה, ולענ"ד י"ל שאותה אמה שהדיחו בה את העזרה לא המשיכו לתוכה מים רק בערב פסח שהיו הדמים מרובים מאד אבל בכל השנה אפי' ברגלים רחצוה במים שבכלים, ראה רש"י פסחים סד, א ד"ה אלא, ובזה י"ל הרבה דברים בעגינינו, וראה רמב"ם הל' קרבן פסח פ"א הט"ו והט"ז שכ' סתם „רוחצין את העזרה", ולא הזכיר כלל לא כאן, וגם לא במקום אחר, אמת המים בעזרה. 35 מ"ח; סד, א. 36 המפרשים לא כ' מקום אמה זו, וראה עזרת כהנים ד"ה באמה א, שמסופק איפה היה מקומה וכ' שמסתבר יותר שהיתה הולכת מצפון לדרום ועוברת את כל רוחב העזרה, והנה דברי רבינו אלה הם סיוע לדבריו, ונ"ל מכח סברא שכיון שיצאה לנחל קדרון שהוא בדרום מסתבר שהתחילה מצפון. 37 „או דרומי... ויוצאים כנגד כניסתן" קשה לענ"ד, שהרי יצאו

דרומי[37] של עזרה מצנור א' שנמשך שם מן המעין וממנו נעשית אמה זו, ואין לומר שהיתה מתחלת מחוץ לעזרה, שהרי הר הבית והחיל הוא נמוך מן העזרה ולא היו המים שבאמה זו חוץ לעזרה יכולים לעלות לתוכה, אלא דרך צנור אחד היו ממשיכים המים ממקום גבוה מן העזרה והוא עין עיטם[38], והצנור מקלח לתוך אמה זו בעזרה סמוך לכותל אחד[39] ונמשכים המים בתוך האמה ויוצאים כנגד מקום כניסתן[39], וכשבאי' להדיח העזרה פוקקים נקב יציאת המים והמים עולים על כל גדותיה של אמה זו ומתפשטים בעזרה ומדיחין אותה מן הדמים שבה, וממשנה זו נראה שאמה זו היתה אצל[40] המזבח בצד מערב, שהדמים הניתנים על יסוד מערבי ודרומי יורדין באותה אמה דרך הנקבים ויוצאין לנחל קדרון, ונראה שלא היה היסוד במקום נקבים אלו בשטח שוה[41], שא"כ כשזורקים הדם ליסוד לא היה יורד בנקבים ההם אלא היה שותת למטה ברצפה, וכ"ש שהנקבים היו דקים, אלא היה היסוד שקוע שם קצת והיה לו בית קבול[41] שיתעכבו שם הדמים עד שירדו דרך אותם הנקבים לאמה, ובמס' יומא[42] אמרו מתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון ונמכרים לגנני' לזבל, וקשה לי שא"כ נר' שגם נחל קדרון הוא נהר שמי[43] האמה שופכים לתוכו וכיון שהמים[44] מתערבים במים והמים

לדרום, וצ"ע רב, ודע שלא מצאתי מי שס"ל שהאמה עוברת כל העזרה, רש"י וכל המפרשים כ' רק מהלכת בעזרה, ומה שאמרו שמדיחין בה את העזרה, ד"ז אפשר לעשות גם אם היתה רק סמוך למזבח שהרי כיון שפקקו מקום יציאת המים, המים שוטפים ומתפשטים בכל העזרה כולה ראה עזרת כהנים שם, ואינני יודע מדוע כ' רבינו שעוברת את כל הרוחב, וצ"ב. 38 שמשם ירדו המים לבית טבילת כהן גדול על גבי שער המים שהוא בדרום. כדאי' לעיל פ"א מ"ד, ואולי מטעם זה כ' רבינו לעיל שאולי מתחלת מכותל דדומי, אבל צ"ע ראה הע' לו. 39 הצפוני או הדרומי כדלעיל, והויות דרב ושמואל קא חזינא הכא, כפי' רש"י בתענית כד, ב. 40 אולי ר"ל רק אצל המזבח, ולא כמש"כ רבינו למעלה שעברה את כל רוחב העזרה, וס"ל לרבינו שהתחילה אצל כותל דרומי ולא עברה במקום הצר שבין המזבח ואולם וכמ"ש העזרת כהנים שם. 41 התפארת ישראל באות כד כוון לדברי רבינו אלה. 42 נח, ב. 43 הר"ש והרא"ש במשנתנו כ' שבאמה זו היו תמיד מים (וכן נ' מלשון הרע"ב שכ' רבינו בריש הדבור), אבל רש"י ביומא מד, ב וגם נח, ב ובפסחים כב, א פי' וז"ל: „אמה — סילון של עזרה היוצאת לנחל קדרון" ולא הזכיר שהיו בו מים (רק בעבודה זרה מד, א כ' רש"י אמה — סילון של מים שהיה בעזרה"), וראה מ"ש תוס' ביומא מו, ב ד"ה כי בשם רש"י, וכ' וז"ל: „ור' שמחה פי': „דלאמה דלעיל אין זה אמת המים אלא מקום הוא" עכ"ל, וכן היא גם שיטת פסקי תוספות במסכתין סי' יד, ומ"ש רש"י בפסחים סד, א שאמת המים מהלכת בעזרה שבה היו מדיחים את העזרה, צ"ל שהיא אמה אחרת ולא זו שאצל המזבח, וכמש"כ רבינו להלן. 44 מתחילה חשבתי שט"ס היא וצ"ל: „שהדמים". אבל אח"כ חזרתי בי ונ"ל שצ"ל שהמים של האמה שבהם נתערבו הדמים, והמים הולכין ויוצאין

מוליכן היאך היו נמכרים לגננים לזבל, לפי׳ נראה לי לומר שאמה זו אינה אמת המים שזכרנו[45], אלא אמה אחרת היתה סמוכה ליסוד למטה ברצפה שניגרים בה דמי הזבחים, ואותה אמה מגעת לנחל קדרון, ואינו נהר אלא עמק כמו ויחן בנחל גרר[46], אח״כ מצאתי בפי׳ רש״י על משנה זו שהובאה פ״ב בפסחים[47] שכתב זל״ש[48], אלו ואלו וכו׳ יוצאים מן היסוד לרצפה דרך שני נקבים קטנים ומתערבים באמה סילון[49] שהיה עובר בעזרה לנחל קדרון כמו לנחל איתן עמק.

שבו יורדין לשית — פי׳ המפרשים[50] ששית זה הוא מקום שיורדין בו הנסכים[51], ולפי שלא פירשו כאן המפרשים מקום הנסכים ראיתי לבארו, ואומר שכתב הרמב״ם פ״ב[52] מהל׳ בית הבחירה זל״ש[48], ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין שני חוטמים דקין והן הנקראין שיתין שהדמים יורדין בהם ומתערבים באותה הקרן באמה ויוצאים לנחל קדרון, ולמטה ברצפה באותו הקרן היה מקום אמה על אמה וכו׳ שבו יורדין לשית ומנקין אותו, ובפ״ב[53] מהל׳ מעשה הקרבנות כתב, שיין הנסכים יוצק אותו על היסוד והוא יורד לשיתין, ובפירושו למס׳ מנחות פ״ו משנה בֵּ כתב, שהנסכים הם למזבח ר״ל לשיתין והם השני נקבים שיש במזבח כמו שנתבאר במדות, נראה מזה שדעתו שהנסכים יורדין באותן הנקבים שיורדין הדמים, ואם כן צריכין אנו לומר שגם הנסכים מתערבים באמה ויוצאין לנחל קדרון, ואין הדבר כן, שהרי אמרו בסכה[54] שהנסכים יורדין לשיתין שהן בורות[55] עמוקים מאד שתחת המזבח ויש מי שאומר שחלולין ויורדין עד

גם מנחל קדרון. 45 בראש הדבור, שהדיחו בה העזרה. 46 בראשית כו, יז. 47 כב, א. 48 = זה לשונו. 49 ע״כ בלי מים דאל״כ הדרה קו׳ רבינו לדוכתה. 50 כבר כתבתי שרבינו ראה מפרשים למסכתין שאינם בידינו.. 51 כן פי׳ להדיא הרמב״ם והרא״ש בפי׳ למשנתנו וכן נ׳ מדברי הרע״ב, ומ״ש התפארת ישראל (בועז אות ב) נגד פי׳ הרע״ב אינו קשה כלל, שהרי הרמב״ם כ׳ להדיא שהנקבים נקראין שיתין והמקום שתחת הארץ נקרא שית, ומ״ש שהרע״ב [וא״כ גם הרמב״ם והרא״ש] הם נגד דברי הגמ׳ בסוכה מט, א וכפל פעמיים שהיין הנקרש שורפין ע״ג המזבח ודבר שמקריבין אותו על מזבח ה׳ לא שייך בי׳ לשון מנקין, לענ״ד להד״מ, וכ׳ דברים אלו מזכרונו בלי לעיין בגמ׳ שם שהרי ז״ל הגמ׳ : ,,ושורפין אותו בקדושה״ ופירש״י : במקום קדוש בעזרה״, אבל מזבח מאן דכר שמיה ; ועוד נלענ״ד שהרע״ב מוכרח לפרש כן שקאי על נסכים שהרי הרע״ב ביומא פ״ה מ״ו פי׳ להדיא שהדמים שנשפכו על היסוד [ר״ל בחוטמין שביסוד] נפלו [דרך הנקבים] מן היסוד על הרצפה ושם מתערבין באמה (והוא כפי׳ רש״י שכ׳ רבינו בסוף דבור הקודם), וא״כ לפי שיטתו לא הי׳ דמים בשית כלל. 52 הי״א והי״ב. 53 ה״א. 54 מט, ב וקו׳ זו הקשו גם היעב״ץ בחי׳ להל׳ בית הבחירה פ״ב הי״א וכן הר המריה שם אות יט, ע׳ בדבריהם. 55 לאו דווקא. שהרי אסור לבנות את המזבח על כיפין ומחילות ראה רמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״א הי״ג ובמשנה למלך שם שאפי׳ חלל טפח תחת המזבח פוסל (עמ״ש ע״ז לעיל בפ״א הערה יח), ורש״י

התהום, ועוד שדרשו אנשי בית שני מה אכילה מתעכבת במזבח אף שתייה כן[56], כמו שכתב רבינו עובדיה במשנה א׳[57], ואם היו יורדין לנחל קדרון לא היו מתעכבים במזבח[58], ועוד בפ״ג[59] דמעילה תנן הדם בתחלה אין מועלים בו יצא לנחל קדרון מועלים בו הנסכים בתחלה מועלים בהם יצאו לשיתין אין מועלין בהם, הרי שמקום ירידת הדם אינו מקום ירידת הנסכים, לפיכך נ״ל שמקום יציקת הנסכים אינו על היסוד אלא על גג המזבח כמו שכתב רבינו עובדיה במס׳ סכה פ״ד[60], ומפורש שם במשנה ששני ספלים של כסף היו שם בקרן מערבית דרומית ששם נעשים הנסכים[60], והיו נתונים אצל הקרן סמוכים זה לזה אחד בצד מערב והוא הספל שיוצקין בו ניסוך המים בחג, והאחר מזרחי לו והוא של יין, ומנוקבין כמין שני חוטמים דקים, ונקב של מים דק משל יין כדי שיכלו שניהם כאחת, וכשמנסכים לתוך הספלים יורדים הנסכים דרך אותם הנקבים ויוצקין על גג המזבח, ובמזבח היה נקב שבו הנסכים יורדין לשיתין של מזבח שהם חלולין מאד, וכן כתב ג״כ רש״י[60] שם במס׳ סכה, ומה שהביא אלו המפרשים לומר שמן הספלים יוצקים על גג המזבח ומן המזבח לשיתין, ולא אמרו[61] שירדו מהספלים לתוך השיתין שיהיו נקבי הספלים מכוונים כנגד נקבי השיתין, נ״ל שהוא מפני שמצות הניסוך הוא לנסך על המזבח עצמו[62], וכן בבית

בסוכה מט, א כ׳: שיתין חלל תחת המזבח, וצ״ל שאין בו טפח ונ״ל שמטעם זה כ׳ המאירי שם (ד״ה נקבים) וז״ל: „שלא היה אדם יכול ליכנס שם... או לוקח קנה ארוך ומלקט היין הקרוש...״ עכ״ל ואכמ״ל, ואולי ס״ל לרבינו שאם הכיפה או המחילה שתחת המזבח אינה רק תחת חלק קטן של המזבח אינה פוסלת, ותוס׳ זבחים סב, א (ד״ה ולא), כ׳, שכיון שהבור הוא צורך המזבח אינו חשוב מחילה, והדברים ארוכים. 56 כדאי׳ זבחים סא, ב. 57 דפרקין, ד״ה כמין. 58 גם בקו׳ זו כוון היעב״ץ שם, לרבינו, אבל לא מצאתי להרמב״ם שיפסוק שהנסכים צריכים שיתעכבו וגם לא פסק להא דר״ל סוכה מט, ב שפקקו את השיתין, א״כ לשיטתי׳ אין כאן קו׳, וי״ל. 59 מ״ג; יא, א; וקו׳ זו לא הקשה לא היעב״ץ ולא הר המריה שציינת בהע׳ נד. 60 מ״ט; מח, ב, וכ״כ גם רש״י שם, וראה כסף משנה הל׳ מעשה הקרבנות פ״ב ה״א (ד״ה ועל), שכ׳ שהרמב״ם ס״ל שמשנה זו נאמרה רק לנסכי החג לבד, וא״כ י״ל שגם רש״י והרע״ב לא אמרוהו אלא בחג, ולענ״ד נ׳ כיון שהראב״ד שם לא השיג על הרמב״ם רק מספלים, ולא ע״ז שכ׳ שמנסכין על היסוד, מזה משמע שגם הראב״ד מודה שהספלים לא היו על גג המזבח ורק ביסוד או שמודה למ״ש הרמב״ם הל׳ תמידין ומוספין פ״י ה״ז שבקרן דרומית מערבית שבחצי העליון של המזבח היו הספלים אלא שס״ל לראב״ד ששם נסכו נסכי כל השנה כולה, ורק רש״י והרע״ב ס״ל שהספלים היו בגג (וראה רש״י זבחים סא, ב (ד״ה שיתין) כ׳ שהנקבים היו בראש המזבח, וי״ל שגם חצי העליון נקרא ראש ורק בחג נסכו שמה ואכמ״ל. 61 כן הקשו תוס׳ סוכה שם ד״ה כמין ולא תי׳. 62 ולענ״ד תוס׳ לא תי׳ כן שהרי לשיטתם שם מח, א (ד״ה שני) כ׳ שהספלים

ראשון שהיו השיתין חוץ למזבח[63] היו מנסכים על המזבח עצמו והיו הנסכים שותתין על הרצפה ויורדין לשיתין, ונראה שהיו לספלים אלו כמין בסיסים[64] שעומדים עליהם, ואפשר שאחר גמר הניסוך היו פוקקים נקבי השיתין באיזה דבר שלא יסתתמו בעפר ואפר או באיזה דבר אחר, אמנם שני הנקבים שיורדין בהם הדמים היו למטה ביסוד כמו שזכרנו, והטבלא של שיש ששנינו כאן היתה לרדת לשיתין של נסכים, ובתוספתא דסכה[65] שנינו ר׳ יוסי אומר שית היה נקוב לתהום ר׳ אלעזר בר׳ צדוק אומר לול קטן היה בין האולם ולמזבח למערבו של כבש ואחת לששים שבעים שנה פרחי כהונה יורדים לשם ומלקטים משם יין קרוש כעיגולי דבילה מעלין ושורפין אותו בקדושה, ומתני׳ דהכא כר׳ אלעזר בר׳ צדוק היא, וראיתי מי שהביא[66] לשון תוספתא זו וכתוב בה לול קטן היה בין הכבש למזבח ומפרש[67] דהיינו במקום שיש אויר מעט מפסיק בין הכבש למזבח, ואין גירסא זו נ״ל נכונה[68], שא״כ מתני׳ דהכא לא כר׳ יוסי ולא כר׳ אלעזר בר׳ צדוק, ותוספתא זו היא ג״כ במס׳ מעילה[69] וגם שם אמרו בין האולם ולמזבח.

כתב הרמב״ם בפ״ב[70] מהל׳ בית הבחירה ואויר מעט היה מפסיק בין הכבש ולמזבח כדי ליתן האברים למזבח בזריקה, וילפא[71] לה מדכתיב[72] ועשית עולותיך הבשר והדם, הקיש בשר לדם מה דם בזריקה דכתיב[73] וזרקו אף בשר בזריקה, אלמא אויר יש, ומחמת האויר הויא זריקה, שעומד בכבש וזורק אל עבר האויר למערכה, כן כתב שם בעל קרית ספר[74], וכתב עוד הרמב״ם[75] ושני כבשים קטנים יוצאין

היו מחוברים בסיד ולכן נחשבו כגופו של מזבח, אבל רבינו לא ס״ל שהיו מחוברים למזבח ולכן כ׳ להלן שהיו להם בסיסים שעומדים עליהם, כן נלענ״ד לפרש שיטתו ז״ל. 63 כדאי׳ זבחים סא, ב. 64 ראה הע׳ סב. 65 פ״ג ה״ד ושם אי׳ : ,,שני ספלים של כסף היו בראשו של מזבח״, וע״כ הרמב״ם לא נקטה להלכה, ראה הע׳ ס. 66 אינני יודע למי נתכוון אבל כן היא הגי׳ גם בגמ׳ סוכה מט, א, אבל כבר ידעת שרבינו לא היו לו ס׳ הגמרא. 67 כן פי׳ גם רש״י שם ודבריו קשים הם להבין שהרי רש״י כ׳ שבין כבש למזבח היה רק אויר מעט וא״כ איך נכנסו הכהנים ללול זה, ולכן נלענ״ד או שנאמר שמ״ש רש״י ,,אויר מעט״ הוא לאו דווקא, וס״ל לרש״י כמש״כ תוס׳ זבחים פז, ב (ד״ה אויר), שהאויר בין כבש למזבח היה יותר מאמה (אח״כ מצאתי בעזרת כהנים ד״ה אחר, שמביא שכן כ׳ בקונטרס מדות המזבח שבס׳ צורת הבית בשם רש״י) או שנדחק לומר שמ״ש רש״י במערבו של כבש ר״ל בשמונה אמות שהם למערב מן הכבש והיו קרובים למזבח והלול התחיל ברחוק מן המזבח בכוון האויר שבין הכבש למזבח, וכמש״כ תוס׳ במעילה, יא, א ד״ה לול ודוק. 68 אבל היא הגי׳ שבגמ׳ שלנו והגר״א ז״ל הגיה את התוספתא ע״פ גמ׳ זו. 69 פ״א ה״ח ; והיא שם גם בגמ׳ יא, ב וגם שם בגמ׳ הגי׳ בין כבש למזבח. 70 הי״ג. 71 בזבחים סב, ב. 72 דברים יב, כו. 73 ויקרא א, ה. 74 אבל רבינו לא הי׳ לו ס׳ הגמרא, ראה הקדמה. 75 הל׳

ממנו שבהם פונים ליסוד ולסובב ומובדלים מן המזבח כמלא נימא, וכתב הק״ס[76] והטעם פשוט דכתיב[73] במזבח סביב שיהא היקף למזבח כל דהו ואי הוו מחוברים שוב אין היקף ואפי׳ בחוט אין אדם יכול לסובבן, ועוד טעם אחר משום דכתיב[77] רבוע ואי מחוברים לא היה בנינו של מזבח מרובע, וכתב דאצטריכו הני תרי קראי, ע״ש, ונראה שטעמים אלו מספיקין גם לכבש עצמו[78], ונראה שלא היה הכבש כמין דף של עץ מונח שם בשפוע ושיהא חלל בינו ובין קרקע העזרה ונסמך ע״ג עמודים וכיוצא, אלא היה אטום ומלא עד קרקע[79] העזרה, וכן נראה מדברי הרמב״ם שכתב פ״א[80] מהל׳ בית הבחירה בונין תל בדרומו של מזבח וכו׳ והוא הנקרא כבש וידוע שהתל אין חלל תחתיו, וגם שהכבשים[81] הקטנים נראה שכך היו[82], ומבואר הוא מדברי הק״ס[83] שכתבנו שהאויר המפסיק בין הכבש למזבח לא היה בראשי הכבשים בלבד אלא בכל עוביין[84] גם במה שמהם כנגד הסובב והיסוד[85] כי לא היו מחוברים כלל למזבח.

תנן סוף פ״א ממס׳ תמיד בענין התורם את המזבח, הגיע לרצפה הפך פניו לצפון הלך למזרחו של כבש כעשר אמות צבר את הגחלים ע״ג הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים מקום שנותנים שם מוראת העוף ודישון מזבח הפנימי והמנורה.

בית הבחירה פ״ב הי״ד. 76 = הקרית ספר, וגם ד״ז אי׳ בגמ׳ זבחים סב, ב ורש״י שם. 77 שמות כז, א. 78 שיהיה אויר בינו לבין המזבח, ואין צורך לילף מקרא כנ״ל וכן הקשו תוס׳ זבחים סב, ב ד״ה אויר ותי׳ דקרא אשמעינן שיהיה אויר גדול, אבל רבינו לא היו לו ס׳ הגמרא כנ״ל. 79 לענ״ד ראיה ברורה לדברי רבינו היא מ״ש רש״י פסחים לד, א (ד״ה לול), שכ׳ וז״ל : „בבנין הרצפה בין כבש למזבח בקרן זוית סמוך לכבש וסמוך למזבח במקום שהם מתחברים עכ״ל, וא״א שיתחברו רק אם הכבש אטום ומלא עד הרצפה ; אבל ספק הוא לי אם הרמב״ם ס״ל כן, שהרי בהל׳ בית הבחירה פ״ב הט״ז כ׳ וז״ל : „המזבח בונין אותו כולו אטום״, ולא הוסיף מלת „והכבש״ כמו שהוסיפה שם בפ״א הט״ו והט״ז ; גם נלענ״ד, שכוונת הרמב״ם במלת „תל״ (שכ׳ שם פ״א הי״ז), היא לומר שאין בו מדרגות ולא כמש״כ רבינו. 80 הי״ז. 81 צ״ל : „הכבשים״, וכבשים אלו אי׳ בזבחים סב, ב וברמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ב הי״ד. 82 דבר חדש מאד, ולא מצאתי מי שכתב ד״ז ; ואינני יודע האם גם כבשים אלה מעכבים את המזבח (ראה רמב״ם שם הי״ז), והאם נבנים דווקא מאבנים שאינן פגומות וגם שלא נגע בהן ברזל (אח״כ מצאתי שספק זה כ׳ גם העזרת כהנים ד״ה אחד), ובס׳ הר המריה שם פ״א אות לב מסיק שהכבש הגדול אי״צ להיות מחובר באדמה דאינו דומה למזבח רק במה דאיתמר בגמ׳ להדיא עי״ש, ולענ״ד לפי שיטת הראב״ד שם הט״ז, י״ל שגם באלו פוסל נגיעת ברזל, שהרי סברא היא שהם בכלל העזרה והלשכות וי״ל. 83 = הקרית ספר. 84 ר״ל גבהן שלצד המזבח. 85 כ״ה גם בזבחים סב, ב וברמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ב הי״ג, ור״ל מקום היסוד, שהרי בדרום לא היה יסוד.

משנה ד'

כמערב [1] הכבש היו שתי שולחנות א' של שיש שנותנים עליו את האיברים, ונקרא בפ' בתרא [2] דתמיד שלחן החלבים, וא' של כסף שנותנים עליו כלי שרת [1]. **ובפגימה לכל דבר** — כתב הרמב"ם בפ"ב [3] מהל' בית הבחירה מזבח שנפגם מבניינו אם נפגם מבניינו טפח פסול פחות מטפח כשר והוא שלא ישאר [4] אבן פגומה, פי' שבאבנים עצמן פוסלת הפגימה בכדי שתחגור בה הצפורן [5].

שמא יגע ויפסול — נראה שכמו שאין הפגימה בכדי שתחגור בה הצפורן פוסלת אלא באבנים כן נגיעת הברזל אינה פוסלת אלא באבנים, ויורה זה אמרם שמא יגע, שפירושו שמא יארע שיגע במקום שתהיה שם אבן מגולה שלא עליה סיד ויפסול, שאם היתה פוסלת הנגיעה אפי בסיד מאי שמא דקאמר הרי א"א לו שלא יגע, וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"א [6] מהל' בית הבחירה שכתב שמא יגע באבן ויפסול, וגם כאן בפי' המשנה כתב שמא יגע הברזל באבני המזבח.

משנה ה'

טבעות היו וכו' — נראה שלא היו משתמשים בהן אלא לקדשי קדשים כי קדשים קלים אפשר לשוחטן בכל מקום בעזרה [1], ואולי לא היו משתמשים בהם [2] לקרבנות צבור כי כל הצפון כשר [3] לשחיטת קדשי קדשים.

ועליו ח' עמודים נמוכים — נראה שאלו השמונה עמודים לא היו כלם זה אחר זה בשורה אחת [4], שאם נאמר שהיו מצפון לדרום [4], הרי כל מקום הנסים לא היה אלא י' אמות וחצי [5] או י"ב אמות וחצי [6] מצפון לדרום כמו שיתבאר לפנינו [7], ואם היו שם קרבנות הרבה היו הכהנים משתמשים שם בדוחק [8] והשלחנות היו

משנה ד. 1 כדאי' שקלים פ"ו מ"ד. 2 מ"ג. 3 הי"ח. 4 ברמב"ם שלפנינו במקום „שאר" אי': „היה בנשאר", וגם בזה אינני יודע אם נפגם אבן מן הכבש או מן הכבשים הקטנים אם נפסל עי"ז כל המזבח כולו או לא. 5 כדאי' חולין יח, ב. 6 הט"ז.

משנה ה. 1 כדאי' זבחים נה, א. 2 לענ"ד ברור שחסר: „אלא". 3 ראה רמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה הט"ז. 4 כן ס"ל לראבי"ה מובא בתוי"ט (ד"ה על שולחנות), וכן הם בציור הרמב"ם, ובציור התוי"ט הם מצפון לדרום, ראה רש"ש, והנה ז"ל רש"י ביומא טז, ב: „נגסין עמודים נמוכין התקועין בקרקע ואונקלאות של ברזל קבועין בהן שבהן תולין את הבהמה להפשיט" עכ"ל, וכן העתיק את לשון רש"י הסמ"ג עשין קסג וגם בשלטי הגבורים פרק יד, ולענ"ד הוא פלא, שהרי האונקלאות לא בעמודין היו קבועין, אלא ברביעין של ארז שעל גבי העמודים כדאי' במשנתנו ובתמיד פ"ג מ"ה, וצ"ע. 5 לפי רש"י יומא טז, ב ד"ה רובא. 6 לפי רמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה הי"ג. 7 לקמן ריש פ"ה ד"ה כל. 8 שהרי השולחנות היו בין העמודים ממש וכתוס' יומא טז, ב ד"ה מן, והכהנים עומדים בדוחק והשלחנות קצרים לכל השיטות, שהרי לפי שטת

ג"כ קצרים מאד[8], ואם נאמר שהיו ממזרח למערב[4] לא יתכן[9] שיהיה מקום הנגסים כשעור ההוא מצפון לדרום, לפיכך נראה שהיו בשתי[10] שורות ד' בכל שורה, והשלחנות היו לפני[11] העמודים, שלחן א' לפני עמוד א', והיה השלחן רחוק מן העמוד כשיעור שיוכלו המפשיטין להפשיט והמדיחין להדיח בבת אחת, ומה שאמ' בין העמודים[12] היינו לומר שהיו בתוך גבול העמודים.

מ ש נ ה ו '

הכיור, בתחלה היו לו שני דדים שמקלחים מים, ובן קטין עשה לו שנים עשר דדין, כדי שיוכלו שנים עשר כהנים הצריכים לעבודת התמיד לקדש ממנו ידיהם ורגליהם יחד, ואף הוא עשה מוכני לכיור שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה, כן שנינו ביומא[1], ונחלקו שם המפרשים בפירוש מוכני זה, ע"ש.

רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה — בספרי הרמב"ם פ"ו[2] מהל' בית הבחירה כתוב ושלחה חצי אמה, וכן כתוב בפי' המשנה בפ"ב משנה ג' כשזכר מעלות האולם, ונראה ודאי[3] שטעות סופר הוא, וצריך למחזק תיבת חצי כמו שהיא

הר"ש במשנתנו והראב"ד בפי' לתמיד פ"ג והמאירי למשנתנו היו הרביעים מונחים כל א ע"ג ב עמודים (ולענ"ד שכן פי' המאירי גם לתמיד פ"ג מ"ב, אלא ששם הוסיף שהרביעים היו כמו אדנים חלולים בשתי קצוותיהם ובחלל זה תקעו את העמודים [ואולי פי' כן כדי שהרביעים לא יפלו מן העמודים]. ולא כמ"ש בהע' ח שם) הרי ד רביעים, ואפי' א"ת שארכם של הרביעים רק אמה (וזה ק' להניח שהרי לא יספיק לתלות עליו בהמה להפשיטה), הרי ד אמות, ואפי' אם לא תתן לעמודים רק מקום של רבע אמה, הרי עוד ב אמות, והכהן שעמד בין העמודים (כנראה מלשון רבינו), תפס ג"כ לכה"פ אמה, בשלשה אוירים שבין העמודים, הרי לך עוד ג אמות, ונשארו לארבעה שולחנות (עם זה שעמד מחוץ לעמוד השמיני) ג אמות וחצי, אבל א"א שהכהן יעבוד ויפשיט אם לא נתן לו מקום יותר מאמה (עובי גופו, כדאי' סוכה ח, א), וא"כ השולחנות קצרות מאד (ואפי' א"ת שערוכות למזרח ולמערב, ג"כ א"א לעבוד עליהם), ולשיטת הראבי"ה שעל ג צדי הרביעים היו אונקליות, א"כ שני כהנים עמדו בין עמוד לעמוד לא נשאר אפי' לשיטת הרמב"ם רק חצי אמה לארבע שולחנות, ולשיטות (כפי שמצוייר בציורים) שהרביעים קבועים בעמודים לגבהם וא"כ ח רביעים עומדים וביניהם שבעה אוירים לשבעה שולחנות ואפי' אם רק כהן א עמד בין האוירים נשארו רק ג וחצי אמות לשמונה שולחנות, חוץ אם נאמר שהכהן לא הי' בין האוירים אלא לפני השולחנות ופניו למערב או למזרח או נשארו לשמונה שולחנות עשר וחצי אמות, צא וחשוב.

9 אינני יודע מדוע לא יתכן.

10 דבר חדש, ולא מצאתי מי שס"ל כן, ולענ"ד שרבינו ס"ל שהשתי שורות היו מצפון לדרום, וארבעה עמודים תפסו את המקום הנ"ל.

11 וא"כ בין השתי שורות עמדו ד שולחנות וארבעה השולחנות השניים עמדו מחוץ לעמודים למזרח או למערב.

12 אע"פ שארבעה שולחנות היו בשורה מחוץ לעמודים, ואף א מן המפרשים לא עמד על כל מ"ש רבינו כאן.

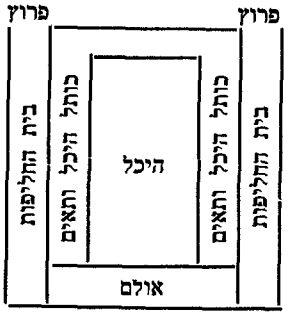
משנה ו'. 1 לז, א. 2 ה"ד. 3 ראה כסף משנה שם שכ' שיש לנגמגם בדברי הרמב"ם,

נסחת המשנה, וכבר שנינו למעלה[4] כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה חוץ משל אולם.

אמה אמה רובד שלש — לבאר דעת הרובדים הללו לדעת הרמב"ם נסמוך לזה משנה אחרת שבפ"ד[5] המתחלת התחתונה חמש ורובד שש וכו', כי דעת הרב שהיו גזוזטראות סביב האולם וההיכל[6], ואומר תחלה, כי יתבאר לפנינו[7] שההיכל דהיינו ההיכל עם האולם היה מאה על מאה וגבוה מקרקע העזרה שש אמות, ובשטח זה היה ההיכל עם התאים שסביבו הנחשבים מכלל ההיכל, והאולם עודף על ההיכל משלשה צדדים, לצד מזרח ונק' בשם אולם וט"ו אמה לכל א' משני צדי[8], צפון ודרום ונק' בית החליפות, ודעת הרב שהיה כותל לאולם בכל א' משלשה צדדים אלו כמו שכתב בפירוש בספרו[9] וכמו שנראה גם כן מצורותיו שבפי' המשנה, ונ"ל שלדעתו צריך לומר גם כן שהיה כותל לצד מערב[10] משני צדי ההיכל כדי שלא ישאר פרוץ מכותלי האולם עד ההיכל, וכדי לבאר כונתו אביא כאן לשונו כמו שכתב בפ"ד[11] מהל' בית הבחירה, וזל"ש[12], ויציעות היו מקיפין לבית כולו מסביב חוץ לכותל המסיבה ויציע התחתונה חמש ורובד על גבה שש ויציע אמצעית שש ורובד על גבה שבע והעליונה שבע שנאמ'[13] והיציע התחתונה וגו' וכן היו השלש יציעים מקיפין לבית משלש רוחותיו וכן סביב לכותלי האולם מלמטה עד למעלה כך היו אמה אחת חלק ורובד שלש אמות[14] עד למעלה ונמצאו הרובדים מוקפין לכתלים רוחב כל רובד שלש אמות עד למעלה ובין כל רובד ורובד אמה ורובד העליון היה רחבו ארבע אמות ע"כ,

ובחי' יעב"ץ ובהר המריה כ' ליישב ד"ז עיי"ש, ובחנוכת הבית (לרמ"ח) אות מא כ' שהרמב"ם מחלק את המשנה כן: רום מעלה חצי אמה ושלחה, ור"ל גם שלחה חצי אמה ומ"ש אח"ז אמה וכו' קאי על כותל האולם כמו שפי' הרמב"ם, אבל גם לפי' פי' זה צ"ל שלא גריס את המלה אמה רק פעמיים. ועמ"ש באות מז שאלה יד, וראה מאירי בפירקין מ"ב שגריס במשנתנו ושלחה חצי אמה ולעיל בפ"ב מ"ב כ' המאירי להדיא שאין גורסין: „חוץ משל אולם" עיי"ש; ואת דברי רבינו אלה כ' שלטי הגבורים סוף פרק כח בשם רבינו ושכן כ' גם בסמ"ג [עשין קסג], שנראה שהעתיק את לשון הרמב"ם. 4 פ"ב מ"ג, ראה מ"ש בהע' ג בשם המאירי. 5 מ"ד. 6 להלן כ' רבינו את לשון הרמב"ם בזה. 7 לקמן פ"ד מ"ו ומ"ז ועיי"ש בתוי"ט ד"ה האומם וד"ה האולם. 8 גם בחנוכת הבית (לרמ"א) אות פט העתיק כן את דברי רבינו, ואעפ"כ נ"ל ברור שחסר כאן „הפתח" או „פתחו" ולפ"ז שמתי את קו המפסיק, ודוק. 9 הל' בית הבחירה פ"ד ה"ה, שכותל האולם היה גם בצד צפון ודרום לכל האורך שממזרח למערב 10 של בית החליפות, כמש"כ רבינו להלאה, וא"כ האולם לא היה פרוץ לשום צד, וע' תוס' ר"ה כד, א ותוס' ע"ז מג, א, וי"ל ע"פ מ"ש בבא בתרא יא, ב באכסדרה רומיתא ראה רש"י שם ואכמ"ל. 11 ה"ט. 12 = וזה לשונו. 13 מלכים א, ו, ו. 14 ברמב"ם שלפנינו גוסף כאן: „ואמה חלק ורובד שלש אמות", ואולי דלגו הכותב ע"י

ואומר[15], שאם לא היה כותל לבית החליפות לצד מערב אלא היה פרוץ שם משני צדי ההיכל, הגה מה שכתב שהיו היציעים מקיפים להיכל מג' רוחותיו היינו מפרשי' שהם צד צפון ודרום ומערב[16] ולא לצד מזרח כי שם הפתחים[17], ואם כן גם לאולם היה ראוי שלא יהיו רובדים לצד מזרח מטעם זה, ועוד כדי שיראו האמלתראות שהיו על פתחו של אולם[17], וא"כ לא היו רובדים לאולם אלא משני צדדים צפון ודרום כמו שיתבאר בצורה זו[18]. והרב כתב שהיו סביב לכותלי האולם, ועוד כתב ונמצאו הרובדין מוקפים לכתלים, ולא יתכן לומר סביב ומוקפים במה שאינן אלא משתי רוחות וכ"ש בהיותן זו כנגד זו, לפיכך נ"ל הנכון לומר שהיה שם כותל לבית החליפות[19] לצד מערב מזה ומזה, ונפרש מה שאמר שהיו מקיפין ג' רוחות ההיכל, הן מזרח וצפון ודרום, אבל צד מערב אעפ"י שתאי ההיכל כלים באותו הכותל הוא נחשב לכותל האולם[20] כי גם האולם כלה אליו, והכותל ההוא רחב כרוחב האולם[20], ובאולם היו רובדים מד' רוחות, כי רוח מערב תחשב לאולם, וגם ממזרח וצפון ודרום, ואעפ"י שבצד מזרח היו האמלתראות, היו רובדים בכל[21] שאר הכותל ובמקום האמלתראות לא היו רובדים, ונראה שכן דעת הרמב"ם שכתב בהיכל שהיו יציעים מקיפין מג' רוחות ובאולם כתב שהיו סביב לכתלי האולם דמשמע סביב בכל[22] הרוחות, ולפי מה שהנחנו יתישב מה ששנינו בתוספתא דזבחים[23] ר' יוסי בר' יהודה אומר

„הדומות". 15 כל מ"ש רבינו מכאן והלאה הם דברים חדשים מאד, והמפרשים ז"ל לא דברו מכל זה כלל. 16 כי הכותל שבמערב הוא רק להיכל שהרי לא נמשך לבית החליפות. 17 ולאחר שיש לנו ג רוחות שלימות מבלי צד המזרח, לכן מסתבר למעט את צד המזרחי ששם הפתחים, ואולי גם מטעם, שרובדים ויציעים בצד מזרח יכולים להיות רק למעלה מן הפתח ובאותן ה אמות שהיו משני צדי פתח ההיכל (ראה להלן פ"ד מ"א), והרובד והיציע השני והעליונה באלו חמש אמות יהיו יותר רחבים מכותל ההיכל, ראה פי' הרמב"ם בפ"ד מ"ד, ונראה שכוונתו לרוחב ולא לאורך הבולט, ראה מ"ש המאירי. 17 כדאי' בפירקין מ"ד. 18 היינו בחומה החיצונה שבצורה, שבית החליפות נקרא אולם לשיטת הרמב"ם. 19 ראה מ"ש רבינו לעיל ובהע' יא. 20 שהרי רוחב האולם (ממזרח למערב) הוא מאה אמה (כדאי' פ"ד מ"ו), ואלו רוחב שני תאי ההיכל (עם הכותל שלהם) הוא רק שתים עשרה אמות, לכן מסתבר שהכותל יחשב ככותל האולם, כן נ"ל עפמ"ש רבינו לקמן פ"ד מ"ד. 21 מדלא כתב רבינו בקצור: „למעלה מהן", משמע שס"ל שגם בחמש אמות שמשני צדי הפתח היו רובדים ויציעים. 22 דאם לא כן מלת „סביב" מיותרת היא לגמרי. 23 פ"ז ה"א, ובזבחים נה, ב מובאה

שני פשפשים היו בבית החליפות פתוחים למערב, שמזה נראה שהיה לבית החליפות כותל לצד מערב[24], ולבאר אלו הרובדים והיציעים איך היו אומר, כי הרובדים המקיפים האולם היו אבנים רחבות[25] יוצאות חוץ מן הכותל לחוץ כפי השיעור ששנינו דהיינו ג׳ אמות[26], וכן היו כל כותלי האולם מבחוץ מלמטה עד למעלה[27] אמה חלק ואבן יוצאה רחבה ג׳[27] אמות, ולא נוכל לדעת מנין הרובדים שהיו שם אעפ״י שידענו[28] שהיו כותלי האולם גבוהים ק׳ אמה, כי לא ידענו[29] עובי אבני הרובדים, ואותם היציעים והרובדים שהיו סביב ההיכל נראה ממה שכתב בספרו[30] עם מה שצייר בפי׳ המשנה אעפ״י שהצורה היא מוטעית, שהיו כמו שאבאר, ואומר תחלה כי כבר למדנו מדברי הרב[31] שרובד הוא אבן כמין גזוזטרא בולטת מן הכותל ויציע ג״כ פירושו גזוזטרא, ואם כן שאין הפרש ביניהם מה זה שקרא לאחד יציע ולאחר רובד, לפיכך נ״ל שיציע לפי דעתו משונה מרובד אעפ״י שכלם הם בליטות חוץ לכותל, וזה, כי היציע הוא כמין מרפסת עשוי להשתמש בו ואולי היה לו מעקה לצד חוץ, והרובדים שעליהן היו לכסוי ולתקרה ליציעים הללו, ונראה שהיה מן היציע עד הרובד שעל גביו חמש אמות, שכן כתוב במלכים[32] שהיתה קומת היציע חמש אמות, ולפיכך לא מנה הרב אלא ג׳ יציעות כי הם העקר, ולא[33] מנה הרובדין כי הם לתשמיש ולכסוי היציעים, ונראה שגם על היציע העליון היה רובד לכיסוי, ואולי היה שבע כשיעור היציע ולפיכך לא זכרו, ונראה שהיו אלו הג׳ יציעים משולשים באותו הכותל,

בלי המלים „פתוחים למערב״, ולכן אע״פ שאפשר שהי׳ לו לרבינו גמ׳ זבחים מביאה מן התוספתא, ראה הקדמה. 24 לענ״ד דברי רבינו מובנים רק אם נעתיק את כל דברי ההלכה שבתוספתא וז״ל: ... פתוחים למערב ... שתהא כשרה ... ולשחיטת קדשים קלים אפילו אחורי בית הכפורת שנאמר ...״ עכ״ל, ורק מן המילים: „אפילו אחורי בית הכפורת״, אפשר ללמוד, שהפשפשים היו בכותל שבצד מערב, דאלו היו הפשפשים בעודף של פתח האולם איך יכשר ע״ז אחורי בית הכפורת, כן נלענ״ד, ועמ״ש הגאון הר המריה בהל׳ בית הבחירה פ״ד אות יג, והדברים ארוכים, וראה חנוכת הבית (לרמ״ח) אות מד שכ׳ וצייר ג״כ את הפשפשין לדעת הרמב״ם כמש״כ רבינו. 25 לא מצאתי מבואר בשום ספר רוחב הרובדים. 26 מדת הבליטה היוצאת לחוץ וכן משמע מלשון הרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ט, אבל בפי׳ למשנה כ׳ שגובה הרובד היה ג אמות וכו׳ ולא כ׳ כמה שיעור הבליטה, אח״כ מצאתי שעמד ע״ז בעזרת כהנים ד״ה אמה. 27 אבל העליונה היתה ד אמות. 28 מצאתי ברש״י יומא נב, א (ד״ה כותל), שכ׳ שכותל האולם היה גבוה ק אמה, ועמ״ש רבינו לקמן מ״ח ד״ה וכלונסאות ופ״ד ריש מ״ז, וכ״כ גם חנוכת הבית (לרמ״ח) אות מד. 29 הרמב״ם בפי׳ למשנתנו כ׳ שהרובד גבהו ג אמות, ואולי מפני שבהל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ט לא הזכיר ד״ז. 30 הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ט. 31 בפי׳ המשנה פ״ג מ״ו ופ״ד מ״ד. 32 א, ו, י. 33 שהרי שם באמצע ה״ט כ׳ וז״ל: „וכן היו היציעים השלש מקיפים לבית משלש רוחותיו״ עכ״ל, וראה ראש

מן הארץ עד היציע הראשון כמו מן הראשון לשני, ומן השני אל השלישי ומן השלישי לראש הכותל, ומה שכתב הרב [34] בפי׳ פסוק [35] לבלתי אחוז בקירות הבית, שכתב, כדי שלא יהא אפשר להדבק בכותל, לא ידעתי לפרשו, אבל רבינו עובדיה פירש הרובדים הללו על מעלות האולם כמבואר מתוך דבריו, וכשנגיע ליציע ההיכל [36] נפרש שם כונתו ופי׳ אחרים עליהם.

משנה ז׳

וחמש אמלתראות — כתב הבית יוסף בהל׳ עירובין סי׳ שס״ג שבגמרא [1] אמרו מאי אמלתרא רב חמא אמר קיני רב דימי אמר פסקי דארזא, פי׳ [2] קיני שבולטין מחוץ לכותל למעלה מן הפתח, ונראה [3] שכל א׳ [3] מהן עודפת על אותה שתחתיה, ופי׳ פסקי דארזא, שהן בשטח הכותל בשוה אלא שהן מצויירות [4], ור״ע [5] פי׳ כרב דימי, והרמב״ם [6] כרב חמא.

משנה ח׳

וכלונסאות של ארז היו קבועים וכו׳ — לדעת הרמב״ם [1] ורבינו עובדיה [2] אלו הכלונסאות היו לג׳ רוחותיו, ולדעת רש״י [3] והראב״ד [4] שנביא לפנינו לא היו אלא לצד מזרח, כי לדבריהם אין כותל לאולם משאר הצדדים, והיו צריכים כלונסאות אלו לכותל האולם בלבד [5] להיותו עומד בעצמו ואינו נסמך לדבר אחר, אבל כותל ההיכל היה בנין סביבו וקורות התאים קבועים בו, ומחזיקים הכותלים שלא יטו לכאן או לכאן, ולדעת רש״י והראב״ד שאין לאולם אלא כותל אחד גרסי׳ שלא יבעט [6], שאין החשש אלא לכותל א׳ של אולם, ולדעתם ניחא שאמר

ההלכה. 34 בפי׳ למשנה פ״ד מ״ד. 35 מלכים א, ו, ו. 36 לקמן פ״ד מ״ד.

משנה ז׳. 1 עירובין ג, א, ורבינו לא היה לו הגמרא בידו, ראה הקדמה. 2 הב״י שם מביא את פי׳ רש״י אשר ז״ל: „כמין קיני עופות בולטים מתחת האולם למעלה מן הפתח״ עכ״ל. 3 לענ״ד ד״ז לא נראה מפי׳ רש״י הנ״ל ולא מפסק הרמב״ם הל׳ עירובין פי״ז הט״ז עיי״ש. 4 ד״ז לי׳ ברש״י ולא בב״י שם. 5 ברור שט״ס היא, שהרי הרע״ב פי׳ כרב חמא. 6 בהל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ח אבל בפי׳ המשנה פי׳ כשניהם.

משנה ח׳. 1 הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ה, ראה דברי רבינו לעיל מ״ו ד״ה אמה. 2 לקמן פ״ד מ״ז ד״ה האולם, ראה תוי״ט שם, וכן גי׳ הרע״ב במשנתנו: „שלא יבעטו״, ופי׳ ע״ז: „שלא יטו הכתלים״, וכמש״כ רבינו להלאה שרק כותלי האולם צריכים לסמך, אבל הרמב״ם במשנתנו פי׳, שגם כותל ההיכל צריך סמך, ולכן נ׳ יותר שגם הרע״ב כוונתו כן היא; ולא זכיתי להבין מדוע השמיט הרמב״ם בחבורו את הכלונסאות האלו, 3 בזבחים כ, א ד״ה ה״ג; נ״ה, ב ד״ה שני, וראה חנוכת הבית (לרמ״ח) אות מד, שכ׳ שרש״י ס״ל כרמב״ם, וי״ל על דבריו, ראה עזרת כהנים דף צא, ב. 4 בהשגתו הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ה. 5 גם הר״ש והרא״ש ס״ל כן. 6 אבל גם הרמב״ם בפי׳

כותלו לשון יחיד, וג״ל שכותל האולם, או כותליו למ״ד כותלים הרבה היו לו, היו גבוהים ככותלי ההיכל ק׳ אמה [7], שמלשון המשנה נראה שגובה א׳ להם.

בתקרות האולם — בנסחאות מדוייקות גרס׳ בתקרת, נראה מכאן שהיה לאולם תקרה [8].

בחלונות [9] — של היכל, נראה שאלו החלונות היו אותן של צד מזרח אפי׳ למ״ד [10] ג׳ כותלים היו לאולם, ולפי שהיה כותל ההיכל כפול כי היה חלול מתוכו כמו שיתבאר אח״כ [11], צריכים אנו לומר שהחלונות היו בשני הכותלים זה כנגד זה שמהחלון החיצונה תראה הפנימית, והפנימית [12] נראה שהיו העטרות האלה, ולפיכך לא היו יכולים לראותן אם לא יעלו בשרשרות ההן עד שיגיעו כנגד החלונות, וא״ת מה צורך לאלו השרשרות הנה כשעולים אל התאים היו רואים אותן, י״ל שלא היו החלונות כשיעור מן הגובה שיוכלו העומדים בתוך אותם התאים לראותן, ועוד נ״ל שהתאים היו סגורים במנעולים ומפתחות והיו אצל הגזבר ולא היה ברשות כל אדם ליכנס בהם כרצונו ובשרשרות אלו שבאולם היו הכל יכולין לעלות בהן, ומה שהביאני לומר שהחלונות האלו הן אותן שלצד מזרח גם למי שסובר שהיו לאולם כותלים גם מצפון ודרום, כי אפי׳ אם נאמר שהיו חלונות בכל התאים שבצפון ודרום זה כנגד זה נגד ההיכל הנה היה בין האולם שבו קבועים שרשרות אלו עד ההיכל שבו החלונות כמו כ״ה [13] אמות, ולא היו יכולין לראותן היטב משם לסבת המרחק, ועוד כי לא היה אור בתוך אותם התאים כי אם מעט.

תנן בפ׳ י״א [14] ממס׳ מנחות שני שלחנות היו באולם מבפנים על פתח הבית, אצל פתח ההיכל [15], אחד של שיש ואחד של זהב על של שיש נותנים לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקדש ולא מורידין.

נשלם פרק שלישי

המשנה גריס כן, ואע״פ שס״ל ג״כ שגם כותל ההיכל היה נסמך ע״י הכלונסאות. 7 כ״כ גם רש״י יומא נב, א ד״ה כותל והתוספות יום טוב והגר״א לקמן פ״ד ריש מ״ו, וראה מ״ש רבינו לקמן פ״ד מ״ז. 8 גם הרא״ש בדבור המתחיל היו ס״ל כן אלא שס״ל שהתקרה בלי עלייה אינה די חזקה, וכן נ״ל לפרש את דברי הגר״א ז״ל. 9 כגי׳ שהובאה בשינויי נוסחאות, וכ״ה גם בתוס׳ גיטין ז, א ד״ה עטרות וגם ברד״ק זכריה ו, יד, וגם במשנה הכתובה בס׳ המאירי למסכתין הגי׳ : „העטרות שבחלונות״. 10 ראה לעיל ד״ה וכלונסאות. 11 ריש פ״ד ד״ה ושני. 12 נ׳ דצ״ל : „ובפנימית״ וכל מה שכ׳ רבינו כאן דברים חדשים הם ואף א מן המפרשים ז״ל לא עמד עליהם כלל. 13 ראה לקמן פ״ד מ״ג וראה תוי״ט במשנה ד׳ ד״ה התחתונה. 14 מ״ז ; צט, ב. 15 ג מלים אלו איגן מטופס המשנה אלא פירוש.

פרק רביעי

שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות — במדרש רבה פרשת נשא[1] על פסוק ויהי ביום כלות משה אמרו, שהיה כן בבית שני אבל בבית ראשון היה טוח בזהב גם אחר הדלתות.

[משנה ב׳]

ושני פשפשים היו לו וכו׳ — אלו הפשפשים נראה שהיו פתחים קטנים מזה ומזה לשער הגדול, וכותל ההיכל היה עביו שש אמות[1], ופי׳ מפרשי[2] המשנה שהיה הכותל חלול שהיה כותל מכאן וכותל מכאן וחלל באמצע ואותו החלל נקרא תא, ואעפ״י שלא זכרו זה המפרשים[2] בפירוש בכותל מזרחי של היכל, נראה שכיון שמג׳ הרוחות האחרות היה חלול כמו שזכרנו היה גם כן לצד מזרח, ולצד מזרח היה שער ההיכל רחב י׳ אמות וה׳ אמות כותל מכאן וה׳ אמות מכאן כנגד חלל ההיכל, ונראה שבתוך[3] החמש אמות האלו היו אלו הפשפשים, והם פתחים קטנים בכותל ההיכל החיצון, ופתוחים לתוך חלל הכותל[4] הנקרא תא, ונכנס מן הפשפש שבצפון לתוך התא שבצד מזרח, ואותו התא סובב[5] ממזרח לצפון

פרק רביעי

1 פי״ב אות ד.

משנה ב. 1 כדאי׳ לקמן מ״ז. 2 הרמב״ם והרע״ב לקמן מ״ג, (אבל אני משער שרבינו היו לו פירושים למשנה אשר אינם נמצאים בידינו), וראה תוי״ט שם ד״ה ובקרן (דף צט, ב לפי דפי משניות ווילנא הגדולים); ודע שמדברי המאירי במשנתנו נראה שלא ס״ל כרמב״ם, שהרי המאירי מגה את בית החליפות לתא, וא״כ לפ״ז כותל ההיכל לא היה חלול, ודוק. 3 ולא כמו שפי׳ התוי״ט אליבא דרמב״ם, וג״ל שלשון הרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ו, שכ׳ שהפשפשין היו מצדי השער, נוטה יותר לפי׳ רבינו מאשר לפי׳ התוי״ט ז״ל, וז״ל המאירי במשנתנו: „ופשפש זה פתוח לתא הפנימי הסמוך לכותל ההיכל״ עכ״ל, ולשונו מסייע להתוי״ט ואכמ״ל. 4 ר״ל הכותל המזרחי של היכל, ראה הע׳ הקודמת. 5 לשון „סובב״ ר״ל שהכותל היה שם עגול והתא שבכותל המזרחי של ההיכל נמשך (כלשון רבינו בדבור הבא) לתא הצפוני ולכן נחשב לתא אחד עם הצפוני הארוך ולכן לא הזכירוהו במשנה, והשגת הראב״ד בהל׳ בית הבחירה פ״ד הי״א אינה השגה על רבינו, ולענ״ד אפשר להעמיס את פי׳ של רבינו גם בדברי הרמב״ם שם ה״ו שכ׳ וז״ל: „ושבצפון [ר״ל הפשפש] בו נכנסין ומהלך בין שני הכתלים עד שמגיע למקום... ונכנס להיכל״ עכ״ל, ור״ל „בו נכנסין [ר״ל בפשפש שבצפון פותל המזרחי של היכל] ומהלך״ [ע״י סיבוב] והרווחנו בזה עוד: שהרי מלשונו שם הל׳ יא יוצא, שס״ל שיש לו תא לאותו הפשפש בכותל המזרחי, וכמו שהבין הראב״ד בהשגה שם, ובלי פירושי זה תהיה סתירה בדברי הרמב״ם וכן אפשר לפרש את לשונו שבפי׳ המשנה וזה הוא שלא כתוי״ט אליבא דרמב״ם, ודוק (אח״ז ראיתי שהגאון בהר המריה אות כד (בסופו) הרגיש ג״כ בסתירה זו, ומפרש פי׳ קרוב לדברי עיי״ש בדבריו המאירים);

כי אין כותל [5] מפסיק שם, ואותן החמש אמות מן התא שלצד מזרח הן נחשבות מן התא הצפוני [5] שמהלך על כל פני הצפון, וכן התא שבמזרח לצד דרום נחשב מן התא שבדרום כמו שנבאר לפנינו [6], וכיון שנכנס מן הפשפש לצד התא לצד מזרח סובב והולך לצד צפון ומוצא שם פתח פתוח להיכל, וכן הוא בצורת הרמב"ם, ונראה שגם בצד דרום היה פתח פתוח להיכל, ור' יהודה ס"ל שלא היה שם פתח פתוח מן התא להיכל רק היה פתוח לבין שני השערים.

[משנה ג']

ושלשים ושמנה תאים היו שם — כבר אמרנו [1] שנראה שכותל ההיכל לצד מזרח היה חלול גם הוא כשאר כתליו, ולפי שלא מנו תאים לצד מזרח [2] צ"ל שהיו התאים שבמזרח פונים לצפון ולדרום ואין כותל מפסיק בין מזרח לצפון ובין מזרח לדרום ונמשכים [2] התאים צפון ודרום, ולמטה היה שער ההיכל מבדיל בין לתא לתא בצד מזרח, ולמעלה מן השער [3] שהיו שם ב' [3] תאים אחרים זה למעלה מזה צ"ל שהיה [4] שם [5] כותל מפסיק כנגד אמצע השער [6], שאם לא היה שם כותל מפסיק היה התא [7] שלצד מזרח [7] מחובר עם התאים שבצפון ודרום הסמוכים לו, ואם כן היה ראוי למנות מה שמן התא לצד צפון מזרח [8] ודרום לתא אחד [9] כיון שאין הפסק ביניהם, ואם היו לאותן התאים שבמזרח כותלים מפסיקי' ביניהם ובין תאי צפון ודרום א"כ היה צריך למנות [10] גם התאים שבצד מזרח, והמפרשים לא [11] נתנו שיעור לעובי כתלי התאים, ונ"ל לומר שהיה עוביין אמה, שאין כותל של אבני גזית פחות מאמה [12], ואין לומר שהיה עוביין יותר מאמה, שהרי כותל

ודע שבדברי רבינו אלה החדשים י"ל הרבה בסוגייא המסובכת הזאת, ומיושבות הרבה קושיות, גם מ"ש התוי"ט על הרמב"ם ותי' בדוחק עיי"ש, וכן מיושבות קו' ו, יט, כ, של חנוכת הבית (לרמ"ח) על הרמב"ם, ובס' בית המדות כ' ליישב את כל קו' החנה"ב.

6 בדבור הבא.

משנה ג. 1 בדבור הקודם. 2 ראה דבור הקודם והע' ה שם. 3 שגם על התאים היו עוד שני תאים (כמו בכל התאים), (ראה תפארת ישראל אות כו, כז) ; ולקמן ד"ה ומסבה כ' רבינו ששלש התאים זה ע"ג זה היו גבוהים מאה אמה כגובה ההיכל. והרי שער היכל היה גבהו רק עשרים אמה כדאי' לעיל מ"א. 4 אחרי יגיעה נלענ"ד שבמקום „שהיה" צ"ל : „שלא היה", ודוק. 5 ר"ל בין התאים העליונים האלה לבין התאים העליונים של צפון ודרום הנמשכים ממזרח למערב. 6 יגעתי הרבה ואעפ"כ לא זכיתי להבין את ג מלים אלה : „כנגד אמצע השער", ולולא דמסתפינא הייתי אומר שט"ס הן וצריכות להמחק, ודוק. 7 זה שבצפון וזה שבדרום בכותל המזרחי. 8 ברור כשמש שמלה זו מיותרת היא וצריכה להמחק. 9 עם הארוך שבשני הצדדין כמש"כ רבינו בדבור הקודם ואתי שפיר שהתנא לא מנה את אלו שבמזרח. 10 והתנא לא מנה אותם. 11 ראה חנוכת הבית (לרמ"ח) דף לג, ב. 12 כדאי' בבא בתרא

המסבה הוא חמש וכותל התא חמש[13], וכשניתן להם כותל אמה מכאן וכותל אמה מכאן ישאר ביניהם חלל ג' אמות בלבד, ואינו נראה שיהיה פחות מזה השיעור.

וג' פתחים היו לכל אחד ואחד — זה אינו אלא על הרוב[14] כי בעליונות לא היה צריך פתח לתא שעל גביו, וגם לא היה צריך פתח לעלות אל הגג, כי כל גג התאים וההיכל היה שוה[15] בלי שום מחיצה, ובפתח אחד די לכל הגג, ובשלשה שבצפון ודרום הקרובים להיכל היו פתחים ליכנס בשלשה תאים שבמערב, ואם נאמר שהיו אותם השלשה פתוחים זה לזה מ"מ צריכים לפתח אחר ליכנס באחד מהם, ונראה שהיה גם פתח א' במזרח באחד[15] מן התאים שבצפון ובאחד מן התאים שבדרום שנכנסים ממנו לתוך התאים, ואעפ"י שבצד צפון[16] היה הפשפש שהיו יכולים ליכנס ממנו בתוך התאים[17], מ"מ כיון שבצד דרום היה ג"כ הפשפש אבל לא היו רשאים ליכנס בו, והיו צריכים שם לפתח אחר[18] נראה שגם בצפון היה שם פתח אחר.

ובקרן מזרחית צפונית היו חמשה פתחים — לא ידעתי אם אמר כן על תא אחד בלבד כמו שפירש הרמב"ם[19], או שאמר על פתחים שהיו בתאים רבים[20], ולא ידעתי לפרשו בשום אופן, כי אם כפי' הראשון איך[21] אפשר שתא אחד יהיה פתוח למסבה להיכל[22] וביניהן שלשה תאים[21], ואם כפי' השני מה זה שאמר תא מן הימין תא שעל גביו[23] וצ"ע.

ג, א אלא ששם מיירי מאמה בת ה טפחים אבל במשנה כלים פי"ז מ"י אמרו שאמת הבנין [בבהמ"ק] היא אמה בת ו. 13 כדאי' לקמן מ"ז. 14 התוי"ט כוון בזה לרבינו. 15 כמש"כ רבינו להלן ד"ה ומסבה, ובזה חולק התוי"ט על רבינו, והתוי"ט לשיטתו שס"ל ששלשה דיוטות של התאים גבהם (שלשתם ביחד) רק יח אמות, וראה גם חנוכת הבית (לרמ"ח) סוף אות מז. 16 ר"ל החיצונה שהיא במזרח. 17 בכותל המזרחי של ההיכל. 17 ראה לעיל ד"ה ושני וד"ה ושלשים. 18 ולא כמש"כ התפארת ישראל אות כז. 19 בפי' המשנה ובהל' בית הבחירה פ"ד הי"א. 20 לענ"ד רבינו דקדק בלשון המשנה שלא אמרה **ובתא** שבקרן צפונית מזרחית אלא נקטה: „**ובקרן** צפונית מזרחית" ובקרן זו היו ג תאים זה ע"ג זה, ולכן אפשר שבשלשתם היו ה פתחים, ולרמב"ם התא שבכותל ההיכל הוא הוא שיש בו הפשפש, ואחר שגם בכותל ההיכל היו ג זה ע"ג זה, א"כ שפיר יכול להיות ששלשתם (בגובה) פתוחים לפשפש, עיין היטב במ"ש התוי"ט (ד"ה ובקרן) אליבא דרמב"ם, וה' יאיר עיני בסוגית התאים המסובכת ובכל תוה"ק. 21 גם התוי"ט הקשה כן על הרמב"ם, עיי"ש שתי' בדוחק, ועמ"ש הר המר ה הל' בית הבחירה פ"ד אות כד. 22 צ"ל: „ולהיכל". 23 לפמ"ש בהע' כ ג"ל שקו' רבינו היא, שהו"ל לתנא לומר בלשון רבים: „לתאים מימינם ולתאים שעל גביהם", אבל אי משום הא אינה קשה כלל, כי כוונת התנא על כל אחד ואחד מהתאים, ולכן אין דברי רבינו ברורים לי, וה' יזכנו ויביאנו לתאיו וחדריו ונגילה ונשמחה בו בב"א.

משנה ד׳

התחתונה חמש וכו׳, כבר פירשתי למעלה [1] דעת הרמב״ם, בזה ועתה אבאר דעת רבינו עובדיה ואומר תחלה כי לדעתו [2] היו לאולם ג׳ כותלים לצד מזרח צפון דרום, אבל לא לצד מערב כי היה שם חלל י׳ אמות לצפון וי׳ אמות לדרום מכותל האולם עד כותל ההיכל, ולצד מערב נשארו אותן י׳ אמות מכאן ומכאן פרוץ כמו הצורה שציירנו למעלה [1] בפי׳ דברי הרמב״ם, ונראה כן ממה שכתב [3] כאן שיציעי ההיכל מקיפין אותו מג׳ רוחות ופי׳ שהן מערב צפון דרום [4], ואלו היה כותל לאולם לצד מערב לא היו היציעים הללו מקיפין סביב להיכל כי הכותל מפסיק שם, ואין נראה לומר שאעפ״י שהיה מפסיק שם הכותל עכ״ז היו שם יציעים לצד מערב, שאם היו לכל רוחב הכותל ק׳ אמה [5], יותר היה ראוי שיקראו יציעי האולם כי מבחוץ ניכר שאותו הכותל הוא אחרי האולם [6] ולא אחרי ההיכל, ואם נאמר שלא היו אלא אחורי כותל ההיכל בלבד אין זה נוי שיהיה הכותל חלק מכאן ומכאן והיציעים יהיו באמצע בלבד.

ולבאר מה הם לדעתו אלו היציעים, אומר, שהוא כתב שהם גזוזטראות, וא״א שהכונה בגזוזטרא שאמר כאן בליטה היוצאת מן הכותל ככל גזוזטרא בכל מקום, שהרי כתוב במלכים [7] שקומת היציע האחת חמש אמות, וא״כ מה היא קומת היציע, אלא ודאי היציע הוא מקום שיש על גביו תקרה [8] לכיסוי, ומן הרצפה עד התקרה הוא היציע [8], ולג׳ יציעים צריך שיהיו לכותל ג׳ כניסות, כי היציע התחתון תחלתו למטה בקרקע ועל גביו תקרה בכניסה של אמה שהיא רצפה של אמצעית, וכניסה אחרת לתקרה של אמצעית שהיא רצפה של עליונה, וכניסה אחרת לתקרה של עליונה, וקומת היציע הא׳ חמש אמות, ואם היו ליציעים הללו כותלים לצד חוץ נמצא שהיו כמו תאים [9], ומה שלא מנו אותם עם שאר התאים,

משנה ד׳. 1 פ״ג מ״ו ד״ה אמה. 2 לקמן מ״ז וגם התוי״ט (ד״ה האולם) כ׳ שכ״ה דעת הרע״ב. 3 הרע״ב בד״ה התחתונה. 4 אבל הרמב״ם כ׳ סתם: „משלש רוחותיו״, ולא ביארם לא בהל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ט ולא בפי׳ משנתנו ומ״ו בפ״ג, ולכן כ׳ רבינו לעיל פ״ג מ״ו שלדעת הרמב״ם הי׳ שם כותל מפסיק. 5 כדלקמן מ״ו. 6 שהרי ההיכל היה רק עשרים אמה רחבו, ואפי׳ עם כותליו (שהם כותל התא) משני צדדין הי׳ רק שלשים ושתים אמות, והרי הוא רק כשליש רוחב או רק חלק חמשית מאורך כותל זה. 7 א, ו, י׳. 8 ז״ל הרע״ב: „והרובד שעליה דהיינו התקרה שעל התחתונה״, וא״כ דברי רבינו כלולים בדבריו. 9 ובדברי רבינו אלה הרווחנו שאתי שפיר, גם לדברי הרמב״ם מה שאי׳ בבא בתרא סא, א: „ג׳ שמות יש לו תא יציע צלע״ עיי״ש ומזה רצה החנוכת הבית (לרמ״ח) אות מז קו׳ טז להוכיח כרש״י, שמשנתנו איירי בתאים והקשה על הרמב״ם ועמ״ש בס׳ בית המדות (עמוד שמה) ותראה שבחלק מדבריו זכה לכוון למ״ש רבינו בזה ודע שז״ל הערוך ערך יציע: „היציע התחתונה אלו

י"ל דהיינו מפני שלא היו גבוהים כמותם כי הל"ח תאים היו גבוהים אלו על אלו עד ראשו של היכל[10], ואלו לא היו גבוהים אלא ט"ו אמה בין שלשתן, ואפשר עוד שלא היו להם כותלים לצד חוץ אלא היו שם עמודים שתקרות היציעים נשענים עליהם ולא היה להם דמות תאים רק היו כמו אכסדראות[11], ומה שלא נזכר בפסוק ולא במשנה הכניסה העליונה לתקרת[12] היציע העליונה, כי לא באו אלא לפרש שעור רוחב היציע וכיון שפירשו שהיו הולכים ומתרחבים כדי שלא יניחו התקרות בקירות הבית, ידוע הוא שגם לתקרת העליונה צריך שתהיה שם כניסה לסבה זו, אמנם מה שצ"ע[13] בזה היא כי כבר נתבאר[14] שכותל המסיבה שבצד צפון ששם היו אלו היציעים מחוץ וכן כנגדו כותל בית הורדת המים לצד דרום היו חמש אמות כל א' עם התא שבתוכו, וכן הוא שעור הכותל שלצד מערב בחוץ עם התא שבתוכו[15], ואם נאמר ששיעור החמש אמות הוא בתחתית הכותל הנה לא היה אפשר שיהיה תא בתוך שום א' מאלו הכתלים, שהרי א"א לעשות ג' כניסות של אמה האחת אלא בכותל של ד' אמות שישאר רחבו אמה למעלה מן הג' כניסות, וכולו אינו אלא חמש[16], לפיכך נראה שצ"ל שמה שאמרו שעור הכותל עם התא שבתוכו חמש אמות הוא למעלה מן הכניסה העליונה[17], כי משם ומעלה הוא רוב גובהו של כותל ולמטה הולך ומתרחב בצפון ודרום בתוך בית החליפות ובמערב מתרחב לתוך העזרה למקום הנקרא אחורי בית הכפרת.

[משנה ה']

ומפסבה היתה עולה — לא נתפרש מסבה זו היכן היתה, ונראה שמתחלת בתוך התא הנקרא מסבה[1], כי שמו מורה על זה, ותא זה הוא בצפון[2], וכן נראה מן

לשכות שהיו בנויות חוץ לכותל בית המקדש והיו תחתיים ושניים ושלישים זו על זו . . . (ואת לשון הערוך העתיק בפי' רבינו גרשום בבא בתרא סא, א), וכיון שקראן הערוך „לשכות", ברור שס"ל שהיו להם כותלים לצד חוץ כמש"כ רבינו, וא"י מדוע לא הביאו רבינו לראיה לדבריו. 10 כ"כ רבינו גם לקמן ד"ה ומסבה. 11 לא מצאתי מי שיעמוד ע"ז : האם היו מחיצות לגזוזטראות או לא. 12 המאירי במשנתנו כ' להדיא שלא היתה רובד ע"ג היציע העליונה וראה עז"כ ד"ה התחתונה ד ורבינו בסוף פרקין (סד"ה ודעת) כ' שהערוך ערך יציע ס"ל שהיתה תקרה ליציע העליונה. 13 גם התוי"ט במשנתנו עמד ע"ז וכ' שלפי הרמב"ם והרע"ב החלל שבכותל מסבה היה צר מאד, וצ"ב מדוע לא כ' כרבינו, שגם עוד בשני כותלים היה כן, וראה תוי"ט לקמן מ"ז ד"ה כותל. 14 לעיל מ"ג ד"ה ושלשים. 15 וא"כ נשאר לתא רק רוחב אמה. 16 ראה מ"ש רבינו לעיל סד"ה ושלשים. 17 התוי"ט לקמן מ"ז (ד"ה כותל) בפי' לדברי הרמב"ם, כוון לתי' של רבינו.

משנה ה'. 1 התפא"י אות לח כוון בזה לרבינו. 2 כדאי' לקמן מ"ז.

המשנה שמסבה זו מתחלת בצד צפון, ואעפ״י שתא זה הוא לצד חוץ [3] ומסבה זו היתה משלמת לגגה של עליה שהיא על ההיכל [4], כפי הנראה מפשט הדברים אין בכך כלום, כי היתה עוברת בתוך התאים מתא א׳ לתא אחר שלפנים ממנו עד שמגעת שם, וכן מצינו שהיתה מסבה בלשכת המדיחים שעולים בה לגג הפרוה שהיא לשכה הסמוכה לה כמו שיתבאר בפ״ה [5], ומפשט לשון המשנה היה נראה לומר שאין התאים מגיעים לגובה ההיכל שהוא ק׳ אמות [6] אלא עד ארבעים אמה ויותר מעט [7] עד תחלת העליה, שהרי אמרו שבה עולין לגגות התאים ואח״כ אמר היה עולה במסיבה וכו׳ עד שהגיע לפתחה של עליה, הגיע [8] גם לגגות התאים ששם סוף המסבה, עוד ממה שאמר עולים לגגה של עליה נראה שגג עליה לחוד וגגות התאים לחוד [9], ומה שאמר גגות התאים ולא אמר גג התאים, שכיון שגג זה הוא סובב מג׳ רוחות ההיכל הם נראים כג׳ גגות, אמנם נ״ל שיותר נכון הוא לומר שהתאים היו גבוהים שלשתם זה על זה ק׳ [10] אמות כגובה ההיכל [10], שאם לא היו מגיעים [11] אלא עד כמו ארבעים אמה כמו שהנחנו היה נשאר סביב לכותל [12] ההיכל ג תאים למעלה מגגות האחרים, וא״כ היו כאן ג׳

3 שהרי הוא בשורה רביעית מן ההיכל. 4 וא״כ מסתבר יותר, שהמסבה תתחיל בתא שבכותל ההיכל, וכל דברי רבינו אלה הם לשיטת הרמב״ם בפי׳ המשנה, שהמסבה היתה מהלכת בתוך התאים בהיקף ג רוחות של ההיכל, אבל לפי הכסף משנה הל׳ בהב״ח פ״ד הי״ב שכ׳ שהמסבה היא בנין כמין עמוד והעולה בו עולה דרך היקף וכמש״כ הרד״ק (יחזקאל מא, ז, וכ״כ גם רש״י שם), ולענ״ד גם הר״ש ס״ל כרש״י רבו, שהמסבה עלתה ע״ג התא הצפוני במזרחו, שהרי כ׳ וז״ל: „הולך כל פני הצפון דרך גגות התאים״ עכ״ל, וזה לפי שמתו שפי׳ שעלו לגגות התאים כדי „לראות בבדק הבית״, והרי גם בצד צפון היו צריכים לבדוק (ותמוה לי מדוע לא כ׳ הכ״מ ותוי״ט שכן ס״ל לר״ש במשנתנו) ולא זכיתי להבין איך יפרשו רבותינו אלה מ״ש המשנה: „שהמסבה היתה עולה... לקרן צפונית מערבית״, וצע״ג, אח״ז ראיתי שעמד ע״ז העז״כ ד״ה מקרן, אבל לא תי׳ כלום; וא״כ ג שיטות בדבר א) הרמב״ם ורבינו, ב) רש״י, הר״ש ורד״ק וכ״מ, ג) הרא״ש שפי׳ כפשוטה של המשנה שמסבה הלכה בשפוע עד צפונית מערבית ושם יצא ממנה ועלה על גג התא, ותמה אני מאד ואינני מבין מה הכריח את מרן בכ״מ להביא את פי׳ הרד״ק על דברי הרמב״ם בחבורו ולא את דברי הרמב״ם בעצמו בפי׳ המשנה, וגם התוי״ט לא עמד ע״ז וצע״ג. 5 מ״ג; ואינני יודע כוונת רבינו בהבאה זו ומצינו מסבה גם בריש מס׳ תמיד. 6 כדאי׳ מ״ו. 7 שהרי ההיכל בעצמו היה גבוה מ ועד העלייה שעליו היו עוד ה אמות. 8 נ״ל דבמקום „גם״ צ״ל: „שם״, ואעפ״כ הלשון מגומגם.
9 התוי״ט לעיל מ״ג (ד״ה חמשה) ס״ל שגג התא העליון לא הגיע אפי׳ לרום ההיכל, ובמ״ד כ׳ ששלש התאים ביחד גובהן רק יח אמות ולראב״ד בהל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ג גג התאים הגיע עד גובה ההיכל (בלי העלייה). 10 דבר חדש מאד ולא מצאתי לו חבר לרבינו בזה, וצ״ב ארוך. 11 גבהם של ג התאים שבתא הנקרא תא מוחלט (והיא השורה הרביעית מצפון) שמשם עלה על עליית ההיכל. 12 אחרי יגיעה רבה

תאים אחרים שלא נמנו, ואם נאמר שלא היה לאותן הג׳ תאים[13] תקרות בשוה לגגות האחרים שבדיוטא העליונה כי אלו[13] היו גבוהים בפנים עד ראש ההיכל, גם זה הוא רחוק מן הדעת שיהיו משונים בגבהן כ״כ משאר התאים שאצלם[14], גם אין לומר שמארבעים אמה ולמעלה לא היה כותל ההיכל כפול[15] ולא היה שם אלא הכותל הפנימי[65], שכיון שאינו רחב[11] אלא אמה לא יכול לעמוד בגובה ההוא כמו שנזכיר לפנינו[17], דבשלמא אם היה כפול[18] היו יכולין לקבוע קורות מכותל לכותל כדי לסמוך בהן הכותלי׳, אבל העליה נראה שראוי שיהיה חללה פנוי[19] כמו ההיכל, לפיכך נ״ל שמה שאמר התנא ומסבה היתה עולה וכו׳[20], לא כיון לומר שהמסבה עצמה תגיע עד גג התאים, אלא שהבא לעלות לגגות התאים עולה באותה מסבה עד פתחה של עלייה ומשם עולה בכלונסות של ארז עד שמגיע לגג העליה, ובודאי גג העליה וגם התאים הם כלם בשטח אחד וכגג אחד הם[21], ומה ששנה בלשונו שהתחיל בגגות התאים וסיים בגגה של עלייה, נ״ל שמפני שכתב למעלה[22] שבכל תא היו ג׳ פתחים וא׳ לתא שעל גביו, היו חושבים שכל א׳ מן העליונים היה פתח פתוח לגגו[23], קמ״ל שבמסבה זו היו עולין לגגות כל התאים, ומפני שאותן הכלונסאות מגיעים על הגג שכנגד העליה לפיכך אמר לגגה של עליה, ויהיה לפי זה מה שאמר גגות התאים וגגה של עליה בערך אל התאים והעליה שלמטה כי הגג עצמו כלו גג א׳ הוא.

ובראשי׳ פשפשי׳ מבדילין בעליה — שאין נכנסים על קדש הקדשים אלא לצורך תיקון הבית, וכתב הרמב״ם פ״ז[24] מהל׳ בית הבחירה שאין נכנסים לשם אלא פעם א׳ בשבוע לידע מה הוא צריך לחזק בדקו, ושבוע זה הוא שבוע של שנים[25], ונראה שעל הגג לא היו צריכים לראשי פשפשים שהיה מותר ללכת על כל הגג כיון שהעליה מפסקת[26] בין קדש קדשים לגג, וקשה לי[27] שהרי כתב הרמב״ם

נלענ״ד שכוונת רבינו: „סביב בכותל ההיכל", שהרי כותל ההיכל גבהו ק ובתוך הכותל היה התא (כל מ״ש רבינו במשנה זו לפי שיטת הרמב״ם כתבו), והשלש תאים שכ׳ רבינו, ר״ל אחד מצפון ואחד ממערב ואחד מדרום, ור״ל שהיה עוד תא רביעי בכותל ההיכל על גבי השלשה, מכל רוח אחד. 13 ר״ל השלישיים בגובה כותל ההיכל. 14 הן למטה מהם הן בכותלים הסמוכים להם. 15 וא״כ לא היה תא בגובה כותל ההיכל למעלה מארבעים אמה. 16 הכותל הפנימי. 17 לקמן מ״ז ד״ה ומה. 18 ובין הכתלים היה התא. 19 ואי אפשר לשים קורות ברוחב העלייה כדי לסמוך את הכותלים. 20 = „שבה היו עולין לגג התאים". 21 ורבינו מפרש שהמלים: „שבה היו עולין . . ." הן כלל ואח״כ מפרטת המשנה איך עלו לגג התאים, וכל זה פי׳ חדש ומקורי מאד וראה רש״ש. 22 מ״ג. 23 ראה תוי״ט שם ד״ה ושלשה. 24 הכ״ג. 25 כדאי׳ פסחים פו, א. 26 והא דלא אמר מ״ש בפסחים פה, ב דגגין לא נתקדשו (כמש״כ רבינו לעיל פ״א מ״ו ד״ה שתים), נלענ״ד, דאי לא היתה

פ"ז [28] מהל' כלי המקדש שהיו שתי פרוכות למעלה בעליה כנגד השתי פרוכות שבין הקדש לקדש הקדשים, ואם כן מה היו צריכים לראשי פשפשים אלו, וגם הרמב"ם כתב בפ"ד [29] מהל' בית הבחירה שהיו ראשי פשפשים מבדילים בעליה [30], ואין לומר שהיו צריכים להם כשהיו מסירי' הפרוכות לשים אחרות תחתיהן, שמסתמא לא היו מסירים אותם עד שמניחים האחרות [31], ועוד שודאי היו שם קבועים אונקליות או דברים אחרים לתלות [32] בהם הפרוכות, וצ"ע.

נראה לי שעליית ההיכל היתה מקודשת בקדושת האולם שהרי היא פתוחה [33] לאולם ע"י המסיבה שכל התאים בגבול האולם הם, וכתב בעל ק"ס [34] פ"א מהל' בית הבחירה שקדושת אולם והיכל לאו חדא קדושה היא אלא אולם ובין האולם ולמזבח חדא קדושה היא [35] ולפיכך כמו שאם אכלו קדשי קדשים באולם ובהיכל [36] לא מקרי שאכלום חוץ למקומם [36], ה"ג אם אכלום בעליה, אבל לענין טומאה מן התורה או לענין שחיטת קדשים קלים שאם נשחטו באולם ובהיכל כשרים [36], אין העליה שוה לאולם כפי העקרים שהקדמנו פ"א [37], והעליה שע"ג קדש הקדשים אינה קדושה בקדושת בית קדש הקדשים [38], ומה שאין עולים שם אלא לצורך תיקון הבית [39], משום כבוד בית קדש הקדשים שתחתיה הוא, וגגות העליה והתאים

עלייה שם היו הלולים הפתוחים לקדש הקדשים עשויים בגג (ראה פסחים כו, א), וא"כ הגג קדוש מכח הלולים האלו, אבל ע"י העלייה הגג אינו קדוש דהעלייה מפסקת.
27 התוי"ט כוון בקו' זו לרבינו, אבל לשיטת רבינו בדבור הבא אין מקום לתרץ כמו שתי' התוי"ט. 28 הי"ז. 29 הי"ג. 30 והרמב"ם ממשיך וז"ל: „בין גג הקדש לגג קדש הקדשים" עכ"ל, ולענ"ד פשוט וברור, שאין כוונתו לגג של העלייה שעל גבם, שא"כ סתר עצמו מיניה וביה, אלא לתקרת הקדש ולתקרת קדשי קדשים (שהן רצפת העלייה) שהן הן הגג שלהם ודברי הגאון הר המריה ז"ל שם אות כו (ד"ה והנה), אינן מדויקין כלל, במחכת"ה, עיי"ש. 31 ולא כמש"כ שלטי הגבורים פי"ד דף יב, ב (ומובאים דבריו גם בעז"כ ד"ה ועל), שלכן עשו גם פספסין כי לפעמים נטמאו הפרוכות ויוסרו משם עד שיטבול ולענ"ד י"ל ע"ז מחגיגה כו, ב כל הכלים וכו' שאם נטמאו יביאו שניים תחתיהם, ובשקלים פ"ח מ"ח אי' ששתי פרוכות עשו בכל שנה. 32 ולענ"ד י"ל ע"ז, הלא האונקליות היו למעלה בגובה מ' אמה (ראה מ"ו) וא"כ אין העין שולטת בהן (ראה ריש מס' סוכה), וצ"ע. 33 ומה שלמדו מקרא, דעליית ההיכל נתקדשה, כדאי' פסחים פו, א, צ"ל שס"ל לרבינו, שרק על עליית קדשי קדשים קאי, שהרי ממנה הקשו, עיי"ש בגמ. 34 = קרית ספר. 35 עכ"ל קרית ספר ומכאן והלאה דברי רבינו הם.
36 כדאי' זבחים סג, א. 37 מ"ו ד"ה שתים. 38 ומה שאמרי פסחים פו, א: „עליית בית קדשי הקדשים חמורה מבית קדשי הקדשים...", נלענ"ד שרבינו ס"ל שלא בקדושתה חמורה אלא רק לענין זה שלא עלו שמה רק פעם א בשבוע, וגם הרמב"ם הל' בהב"ח פ"ז הכ"ג השמיט זה שהיא חמורה מבית קה"ק, וראה תוי"ט ד"ה ובראשי, וראה מ"ש רבינו בדבור הקודם ובהע' כז שם. 39 כדאי' פסחים פו, א.

נ״ל שהן חול, שאעפ״י שפתוחין לעליה, כיון שאין קדושת העליה מעצמה אינה מקדשת הגג [40], ומטעם זה ג״כ התאים העליונים אינם קדושים כקדושת האולם, כי התחתונים הם קדושים מצד עצמם והאמצעיים קדושים להיותם פתוחים לתחתונים, שכל תא יש לו פתח לתא שעל גביו [41], אבל העליונים אעפ״י שהם פתוחים לאמצעיים כיון שאין קדושת האמצעיים מצד עצמם אינן מקדשים אותם, אמנם נ״ל שאין כן דעת מי שצייר הד׳ לשכות שבבית המוקד מבחוץ [42], שהרי אמרו [42] שהיו מהן שתים בקדש ושתים בחול, ונראה ודאי דלאותן שהן מצד הקדש בלבד קאמר שהן ג״כ קדש, ונמצא לפי זה שאעפ״י שאין קדושת חצי בית המוקד מעצמו מקדש גם הלשכות הפתוחות לו, ומ״מ נ״ל שלא יאמר שגג ההיכל והתאים יהיו קדש, ואולי מפני דלא מקרי גג פתוח לעליה בשביל אותן הב׳ כלונסאות של ארז שאינן בגין קבוע ונוח [43] לעלות בו כמו המסבה.

משנה ו׳

האוטם שש אמות — לא מצאתי מי שפירש מהו אוטם זה פי׳ מספיק, ופי׳ רבינו שמעיה שהביא הכסף משנה בפ״ד [1] מהל׳ בית הבחירה הוא רחוק מאד מן הדעת [2], ועוד שאם כדבריו [3] יהיה חלל ההיכל לפנים גבוה מ״ו אמות, והרי בעליה [4] שעל גביו שראוי שתהיה כשיעור ההיכל אינה גבוה אלא ארבעים, ועוד שא״כ היו הפרוכות [5] המבדילות בין הקדש לקדש הקדשים ארכן מ״ו אמה ורחבן עשרים, ובפרק בתרא דשקלים [6] תנן שהיתה הפרוכות ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים, ובעין ישראל [7] בפ׳ גיד הנשה הביא לשון רש״י [8] שכתב תחלה שפרוכת זו היא

40 דבר חדש, וי״ל בזה הרבה, ולא כתפא״י לקמן פ״ה ג 41 כדאי׳ לעיל מ״ג
42 ראה מ״ש רבינו לעיל פ״א מ״ו ד״ה ארבע וד״ה שתים. 43 התפא״י לקמן פ״ה
(ד״ה נ״ל), זכה לכוון בסברא זו לדברי רבינו.

משנה ו׳. 1 ה״ג, וכבר ידעת שרבינו היה בתקופה שלא נמצאו ס׳ הגמרא בכל מדינות איטאליא, ראה הקדמה; ולענ״ד ברור שמ״ש מרן בכ״מ שדברי הרמב״ם הם כדברי הר״ש, כוונתו היא ששניהם ס״ל שהאוטם לא היה מובלע בקרקע, ורק בזה הם ז״ל שוים אבל לא על מ״ש הר״ש שהאוטם היה רק במפתן פתח ההיכל ומעלות היו שם, וכן יוצא ברור מפיום דברי מרן שם, וא״כ אין שום מקום לקו׳ התוי״ט על מרן, והבנתו בדברי מרן צע״ג לענ״ד. 2 נ״ל שכוונתו, משום שלא מצינו שהיו מדרגות בפתח ההיכל. 3 שבמדרגות ירדו להיכל. 4 אבל ממה שאמרו במשנה: „גבהו מ אמה״ לא הקשה משום שרבינו פי׳ כפי׳ הר״ש, עיי״ש. 5 כעין קו׳ רבינו הקשה גם העז״כ ד״ה האוטם. 6 מ״ח. 7 הוא ס׳ עין יעקב הידוע ובשנת שכו (דפוס ווינציאה) שינו את השם וקראוהו „עין ישראל״ ראה בהקדמה לעין יעקב (ווילנא). 8 בחולין צ, ב ד״ה ארכה, והר״ש (תלמידו של רש״י) ס״ל כלשון ראשון ברש״י שם, וכן פי׳

הפרוכת שעל פתח האולם וכתב אח"כ וג"ל פרוכת הדביר כך מדתו רחבה לרחבו של היכל שהוא כ' אמה וגובהו לגובהו מן העליה עד הרצפה, והפי' הנכון שג"ל שאין ספק בו הוא, כי קרקע האולם וההיכל גבוה מקרקע העזרה שש אמות כי עולים לאולם בי"ב מעלות רום מעלה חצי אמה[9], ואותן השש אמות שכנגד אלו המעלות קרויים אוטם[10], כי הם אטומים וסתומים שאין בהן חלל, וכשמודד גובה ההיכל[11] מודד אותו מקרקע העזרה ולמעלה, ואלו השש מעלות עולות למנין הגובה.

כיור — פירש הרמב"ם[12] שהוא מה שמפתחים בסיד ובאבנים, ובפ"ד מהל' בית הבחירה[13] כתב רום הכיור שבתקרה אמה וכתב הערוך[14] ספון בארז[15] תרגומו מטלל בכיורי ארזיא.

בית דילפא — בעל הערוך[16] הביא פי' רבינו עובדיה בשם יש מפרשים, ולפי' הרמב"ם[17] אין להקשות למה עשו בית דילפא למטה הרי אין צורך לה אלא סמוך לגג[18], שכיון שכל בנין ההיכל הוא כפול עשו גם להיכל בית דילפא כמו לעליה.

כלה עורב — פי' בעל הערוך[19] כמו צורה להפחיד העופות כמו שנוהגים הגננים לעשות בתוך הגגות, ולדבריו צ"ל שצורה זו היתה באמצע הגג וגבוהה ד' אמות כדי שתהיה אמה אחת למעלה מן המעקה, וק' הוא לומר שיעשו על גג ההיכל שום צורה, ועוד יקשה לומר שדבר מועט[20] כזה יעלה לחשבון ק' אמות של גובה ההיכל, ולפי' הרמב"ם ורבינו עובדיה יקשה, שמ"מ היו העופות יכולים לנוח על כל הגג לפנים מן המעקה, ואפשר לומר שדרך העופות לנוח על מקומות

גם הרע"ב בשקלים שם. 9 כדאי' לעיל פ"ג מ"ו. 10 כן תי' ופי' גם התוי"ט. 11 ר"ל ההיכל בכללו אבל לא כשמדד ארבעים אמה של גובה חלל ההיכל עצמו. 12 בפי' המשנה. 13 ה"ג ; ולענ"ד ברור, שכל החלק של הכותל אשר הוא גבוה יותר מחלל הפנימי נקרא תקרה והכיור היה בתחלת התקרה (שהיתה גבוה ה), ואח"כ כ' הרמב"ם וז"ל : „ועובי התקרה שעל גבי בית דילפא" עכ"ל, והוא החלק העליון של התקרה שמתחיל כבר במקום הכיור, ולכן לא זכיתי להבין את השגת הראב"ד שם במ"ש : „ועדיין לא הגיע לתקרה", עיי"ש, ולפי מה שכתבתי דברי הרמב"ם בפי' המשנה הם הם דבריו בחבורו. 14 בערך כייר. 15 ירמיה כב, יד, אבל במלכים א, ז, ג וגם בפסוק ז שם תרגם „וחפא נסרין דארזא". 16 בערך דלפה. 17 בפי' המשנה וגם בהל' בית הבחירה פ"ד ה"ג שכ' : „כדי שיכנס בו הדלף". 18 כ"ה גם בס' בית המדות עמוד שפב, וראה תפא"י יכין ג ד"ה ול"מ. 19 ערך כל, ותוס' בערכין ו, א (ד"ה כגון), הביאו את כל לשון הערוך בזה. 20 ואולי ס"ל לערוך כמש"כ ברש"י שלפנינו למס' מועד קטן ט, א (ד"ה אמה) וז"ל : „הגג כלה ומקצר למעלה עד כאמה" עכ"ל וע"ז העמידו הצורה ועוד י"ל שהעמידו צורות כאלו בכל רוחב הגג (וכמש"כ רבינו להלן אליבא דרש"י), אבל מלשון הערוך נראה יותר שהעמידו רק צורה אחת.

הגבוהים, וכשלא יוכלו לנוח על הכלה עורב יעופו למקום אחר, ובפ״ק דמועד קטן בעין ישראל [21] הביא פי׳ רש״י [22] שפי׳ כלה עורב שפודין של ברזל אורך באמה שעל גג הבית לכלות העורבים וכו׳, ולפי זה אפשר לומר שהיו שפודין אלו בכל שטח הגג, וכתב שם הערוך שלא היה בבית ראשון כלה עורב כי לרוב קדושתו לא היו העופות פורחין עליו, ואינו נראה כן מדאמרינן בגמ׳ בפ״ק דמועד קטן [23] והביאו בעל עין ישראל איבעי ליה לשייורי באמה כלה עורב, ומשני כלה עורב נמי צורך בנין הוא, ובבנין של שלמה אירי׳ [24] כמבואר שם.

משנה ז׳

לא נתפרש גובה כותל האולם, ונראה שהיה ק׳ אמות [1] כגובה כותל ההיכל, וכותל זה נראה שהיה אטום ולא חלול ככותלי ההיכל.

ואמה טרקסין — מדברי הרמב״ם בפי׳ המשנה, נראה דפשיטא ליה שבבית ראשון היו מכותל מזרחי של היכל עד כותל מערבי של קדש הקדשים ששים אמה, שכן כתוב במלכים [2] והבית אשר בנה המלך שלמה להי׳ ששים אמה ארכו ועשרים רחבו, והכותל המבדיל בין הקדש לקדש הקדשים היה עוביו אמה ובו פתח באמצע, והיתה פרוכת לפני הפתח מבחוץ [3], ומן הפרוכת ולפנים [4] הוא קדוש כקדושת קדש הקדשים, ונסתפקו בבית שני אם היה הכותל באמה של הארבעים [5] מן ההיכל ויהיה אם כן מכותל מערבי של קדש הקדשים עד הפרוכת שלפני הפתח כ״א אמות או אם היה הכותל באמה מן העשרים [5] של קדש הקדשים והיה מכותל מערבי של קדש הקדשים עד הפרוכת עשרים אמות, ולולי ספק זה בבית שני, שלא עשו כותל, לסבה שנזכיר לפנינו [6], היו עושים פרוכת א׳ בלבד, והיו נותנים אותו רחוק מכותל מערבי כַּ אמות או כַּ״א, כמו שהיה בבית ראשון, אמנם מפני ספק זה הוצרכו לעשות שתי פרוכות ולשים א׳ רחוקה מכותל מערבי כַּ אמות והאחרת רחוקה כַּ״א אמות, ומה שהוצרכו להוסיף שם אמה יתירה, מפני שאם היתה בבית ראשון הפרוכת בסוף כַּ אמה א״כ היה ההיכל ארבעים

21 ראה הע׳ ז׳. 22 במועד קטן ט, א והעין יעקב נשתמש בפי׳ רש״י שיצא לאור ע״י א. קופפר (ירושלם, תשכ״א ראה שם בהקדמה עמוד טז), ושם ישנו פי׳ זה, אבל לא ברש״י שבגמ׳ שלפנינו; ולפי פי׳ זה של רש״י, שכ׳ שהשפודין היה ארכן אמה צ״ל שס״ל כמש״כ הר״ש שמן המעזיבה עלה הגג בשפוע למעקה עיי״ש, ולפי׳ הרא״ש ע״כ היו השפודין גבוהין ד. 23 ט, א. 24 כ״ה תוס׳ ערכין ו, א ד״ה כגון וכ׳ תי׳ ע״ז, וראה הע׳ א.

משנה ז׳. 1 עמ״ש רבינו לעיל פ״ג מ״ו סד״ה אמה ובהע׳ כח שם. 2 א, ו, ב. 3 נד, א. 4 ע׳ תוס׳ יומא נא, ב ד״ה ועבוד, שמשמע מקרא שמתחלת עוביה ולפנים הוא קה״ק. 5 ולא כרש״י יומא שם ד״ה ואיסתפקא. 6 ד״ה ומה.

אמה תמימות וכאן היה חסר אמה אחת לסבת הפרוכת החיצונה, ואם תאמר א״כ אם היתה הפרוכת בבית ראשון בסוף כ״א אמה יהיה קדש הקדשים חסר ממדתו אמה אחת לסבת הפרוכת הפנימית והיה צריך להוסיף עוד אמה אחרת, י״ל שאין להקפיד על עובי הפתח [7] ועד הכותל לא היה אלא עשרים אמה, ובפ״ד [8] מהל׳ בית הבחירה כתב זל״ש [9], בבית ראשון היה כותל מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים עביו אמה וכיון שבנו בית שני נסתפק להם אם עובי הכותל היה ממדת הקדש או ממדת קדש הקדשים לפיכך עשו קדש הקדשים עביו עשרים אמה תמימות ועשו הקדש ארבעים אמה תמימות והניחו אמה יתירה בין הקדש ובין קדש הקדשים ולא בנו כותל בבית שני אלא עשו שתי פרוכות אחד מצד קדש הקדשים ואחד מצד הקדש וביניהם אמה כנגד עובי הכותל שהיה בראשון אבל במקדש ראשון לא היתה שם אלא פרוכת אחת שנ׳ והבדילה הפרוכת לכם וגו׳, ע״כ, מדבריו אלו נראה, שאם היה בבית ראשון הכותל ממדת קדש הקדשים היה עובי פרוכת [10] קדוש בקדושת קדש הקדשים והיתה הפרוכת נתונה עליו מבחוץ [11], ואם היה ממדת הקדש היה קדוש כקדושת ההיכל והיתה הפרוכת נתונה עליו מבפנים [11], כי קדושת קדש הקדשים גמשכת עשרים אמה [12],

7 ראה תוס׳ ומהרש״א יומא נא, ב ד״ה ועבוד. 8 ה״ב. 9 = זה לשונו.
10 ברור לי שט״ס הוא וצ״ל: „הכותל״. 11 ראה הע׳ ד, הקשה העזרת כהנים (לקמן פ״ה מ״ג ד״ה נסתפקתי) איך הוסיפו אמה אחת הלא אין מוסיפין על העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין כדאי׳ שבועות יד, א, והרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ו הי״א פסק שכל אלו תנן וא״כ קשין דבריו אהדדי והניח בצ״ע (ובס׳ בית המדות עמוד תב הק׳ קו׳ זו על הרמב״ם משום הכל בכתב וכו׳ ולא הביא כלל גמ׳ דשבועות והניח ג״כ בצ״ע), ולעג״ד י״ל שהרי ת״י ביומא נא, א (ד״ה מספקא, ורמז לה בעז״כ שם) כ׳ וז״ל: „דאין לחוש אי מוסיפין על אויר ההיכל או בית קה״ק עכ״ל, ולענ״ד ראיה ברורה לדבריהם, שהרי בשבועות שם אמרו: „אין מוסיפין על העזרות״, ולא אמרו על ההיכל, ולשיטת הרמב״ם לא הוסיפו על אורך העזרה כלום ורק האריכו את בנין ההיכל, ולק״מ, ואי משום קו׳ בית המדות (ואח״כ מצאתי בסוף ס׳ עולת תמיד למס׳ תמיד, קו׳ זו בשם הגה״צ מהור״ר יששכר דוב זצ״ל מבלז), הלא הכל בכתב וכו׳ לענ״ד ג״כ י״ל שהרי גביאים היו ביניהם וראה מ״ש זקיני החת״ם סופר זצ״ל בשו״ת חיו״ד סי׳ רלו שזה שכ׳ ככל אשר אני מראה אותך בהר וכן תעשו ודחז״ל בשבועות טו, א: „וכן תעשו לדורות״, שפי׳ הדבר הוא וכו תעשו לדורות גם כן על פי אשר אראה לכם כל פעם איך יעשו, ומיישב בזה מה ששינה שלמה וגם בבנין שני שינו הרבה דברי׳ וגם בבנין העתיד בב״א ישתנו הרבה, כמש״כ ביחזקאל, וש״י, ועוד י״ל עפ״מ שכ׳ החת״ם סופר בחי׳ למס׳ שבועות (ווארשא, תרסב) טו, א ד״ה ולפי שאפי׳ אם לא נתקדש רק ע״י סנהדרין לבד נמי מהני להקריב בו קרבן ולפסול ביוצא וכדומה, וא״כ שוב לק״מ, ובספרים הנ״ל האריכו הרבה בקו׳ הנ״ל ולא מצאו תי׳ מספיק, ואכמ״ל. 12 אבל לדבריו בפי׳ המשנה היתה מדת

ולפי שנסתפקו בזה, כדי שלא יהיה קדש הקדשים או ההיכל חסר ממדתו הוסיפו שם אמה יתירה, ובאותה אמה היה ראוי לעשות הכותל המבדיל בין הקדש לקדש הקדשים, אבל לפי שלא בנו שם כותל בבית שני עשו במקומו שתי פרוכות וביניהן אמה כנגד עובי הכותל, שאם לא היו צריכין לעשות שתי פרוכות לקלוט מקום הכותל היו יכולין לעשות פרוכת אחת בלבד לסוף כ׳ אמה של כותל מערבי, והיה קדש הקדשים כ׳ אמה וההיכל ארבעים אמה ולא היו צריכים להוסיף האמה היתירה, ומה שהביאני לפרש דבריו כאן בחילוף[13] ממה שכתב בפי׳ המשנה, הוא כי לא זכר כאן שאם היה הכותל ממדת ההיכל שיהיה כל עובי הפתח קדוש כקדושת פנים, שהוא עקר[14] שצריך לו בפירושו שבמשנה, ועוד שכתב ששתי הפרוכות היו כנגד עובי הכותל, ואילו לפי מה שפירש במשנה הן צריכות מפני שלא נודע מקום הפרוכת[15] המבדלת היכן[15] היתה בבית ראשון, ועוד שלפי דרך זה לא יקשה מה שהקשינו לפירושו במשנה שעדיין אפשר שיהיה קדש הקדשים חסר ממדתו.

אבל בדברי הסמ״ג[16] ורבינו עובדיה, נראה שגם בבית ראשון היה ההיכל ארבעים אמה תמימות ואמה יתירה היתה שם למקום הכותל, ונסתפקו אם היה הכותל קדוש כקדושת פנים והיתה הפרוכת נתונה מבחוץ לפתח או היה קדוש כקדושת חוץ והיתה הפרוכת נתונה מבפנים, ומפני הספק עשו שתי פרוכות, ובמדרש תהלים[17] על פסוק[18] שאו שערים ראשיכם אמרו שהפתח שבין הקדש לקדש הקדשים בבית ראשון היה חמש אמות ארכו, פי׳ גבהו, ושתים וחצי רחבו, וביחזקאל[19] בבנין העתיד כתוב והפתח שש אמות ורוחב הפתח שבע אמות, וע״ש בפי׳ רש״י ורד״ק.

ומה שלא עשו כותל בבית שני בין הקדש לקדש הקדשים, כתב הכסף משנה בפ״ד[20] מהל׳ בית הבחירה, והובא גם בעין ישראל[21] במסכת יומא, שכתב רש״י[22] שלא בנו שם כותל מפני שהוא גבוה מאה אמה ועביו לא היה אלא אמה ואינו יכול לעמוד בגובה ק׳ אמה ולהוסיף על עביו א״א דכתיב[23] הכל בכתב מיד ה׳

קה״ק (באופן זה) כא אמה, כי שם כ׳ שהפרוכת היתה מבחוץ (בשני האופנים), ראה לעיל 13 אף א מן המפרשים לא עמד ע״ז שדברי הרמב״ם בחבורו אינם כדבריו בפי׳ המשנה ויש מהם ז״ל שכ׳ להדיא שהם הדברים. 14 שהרי כ׳ שבאופן זה מדת קה״ק היא כא אמה. 15 ר״ל אם בסוף כ או סוף כא אמה מכותל המערבי, והדברים יותר ברורים אם גם כאן היה כתוב „הכותל״ (ראה הע׳ י), אבל אין כאן ט״ס, כי הא בהא תליא, ודוק. 16 עשין קסג. 17 שוחר טוב, אבל בשמות רבה ריש פ׳ ח אי׳ שהפתח היה של עשר אמות, וע׳ יפה תואר שם. 18 תהלים כד, ז. 19 מא, ג. 20 ה״ב. 21 הוא ס׳ עין יעקב, ראה לעיל משנה ו הע׳ ז. 22 יומא נא, ב ד״ה אמה. 23 דברי הימים א, כח, יט.

עלי השכיל, ומצאתי שבבבא בתרא מפרש[24], שלא[25] שם כותל בבית שני, שכותל של גזית בעובי אמה עד שלשים אמה יכול לעמוד עד ארבעים אמה אינו יכול לעמוד, וידוע[26] שגובה ההיכל בבית ראשון לא היה אלא שלשים אמה, ולא בנו כותל עד שלשים ולמעלה ממנו פרוכת, משום דבעי' או כלו פרוכת כמשכן או כלו כותל כבית ראשון, ומה שכתב רש"י שאינו יכול לעמוד בגובה ק' אמות, נראה דלא דק, שאין אנו צריכים אלא לגובה ארבעים[27] אמה, שהרי נראה שכותל זה לא[28] היה צריך שיעבור גם למעלה בעליה[28], כי בתחלה היו בונים ההיכל וקדש הקדשים עם התקרה ואח"כ היו[29] כותל המבדיל ביניהן וכן נראה מן הפסוק במלכים[30], וגם אם באנו לומר שכותל זה היה עובר בתוך התקרה ועולה עד למעלה, מ"מ היו קורות התקרה מחזיקות אותו ומעמידות אותו[31], כמו שאמרו[32] בכלונסאות שהיו קבועים מכותלו של אולם לכותלו של היכל, ועוד הרי בבית ראשון היה ההיכל גבוה מאה ועשרים שכן מפורש בדברי הימים[33], והיו על ההיכל שתי[34] עליות זו למעלה מזו גובה כל אחת שלשים אמה, ועם כל זה עשו שם כותל, ואין להקשות אם כן הוא שכותל של אמה אינו יכול לעמוד בגובה ארבעים אמה היאך היו כל כותלי ההיכל והתאים יכולין לעמוד בגובה ק' אמות שלא היה עובין אלא אמה כמו שהנחנו למעלה[35], אפשר לתרץ שאותם הכותלים לא היו חלקים עד ראשם וגם לא[36] ארבעים אמה מהם, כי היו תקרות התאים קבועים בהם ומחזקים אותם, שהרי ההיכל גבהו ק' אמות הסר ו' אמות מן האוטם וד' אמות מן המעקה וכלה עורב, ישאר גובה התאים וההיכל עד הגג צ' אמות, והתאים היו שלש דיאוטאות זו ע"ג זו, נמצא גובה כל תא שלשים אמה, ונכלל בהן עובי התקרה, אבל כאן היה צריך שיהיה כותל חלק ולא היה יכול לעמוד, אמנם לרש"י אין מקום לקושיא זו שהוא מפרש שכותלי ההיכל והתאים לא היו חלולים כמו שנזכיר לפנינו[36].

ביומא[37] מפרש במשנה שהפרוכת החיצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון, ומצאתי כתוב בשם ריב"א[38] דטעמא דמילתא כדי שכאשר יכנס לבית

24 הגמ' שם ג, א, ב. 25 נ' שחסר : „עשו". 26 כדכ' מלכים א, ו, ב. 27 ראה תוי"ט יומא פ"ה מ"א וב"ח שם ב"ב שם. 28 אבל הגמ' ב"ב שם ע"כ רק עד העלייה מיירי, שהרי אמרו מגלן דהוה גבוה טפי דכ' גדול יהי', ואם עד הגג הרי הראשון היה יותר גבוה (ראה להלן), וכמש"כ בהגהות חשק שלמה שם, ולכן דברי רבינו צ"ב. 29 חסר : „בונים". 30 א, ו, ט, י, ראה רש"י שם. 31 החנוכת הבית (לרמ"ח) מג, ב כוון בזה לרבינו. 32 לעיל פ"ג מ"ח. 33 ב, ג, ד. 34 נ"ל ברור שצ"ל : „שלש", ולפמ"ש רבינו לעיל, וראה רש"י ורד"ק במלכים א, ו, ב, ורבינו לקח לו שיטת רש"י. 35 מ"ג ד"ה ושלשים. 36 חסר : „עד". 36* לקמן ד"ה דעת. 37 נב, ב. 38 כ"כ בשם ריב"א גם הת"י יומא נא, ב ד"ה מספקא.

קדש הקדשים יהיה ימינו כלפי ארון, וכשיוצא יוצא ג"כ דרך כניסתו ימינו כלפי ארון.

בית הורדת המים — לא ידעתי טעם שם זה, ורבינו ישעיה[39] כתב בסוף מס' עירובין[39], שנקרא כן כי כל מי גג ההיכל והתאים שוללים שם, ומשם היו יורדין ונמשכים לבור הגולה שהיה בדרום העזרה[40], וי"ל שגם כל מימי רצפת העזרה היו שוללים שם ומשם היו מספיקין מים לכל צורך העזרה, ובבור זה היו משקיעים הכיור שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה[41], ואפי' לר' שמעון דאמר[42] שמי כיור צריך שיהיו מי מעיין דבעי מים חיים, היו משקעים אותו בבור זה של מכונסים, שאעפ"י שהיו מחוברים למי הכיור מ"מ המים החיים שהיו בכיור נשארים בתוכו ולא היו מתערבין עמהם שמלא היו משקעין אותו, ולא מצינו שהיה בעזרה בור אחר אלא זה לא ממים מכונסים ולא באר מים חיים, אך מצאנו שאמת המים היתה עוברת בתוך העזרה כדתנן ביומא[43] אלו ואלו מתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון, וכתב שם קודם לכן[43], שרש"י גורס במשנה שם[45] וממלאים מבור הגולה ומבור הגדול ופירש כך שמן ושניהם בלשכת העזרה ושאינו נראה לו שלא היה בעזרה אלא בור אחד בלבד והוא בור הגולה הנז' במס' מדות[40], ומה[44] שכתב שכל מי גג ההיכל היו שוללים בבית הורדת המים, אינו נראה, כי בית הורדת המים שבדרום וכן המסבה שכנגדו בצפון נראה שהיו מקורין[47], ואם כן לא[47] היו מי המטר יורדין שם, ועוד כי לדבריו היו המים יוצאין מבית הורדת המים לתוך האולם[48] ומשם יוצאין לעזרה[49], ועוד הניח שלשכת הגולה היתה בדרום, וזהו כפי גירסת רבינו עובדיה[50] אבל לגרסת הרמב"ם[51]

39 בתוס' רי"ד מהדורא תנינא עירובין קד, א ד"ה וממלאין, ורבינו שנה סדר דבריו עי"ש. 40 כדתנן לקמן פ"ה מ"ד. 41 כדאי' יומא לז, א, ור' יהונתן (בפי' לרי"ף) עירובין שם כ' שבבור הגדול היו משקעין את הכיור. 42 זבחים כב, ב, ובגמ' שלנו הגי' ,,ר' ישמעאל". 43 נח, ב. 44 בראש הדבור הנ"ל. 45 עירובין קד, א. 46 מכאן והלאה דברי רבינו הם. 47 לשיטת הרמב"ם שהם הם (בכל משך ארכם) היו התאים, וודאי מקורין היו, אבל לשיטת רש"י (שכ' רבינו להלן ד"ה דעת). לענ"ד אין שום הכרח לזה, וצ"ב; וגם לשיטת הרמב"ם איננו מבין, הלא אפשר שצינור עברה דרך הקירוי, וצ"ב. 48 שהרי בית הורדת המים נמשך עד בית החליפות של האולם. 49 אינני יודע מה קשה לו לרבינו בזה הלא אפשר שצינור היתה עוברת בעובי בית החליפות עד העזרה, ואולי כן היא כוונתו, אחר שמימי רצפת העזרה שוללים שמה איך שוב יצאו לעזרה, אבל י"ל את דברי הרי"ד, שהרי מעורת ישראל עד כותל המערבי הכל בכלל העזרה כדאי' לקמן פ"ה מ"א, ועדיין צ"ב. 50 כוונת רבינו למ"ש הרע"ב בשקלים פ"ו מ"ג, שלשכת העץ היתה בדרום (וע"ש בתוי"ט), אבל מפי' הרע"ב במסכתין א"א להסיק שכ"ה גירסתו. 51 בהל' בית הבחירה פ"ה

והסמ״ג [52] היתה בצפון, אלא נראה ודאי שמימי הגגות היו שופכין לחוץ בתוך העזרה, ומה שכתב שגם לר׳ שמעון היו מורידים הכיור לתוך בור הגולה ולא היו מימיו מתערבין במימי הבור, נראה שבחנם נדחק לומר כן שיותר נראה לומר שהיה שם איזה מעין, וכן כתב הרמב״ם בפ״ה [53] מהל׳ ביאת המקדש זל״ש [54], מי כיור נפסלים בלינה כמו שביארנו וכיצד היו עושים משקעין אותו במי מקוה או במעין ולמחר מעלין אותו וכו׳, ואעפ״י שאמרו [55] שמבור הגולה מספיקין מים לכל העזרה, לא יתחייב שלא ימצאו שם מים במקום אחר, ומה שאמרו [56] אלו ואלו מתערבים באמה, הוא מפרש שהיא אמת המים שבעזרה כפי׳ רבינו עובדיה [57] כמו שכתבתי למעלה [58] שהיא אמה אחרת.

האולם עודף עליו ט״ו אמה — כתוב במלכים [59] והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית עשר באמה רחבו על פני הבית, ופירש״י דארכו היינו מצפון לדרום ורחבו ממזרח למערב, וביחזקאל [60] כתוב אורך האולם עשרים אמה ורוחב עשתי עשרה אמה, וכתב שם רש״י שגם הבית השני כן היה, וכתב שהבית השני היה רוחב האולם כרחב הפתח, מכל זה נראה שאינו קרוי אולם באמת אלא אותן העשרים אמה שכנגד השער בלבד, אבל התנא קרא בשם אולם כל מה שנמשך ממנו להלן משני צדי השער עם בית החליפות.

רחב מלפניו וצר מאחריו — הרמב״ם [61] פי׳ שהיה הולך ומיצר קצת לצד אחריו, והדבר הזה דחוק, ולפי׳ כתב רבינו עובדיה שלא נתפרשה לו, אבל רש״י [62] ואחרים [63] מפרשים שלא היה בית החליפות נמשך ט״ו אמה לכאן וט״ו אמה לכאן [64], אלא לצד מזרח [65], ושאר הבנין לא היה רחב אלא שבעים אמה, וכאופן זה היה ההיכל רחב מלפניו וצר מאחריו, ולפנינו [66] נבאר דבר זה.

כתב הסמ״ג [67], אבן שתיה היה במערבו של קדש הקדשים ועליה היה ארון מונח ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן, ע״כ, וביומא [68] תנן שהיתה אבן זו גבוהה מן הארץ ג׳ אצבעות, וכתב הרמב״ם בפ״ג [69] שאורך הארון היה לרוחב הבית דהיינו

הי״ג. 52 עשין קסג. 53 הי״ד. 54 = זה לשונו. 55 לקמן פ״ה מ״ד. 56 יומא נח, ב. 57 לעיל פ״ג מ״ב. 58 שם ד״ה ומתערבים, וחסר כאן: „אבל לי נראה", עיי״ש. 59 א, ו, ג. 60 מ, מט. 61 בפי׳ המשנה. 62 ראה לקמן ד״ה דעת, וראה רש״י זבחים נה, ב ד״ה להכשיר. 63 גם הראב״ד בהשגתו הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ה, וכבר כתבתי, שהשערתי היא, שרבינו ראה מפרשים למסכתין שאינם בידינו. 64 ר״ל בצפון ובדרום ממזרח למערב, וראה תוי״ט במשנתנו ד״ה האולם. 65 לבד היה כותל לאולם. 66 לקמן ד״ה ונראה. 67 עשין קסג (דף רי, א), וכ״ז כ׳ גם הרמב״ם הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״א, אלא שלא כ׳ המלה „שתיה", ואולי מטעם זה לא כ׳ רבינו ד״ז גם בשם הרמב״ם, כמו שכ׳ בסוף דבור הבא. 68 נג, ב. 69 הל׳ בית הבחירה הי״ב, ואינני יודע למה כ׳ הרמב״ם ד״ז, וגם מ״ש

מצפון לדרום, ומפורש ביומא[70] שהיו שני בדי הארון ארוכים עד שדוחקים בפרוכת המבדלת בין הקדש לקדש הקדשים ונראין בחוץ כשני דדי אשה, וזה לתרץ שני מקראות כתוב א׳ אומר[71] ויראו ראשי הבדים וכתוב א׳[72] אומר ולא יראו החוצה.

בתוך בקדש[73] היה השלחן לצד צפון והמנורה בצד דרום, ואורך השלחן לארכו של בית[74], והמנורה כתב הרמב״ם בפ״ג[69] שהיו נרותיה כנגד רוחב הבית בין הצפון ובין הדרום, וכתב עליו הראב״ד שהוא מחלוקת תנאים שיש מי שסובר שהיו בין מזרח למערב, ובפ׳ אמר להם הממונה[75] תניא שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה מנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך קימעא כלפי חוץ, וכתבו הרמב״ם[76] והסמ״ג[77] ששלשתן היו מונחים משליש ההיכל ולפנים, ותנן בסוף פ״ג מתמיד ואבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות.

לפי שראיתי בפי׳ רש״י לספר יחזקאל[77] דרך אחרת בפי׳ תאי ההיכל ובית החליפות הנני כותב מדבריו כאן, כי נ״ל שהוא פי׳ נכון יוסרו בו כמה דחוקים וקושיות הנופלים בפי׳ המפרשים שזכרנו[78].

דעת רש״י הוא שכל הכתלים שנזכרו במשנה אינם חלולים אלא אטומים ועביים כמו שמפורש במשנה, וכתב שם[78] שבית החליפות המחובר לאולם מזה ומזה אינו ארוך מן המזרח למערב אלא עשר אמות, ושאר התשעים אמה שעד כותל מערבי של היכל לא היה הבנין רחב שם אלא שבעים אמה, שכן כתוב ביחזקאל[79] והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רוחב שבעים אמה וקיר הבנין חמש אמות רחב סביב סביב וארכו תשעים אמה, ופירש שם כי רוחב הבנין[80] לצד מערב שבעים אמה, והגזרה הוא שם לבנין הגבוה, והתאים הנמוכים קורא אותם בניה[81], וכן היה הבית השני ההיכל מצפון לדרום שבעים אמה, וכתוב אח״כ[82] ומדד את הבית אורך מאה אמה והגזרה והבניה וקירותיה אורך מאה אמה, ופירש דהיינו שסך אורך כל הבנין עם עשר אמות של בית החליפות מאה אמה, ונראה

שם פ״ד ריש ה״א צ״ב למה כתבו, וצ״ב. 70 נד, א. 71 מלכים א, ח ח. 72 הוא באותו הפסוק בעצמו. 73 נ׳ דצ״ל: „הקדש״, וגם הרמב״ם הל׳ בהב״ח פ״א ה״ו כ׳: „בתוך הקדש״ וראה שם ה״ז. 74 כדתנן מנחות צו, א. 75 יומא לג, ב. 76 הל׳ בהב״ח פ״ג הי״ז. 77 מ, ז והלאה, מא, ו, ט, יב וכן בפי׳ רש״י לתאים במלכים א, ו, ה, ו, ח וראה תוי״ט בפרקין משנה ד סוף דבור המתחיל ושלשה. 78 לעיל מ״ג, ד, ה. 78* מא, יב, וגם ביומא לו, א (דבור המתחיל אבל מן), כי רש״י זה שממזרח למערב אינו אלא י אמות. 79 מא, יב. 80 מצפון לדרום, ראה רש״י שם. 81 נ׳ שצ״ל: „בנין״ (כי כ״כ בפסוק זה), אבל הוא הוא, ראה פסוק יג. 82 שם פסוק יג.

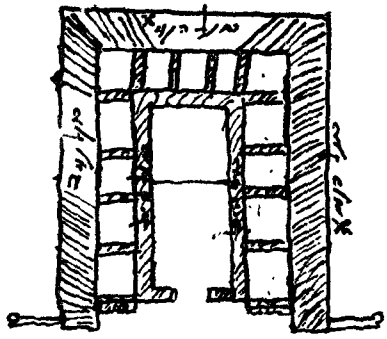
לפי זה שהיה חלל בית החליפות ד׳ אמות, כי כותל המזרחי שהוא כותל האולם היה חמש אמות וכותל מערבי של בית החליפות אינו פחות מאמה ישאר שם ד׳ אמות חלל, ומצאתי בפי׳ רש״י למס׳ זבחים [83] שכתב שהיו בכותל מערבי של בית החליפות חלונות לגנוז שם סכינים מבחוץ, ובסוף פי׳ מסכת סכה [84] כתב וחלונה סחומה חלונות היו בבית החליפות בעובי כותלה בצפונה [85] של היכל ששם גונזים את סכיניהם כדתנן במס׳ מדות, ונראה מדבריו שלא היו חלונות אלו עוברות כל עובי הכותל רק היו כדמות ארגז [86] שגונזים בתוכו החפצים, ולא ידעתי למה כתב בצפונה של היכל שהרי היה בית החליפות גם בדרום [87], וזהו צורת הבנין (לפנינו [88]). והל״ח התאים שסביב להיכל היו סביב לכותל ההיכל עצמו בחלל הסמוך לו הנקרא תא, והיה התא ההוא משני צדי צפון ודרום נחלק לחמשה חלקים, עד שנמצאו שם חמשה תאים, וחמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהם [89] שנמצאו ט״ו תאים לכל צד, ולצד מערב היה נחלק לג׳ חלקים שלשה ע״ג שלשה ושנים על גביהן.

וכתב שם רש״י בפי׳ יחזקאל [90] שלא היו התאים שבצפון ודרום מגיעין לסוף התשעים אמה שעד בית החליפות אלא היו כלים לסוף חמש ושמנים אמות, והיה נשאר שם מקום פנוי חמש אמות לצפון ולדרום והוא המונח הנזכר שם בפסוק, ועל פסוק [90] ואשר מונח כתב, ומקום פנוי היה מונח במקצועות בצפון והדרום

83 נה, ב ד״ה שני. 84 גו, א סוף העמוד. 85 ברש״י שלפנינו במקו׳ „כותלה בצפונה״ אי׳ : „כותלי התאי׳ שבצפונו. 86 נ״ל שרבינו למד כן ממ״ש רש״י „גונזי״, ואם החלונות עוברות את עובי הכותל א״כ הן פתוחות משני עברי הכותל ולא נופל לשון „גונזין״. 87 ביחזקאל מא, יב וביומא לו, א (ד״ה אבל מן), כ׳ רש״י סתם „ששם גונזין״ וכו׳, וקאי גם על צד הדרומי, והנה הרמב״ם הל׳ כלי המקדש פ״א הט״ו כ׳ שבדרו׳ נתנו הסכיני׳ המקולקלי׳, ובס׳ שלטי הגבורים פ׳ כד כ׳ וז״ל : „ומה שהיו גונזין אותם בדרום הוא... שלא יבואו בשוגג להשתמש בסכין פסול בהיות ששחיטת קדשים היא על הרוב בצד צפון״ עכ״ל, ובס׳ תבנית היכל סי׳ קעז בהגה כ׳ שבצפון נתנו הסכינים הכשרים לשחיטה ובדרום את המקולקלים ופגומים עיי״ש, וראה עזרת כהנים ד״ה ששם. 88 בכת״י מלה זו מוקפת בסוגריים, והוא כי בכת״י הצורה היא בעמוד שלאחר זה. 89 ראה רש״י יחזקאל מא, ובמלכים א, ו, ו. 90 מא, ט, יא. 91 גם התוי״ט בס׳ צורת הבית דף טז, ב תקן ומחק מלה זו שברש״י (וויניציאה שכח, וג׳ שזו היתה גם ביד רבינו), וג׳ שברש״י

שאצל המזרח והמערב שאין התאים מקיפין את כל הבית וכו', ונ"ל [91] שמלת ובמערב מיותרת [91], שלא היה מונח לצד מערב, ובפירוש כתב שם [92] בסמוך על פסוק [93] ורוחב מקום המונח חמש אמות סביב סביב, שזה אינו בד' פנות כמשמעו אלא כלומר מכאן ומכאן דרום וצפון זויה דרומית מזרחית וזויה צפונית מזרחית, וכתב שם [94] רש"י זל"ש [55], ואומר אני שהתאים שבצפון ודרום כך סדרן שכל אחד ואחד ארכו י"ב אמה הרי ששים אמה לחמש תאים וה' כותלים של חמש חמש אמה הרי פ"ה ורוחב חמש אמות של המונח פרנסת תשעים אמה של אורך הכותל, וכתב [96] שבאותן חמש אמות [97] היו פתחי התאים החיצונים ומהם נכנסים לשניים ולשלישיים ולכלם והשאר לא היו פתוחים לחוץ, ונ"ל שמה שאמר שעובי הכתלים שבין תא לתא חמש אמות, למד אותו מעובי כותל התאים שהוא חמש אמות, אבל קשה לי [98] לדבריו כי הוא לא מנה אלא עבי חמשה כתלים שהם כ"ה אמה, והנה יש גם כותל מערבי של התא האחרון הסמוך למערב שנכלל גם הוא בחשבון התשעים אמה, לפיכך נראה שלא היה אורך כל תא אלא י"א אמה, וזו צורת ההיכל עם התאים שסביבו.

א) כותל התא ב) כותל תא באמצע : כותל היכל

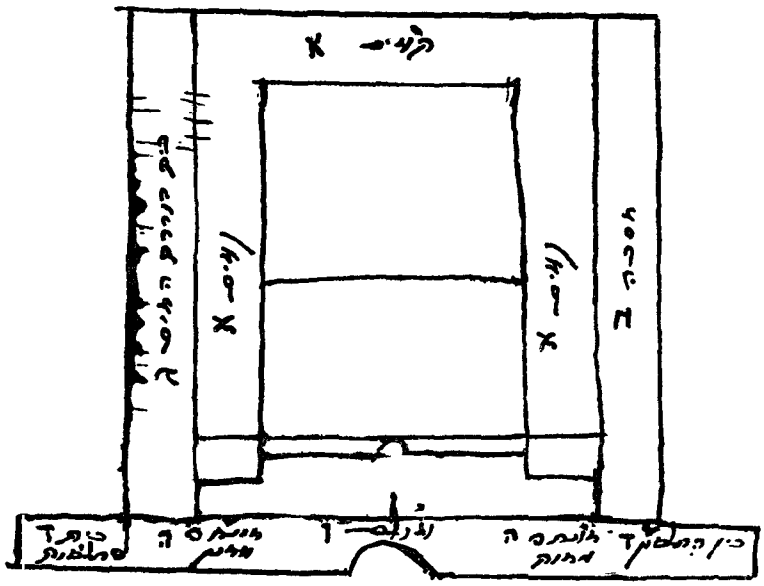
ודעת רש"י [99] שהיציעים הנז' בפסוק במלכים [100] ובמשנה [101] הם אלו התאים שסביב ההיכל, וכן אמרו חכמים [102] ז"ל שיציע וצלע ותא הכל דבר אחד, ולפי זה כותל ההיכל היה רחב בתחתיתו שבע אמות, נמצאו היציעים דהיינו התאים התחתונים רחבים חמש אמות, כי שיעור כותל ההיכל וחלל התאים יחד י"ב אמות כמבואר במשנה [103], למעלה מאותו היציע היה הכותל מצר אמה לשים על אותה הכניסה ראשי הקורות של עלייתו שהיא רצפה לאמצעית, נמצא שם הכותל שש והתא שש, עוד הכותל מיצר אמה למעלה מהיציע השני נמצא

שלפנינו השמיטוה ע"פ תקונו. 92 ר"ל בפסוק ט, שהזכיר רבינו לעיל, ראה סוף דברי רש"י לפסוק זה. 93 שם, יא. 94 מא, ו. 95 = זה לשונו. 96 רש"י יחזקאל מא, ט, ורבינו כ' רק את תוכן דבריו, וכ' גם את שמשמע מדבריו ,עיי"ש. 97 של המונח. 98 גם התוי"ט בס' צוה"ב דף י, א הקשה כן על רש"י וכ' שד"ז תמה וקשה מאד ועיי"ש מה שתי', וע' מה שתי' בדוחק חנוכת הבית (לרמ"ח) סוף סי' מז. 99 ראה דבריו יחזקאל מא, ו ; וכשיטת רש"י ס"ל גם תוס' בבא בתרא סא, א (ד"ה והתא) ותוס' יומא נב, א (ד"ה כותל), בשם ריב"ם, וראה גם פי' הרא"ש במשנתנו. 100 א, ו, ה. 101 בפרקין מד. 102 בבא בתרא סא, א.

השלישי דהיינו העליון רחב שבע והכותל שם חמש *[103], וצריך[104] לומר שמצר עוד הכותל אמה לשים שם קורות היציע העליונה, נשאר אם כן כותל ההיכל למעלה מכל היציעים רוחב ארבע אמות, ולפי זה מה שאמר התנא[105] כותל ההיכל שש והתא שש, ביציע האמצעית[99] הוא מודד, וכיון שהניח[106] שהתאים שבצפון ודרום נמשכים עד הכותל שבסוף מערב[107], צ״ל שכותלי ההיכל מצפון ודרום היו נמשכים ג״כ עד הכותל ההוא[108], ולא ישאר לתאי מערב אלא שיעור כ׳ אמות כנגד חלל קדש הקדשים, ובאותן כ׳ אמות יהיו ג׳ תאים וב׳ כותלים להבדיל ביניהם, ואם השני כותלים רחבים ה׳ אמות הא׳, לא ישאר שם רק עשר אמות לחלקם לג׳ תאים, וגם הכותל מערבי של היכל צ״ל שיהיה שבע אמות בתחתיתו והולך ומיצר בסדר התאים כמו שהיה לצפון ודרום, אבל היה נראה יותר נכון לומר שכותל מערבי של היכל היה נמשך לצפון ולדרום עד כותל התא[109], נמצא שהיה שם מקום לצד מערב עשרים אמה כנגד קדש הקדשים וי״ב אמה לכל רוח כנגד כותל ההיכל והתא, נמצאו כלם מ״ד אמות ובאותן מ״ד אמות היו ג׳ תאים עם שני כותלים ביניהם, וישאר[110] לצפון ולדרום עד המונח ס״ח אמות, כי חסרות לצד מערב י״ב אמה מכותל ההיכל והתא וה׳ אמות מכותל התא[111] שהן בין הכל י״ז אמות, ובאותן הס״ח אמות היו חמשה תאים וחמשה כותלים ביניהם, ובאופן זה לא יהיו התאים שבמערב קטנים כ״כ[112], ותהיה מדתן קרובה למדת תאי הצפון והדרום[113], ואלו התאים היו גבוהים חמש אמות כמבואר במלכים[114], נמצאו שלשה תאים זה על גב זה ט״ו אמות, וכפי׳ שם

103 בפרקין מ״ז. 103* כ״כ תוס׳ שציינתי בהע׳ צט, ורבינו לא היו לו ס׳ הגמרא, ראה הקדמה. 104 מכאן והלאה דברי רבינו הם, וכ״כ רבינו לעיל מ״ד ד״ה התחתונה, וראה להלן בסוף הדבור מ״ש בשם הערוך. 105 בפרקין מ״ז. 106 רש״י, ולעיל כ׳ רבינו את לשונו שמתחיל: „ואומר אני . . .״. 107 ר״ל עד כותל התא, והתאים האחרונים בצפון ודרום הם בשורה א עם התאים שבמערב. 108 עד כותל התא, וכן יוצא להדיא מלשון רש״י יחזקאל מא, ו שכ׳ וז״ל: וארכן [ברש״י שלפנינו כ׳ אח״ו: „על גביהם״, אבל ב מלים אלו מחקן התוי״ט בס׳ צוה״ב דף י׳, א, וטז, ב, וט״ס זו לא תקנוה המדפיסים] כ אמה כנגד רחב קה״ק עכ״ל. 109 ר״ל החיצונה שהיא בצפון עד המסבה ובדרום עד בית הורדת המים, ולדעתו של רבינו זו כוון החנוכת הבית (לרמ״ח) דף ל, ב עי״ש, אבל מה שכ׳ שם וז״ל: „ובמערב . . . מ״כ לג׳ תאים עם כתליהם״ עכ״ל המלה „מ״ב״, היא ט״ס וצ״ל: „מ״ד״, כמש״כ רבינו. 110 מן השמונים וחמש עד המונח כמש״כ לעיל בשם רש״י. 111 החיצוני המערבי. 112 כמו לפי החשבון דלעיל שהיו באורך כ אמות, ואז יה״ה כל תא רק ג אמות ושליש, אבל באופן זה יהיה כל תא אחת עשרה אמות ושליש. 113 שכל א מהם היה שמונה אמות וחצי ועשירית אמה, וא״כ הם קרובים יותר, שהרי לפי האופן הראשון המערביים היה כל א מהן רק ג אמות ושליש. 114 א, ו, י׳, וס״ל לרבינו שכן היו גם בבית

רש"י שזהו שעור חללן מלבד עובי התקרות, וגם בעל הערוך פי' אלו התאים ע"ד רש"י בערך יציע, אלא שכתב שכותל ההיכל היה רחב שם בתחתיתו ועל מונח זה הולך ומונה כל כניסות הכותל לכל יציע ויציע, ואומר[115] שביציע התחתונה הכותל עוביו שש וביציע האמצעית עביו חמש ובעליונה עביו ארבע ולמעלה מן העליונה עביו ג' כי יש שם כניסה לתקרת העליונה כמו שזכרנו למעלה, ונראה ודאי שחשבון זה אינו מדוייק כי היציע התחתונה חמש אמות היא ואם הכותל שם אינו אלא שש אם כן אינן אלא י"א אמות בין שניהם וכן בכל יציע ויציע, והנה במשנה[116] אמרו כותל ההיכל שש והתא שש. ונראה שלדעת רש"י אורך המסבה היה מכותל מערבי של ההיכל והתאים עד[117] בית החליפות. ונראה שלא היו יכולים ליכנס שם אלא מן התא הפתוח לה כמו שנבאר[118], כי כותל התאים וכותל המסבה נראה שהיה מגיע עד בית החליפות וכן בית הורדת המים שכנגד המסבה לצד דרום היה כשעור זה[117], והיה לו פתח בא' מן התאים הדרומיים שנכנסים לו ממנו והיו הכתלים הללו בצורה זו.

א) תאים ב) מסבה ג) בית הורדת המים ד)בית החליפות ה) מונח ה אמות ו) אולם

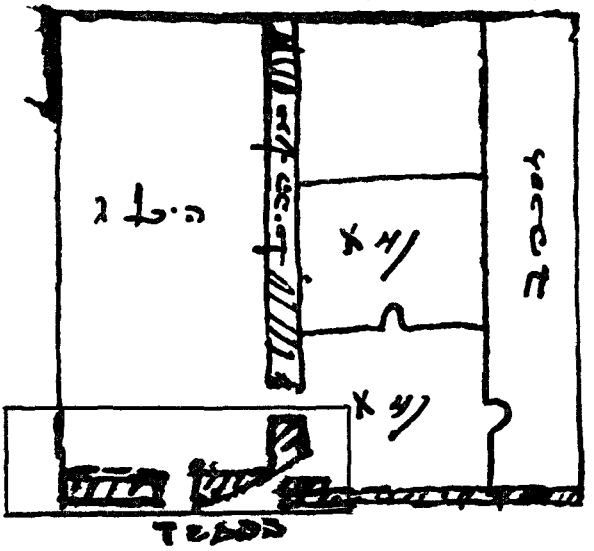
שני אע"פ שלא נזכר הגובה במשנה והחנוכת הבית (לרמ"ח), דף לג, א כ' שגובה שלשתן עם התקרות היה כ אמות עיי"ש. 115 ר"ל הערוך ולא מצאתי לראשונים וגם לא לאחרונים שיביאו את דברי הערוך בענין זה, והוא תמה. 116 בפרקין מ"ז. 117 הייגו שבית החליפות הגיע גם כנגד המסבה ובית הורדת המים ,וכמש"כ הר"ש (תלמידו של רש"י), וראה תוי"ט ד"ה והוא. 118 להלן בד"ה ולפי (השני).

ולפי דרך זה מה ששנינו למעלה[119] גגות התאים וגגה של עליה, צ״ל דגגות התאים לחוד וגגה של עליה לחוד[120], כי גגות התאים אינן גבוהים אלא ט״ו אמות ועוד כשעור התקרות שלהן[121], וצ״ל שהמסבה שעולין בה לגגות התאים ועד פתחה של עליה[122], תחלתה בתוך המסבה[123] סמוכה לכותל התאים מבחוץ, ועולה עד גגות התאים ועוברת על הגג ומתדבקת בכותל ההיכל ועולה סביב כותלי ההיכל עד שמגעת לפתחה של עלייה שבדרום, ולפי דרך זה מתפרש יפה מה שאמרו[124] ההיכל רחב מלפניו וצר מאחריו, כי מלפניו יש בית החליפות העודף לצפון ולדרום והוא מאה אמה ומאחריו אינו אלא שבעים אמה, ויתישב ג״כ מה שאמר ר׳ יוסי[125] שני פשפשים היו בבית החליפות פתוחים למערב[126], וכן מה שאמרו[127] וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם, דמשמע שאין לאולם אלא כותל א׳ למזרח, ואין צריך לידחק ולומר[128] שהיו הכתלים הנזכרים במשנה חלולים ולבקש טעם[128] איך היו יכולין לעמוד בגובה ק׳ אמות ברוחב אמה, ונ״ל שלפי דרך זה כיון[129] שההיכל גבהו ק׳ אמות, לא היה[130] בצד מזרח[131] אלא כ״ח אמות, למעלה מן התאים[132], דהיינו עשרים אמה לרוחב ההיכל ח׳ אמה לשני כותליו[133] לצפון ולדרום, גם כותל האולם לא היה גבוה ק׳ אמה אלא כנגד ההיכל וכותליו[134], אבל לא יתכן לומר שהיה[134*] כ״ח אמות בלבד, שהרי היו על פתחו של אולם חמש אמלתראות והעליונה היתה שלשים אמה[135], לפיכך צ״ל שהיה כותל האולם רחב בשעור מה[136] יותר מכותל ההיכל, ונמצא פתחו כַּ׳ אמות באמצע וכותל מכאן ומכאן, אבל מה שמן הכותל כנגד התאים שהם נמוכים ועד סוף בית החליפות משני הצדדין

119 בפרקין מ״ה. 120 ולא כמו שפי׳ רבינו לעיל מ״ה ד״ה ומסבה, ושם אזיל בשיטת הרמב״ם. 121 לדעת רש״י, ראה לעיל סד״ה ודעת. 122 כדתנן בפירקין מ״ה. 123 כ״כ רבינו גם לעיל שם ד״ה ומסבה. 124 במשנה בסוף פירקין. 125 בתוספתא זבחים פ״ז ה״א, ומביאה רבינו לעיל פ״ג מ״ו ד״ה אמה, ע׳ מ״ש שם. 126 דברי רבינו אינם ברורים לי, שהרי לפי רש״י לא היה אולם במערב, ואיך יתישב מה שא״ר יוסי, וצ״ב. 127 לעיל פ״ג מ״ח. 128 ראה מ״ש רבינו לעיל מ״ה ד״ה ומסבה ומ״ז ד״ה ומה. 129 נ״ל שר״ל ״אעפ״י״. 130 ברחבו. 131 יגעתי הרבה ולא זכיתי להבין: מדוע כ׳ רבינו ״בצד מזרח״, הלא התאים היו במשך אורך כל ההיכל וקה״ק עד כותל המערבי, וא״כ במשך כל ארכו היה, רחב הכותל למעלה מן התאים רק כח אמות, וצע״ג, ולולא דמסתפינא הייתי אומר שבמקום ״בצד מזרח״ צ״ל: ״ברחבו״. 132 ר״ל כשהגיע כותל היכל למעלה מן התאים. 133 שהרי כבר כ׳ רבינו לעיל ד״ה ודעת, שעובי כותל ההיכל למעלה מכל התאים הוא רק ארבע אמות עיי״ש. 134 כל דברי רבינו אלה הם חדשים מאד. 134* רחב. 135 כדתנן לעיל פ״ג מ״ז, אבל הוכחה זו לא זכיתי להבינה, מדוע לא נאמר שהאמלתרא העליונה היתה עודפת על רוחב הכותל אמה מזה ואמה מזה, וצ״ב. 136 אינני יודע מדוע

לא היה גבוה אלא בגובה התאים[137], וכן נראה שהמסבה ובית הורדת המים היה גובהן כגובה התאים, כי כן הוא נאה שיהיה גובה א׳ לכלן, ולפי זה כותל האולם למעלה מן התאים מצפון ודרום לא היה מחובר לכותל אחר רק היתה תקרה על גביו של אולם כמו שכתבנו למעלה[138], ולפיכך הוצרכו לעשות כלונסאות מכותלו של היכל לכותלו של אולם לסומכו שלא יבעט[138]*.

ולפי דרך זה גם כן מתפרש יפה, מה שנתקשה לי לפי׳ המפרשי׳ לעיל משנה ג׳[139] שאמר ובקרן מזרחית צפונית היו חמשה פתחים, שכך פירושו[140], שהפשפש הצפוני של ההיכל[141] פתוח לעובי כותל ההיכל שהיה חלול שם מעט לצורך זה, ומהלך בעובי הכותל עד שנכנס לתא, והוא התא הראשון שבקרן מזרחית צפונית, והתא הזה היה פתוח מצד אחד למסבה ומצד אחד להיכל, נמצאו לו חמשה פתחים אחד לתא מן הימין שהוא הפנימי לו והוא לימינו כשפניו להיכל, וא׳ לתא שעל גביו, וא׳ למסבה, וא׳ לפשפש דהיינו לעובי הכותל שנכנסים לו דרך הפשפש הצפוני, וא׳ להיכל כצורה זו,

א) תא
ב) מסבה
ג) היכל
ד) פשפש
באמצע : כותל ההיכל

וצריך עיון[142] שנראה שהיה לו גם כן פתח אחד במזרח ליכנס בתוכו וממנו לשאר התאים, שכן כתב רש״י בפי׳ יחזקאל[143] שהתאים שבמקצוע מזרחית

סתם ולא כ׳ ,,אמתיים״. 137 זכה העזרת כהנים (במשנתנו ד״ה והאולם ב) וכוון לרבינו בזה. 138 פ״ג מ״ח. 139 ד״ה ובקרן. 140 ראה תוי״ט מ״ג סד״ה ובקרן, שפי׳ כרבינו רק באחד לפשפש פי׳ קצת באופן אחר. 141 כדתנן לעיל מ״ב. 142 ראה ר״ש שהרגיש בקו׳ זו של הפתח למונח, ומתרצה שהיה בקרן זוית של מסבה עיי״ש, וכל מ״ש רבינו כאן הם דברים חדשים לא עמדו עליהם המפרשים ז״ל. 143 מא,

צפונית ומזרחית דרומית היו להם פתחים באותן חמש אמות מונח ליכנס בתוכן ומהם נכנסים אל התאים הפנימיים, ואין לומר שלא היה לו פתח למזרח אלא הפשפש [144], כי הפשפש הוא סמוך לשער הגדול של היכל [145] ואינו באותן חמש אמות מונח, ועוד כי פשפש ההוא נעשה לתשמיש ההיכל [145] ולא לתשמיש התא, ועוד שבצד דרום היה הפשפש [146] ולא היו רשאין ליכנס בו [145] והיו צריכין שם לפתח אחר לתא, ומסתברא שהיה פתח לתא בצפון כמו בדרום, לפי[כך] נ״ל שהיה פתח אחר לתא זה במזרח כמו שאמרנו, והיו לו לפי זה ששה [147] פתחים, ולא מנה התנא פתח זה כי לא בא אלא להשמיענו דבר חידוש שהיו פתחים רבים לתא אחד, ולפיכך לא מנה אלא הפתחים שבו הנעשים לילך מהם למקומות אחרים, כי הפתח העשוי ליכנס בתוכו ידוע שאי אפשר זולתו.

וראוי לדעת שמה שכתב רש״י [148] שבית החליפות לא היה ממזרח למערב אלא עשר אמות, וכן מה שכתב [149] שיהיה שם חמש אמות מונח כמו שאמרנו [150], הוא לביאור פסוקי יחזקאל, אמנם אפשר שלא היו בבית שני, אלא היה בית החליפות עודף על ההיכל באותן האמות שמכותל האולם עד ההיכל [152], וכן לא [151] היה שם מונח כי לא נזכרו במשנה דברים אלו.

ולפי דרך זה [153] נראה שהיו חלונות להיכל גם בצפון ודרום והיו למעלה מן היציעים, וכן כתב החכם אברבנילו בפי׳ מלכים [154] אבל צ״ע אם היו חלונות לקדש הקדשים, וראיתי בס׳ יפה מראה [155] בפ׳ הוציאו לו [156] שהביא לשון הירושלמי [157] דגרסי׳ התם, תני עד שלא ניטל הארון נכנס ויוצא לאורו של ארון משניטל הארון היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא, נראה מזה שלא היו חלונות לבית קדש הקדשים לא במקדש ראשון ולא במקדש שני, אמנם יש לדחות ולומר שמפני שהיו החלונות

ט. 144 כפי׳ כל המפרשים. 145 כדתנן לעיל מ״ב. 146 נ׳ שחסר : „השני״.
147 לא מצאתי לו לרבינו חבר בזה. 148 יחזקאל מא, יב. 149 שם ט.
150 לעיל ד״ה וכתב. 151 שהן יא אמות. 152 הר״ש מסופק בזה, אבל התוי״ט
סד״ה והאולם כ׳ ג״כ שנראה יותר שלא היה כיון שלא נזכר במשנתנו 153 בכת״י
הוא דבור אחד עם מה שלפניו, אבל לענ״ד אינו מתקשר יפה, שהרי אף אם נמשך
בית החליפות אפי׳ לכל האורך ממזרח למערב אפשר שיהיו לו חלונות להיכל בצפון
ודרום, שהרי כבר כ׳ רבינו לעיל ד״ה ולפי (הראשון), שכותל האולם שכנגד התאים
ושמשני הצדדין היה רק בגובה התאים, שהם גבוהים רק יותר מטו אמות, ולכן נ״ל
שכאן מתחיל מאמר חדש, והכוונה לפי דרכו של רש״י, וכמו שהתחיל רבינו לעיל כבר
ב פעמים, ואתי שפיר שהרי רבינו כ׳ לעיל (מ״ה ד״ה ומסבה), לפי שיטת הרמב״ם
שגגות התאים הגיעו עד גג העלייה, וא״כ לא היו להיכל חלונות מצדיו, ולפ״ז חלקתי
את הדבור והתחלתי דבור חדש, כן נלענ״ד. 154 א, ו, ה. 155 הוא פי׳ על
אגדות שבירושלמי. 156 הוא בפרק ה ממסכת יומא. 157 שם הלכה ג.

גבוהות וצרות מבפנים הרבה[158] לא היה נכנס בהן אורה של ממש, ע"כ מה שראיתי להזכיר מדברי רש"י בזה.

נשלם פרק רביעי

פרק חמשי

כל העזרה וכו' — מבואר הוא שעובי כתלי העזרה אינן מן המדה.

[משנה ב']

כתב הסמ"ג[1] בשם רש"י[2] וז"ש[3] מן הצפון לדרום היה קל"ה אמה כיצד מכותל צפון לנגסים ח' אמות, והם עמודים נמוכים התקועים בארץ ואונקלות של ברזל קבועים בהם שבהם תולין הבהמה להפשיט, ומן הנגסים לשלחנות ארבע הרי י"ב ומקום השלחנות זו אצל זו אינן פחות מארבע והם היו ח' שלחנות כדתנן בשקלים[4] נתונות ד' בראש ד' נמצא ד' זו אצל זו ברוחב הרי יש י"ו ומשם לטבעות ד'[5] ומקום הטבעות כ"ד ומן הטבעות למזבח שמנה הרי נ"ב והכבש והמזבח ס"ב הרי מאה וי"ד נשארו כ"א חלקהו חציו למקום הנגסים וחציו בין כבש לכותל, ולא הוצרך לפרש רוחב השלחנות במשנה לפי שנתפרשו בס' יחזקאל[6] עכ"ד[7], אבל הרמב"ם בפ' חמשי[8] מנה מקום השלחנות שמנה אמות, ולא שם מקום פנוי בין השלחנות לנגסים ולא בין השלחנות לטבעות, ולרש"י ג' מקומות אלו הם י"ב אמות, ולהרמב"ם אין כאן אלא ח' אמות למקום השלחנות, נמצאו לחשבונו חסרים ד' אמות, והשלים אותם בין הכבש לכותל ומקום הנגסים, שרש"י כתב שהיו עשר אמות וחצי לכל אחד מהם, והרמב"ם כתב[9] שהיו י"ב אמות וחצי לכל אחד[9], ונראה שהיה להרמב"ם גירסא אחרת בלשון המשנה, והכסף משנה נדחק לישב דבריו כגירסת המשנה שלנו עיין שם, במה שכתב רש"י ששעור השלחנות מפורש ביחזקאל, הוא שכתוב שם[6]

158 כדכ' מלכים א, ו, ד וכפי' רש"י שם.

פרק חמישי

1 קשים לי מאד דברי הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה ה"ד שכ' וז"ל: „לפנים מן החיל עזרה וכל העזרה היתה אורך קפז" עכ"ל, וא"כ המדה הזאת היא רק מעזרת ישראל ולפנים (וכמש"כ שם בהי"ב), וא"כ למה התחיל וכ' „לפנים מן החיל", הלא לפנים מן החיל היתה עזרת נשים ולפנים ממנה היתה עזרת ישראל, וצע"ג.

למשנה ב. 1 ריש עשין קסג. 2 יומא טו, ב והסמ"ג חבר כמה דבורי רש"י ביחד, עיי"ש. 3 = זה לשונו. 4 פ"ו מ"ד. 5 חסר: „הרי כ'". 6 מ, מב. 7 = עד כאן דבריו, וגם את מלים אלו כ' הסמ"ג. 8 מהל' בית הבחירה הי"ד. 9 שם הי"ג והט"ו. 10 עמ"ש רבינו לעיל פ"ג מ"ה ד"ה ועליו. 11 כ"כ גם תוס'

שהיתה מדת כל אחד מהם אורך אמה אחת וחצי ורוחב אמה אחת וחצי וגובה אמה אחת.

והיו שתי שורות של ד׳ שולחנות בשורה אחת ממזרח למערב[10], נמצאו מצפון לדרום שתי שלחנות שעורן ג׳ אמות, ואמה חלל בין זו לזו להילוך הכהנים הרי ד׳ אמות.

מן הטבעות לשלחנות — מצאתי כתוב[11] אלו השלחנות אינן אותן שבין העמודים[12] אלא שלחנות אחרים הם שהיו בין הטבעות והנסים, ונראה שהכרח הוא לומר כן, אך קשה לי על זה שהרי בפ״ו[13] ממס׳ שקלים שנינו י״ג שלחנות היו במקדש, ואינו מונה שם רק שמנה שלחנות בבית המטבחיים שעליהם מדיחין את הקרבים, וא״כ היה ראוי שימנה גם שמנה שלחנות[14], ואפשר לומר שלא מנה אלא השלחנות שבין העמודים שהם היו עקר להדחת הקרבים, והשלחנות האחרים נעשו כדי שאם יהיו שם קרבנות רבים ולא יספיקו להדחת קרביהם[15] השלחנות שבין העמודים ישתמשו גם מן השלחנות האחרים, וכן נראה ממה ששנינו בפ״ד דתמיד[16] נטל את הקרבים ונתנן למי שזכה בהן להדיחן והכרס מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה והקרבים מדיחין אותן שלשה פעמים במעוטה על השלחנות של שיש שבין העמודים, הרי שהדחת הקרבים נעשית על השלחנות שבין העמודים כשיכולין להדיחן שם, ועיין שם במפרשי המשנה ותמצא הטעם למה היו מדיחין הכרס בלשכת המדיחין והקרבים על השלחנות.

[משנה ג׳]

שש לשכות היו בעזרה — הרמב״ם[1] והסמ״ג[2] כתבו שהיו לשכות אלו, בעזרת ישראל, ונראה שא״א לומר[3] שהיו בעזרת ישראל בלבד, שהרי רוחב עזרת ישראל אינו אלא י״א אמה[4], ולא יתכן לומר שיהיו ג׳ לשכות בי״א אמות, ועוד שבצד אחד יש לשכת הגזית שהיתה לשכה גדולה כמו שנזכור לפנינו[5], ואין רוחב עזרת ישראל מספיק לה לבדה, אלא נראה שכונתם לומר שתחלתם בעזרת ישראל ונכנסים גם בעזרת כהנים[6].

יומא טז, ב (ד״ה מן), וכבר ידעת שרבינו לא היו לו ס׳ הגמרא, ע׳ הקדמה ; ותוס׳ כ״כ מכח קו׳, ואולי מטעם קו׳ זו כ׳ רבינו שהכרח הוא לומר כן. 13 מ״ד. 14 חסר : ,,אלו״. 15 חסר : ,,על״. 16 מ״ב.

למשנה ג׳. 1 הל׳ בית הבחירה פ״ה הי״ז. 2 ריש עשין קסג. 3 לא מצאתי מי שיעמוד על ד״ז, ורק שלטי הגבורים בריש פ׳ כג כ״כ ומטעמים שכ׳ גם רבינו, ראה הקדמה. 4 כדלעיל מ״א. 5 לקמן ד״ה ושבצפון (השני׳). 6 וגם לפ״ז צ״ל טלכל הפחות לשכת הגזית (שהיא בהכרח היתה גדולה שהיו שם סנהדרין ועדים וכו׳) היתה נמשכת לאורך העזרה, שהרי עזרת כהנים היתה רחבה רק יא אמות כעזרת ישראל

שבדרום לשכת המלח וכו' שבצפון לשכת העץ וכו' — כן היא גרסת הרמב"ם [7] והסמ"ג [8], אבל מזה שכתב רבינו עובדיה במסכת שקלים [9] נראה שגורס אפכא שבצפון לשכת המלח וכו', שבדרום לשכת העץ, והגירסא הראשונה נראית עקר [10], ואלו השש לשכות בצורה הכללית להרמב"ם נתן לשכת המלח מזרחית ואחריה לשכת הפרוה לצד מערב ואחריה לשכת המדיחין, ויש מי שצייר [11] לשכת המלח לצד מערב ואחריה לשכת הפרוה לצד מזרח ואחריה לשכת המדיחין, והג' לשכות שבצפון נדבר לפנינו [12].

ועל גגה היה בית הטבילה לכ"ג ביום הכפורים — אעפ"י [13] שהגגין לא נתקדשו, גג זה היה קדש להיותו פתוח לקדש, כדתנן שמסבה היתה עולה מלשכת המדיחין, שהיא קדש לגג בית הפרוה.

[משנה ד']

שבצפון לשכת העץ — כתב הסמ"ג [1] אותה לשכת העץ היא הנקראת במס' יומא [2] פ"ק לשכת פרהדרין, או שמא היתה לשכת בית אבטינס, ולשכת פרהדרין היתה בדרום, כי בזה מסופק הגמ' ביומא [2], והרמב"ם [3] זכר כאן בפי' המשנה שני אלו הצדדין, ובספרו [4] כתב שלשכת העץ היא לשכת פרהדרין, וכבר הארכתי בזה למעלה בפ"ק [5] ושם נתבאר ג"כ בית אבטינס היכן היה.

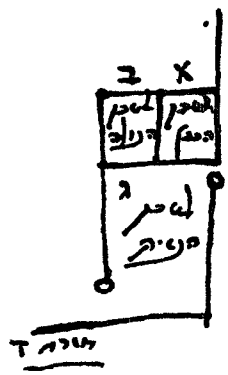
נראה שגם לשכת המלח ולשכת הפרוה ולשכת המדיחין כי הקירוי א' לשלשתן [6], ולא חשש התנא לפרש, כי היו שלשתן בשורה אחת דבוקות זו לזו, ופירש זה באותן שבצפון, כי לא היו שלשתן בשורה אחת, ועוד שהיתה שם לשכת הגזית שהיתה גדולה מן האחרות שבצדה.

ושבצפון לשכת העץ לשכת הגולה ולשכת הגזית — ראוי לבאר איך היו מסודרות

ובשתיהם אין די מקום לשלש הלשכות, וראה שלטי הגבורים פ' כג וחנוכת הבית (לרמ"ח) סי' כד ד"ה וכדי, שמטעם זה העמיד ג לשכות אלו בחלק דרומית מערבית עיי"ש ובציור כו (בסוף הספר) ותפא"י יכין ב. 7 בפי' המשנה וגם בהל' בית הבחירה פ"ה ה"ז. 8 ריש עשין קסג. 9 פ"ו מ"ג ד"ה שער העליון, ועיי"ש בתוי"ט. 10 כ"כ גם התוי"ט. 11 בציורים שלפנינו לא מצאתי, ואולי מתכוון רבינו לציור שנדפס בווינציאה שנת אשמ"ח (מזכירו התוי"ט לעיל פ"ב מ"ה ד"ה וארבע), ובחנוכת הבית (לרמ"ח) מזכיר ציור שנדפס בפיסארו [עיירה באיטליא]. 12 לקמן ד"ה ושבצפון. 13 כ"כ תוס' יומא לא, א ד"ה וכולן, וע' תוי"ט ד"ה לשכת.

למשנה ד'. 1 עשין קסג דף רח סוף עמוד ד. 2 יט, א. 3 מכאן והלאה דברי רבינו הם. 4 הל' בית הבחירה פ"ה ה"ז. 5 מ"א ד"ה וכדי, והלאה. 6 לא מצאתי לו חבר לרבינו בד"ז, ואינני יודע מה הכריחו לחדש ד"ז, עכ"פ רבינו לא ס"ל כתוס' יומא לא, א (ד"ה וכולן), שכ' שלשכות אלו מחילות היו, אלא כשאר המפרשים.

ג' לשכות הללו, ואומר תחלה שלשכת הגזית היתה לשכה גדולה [7] שהרי בחציה של חול היו יושבין הסנהדרין של ע"א ויושבין בהיקף כחצי גורן עגולה [8], וכתב הרמב"ם [9] שהיתה חציה של חול לצד מערב והכי איתא בגמ' בפ' אמר להם הממונה [10], הביאו שם רבינו ישעיה [11], דתניא לשכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה פייס במזרחה וזקן יושב במערבה וכו', פי' כי הפייס ראוי שיהיה במקום קדוש [12] וזקן יושב במערב שאינו קדש שאם היה קדש לא היה יכול הזקן לשבת שם [12], וכבר כתבתי [13] שלדעת הרמב"ם בנויה כלה בתוך העזרה [14], ולה שני פתחים א' לקדש וא' לחול, וצ"ע [15] איך יתכן שלשכה זו שהיא במזרחה של עזרה תהיה פתוחה לקדש למזרח ולחול במערב, שהיה נראה שצריך לומר אפכא, וג"ל שנוכל למצוא שיהיה החול לצד מזרח [16] והקדש לצד מערב [16], כשנניח שתהיה מונחת בקרן מזרחית צפונית של העזרה ויהיה לה פתח לחיל בצפונה סמוך לכותל מערבי שלה ופתח לעזרה בדרומה סמוך לכותל מזרחי שלה ולכן יהיה חציה שלצד מזרח קדש וחציה שלצד מערב חול, וסמוך לה לצד מערב יהיו לשכת העץ ולשכת הגולה, לשכת העץ סמוכה לכותל מערבי [17] שלעזרה ולשכת הגולה סמוכה לה כלפי דרום, ולפי זה נמצאת לשכת העץ אחרי שתיהן [18] ויהיו בצורה זו וזה יהיה כשנניח שמתחיל התנא למנות לשכות אלו ממערב [19] והולך לצד מזרח, ואם נאמר שמתחיל למנות ממזרח והולך לצד מערב, נניח לשכת העץ בקרן מזרחית צפונית

א) לשכת העץ
ב) לשכת הגולה
ג) לשכת הגזית
ד) מזרח

7 ראה יומא כה, א. 8 כדאי' סנהדרין לו, ב; פו, ב. 9 בפי' למשנתנו. 10 „אמר להם הממונה" היא ט"ס וצ"ל „בראשונה" ראה יומא כה, א. 11 הוא הרי"ד, אבל בתוס' הרי"ד ליומא שלפנינו לי' לשון הגמ' כמש"כ רבינו. 12 כדאי' יומא כה, א. 13 לעיל ד"ה שש. 14 ר"ל עזרת ישראל. 15 על קושי' זו בדברי הרמב"ם עמד גם בשלטי הגבורים פ' כג (דף כ, א), ולא מצא פתר, וגם החנוכת הבית (לרמ"ח) אות ל תמה מאד על דברי הרמב"ם ולא תי' כלום, אבל בשאר המפרשים לא מצאתי מי שעמד ע"ז, וראה עזרת כהנים דף קכו, שזכה לכוון, בעיקר דבריו, לרבינו. 16 ברור שט"ס הוא וצ"ל: „לצד מערב והקדש לצד מזרח". 17 גם כאן נ"ל ברור שט"ס היא וצ"ל: „צפוני", שהרי רבינו כ' לעיל ד"ה שש, שלפי שיטת הרמב"ם היו לשכות אלו בעזרת ישראל ועזרת כהנים. 18 וס"ל לרבינו, שצפון נקרא ג"כ „אחורי" ביחס לדרום וכמש"כ השלטי הגבורים, כ' דבריו התוי"ט ד"ה והיא, עיי"ש שהסכים לדבריו אלו. 19 שהיא שיטת הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה הי"ז וכמו שפי' דבריו התוי"ט ד"ה לשכת

וסמוכה לה כלפי דרום לשכת הגולה וסמוך לשניהן למערבן לשכת הגזית[20] ויהיו בצורה זו, אבל בצורה הכללית להרמב״ם[21] לשכת העץ היא בקרן מזרחית צפונית ולשכת הגולה ולשכת הגזית הן סמוכות אליה כלפי דרום[21] ולפי זה תהיה אורך לשכת העץ כלשכת הגולה ולשכת הגזית יחד, ואינו נראה, כי לשכת הגזית היא גדולה הרבה מלשכת העץ, ועוד שלפי זה לא יתישב איך היה הקדש למזרח והחול למערב[22], אמנם לרבינו עובדיה שמפרש שהיתה בנויה חציה בתוך העזרה וחציה בחוץ, לא ידעתי איך יתכן שתהיה חציה בחול במערב[23] וחציה בקדש במזרח, כי לא יתכן זה אם לא נניח שהיתה לשכת הגזית במערבה של העזרה ותהיה חציה בנויה חוץ לכותל מערבי, ואין זה נראה כלל כי ודאי לשכת הגזית היתה לפני ההיכל והמזבח ולא לאחריהם[24], וצ״ע.

ה) מערב
ו) לשכת הגזית
ז) עזרה
ח) לשכת העץ
ט) לשכת הגולה
י) מזרח

כתב הראב״ד בהשגותיו בפ״א[25] מהל׳ בית הבחירה שלשכת העץ היתה של עץ ממש, ובודאי לשכה זו לא היתה פתוחה אלא לחול כדי שיוכל הכ״ג לשבת בכולה לעשות שם כל תשמישיו.

כור הגולה — כתב רבינו יהונתן[26] בסוף עירובין שהוא מלשון וגולה על ראשה[27]. **יושבת ודנה את הכהונה** — פי׳ שהיו בודקים אחר יחסם לראות אם יש פסול במשפחתם, ובודקים אותם גם מהמומים[28] הפסולים בכהנים, ואין ספק שבדיקה זו היו עושים אותה לכל כהן כשהיה מגיע זמנו להתחנך[29] לעבודה, וכיון שבדקוהו ולא נמצא בו פסול היה מתחיל לעבוד, וכיון שעבד פעם אחת שוב אינו צריך בדיקה כמו שאמרי בעשרה יוחסין[30] אין בודקין מן המזבח ולמעלה.

העץ. 20 ראה תוי״ט ד״ה והיא, שכ׳ שלפ״ז לא יתכן כלל „אחורי שתיהן״ ורבינו לא עמד ע״ז, וצ״ב. 21 בצורתו שלפנינו (ש״ס ווילנא) אינה כן. 22 שהרי לפ״ז לשכת הגזית אינה גובלת כלל עם החיל. 23 היינו אם נאמר **שבפרט** זה הרע״ב ס״ל כרמב״ם, אבל זה אינו הכרחי, וצ״ב. 24 אבל התנוכת הבית אות ל ובציור שבסוף ספרו (וגם בציור שבסוף הגמ׳), העמיד אותם בצד דרומי קרוב לקרן דרומית מערבית עיי״ש. 25 ה״ט. 26 בפי׳ להרי״ף בד״ה בוזקין. 27 זכריה ד, ב. 28 כ״כ הרמב״ם הל׳ ביאת המקדש פ״ו הי״א. 29 כ״כ גם רש״י פסחים ג, ב ד״ה מן (מביאו העזרת כהנים ד״ה ודע). 30 קידושין עו, א.

ויום טוב היו עושין — פי' אותם הכהנים שנבדקו ונמצאו כשרים לעבודה.
וכך היו אומרים וכו' — נראה שהיו אומרים השבח ההוא גם הבית דין [31] עם הכהנים.

נשלם פרק חמשי

ונשלמה מסכת מדות

ה' ברוב חסדו ימהר ויחישה להביא לנו גואל ויגאלנו
ויזכנו לראות בכבוד הבית האחרון העתיד להבנות,
ונגילה ונשמחה בישועתו אמן

31 ורבינו תנא המסייע למ"ש העזרת כהנים, שגם הבית דין אמרו את הברכה, וב"ה שסיימנו דברינו בברכה.

חנוכת הבית

ביאור תבנית בית המקדש וכליו

להחכם החבר

ר׳ מלכיאל אשכנזי זצ״ל

מעיר מנטובה

יוצא לאור בפעם ראשונה עם מראה מקומות והערות

על ידי

אברהם סופר

[הקדמה]

גדול יהיה הבית

תנחומא פרשת צו [1], הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית [2], אמר יחזקאל לפני הקב"ה רבש"ע עד עכשיו אנו נתונים בגולה ואתה אומר לילך ולהודיע לישראל צורת הבית וכתוב אתה לעיניהם וישמרו את כל צורותיו ואת כל חקותיו וכי יכולים הם לעשות הנח להם עד שיעלו מן הגולה ואח"כ אני הולך ואומר להם, א"ל הקב"ה ליחזקאל ובשביל שבני נתונים בגולה יהא בנין ביתי בטל א"ל הקב"ה גדול קרייתה כבניינה לך אמור להם ויתעסקו לקרות צורת הבית בתורה ובשכר קרייתה שיתעסקו לקרות בה מעלה אני עליהם כאלו הם עסוקים בבנין הבית ע"כ, וכן מצינו בויקרא רבה [3] פרשה צו, שמואל אמר ואם נכלמו מכל אשר עשו [4], וכי יש צורת הבית עד עכשיו אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בו כאלו אתם בונים אותו ע"כ, ואולי נוכל לומר שזהו שרמז הכתוב [5] באומרו, ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה ויפגע במקום וגו' שכשיצא מבית שם ועבר ששם נטמן י"ד שנה ושם למד תורה [6], הנמשלת לבאר שנא' [7] ונוזלים מתוך בארך ונתעסק בצורת המקדש הנרמז במלת שבע, כי שבע שמות נקראו לו, זבול, מקום, לבנון, יער, מקדש, בית עולמים, ידיד [8], וגם נקרא שבע להיותו מקבל השפע מהרקיע השביעי הנקרא ערבות שם כסא הכבוד שנא' [9] סולו לרוכב בערבות וכמו שאחז"ל פ"ב דחגיגה [10] בשם ריש לקיש ז' רקיעים הם, וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון מכון, ערבות, וגם נרמז [11] במלת שבע כי צפה יעקב ברוח הקדש ששה [12] יהיה עתיד לבנותו בשבע שנים כמו שכתוב [13] ויבנהו שבע שנים, אז ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש, מיד זרחה עליו שמשו של בית המקדש, ומעלה עליו הכתוב כאלו פגע ובנה הוא בעצמו את הבית הנקרא מקום כמו שנא' [14] כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו, וזהו שנא' [15] אח"כ ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו, כי אבני נזר מתנוססות לו ונעשו עטרה לראשו, ולזה רמזו חז"ל [15] באמרם הסלם הזה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע עד בית המקדש,

1 אות יד. 2 יחזקאל מג, י. 3 פ' ז אות ג. 4 יחזקאל מג יא.
5 בראשית כח, י, יא. 6 כמש"כ רש"י שם. 7 משלי ה, טו, וכפי' רש"י שם.
8 כן אמרו בספרי דברים לג, יב. 9 תהלים סח, ה. 10 יב, ב, ושם אי' ג"כ שבית המקדש הוא בזבול, וכסא הכבוד בערבות. 11 ואולי אפשר לרמז כיון ששבע קדושות ישנן בבית המקדש כסתם משנה דכלים פ"א מ"ו וכמש"כ הרמב"ם שם בפי' מ"ט.
12 = ששלמה המלך. 13 מלכים א, ו, לח. 14 ירמיה יז, יב. 15 בראשית

[א] *המשכן שנעשה בימי משה היה לפי שעה, כמו שנא'* [1] כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה [2], וכמו שכתב הרמב"ם פ"א [3] מהלכות בית הבחירה, ועד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות [4], דכתיב [5] אל פתח אהל מועד לא הביאו, מכלל דבאהל מועד תליא מלתא [6], ובשעת התר הבמות היו במת צבור ובמת יחיד והיא שכל אדם יכול לעשות במה על פתח חצרו ועל פתח גגתו ומקריב עליה והוא ובנו ובתו ועבדו ושפחתו וכדאיתא בתוספתא בסוף פרק בתרא דזבחים, וההבדל שיש בין במת יחיד לבמת צבור משנה היא סוף פרק בתרא דזבחים [7] ותוספתא שם כי אין זה מקומו, וכיון [8] שנכנסו ישראל לארץ העמידו המשכן בגלגל ולא היה שם בית אלא היריעות עצמן של מדבר ושם עמד י"ד שנה, ואז הותרו הבמות דרחמנא [9] אמר [10] איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה וגו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' פרט לגלגל שלא היה שם מחנה שכבר בטלו המחנות והיו ישראל נפוצים בכל הארץ, ומשם באו לשילה ובנו שם בית של אבנים מלמטה ופרשו יריעות המשכן עליו בלי שום תקרה, ושס"ה שנה עמד משכן שילה על מכונו והשכינה שרויה בתוכו, ואז נאסרו הבמות, דכתיב [11] כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, מכלל שכשיבואו אל המנוחה הבמות אסורות, ומנוחה זו שילה שהיתה שם מנוחה שלא היו נוסעים ממקום למקום כמו במדבר, וכשמת עלי שנלקח הארון חרב ובאו לנוב ובנו שם מקדש, ובזמן שמואל חרבה [12] נוב בימי שאול ובאו לגבעון, וכל ימי נוב וגבעון היו נ"ז שנה, וכל זמן זה היו הבמות מותרות דרחמנא אמר באסור הבמות כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ודרשינן מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם, ולא חלקן הכתוב אלא לתת התר לבמות בין שילה לירושלם, שאלו היה כותב [13] הכתוב לומר שמאחר שיגיעו אל המנוחה יאסרו

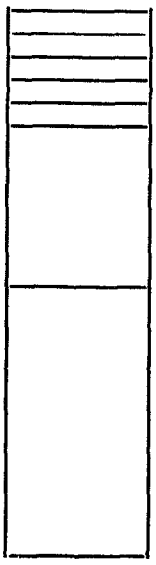
לאות א. 1 דברים יב, ט. 2 ודרשו בזבחים קיט, א: „אל המנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם". 3 ה"א. 4 לשון המשנה זבחים קיב, ב. 5 ויקרא יז, ד. 6 לשון הרע"ב שם פי"ד מ"ד. 7 קיב, ב, סוף העמוד. 8 כל מ"ש כאן אי' בזבחים שם וקיח, ב וברמב"ם הל' בית הבחירה פ"א ה"ב וה"ג. 9 מכאן עד „בכל הארץ", הוא לשון הרע"ב זבחים פי"ד מ"ה. 10 ויקרא יז, ג, ד. 11 מכאן עד „כמו במדבר", הוא לשון הרע"ב שם מ"ו. והפסוק הוא דברים יט, ב. 12 מכאן עד „התר לבמות", הוא לשון הרע"ב שם מ"ז. 13 כ"ה בכת"י, אבל ברור שט"ס היא

הבמות לעולם לא היה אומר אל הנחלה, ומשם באו לבית עולמים, וכיון שנבנה המקדש בימי ש״ה[14] ע״ה, נאספו כל המקומות לבנות בהן בית, ובימי נבוכדנצר נחרב בתשעה באב וכן בבית שני, כדגרסינן במסכת ערכין[15] פ״ב, ר׳ יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב אמרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה והיו כהנים ולוים עומדים על דוכנן ואומרים שירה ומה שירה אמרו וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה׳ אלקינו עד שבאו אויבים וכבשום וכו׳, ופירש״י זכות ליום זכאי בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, מוצאי שבת אחד בשבת, ומוצאי שביעית שהיתה שנת[16] שמינית, וכן[17] בשניה בחרבן בית שני, והיינו חובה ליום חייב דשני פעמים חרב באותו יום וב׳ פעמים כבשום כשהיו קורים אותו מזמור ע״כ, והתם מסיק שאעפ״י שביום א׳ שירה דידיה היא לה׳ הארץ ומלואה וכו׳ ואלו וישב עליהם את אונם שירה דרביעי בשבת היא שהוא מזמור אל נקמות ה׳, מ״מ אלייא בעלמא הוא דנפיל להו מפומייהו, אלייא ר״ל[18] קינה תרגום ושאי על שפיים קינה[19] וטלי על נגרין איליא, ויקומו אנשי בית שני העולים מבבל אחרי חרבן בית ראשון ברשיון כרש מלך פרס ויבנוהו שנית, והושלם בנינו בימי דריוש בן אסתר בת אביחיל[20], והשכילו ועשו הכל בדבר ה׳ ובחסדו אשר גבר עליהם, ועל פי שלשה נביאים שעלו עמהם מן הגולה חגי זכריה מלאכי, וכדאיתא בזבחים[21] בפ׳ קדשי קדשים אמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן[22] [וכו׳] כדאמרינן בסנהדרין ע״כ, ובמס׳ סנהדרין[23] גרסי׳ מאי כתב עבדית אמר רב חסדא כתב ליבונאה, ופרש״י אותיות גדולות כעין אותם שכותבין בקמיעות ומזוזות, ואנשי בית שני בנו הבית קצתו כבנין שלמה וקצתו כבנין הבית שנא׳ מפי יחזקאל הנביא שנתנבא על בנין העתיד להבנות והגדילו מדתו יותר מבנינו של שלמה כמו שכתב הסמ״ג עשין קס״ג, וכמו שכתב בעל תוספת י״ט במשנה ראשונה[24] דמסכת מדות, וכן[25] יהיה הבנין הראוי להבנות כי הדברים סתומים ואז יהיו מבוארים על פי נביאי האמת והצדק לפאר את בית ה׳ אשר בירושלם, ונ״ל כי מסכת מדות לא איירי אלא מבנין בית שני שעשו עזרא וסיעתו כאשר אמרתי ולא מבנין הורדוס[26], שהוא חזר

וצ״ל: „כוונת״. 14 = שלמה המלך. 15 יא, ב. 16 ברש״י שלפנינו לי׳ „שהיתה שנת״. 17 מכאן עד המלה „מזמור״ לי׳ ברש״י שלפנינו. 18 זה פי׳ רש״י שם. 19 ירמיה ז, כט. 20 ראה עזרא ד, כד וברש״י שם. 21 סב, א. 22 כאן העתיק המחבר ז״ל את לשון הגמ׳ ורש״י בדיוק כמש״כ בגמ׳ שלנו, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו׳״. 23 כא, ב. 24 אצלנו הוא בפתיחת התוי״ט למס׳ מדות. 25 מכאן והלאה לשון המחבר הוא ולא לשון התוי״ט. 26 ראה עזרת כהנים, דף לט, ב שמסופק בזה.

ובנאו עם כמה לשכות ואולמות שלא נזכרו במשנה, וכדגרסינן בסכה [27] פ׳ החליל מי שלא ראה ב״ה בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם, מאי היא אמר אביי ואי תימא רב חסדא זה בנין הורודוס, וכתב רש״י מאי היא איזה מן הבנינים של שלמה או של נחמיה בן חכליה או של הורודוס שסתרו ובנאו ע״כ, וכתב היוסיפון בספר ששי פרק נ״ה כי הורודוס אסף את כל עם ה׳ ויאמר אליהם מדוע נתעצל ולא נבנה את היכל ה׳ ואת ביתו כבנין הראשון כי אבותינו אשר שבו מהגולה בנו אותו צר ולא כמדה הראשונה ולא נאה לנו להאשים את אבותינו בדבר הזה כי עבדים היו למלכי מדי ופרס ויבנו אותו במדה אשר נתנו להם מלכי פרס וגו׳ ולא יכלו לבנות את הבית בשלמותו כרצוננו אנחנו לבנותו היום וכו׳, ואופן הבית הלא הוא כתוב שמה וז״ל, והבית אשר בנה הורודוס המלך מאה באמה ארכו ומאה באמה רחבו ומאה ועשרים גבהו ויעש את האולם הפנימי וכו׳, וסוף סוף נתחדשו בו כמה דברים כי לא נזכרו במשניות והם כעין אותם של שלמה, עיין שם.

[ב] הר הבית היה מרובע מת״ק אמה על ת״ק אמה, כבמשנה ראשונה פ״ב דמדות, ומוקף חומה, וכתב בעל קרית ספר בה׳ ב״ה פ״ו וז״ל, המקדש כלו לא היה במישור ולא רצו לישר אותו להנמיך הגבוה ולהגביה השפל משום דאקרי הר ה׳ [1] דבעודו הר הוא דקדיש ע״כ, ואתה הקורא אל תתמה אם בבניני [2] תמצאנו ארוך ולא מרובע כי קצר המצע מהשתרע והמקום בביתי [2] קטן מהכיל מרובע גדול כזה, ולכן תציירנו בשכלך ואז תשכיל, אמנם מתחלת עזרת נשים [3] עד אחורי בית הכפרת שהוא ארך קפ״ז אמות ורחב קל״ה אמות, וכאשר נבאר לפנינו [4] בס״ד, עשיתי הבנין שוה על מתכנתו מדה ושעור קצוב במחוגה אחת אשר בה תקנתי ארך האמה כאשר עיניך תחזינה פה, ועל גבול המדה הזאת הם הלשכות והעזרות והשערים והמזבח וכל החצרות וכל המרחקים בארכן ורחבן וקומתן, אבל הצורה שבסוף ספרי זה אין לה גבול שוה כי הנייר קטן מהכיל ולמבינים די: ובית המקדש היה בנוי על ההר הזה לא מפני שהיה גבוה מכל א״י [5], אלא משום שקבלה בידם ששם היה ראוי לבנותו כדגרסי׳ בזבחים [6] פ׳ איזהו מקומן, כתיב וקמת ועלית אל המקום אשר [7] יבחר ה׳ אלקיך בו מלמד שבית המקדש גבוה מכל

מדת י׳ אמות

27 נא, ב.

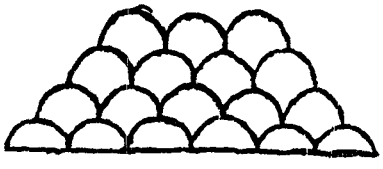
לאות ב. 1 חסר: „משמע״. 2 הרי שרבינו עשה ג״כ בנין של הר הבית ובית המקדש והעמידו בביתו. 3 צ״ל: „ישראל״, ראה מדות פ״ב מ״ה ומ״ו. 4 אות פד 5 כמש״כ תוס׳ סנהדרין פז, א עי״ש. 6 נד ב. 7 בגמ׳ שלפנינו לי׳ „אשר —

א״י וא״י גבוה מכל הארצות, ולא הוו ידעי מקומו [8] היכא, (פרש״י מקום הגבוה בכל א״י היכן הוא [9]) אייתו ספר יהושע (לבדוק [10] בגבולי השבטים) ובכלהו שבטים כתיב ועלה [11] הגבול ותאר הגבול ובשבט בנימן ועלה כתיב וירד לא כתיב אמרי ש״מ הכא הוא מקומו, סבור למבנייה בעין עיטם דמדלי (שהוא מעין מי נפתוח שהוא מקום גבוה) אמרי נחתי ביה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן (נ״א נתתי ביה קליל), ור״ל נעשה אותו תותי פי׳ למטה, כלומר נעשנו [10] נמוך מעט ונבנה אותו בירושלם שהיא למטה כדכתיב ובין כתפיו שכן ולא כתיב בראשו, ועל כן בנו אותו על ההר הזה הנקרא הר המוריה, וכתב בעל כפתור ופרח [12] כי בדברי יחזקאל הנביא נקרא הר הבית חצר החיצונה, והעזרה נקראה חצר הפנימית [13], ורש״י ורד״ק בספר יחזקאל [14] אמרו כי חצר החיצונה היא עזרת נשים וחצר הפנימית היא עזרת ישראל, וראיתי מי שכתב [15] שהיה ההר ההוא מלא עשבים מריחים כקטורת וזהו לשון מוריה, ע״כ, ואולי כל ההר היה גדול מאד יותר מת״ק אמה, והוקף תחלה בחומה שעור ממנו שיאות לעשות בתוכו הבית עם כל תשמישיו, ומאותה חומה ולפנים נקרא הר הבית, ר״ל החלק מההר שבו נבנה הבית, וכן [16] כתב הסמ״ג עשין קס״ג שהר המוריה נקרא הר הבית בלשון משנה, ומתניתין דפ״ב [17] דמדות דקתני הר הבית היה חמש מאות אמה וכו׳, לא אירי אלא מה שהוא מוקף בלבד שהוא ת״ק אמה על ת״ק אמה, וכן דעת מעלת הח׳ קסיס [18] וז״ל, שהרי בבית שני היה הר הבית ת״ק אמה על ת״ק אמה ובבנין העתיד יהיה גדול הרבה מזה השעור כמבואר בס׳ יחזקאל [19], ונמצא בפסקי תוספות [20] וז״ל הר הבית היה לצפון ירושלם וההר היה גדול הרבה מת״ק על ת״ק אלא לא היה קדוש אלא ת״ק על ת״ק ע״כ, והר הבית הוא יותר מקודש

בר״. 8 כגירסת השיטה מקובצת. 9 ברש״י שלפנינו נוסחא אחרת. 10 העתיק פי׳ רש״י. 11 בגמ שלנו: „בכלהו כתיב וירד ועלה...״. 12 פרק ו (עמוד פו). 13 ע״כ מדברי כפתור ופרח מכאן והלאה הם דברי המחבר. 14 ראה רש״י שם מ, יט, כג ורד״ק שם יז וגם יט. 15 אין ספק שהכוונה לס׳ שבט יהודה, שהרי שם כ׳ בדיוק כמש״כ כאן, אבל כ״כ כבר הרמב״ן בראשית כב, ב. 16 לענ״ד לשון „וכן״ אינו מדוייק כלל, שהרי אין מדברי הסמ״ג שום ראי׳ למ״ש לפני זה. 17 מ״א. 18 ראה דבריו בראש המסכתא (ד״ה בית), ובספרי גאוני איטליא וגם גאונים ספרדים תמצא פעמים רבות שקוראים לרבותינו בשם משפחתם כגון „הגאון קארו״ ועוד ועוד, ובס׳ פלא יועץ ערך כינוי מתרעם ע״ז, ולענ״ד אפשר ללמד זכות, שחששו למה שאי׳ בשו״ע יו״ד רמ״ב סט״ו שאסור לקרות את רבו בשמו, וכבדו את כל גאוני ישראל כרבם, ובפרט רבינו שהי׳ בעירו של גאון ישראל ר׳ משה קזיס זצ״ל, היה וודאי מתלמידי תלמידיו. 19 ע״כ דברי הר״מ וגם מה שכ׳ לעיל הוא לשונו עי״ש הע׳ ז ט. 20 למס׳ מדות אות ה.

מירושלם וכמו ששנינו בכלים פ״א משנה ח׳, וכן העזרה יותר מקודשת מהר הבית, והבית יותר מהעזרה וכדתנן שם, וכתב בעל קרית ספר[21] וז״ל ונראה דקדושת הר הבית שוי לה אברהם אבינו שקראה הר, כדכתיב[22] בהר ה׳ יראה, וקדושת העזרה יצחק אבינו שקראה שדה דכתי׳[23] ויצא יצחק לשוח בשדה, והעזרה היא כשדה שאיננה מכוסה, וקדושת הבית עצמו יעקב אבינו שקראו בית דכתי׳[24] אין זה כי אם בית אלקים.

[ג] כל הר הבית מתחתיו היה חלול כפין על גבי כפין מפני חשש קבר התהום וכו׳׳ כדתנן בפ׳ ג׳ דמס׳ פרה משנה ג׳ הר הבית והעזרות תחתיהן חלול מפני קבר התהום וכו׳, ובאותו פ׳ עצמו משנה ו׳ תנן וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה כפין ע״ג כפין וכפה כנגד האוטם, פי׳[25] רגלי הכפה שהכפה נשענת עליהם נקראים אוטם ואין רגלי כפה העליונה כנגד רגלי התחתונה ואם היו רגלי כפה זו מכוונים על רגלי הכפין של מעלה ושל מטה א״כ נמצא שאם היתה טומאה רצוצה בקרקע כנגד רגלי הכפה היתה בוקעת למעלה ומטמא לכהן העובר על הכבש (פי׳ רצוצה דחוקה שאין לטומאה חלל טפח), לפי שאם הוא עשוי בסבוב א׳ בלבד כזה. הגה אם הקבר הוא בין שני העמודים תחת הכפה אותו שיהיה ע״ג הכפה טהור בלי ספק, אבל אם הקבר תחת האוטם היינו תחת הב׳ עמודים מסומנים א׳ וב׳ שאין לטומאה חלל טפח היא בוקע למעלה עד לרקיע, והכהן העובר על שני העמודים טמא, לפיכך עשאוהו כפין על גבי כפין וכפה כנגד האוטם כזה.

הרי שלמעלה מהעמודים יהיה סבוב אחד מטפח על טפח והטומא׳ לא תעלה למעל׳, וכתב מע׳ הקסיס ז״ל כי מה ששנינו הר הבית[26] [וכו׳] תחתיהן חלול ע״כ, וכן מצאתי שפי׳ הכסף משנה בה׳ בית הבחירה פ״ה[27] על מה שכתב הרמב״ם הר הבית היה ת״ק אמה על ת״ק אמה והיה מוקף חומה וכפין ע״ג כפין היו בנויות וכו׳, וז״ל בפ׳ ג׳ דפרה הר הבית והעזרות תחתיהן חלול מפני קבר התהום, ומשמע לרבינו שהיה כפין ע״ג כפין כמו ששנינו בפ׳ הנזכר גבי כבש פרה, ע״כ, אמנם[28] [וכו׳], כמו שכתב הרמב״ם בפ׳ א׳ מהל׳ בית הבחירה וגם הברטנורה בפ״ג דמדות משנה א׳, ונסתפק למעלת החכם קסיס ז״ל אם היו כפין תחת הכבש או אם היה

21 בהלכות בית הבחירה פרק ה. 22 בראשית כב, יד. 23 שם כד, סג.
24 שם כח, יז, וראה שם ברש״י ובמדרש רבה שם. 25 כ״ז עד המלה „הכבש״, הוא העתק מדוייק מפי׳ הרע״ב ותוספות יום טוב שם. 26 כאן העתיק רבינו את לשון הר״מ קוזס שבריש המס׳ ד״ה תנן, ואני דלגתי וכתבתי „וכו׳״. 27 ה״א.
28 מכאן עד „הבחירה״ הוא ג״כ לשון הר״מ קוזס שם, לכן דלגתי וכתבתי „וכו׳״.

גם הוא מחובר באדמה כמו המזבח, אבל [29] נראה יותר שהיה אטום וכמו שנבאר זה במקומו [30] בעה"י.

[ד] **אצטבאות** פי' ספסלים היו מוקפות סביב אל כל הר הבית לישב עליהם ומסוככות למעלה מפני הגשמים כמו שכתב הברטנורה ורש"י [1] במשנה ד' פ' ד' דסוכה, וז"ל [2] רחבה של הר הבית היתה מוקפת אצטבאות לישב שם ומסוככות למעלה מפני הגשמים ע"ג האצטבאות היינו ע"ג הספסלים ע"כ, והערוך בע' סטיו כתב, שאמ' בגמ' דפסחים [3] פ"ק הר הבית סטיו כפול היה ר' יהודה או' אצטוונית היתה נקראת סטיו לפנים מסטיו, ופי' דסטיו היינו אצטבא ובפ' ה' [4] [וכו'], וכן דעת מע' הקסיס ז"ל, אמנם במקום המזבח אין ספק כי לא היה שם שום קרוי כי היה בגלוי וכדתנן במס' אבות פ' בעשרה מאמרות משנה ה', וכן כתב בעל תוספת י"ט שם [5] משנה א', וג"ל ג"כ שמעזרת [6] נשים ולפנים הימנה לא היה שום קרוי כי לא נזכר זה במשנה ובשום מקום.

[ה] **חמשה שערים** היו להר הבית כדתנן פ"ק דמדות משנה ג', ורחב כל א' עשר אמות וגבהן עשרים כדתנן במשנה ג' פ"ב דמדות, שנים מהם מצד דרום, וא' מצד מערב, וא' מצד צפון, וא' מצד מזרח ואלו הן:

שערי חולדה הם השנים שבצד דרום שמשמשים כניסה ויציאה, וכתב בעל תוספת י"ט שאולי נקראו כן ע"ש חולדה הנביאה ע"כ, והיו שני שערים בצד דרום לפי שרוב תשמיש הבית היה בדרום וכמבואר בריש פ"ב דמדות.

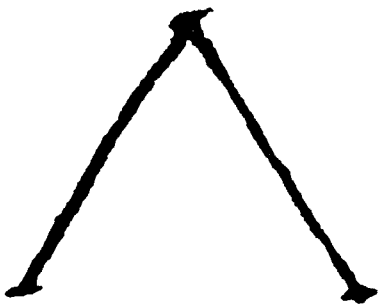
שער קיפונוס היה מצד מערב, משמש ג"כ כניסה ויציאה, וכתב בעל שלטי הגבורים [7] שנקרא קיפונוס לשון גן בלשון יוני שאולי היה שם גן, ואולי השער הזה הוא מה שקורין שער הגנות על שם הגן שהיה בצד זה, ותנן במס' מעשרות פ"ב משנה ה' א"ר יהודה מעשה בגנת וריזין שהיה בירושלם וכו', ואיתא בב"ק [8] פ' מרובה עשרה דברים נאמרו בירושלם אין הבית חלוט וכו' ואין עושין בה גנות ופרדסות חוץ מגנת וריזין שהיו מימות הנביאים הראשונים וכו', וכתב רש"י שגנת וריזין כך שמה והיא היתה צריכה לקטרת והיינו כפת הירדן ע"ש שדרך הורד לגדל על שפת הירדן ע"כ, ואולי היתה הגנה הזאת בצד השער הזה.

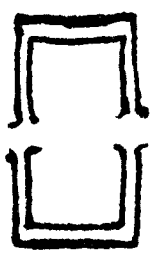
שער מדי היה מצד צפון, ונקרא טדי בדל"ת שכן כתב רבינו שמעיה, ולא היה משמש כלום אלא בעל קרי היה יוצא בו ולדעת ראב"י בסוף פ"ק דמדות, וכתב

29 דברי המחבר הם. 30 סוף אות ע.

לאות ד. 1 סוכה מב, ב. 2 של רש"י, אבל הרע"ב כ"כ עד „הגשמים". 3 יג, ב. 4 כאן העתיק רבינו את דברי הר"מ קוזס ריש פ"ב ד"ה בערוך עד „היושבים תחתם", וראה לעיל הע' כו. 5 מדות פ"ב. 6 נראה שכוונת המחבר מתחלת עזרת נשים, שהרי הארבע לשכות שהיו בה לא היו מקורות כדאי' מדות פ"ב מ"ה וכמש"כ תפא"י שם מ"א בועז א. 7 פרק ג' וכל הדבור הוא דברי שלטי הגבורים. 8 פב, ב.

בעל תוספות י״ט [9] בשם פסקי תוספות [10] שהוא לשון צניעות, שבעל קרי היה יוצא בו שלא ירגישו בני אדם בו כי שם אין עוברים ושבים וכו׳, וכתב מע׳ הקסיס [11] כי באולי מפני שהיה מקום ההר באותו צד קשה לעלות ולרדת בו לא היו משתמשין בשער ההוא כלל, ולי נראה [12] כי לפי שרוב תשמישי הבית היו בדרום כמו ששנינו במשנה [13] רובה בדרום לכן לא היו עולים בצד ההוא אלא מעט מזער, ורד״ק פי׳ ביחזקאל סי׳ מ׳ [14] שטדי הוא שם איש, וכיון שהשער הזה לא היה משמש כמעט כלום אולי עשו לו שנוי מכל השערים האחרים כדתנן במשנה ג׳ פ׳ ב׳ דמדות, ושם פי׳ הרמב״ם ז״ל שהיה עשוי כצורה הזאת, ואולי [15] נקרא השער הזה שער הקיץ להיותו מן הצפון שהוא מקום קר ושם בעת הקיץ ינוחו יגיעי כח מחום הרב שבימי הקיץ [16] אבל מהרר״ש כתב בפ׳ ב׳ דמדות על מש׳ כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער טדי שהיו שם שתי אבנים מוטות זו ע״ג זו וז״ל היו [17] להם [וכו׳] לא ידעתי לשונו ע״כ, ולפי דעתי הצורה היא כזאת. וכונתו כי של שאר השערים אחרי עשותם צורת הפתחים היו עושים להם המזוזות וחקקום להקשת הדלת, אבל השער הזה הכל היה חקוק בשני אבנים מתחלת קודם הנחתן בבנין.

שער המזרחי שהוא מצד מזרח היה משמש גם הוא כניסה ויציאה, אך לא הוצרך התנא דמדות [18] לפרש, שפשוט הוא שהוא השער המכוון כנגד בית קדש הקדשים שבו נכנסים רוב העם.

[ו] צורת שושן הבירה היתה מצוירת על שער המזרחי, כדי שתהא אימת מלכות עליהם, כדתנן במדות פ״א מש׳ ג׳, וכתב הערוך בערך שושן וז״ל, על שער הר הבית המזרחי צורת שושן הבירה כדי שיהיו ישראל רואין אותו ונזכרים הגלות שהיו בו ע״כ [19]. ותניא בפ׳ שתי הלחם [19]*, שער המזרחי ועליו שושן הבירה

9 מדות פ״א מ״ג ד״ה טדי. 10 למס׳ מדות אות ד. 11 פ״א מ״ג ד״ה טדי וראה גם פ״ב מ״ג ד״ה חוץ. 12 פי׳ חדש שלא נמצא במפרשים. 13 מדות פ״ב מ״א. 14 פסוק יד. 15 כ״כ שלטי הגבורים פרק ג. 16 ע״כ דברי ש״ג. 17 העתיק כאן את לשון הר״ש כמו שהם בגמ׳ לפנינו, אלא שבמקום מ״ש כאן: ,,היתה שקופה״ בר״ש שם: ,,היו שקופות״; במקום ,,סוף״ אי׳ שם: ,,סף״; ובמקום: ,,ובאחר״, אי׳ שם: ובאחד, ואני דלגתי ושמתי ,,וכו׳״. 18 פ״א מ״ג, וכ״כ הר״מ קויס שם ד״ה שער. 19 כאן ישנה בכת״י צורת ארמון עם מגדלים בנין רגיל במדינת איטליא

מ״ט רב חסדא ורב יצחק בר אבדמי חד אמר כדי שידעו מהיכן באו, וחד אמר כדי שתהא אימת מלכות עליהם, ע״כ, והא דתנן במש׳ ג׳ פ״א דמדות עליו שושן הבירה, לאו דוקא עליו[20] אלא סמוך לו מן הצד, כמו ועליו מטה מנשה[21], כי הכתל שעל השער הזה היה נמוך כמו שנזכיר לפנינו[22], וכמו ועליו שמנה עמודים נגסים דמדות פ״ג מש׳ ה׳ שר״ל באותו מקום, כמו שכתב מהרר״ש הביאו בעל תוספת י״ט בשמו, והוא מהרר״ש כתב[23] וז״ל, שער המזרחי שבחומת עזרת נשים שהכל נכנסים דרך שם לכל העזרות ועל אותו השער שושן הבירה צורה, נראה מדבריו ששער המזרחי הוא אותו השער שבחומת עזרת נשים ועליו צורת שושן, ולא כן דעת שאר המפרשים[24], ואולי טעות סופר הוא[25], ור״ל שבסוף עזרת נשים[26], וכן נראה מדברי רש״י בסכה[27] פ׳ ה׳ על מש׳ מי שלא ראה שמחת בית השואבה וכו׳ שכת׳ וז״ל, וכתל מזרחי שהוא לסוף עזרת נשים היה נמוך וכו׳.

[ז] **כל השערים** והפתחים שהיו בבית המקדש גבהן עשרים אמה ורחבם עשר אמות חוץ משל אולם שהיה השער גבוה ארבעים ורחב עשרים כמו ששנינו במדות פ״ב מש׳ ג׳ כל הפתחים והשערים שהיו שם גבהן וכו׳, וכל זה יובן בשערים מהעזרה, דאלו שערים מהלשכות יש מהם שהם פחותים מעשרים אמה, לפי שהמקום לא יכיל אותם, כמו הלשכות לכלי שיר שהם תחת עזרת ישראל[28], שהיה גבוהה מעזרת נשים ז׳ אמות ומחצה בלבד[29], שבהכרח השער שלהם לא יהיה יותר גבוה משעור גבה ההר שהוא ז׳ אמות וחצי, וזה פשוט.

[ח] **כל השערים** שהיו במזרח היו מכוונים זה כנגד זה שער הר הבית כנגד שער עזרת נשים ושל עזרת נשים כנגד שער העזרה גדולה ושער העזרה כנגד פתח ההיכל, כך כתב רש״י ביומא[30], ובכמה דוכתי[31], וברטנורה משנה ד׳ פ״ב דמדות, וכשנכנס אדם להר הבית דרך שער המזרח שהוא שער שושן עובר בסורג והולך בקרקע ישר עד שמגיע אל החיל, אח״כ עולה מן החיל בי״ב מעלות רום

מקומו של רבינו וכיון שאין בה תועלת להבנת הדברים לא הדפסתיה. 19* מנחות צח, א. 20 ר״ל שציירוהו על הכותל שממעל לשער. 21 במדבר ב, כ. 22 לקמן אות יב. 23 במדות פ״א מ״ג. 24 לענ״ד אגב שיטפא כ״כ, שהרי המשנה מיירי משערי הר הבית. 25 כן כ׳ גם העזרת כהנים שם סד״ה ועליו. 26 ר״ל בסוף לצד מזרח, וא״כ אין כאן ט״ס. 27 נא, א בסוף העמוד, וראה רש״ש שהקשה וז״ל: „ותמוה דשם לא על כותל ע״ג נאמר רק על כותל הר הבית״ עכ״ל (וראה רש״י שם נא, ב ד״ה והיו), עכ״פ דברי המחבר ז״ל ליישב את הר״ש נכונים שהרי גם רש״י כ״כ והר״ש היה תלמידו. ולענ״ד לפי מה שכתבתי בהערותי לר״מ קויס פ״א מ״ח הע׳ ט שהרבה ראשונים ואפי׳ התנא שבמשנה קוראים להר הבית עזרה עיי״ש, לק״מ ואין כאן ט״ס בר״ש והכוונה בחומת הר הבית שמשם כניסה לעזרת נשים. 28 כדאי׳ מדות פ״ב מ״ו. 29 ראה שם מ״ה ומ״ג. 30 טז, א ד״ה ומכוין. 31 לא

כל א' חצי אמה ורחבה חצי אמה עד שמגיע לעזרת נשים, ותהיה עזרת נשים גבוהה מקרקע הר הבית והחיל שש אמות, אח"כ הולך עזרת נשים כלה בשוה ובמישור קל"ה אמות עד שמוצא לסוף זה הכתל ט"ו מעלות רום כל א' חצי אמה ורחבה חצי אמה שהם ז' אמות וחצי, ונכנס בשער נקנור לעזרת ישראל, אח"כ עולה מעזרת ישראל לעזרת כהנים בדוכן שגבה אמה, ועליו שלש מעלות כל מעלה מהם רום חצי אמה ורחבה חצי אמה הם ב' אמות וחצי, אח"כ עולה משם לאולם בי"ב מעלות רום כל א' חצי אמה ורחבה חצי אמה או יותר כפי שנבאר במקומו [32] הם שש אמות, ומהאולם נכנס להיכל ומן ההיכל לבית קדש הקדשים בשוה ובמישור, נמצא גבה קרקע ההיכל משער שושן כ"ב אמות [33], וסימנין ב"ך יברך ישראל לאמר, ועיין לפנינו בבבא דעזרת כהנים [32] דף *[32] דעת רש"י ומה שכתבתי בזה.

[ט] כל השערים היו להם דלתות זהב [34] חוץ משער נקנור שהיו של נחשת ולפי שנעשו נסים לדלתותיו, כדתנן בפ"ג מש' י' דיומא, לכך לא עשאום משל זהב, וי"א [34] שדלתותיו ג"כ היו מזהיבות, שמראיתן דומה לזהב, לפי' לא הוצרכו לעשותן של זהב, כל השערים היו להם דלתות חוץ משער אולם שלא היה לו דלתות, אלא היה שם פרכת, כמבואר ריש פ"ז דתמיד על משנה והגביה לו את הפרכת, שאמרו [35] שלא היה לפתח האולם דלתות אלא פרכת.

[י] כל השערים היו להם פרוכות, כדגרסי' ביומא [36] שי"ג פרוכות היו במקדש שני, שבעה על שבעה שערי העזרה, ואחת על פתח האולם, ואחת על פתח ההיכל, ושתים לדביר בינו ובין הקדש [37] ושתים כנגדן בעליה:

[יא] חדר אחד היה על שער המזרחי שם היו נותנים את המדות, ובהן היו מודדין את האמות מהבית, לפי שהיתה שם אמה בת ששה טפחים ואמה בת חמשה טפחים, כדתנן במסכת כלים בפ' י"ז מש' ט', וב' אמות היו בשושן הבירה אחת על קרן מזרחית צפונית ואחת על קרן מזרחית דרומית וכו', וכתב ברטנורה חדר אחד בנוי על שער מזרחי של עזרה ועליו שושן הבירה מצויירת כדי שתהא עליהם אימת מלכות ע"כ, ומה שכתב שהחדר היה בנוי על שער המזרחי, ודאי לאו דוקא על השער קאמר אלא מן הצד [38], לפי שהכתל שעל שער המזרחי הזה היה נמוך כמו שנא' לפנינו [39], וכן מה שכתב על שער מזרחי של עזרה, לאו דוקא של

מצאתי רק בברכות נד, א ד"ה כנגד. 32 לקמן אות נט. 32* בכל הספר כולו כל פעם שכ' „דף" השאיר מקום פנוי למספר הדף, וג' שרצה להדפיס את הספר ולשים המספר שבדפוס. 33 ראה כל זה גם בשלטי הגבורים פכ"ג. 34 כדאי' מדות פ"ג מ"ג. 35 רק הרע"ב שם פי' כן. 36 נד, א. 37 חסר: „הקדשים". 38 ראה הר"מ קויס פ"א מ"ג ד"ה והע' ח שם, וראה לעיל אות ו. 39 בדבור הבא

עזרה[40], אלא ר"ל על שער מזרחי של הר הבית שבו נכנסים לעזרה, לפי שצורת שושן היתה על שער הבית[41] ולא על שער העזרה.

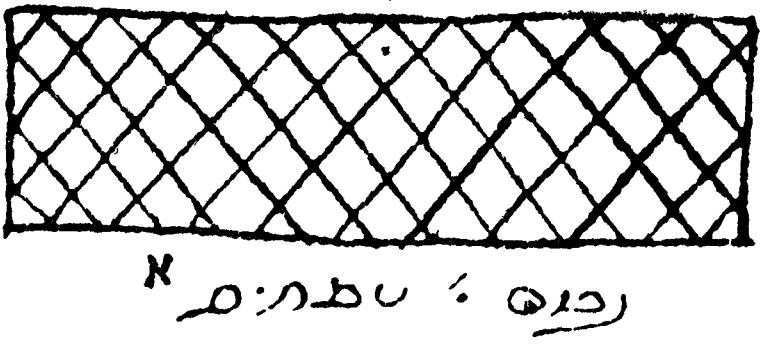
[יב] כתל המזרחי מהר הבית היה נמוך משאר הכתלים שבהר הבית, כלו או מקצתו[1], כדתנן במדות פ"ב מש' ד', כדי שהכהן השורף את הפרה יכול לראות בפתח ההיכל מעל החומה בשעת הזאת הדם, כדתנן שם במדות פ"ב מש' ד', כי דרך השער אי אפשר לראותו בהיות קרקע ההיכל גבוה כ"ב אמה על קרקע שער המזרחי של הר הבית כמו שכתבנו[2], באופן שהכהן העומד בהר המשחה ומביט נגד שער שושן יגיע ראות עיניו אל המעלה השמינית מהאולם, וכתב הסמ"ג עשין קס"ג ועשו הבנין של שער המזרחי נמוך, וכן כתב הרמב"ם[3] ועשו כתל שע"ג שער זה נמוך, אולי[4] נראה מדבריהם שלא היה נמוך כל הכתל אלא אותו עשר אמות מרוחב הפתח בלבד, ונמצא בפסקי תוספות[5] ז"ל וז"ל הכתל מזרחי גבוה ו' אמות וכשמזה רואה למעלה לתוך פתח היכל ע"כ, ואעפ"י שלדעת האברבנ"ל[6] היתה החומה הזאת שבבנין יחזקאל סביב סביב נמוכה, שכת' וז"ל, והיה זה ליופי וגוי שמחוץ יראה כל בנין בית המקדש ולא יעלימהו החומה ההיא עכ"ל, כבר פיר' על זה בעל תוספת י"ט בספר צורת הבית[7] בקאפי' מ' כי זה יוכל להיות כך דזיל בתר טעמא דבמתניתין הטעם שהיו הכתלים נמוכים משום הכהן השורף את הפרה וכו' והא ליתא בשל עתיד דאלו התם שניגו י"ב מעלות בעזרת נשים וכו', הכלל מדבריו כי בבנין יחזקאל לא היה גבוה כ"ב אמות קרקע ההיכל מקרקע שער המזרח, דא"כ כל החומה מסביב היתה נמוכה ולא מטעם כהן השורף את הפרה אלא טעמא אחרינא.

[יג] בית הכנסת אחד היה בתוך הר הבית ששם היו מתפללין כדתנן פ' ז' דיומא[8] חזן הכנסת נוטל ס"ת ונותנו לראש הכנסת וכו', וכת' רש"י בית הכנסת היה סמוך לעזרה בהר הבית ע"כ, ונראה שהיה בצד דרום[9] כי שם היו רוב הלשכות[10], ועוד שבצד ההוא[11] היה רוחק הרבה מחומת הר הבית לחומת העזרה[12] יותר משאר הרוחות כדתנן במש' א' פ"ב דמדות:

40 עיין במקום שציינתי בהע' לח, ועי"ש גם מ"ח הע' ט ותמצא יישוב נכון ע"ז. 41 כדאי' מדות פ"א מ"ג.

לאות יב. 1 של הכותל המזרחי. 2 לעיל אות ח. 3 הל' בית הבחירה פ"ו ה"ה. 4 ראה ר"מ קזיס פ"ב מ"ד, שהביא דבריהם וכ' בהחלט שכן נ' מדבריהם (וכ"כ גם שם במ"ג ד"ה וכיון), וא"י מדוע כ' המחבר ז"ל: „אולי", ומצאתי שגם התבנית היכל סי' כב כ', שמקצת ממנו היה נמוך. 5 דמסכת מדות אות ח. 6. יחזקאל מ. 7 בראש הספר. 8 סח, ב. 9 דבר חדש, לא מצאתי במפרשים מקום בית הכנסת זה. 10 כמו שכתב התוספות יום טוב מדות פ"ב מ"א בשם שלטי הגבורים. 11 רצה לומר בצד דרום. 12 אולי חסר: „כי שם היה רחב".

[יד] הסורג היה לפנים מחומת הר הבית כבפרק ב' מש' ג' דמדות, ולא מצאתי[13] כמה היה רחוק מהחומה, והיתה מחיצה סביב להר הבית לא מאבנים ולא מאדמה אלא מחתיכות עץ שמרכיבין אותו זה על זה באלכסון, ונק' סורג מלשון מסורגת בחבלים, כמו שכתב הברטנו"רה שהיא מחיצה עשויה נקבים נקבים כמטה מסורגת בחבלים עשויה מדפי עץ ארוכים וקצרים כזה. והערוך בערך סרג

א) גבוה י' טפחים

כת' כתל בין חומת הבית ובין החיל והחיל כתל גבוה יותר מן הסורג ע"כ, ואולי גם לדעתו היתה מחיצה מחתיכות עץ[14] מסורגים והוא קראה כתל, והסורג הזה היה גבוה עשרה טפחים כדתנן פ"ב דמדות מש' ג', והרא"ש[15] כת' כי נעשה לטלטול שבת וכדכת' הכסף משנה בפ' ה' מהלכות בית הבחירה, וכבר השיג עליו בעל תוספת י"ט[15], ודעתו שהסורג נעשה למחיצה שהעכו"ם לא היו יכולים ליכנס בחיל[16] ושם היה גבולם.

[טו] החיל היא חומה[17] לפנים מן הסורג שנקראת חיל, כבפרק ב' מש' ג' דמדות, וכן לפי דעת הרמב"ם בפ"ה מהלכות בית הבחירה היתה חומה גבוהה י' אמות, וכתב הערוך בערך סורג שהחיל כתל גבוה יותר מן הסורג ע"כ, הרי שהחיל היה חומה, אבל דעת רש"י ביומא[18] והברטנורא מש' ג' פ"ב דמדות ודעת מפרשים אחרים[19] שהחיל הזה לא היה חומה בבנין אלא מקום פנוי שהיה מן הסורג ועד עזרת נשים בשטח י' אמות שנקרא חיל, ואין שום כתל בין הסורג והעזרה, רק הסורג הוא המבדיל בין הר הבית והחיל, והמקום שמחומת הר הבית עד הסורג נקרא הר הבית, ומהסורג עד העזרה חיל והיה בשטח עשר אמות, וז"ל רש"י לפנים מאותו סורג היה מקום פנוי י' אמות והוא נקרא חיל, וכבר האריך

13 כ"כ גם הרא"ש. 14 ושלטי הגבורים פ"ב כ', שאולי ס"ל לערוך שהסורג „היה בנוי למקלעות ומסורג באבנים". 15 מדות פ"ב מ"ג. 16 כדתנן כלים פ"א מ"ח. 17 כ"פ הרמב"ם במדות פ"א מ"ד ובהל' בית הבחירה פ"ה ה"ג. 18 טו, א ד"ה לפנים. 19 אינני יודע למי נתכוון, הן דעת הרא"ש כן היא, אבל המחבר ז"ל לא ראה את פי' הרא"ש

בזה בעל תוספת י״ט[20], וכן כת׳ רבינו ישעיה[21] וז״ל, לפנים הימנו החיל י׳ אמות פי׳ לפנים מן הסורג היה החיל רחבו של חיל י׳ אמות, מן הסורג ועד עזרת נשים היה אויר י׳ אמות ואותן י׳ אמות היו נקראים חיל, ושם היו י״ב מעלות בעליית שער עזרת נשים, שמן פתח הר הבית ועד הסורג היה מישור, ומן הסורג ועד עזרת נשים היו י׳ אמות שנקראות חיל ושם יש י״ב מעלות סמוך לשער עזרת נשים[22], ומשער עזרת נשים יכול לראות פתחו של היכל הילכך אין צריך להנמיך אלא כתל מזרחי של הר הבית אבל כתל מזרחי של עזרת נשים אין צריך להנמיך שמן השער של עזרת נשים הוא רואה פתחו של היכל, ושום שער לא היה משער המזרחי של הר הבית ועד שער עזרת נשים עכ״ל: ולפי דעת רש״י והברטנור״ה צריך לומר שצד מזרח דוקא היה מן הסורג ועד החיל י׳ אמות ושלסוף י׳ אמות היא עזרת נשים, אבל[23] בשאר הרוחות לא היה קרוב כמו בפאת מזרח שהרי בצד צפון היה שם בית המוקד שבית גדול[24] היה כמו שנזכיר לפנינו[25], ואפי׳ לדעת האומר שבית המוקד היה חציו בקדש וחציו בחול עכ״ז לא יספיקו הי׳ אמות לחצי בית המוקד, וכן דעת מע׳ הקסיס[26] ז״ל, ונראה שהסורג וגם החיל לדעת מי שאומר שהוא חומה היו להם פתחים[27] כנגד שערי הר הבית, שזהו תוכן הבנין למי שיש לו הנדסיא, דאל״כ למאי אהנו כל השערים אם היו צריכים לסבוב כל הסורג והחיל ליכנס ולצאת בשער א׳ בלבד, והאי דתנא לא קא חשיב השערים הללו, לפי שאולי היו משונים בבנינם, או שלא היו בשעור האחרים שלא היו גבוהים כ׳ אמות[28], או שלצד ההוא במקום כניסה ויציאה[29] לא היתה שם חומת הסורג ולא חומת החיל וזה נ״ל פשוט.

[טז] **י״ב מעלות** היו לפנים מהחיל ליכנס בעזרת נשים כבפ׳ ב׳ דמדות מש׳ ג׳, והם שש אמות בגובה הקרקע, לפי שרום כל מעלה חצי אמה, ושילחא שר״ל שטח המעלה חצי האמה, כמו ששנינו במש׳ הנזכרת, וכת׳ רש״י[30] וז״ל שילחא

למדות, ראה דבור הקודם. 20 מדות פ״ב מ״ג ד״ה גבוה. 21 תוס׳ רי״ד מהד״ק יומא טז, א. 22 בתוס׳ רי״ד הנדפס באים כאן המלים: „ושום שער — נשים״, הכתובים להלן. 23 כ״כ הר״מ קוסי פ״ב מ״ג ד״ה ולפנים. 24 כדאי׳ מדות פ״ה מ״ד ויומא כה, א. 25 להלן אות לז. 26 הרע״ב במדות שם. 27 כ״כ הר״מ קוסי פ״ב מ״ג, הראבי״ה הביאו התוי״ט מדות פ״ב מ״ג כ׳ להדיא שהסורג היה פתוח רק בצד מזרח וכן ס״ל להתוי״ט שם, אבל החנוכת הבית (לרמ״ח, ויניציאה, תנו, כשמונים שנה אחרי רבינו), כוון לדעת רבינו וכ׳ ג״כ שהסורג היה פרוץ נגד כל השערים עיי״ש אות ו, אבל בחיל (אות ז) לא כ׳ כלום אם היו לו שערים אם לאו עיי״ש; ואני מצאתי תנא המסייע לרבינו, רש״י יומא יח, א (בראש העמוד), שמזכיר דלתות החיל. 28 שהרי הסורג גבהו רק י׳ טפחים והחיל רק י׳ אמות, כדאי׳ מדות פ״ב מ״ג. 29 ר״ל מן הדרום ומן המערב, ראה מדות פ״א מ״ג, וראה מפרשי המשנה שם פ״ב מ״ג. 30 יומא

חצי אמה הוא משך רחב המעלה וארכה בכל רחב ההר לצפון ולדרום ע״כ, נראה מדבריו שהמעלות האלו היו ארוכות מצפון לדרום, והוא דוחק[31], לפי שהמעלות באופן זה תופסים מקום הרבה מהחלל[32], כי בודאי כל המעלות שהיו שם היו תופסים מקומן מבחוץ[23], ולכן נ״ל שכונת רש״י ז״ל היא שרוחב המעלה היא ממזרח למערב וארכה הוא מצפון לדרום, ור״ל ושילחא חצי אמה, כלו׳ משך המעלה שהיתה ממזרח למערב הוא חצי אמה, אבל מצפון לדרום היתה המעלה ארוכה יותר מחצי אמה[34], כי כבר פשוט הוא שכל מדה יתירה קרויה ארכה, ולכן כל המעלות שהיו מצפון לדרום נקראים ארוכים כמו שכת׳ בעל תוספות י״ט במדות פ״ב מש׳ ה׳ על עזרת ישראל היתה אורך וכו׳, וכן כתב רש״י במס׳ סוכה[35] וז״ל, ט״ו מעלות ארך המעלה ברחב העזרה ורחב המעלה חצי אמה ורומה חצי אמה כדאמרינן במס׳ מדות, וכן כת׳[36] גם כן על עזרת נשים היתה ארך מאה ושלשים וחמש על רוחב קל״ה וז״ל, ארך מן המזרח למערב על רוחב מן הצפון לדרום ע״כ.

[יז] **שער עזרת נשים** הוא השער שנכנסים מהחיל לעזרת נשים, ונקרא השער הזה שער עזרת נשים או שער התחתון כמו שכתב הרמב״ם בפ׳ ז׳[37] מהלכות כלי המקדש וז״ל, וברגל מוסיפין סלם לפתיחת שער התחתון והוא שער עזרת נשים וכו׳.

[יח] **עזרת** נשים היתה רחבה גדולה מרובעת מקל״ה אמות על קל״ה אמות כבפ׳ ב׳ מש׳ ה׳ דמדות, והעזרה הזאת בראשונה היתה חלקה, שלא היתה מוקפת

טז, א ד״ה ושלחה. 31 השיח יצחק שם כ׳ וז״ל: „ולא זכיתי להבין מי הכריחו לפרש כן דדי לנו שיהיה ארוכה עשר אמות כרוחב הפתח״ עכ״ל, וראה בס׳ יד דוד שם שפי׳ את דברי רש״י בדרך נכונה. 32 לבי אומר לי שצ״ל: „מהחיל״, שהרי כל רוחב החיל היה רק עשר אמות, ובשלמא אם המעלות לא תופסות את כל אורך החיל נשאר מקום גדול משני צדדי המעלות לצפון ולדרום. 33 ר״ל בחיל. 34 עמ״ש להלן אות כו; ודע שפי׳ של רבינו בדברי רש״י הוא פי׳ חדש, אבל לענ״ד הן לפי׳ מ״ש היד דוד והן לפי פי׳ רבינו עדיין א״א להבין מ״ש רש״י: „בכל רחב ההר״ הלא ההר היה מרובע (כדאי׳ מדות פ״ב מ״א), וא״כ א״א לומר בו רחב; ולא ראיתי מי שעמד על לשונו זה של רש״י, וגם בדקדוקי סופרים אינו מביא גי׳ אחרת ברש״י, ולולא דמסתפינא הייתי מגיהה שבמקום „ההר״ צ״ל: „העזרה״, ואז א״ש שהרי העזרה היתה ממזרח למערב ארוכה קפז אמות ומצפון לדרום רק קלה אמות ושפיר נופל ע״ז לשון „רחב״ ולפי הגהתי לשון רש״י כאן הוא ממש כלשונו במס׳ סוכה כמש״כ רבינו להלן, ולענ״ד כוונתי אל האמת ומקום הניחו לי וכו׳ ב״ה ודע שלענ״ד פי׳ של רבינו הוא דוחק גדול שהרי איך יפרנס מ״ש רש״י „בכל רחב״, וצ״ע. 35 נא, ב בראש העמוד.
36 יומא טז, א בראש העמוד. 37 ה״ו

מחיצה [1], והיא כמו חצר בלי תקרה, ומתחלה [2] לא היו זיזין (פי' חתיכות של עץ) יוצאים מן הכתל, כדת' [3] שם במש' הנז', ולדעת בעל תוספת י"ט [4] מעקה היה לה סביב כיון שלא היתה מוקפת מחיצה, אבל אח"כ הקיפוה גזוזטראות, וכת' רש"י בפ' ה' דסוכה [5], שבראשונה לא היו זיזים יוצאים מן הכתלים והקיפוה גזוזטרא נותנים זיזים בכתלים בולטים מן הכתל סביב סביב וכל שנה מסדרים שם גזוזטראות, לוחות שקורים פלאנקו [6] ע"כ, ובימי התג במוצאי י"ט הראשון [7] מסדרים שם הגזוזטראות כדי שתעמודנה הנשים שמה בשמחת בית השואבה, שהיא שמחה גדולה שהיו עושים בכל יום בשבעת ימי החג שהיו מנסכים המים, ואותה שמחה קורין אותה שמחת בית השואבה, והיתה שמחה גדולה כדתניא בתוספתא בפ' ד' [8] מסוכה אמר ר' יהושע בן חנניה כל ימי שמחת בית השואבה לא היינו רואים שנה וכו', ולכן תקון הגזוזטראות הוא כדי שהנשים תהיינה רואות מלמעלה והאנשים מלמטה, כדת' בסוכה פ' ה' מש' ב', כדי שלא יהיו מעורבבין ויבאו לידי קלות ראש, וכדתניא שם [9] בראשונה [10] [וכו'] האנשים מהנשים, וגרסינן בירושלמי [11] וספדה הארץ משפחות משפחות לבד [12], תרין אמוראין חד אמר זה הספדו של משיח, וחורנא אמר זה הספדו של יצר הרע מאן דאמר זה הספדו של משיח מה אם בשעה שהן אבלין את אמר האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן בשעה שהן שמחין לא כל שכן מאן דאמר זה הספדו של יצה"ר מה אם בשעה שאין יצה"ר קיים את אומר האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן בשעה שיצה"ר קיים לא כל שכן.

והואיל ובא לידן נימא ביה מלתא, כי מדברי התוספתא שהבאתי ומסוגי' פ' ה' ופ' ו' [13] דסוכה נראה ששמחת בית השואבה היתה בכל ימי החג שהיו מנסכים מים, וכדת' [14] וניסוך המים שבעה, ונקראת שמחת בית השואבה כמו שפי' הברטנו"רה [15] וז"ל, לפי שכל שמחה זו על שאיבת המים של ניסוך קרי לה שמחת בית השואבה על שם ושאבתם מים בששון ע"כ, וכן נראה מדברי הרמב"ם סוף הלכות לולב וז"ל וכיצד היו עושים ערב י"ט הראשון היו מתקנים במקדש מקום

לאות יח. 1 כפי' הרע"ב בשם רמב"ם, שם. 2 ברור שלפני מלה זו נשמטו כמה מלים, שהרי אינו מתקשר כלל למ"ש לפני זה, וע"ל שחסר: „ויש מפרשים שהיתה מוקפת מחיצה". 3 „וחלקה היתה בראשונה". 4 במשנה הנ"ל ד"ה וחלקה. 5 נא, ב בסוף העמוד, ד"ה חלקה וד"ה והקיפוה. 6 ברש"י שלפנינו: „בלנ"ק". 7 כדאי' שם נא, א. 8 ה"ח, ומה שלא הביא רבינו את הגמ' שם נג, א, אולי משום ששם לי' „כל ימי...", וצ"ב. 9 סוכה נא, ב; נב, א. 10 כאן העתיק רבינו את הגמ' ופי' רש"י מלה במלה כמ"ש בגמ' שלפנינו, לכן דלגתי ושמחי מלת „וכו'". 11 סוכה פ"ה ה"ב. 12 זכריה יב, יב. 13 „ופ' ו' ט"ס וצריכות להמחק, מס' סוכה אין לה רק ה פרקים. 14 סוכה פ"ד מ"א. 15 שם פ"ה מ"א.

לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו ומתחילים לשמוח ממוצאי י״ט הראשון וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד מתחילים מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמוח לשאר היום עם כל הלילה ע״כ, אבל לא כן דעת בעל מנורת המאור ואחרים, שכתב בהלכות שמיני עצרת בנר שלישי כלל רביעי חלק ששי פרק שמיני ששמחת בית השואבה היתה ביום שמיני עצרת בלבד[16], וזה לשונו החסידים הראשונים היו מרבים[16] בבית המקדש בשמחה ביום זה לשם שמים לפי שהיה היום מיוחד לשמח את ישראל עם אלקי אברהם כדגרסינן בפרק החליל החסידים ואנשי מעשה וכו׳ עד כאן, וגם בעל ספר יד יוסף[17] כתב בדרוש לשמיני עצרת דף רפ״ה ע״ד וז״ל, ולרמז זה היו עושים שמחת בית השואבה בשמיני עצרת כדכת׳ הרב בעל דרך אמונה[18] מאמר ב׳ שער ד׳ שבשמיני עצרת היתה שמחת בית השואבה, ואעפ״י שבג׳ משמע שבכל המועד היה נסוך המים הכל היתה הכנה ליום הזה הנכבד והנורא דכתיב ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ואמרתם ביום ההוא וכו׳ ע״כ דבריו, וז״ל בעל דרך אמונה[18] במאמר הנזכר, וזהו מה שרצו ז״ל פ׳ החליל וז״ל תניא[19] אמרו עליו על רשב״ג שכשהיה בשמחת בית השואבה היה גוטל ח׳ אבוקות של אור בידו והיה זורקן כלפי מעלה וזורק אחת ומקבל אחת ואין אחת מהן נוגעת בחברתה וכשהיה משתחוה היה נועץ ב׳ גודלים בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף מה שאין שום בריה יכולה לעשות, לוי הוא קא מטיל קמיה דרבי בתמניא סכיני ושמואל קמי דשבור מלכא בתמניא מזגי חמרא, אביי קמיה דרבא בתמניא ביעי ואמרי לה בד׳, וירצו כי אלו החכמים אשר היו שמחים שמחת בית השואבה היא בשמיני חג עצרת הנזכר הנעשה בעד האמונה ואז היו שואבים מן המלא העליון רוח הקדש אשר הוא הנרמז והנרצה בשמחת בית השואבה שהיו שואבים רוח הקדש שנא׳ ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה וכו׳ ע״כ, הרי לדעתם ששמחה זו היתה בשמיני עצרת[20] בלבד ואם קבלה היא נקבל.

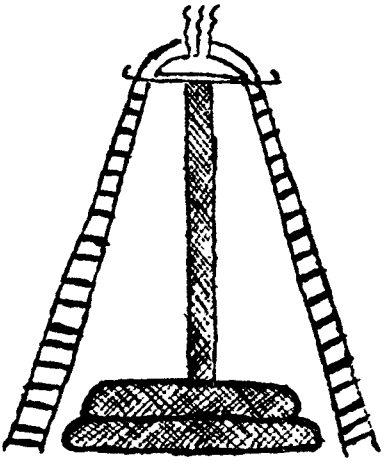
ונחזור לענין הגזוזטראות, כי לדעתי היו להם ג״כ מעקה מבפנים ומבחוץ[21] לעזרת נשים כדי שלא תבאנה לידי סכנה שהרי קרקעית העזרה היתה גבוהה שש אמות מהר הבית, וכמו שכת׳ בעל תוספת י״ט במש׳ הנז׳[22], והגזוזטראות היו גבוהים

16 לענ״ד אינו מוכרח, ואולי כוונתו: שביום זה היו **מרבים** בשמחה, אבל לא לאפוקי שמחת שאר הימים. 17 לר׳ יוסף צרפתי ווינציאה, שעו. 18 לר׳ אברהם ביבאגי, קושטא, רפב. 19 סוכה נג, א, בשינויים. 20 גם בפיוט ליל שמחת תורה, כפי מנהג אשכנז, אי׳ וז״ל: „שמיני קול שמע באהבה רנת בית השואבה בְּיום השמיני״ עכ״ל, וכבר תמה ע״ז בבכורי יעקב רסי׳ תרס״ט, ע״ש. 21 מלה זו אינני מבינה, שהרי הגזוזטראות היו שוכבות על הזיזין היוצאים מן הכתל, וא״כ הכתל היה מגין כלפי חוץ, וצ״ע. 22 בראש ד״ה עזרת, והכוונה כמש״כ התוספות יום טוב.

ג״כ מקרקעית העזרה הרבה כדי שלא תבאנה לידי קלקול כדאמרן[23], ולפי׳ בלי ספק היו צריכים מעלות לעלות להגזוזטראות, אף שבמשנה לא הוזכרו, וכן נראה שהוא דעת הרמב״ם הגם שבחבורו מהלכות בית הבחירה לא הזכיר המעלות הללו אבל בפי׳ המש׳ הנז׳[24] כת׳ וז״ל[25], ומיראתן שמא יתערבו נשים באנשים הקיפו אותם בשקופים אטומים ועשו בהן כמין מעלות כדי שיביטו מהן הנשים בשעת ביאת ישראל לשמחת בית השואבה שם עכ״ל: ובאמרו בשקופים אטומים אולי כונתו כי הנשים היו רואות ואינן נראות, ומביטות מתוך אשנבים קטנים העשויים במעקה שהיה לפני הלוחות עץ אשר זכרנו לעיל[23], ואולי כונת הרמב״ם ג״כ שהיו בגזוזטראות מעלות זו למעלה מזו, כדי שכל הנשים יביטו בשמחת בית השואבה, שאם היו בערבוביא[26], שורה הראשונה המשקפת על פני העזרה היתה רואה השמחה אבל אותה שלאחריה לא היתה יכולה לראות, אם לא במעלה גבוהה מאותה שלפניה, ועיינתי היטב שנכון הוא שהמעלות הללו היו בתוך עזרת נשים סמוך לכניסת לצד צפון[27] ולצד דרום[27] כי הם תופסות מקום מעט, ומלשון המשנה בסוכה[28] נראה שהגזוזטראות לא היו קבועות בעזרת נשים כל השנה, אלא שבמוצאי י״ט הראשון של חג בכל שנה היו מתקנין שם תקון גדול, ופי׳ רש״י[29] שהיו בכל שנה מסדרים שם הגזוזטראות, אבל מלשון המשנה דמדות[30] נראה שהיו קבועים בעזרה כל השנה. כדתנן, וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטראות וכו׳, ולא היו קבועים בהם בבנין, דא״כ היו עוברים על לא תטע לך אשרה כל עץ[31], אלא קבועים בלא בנין, וכדכת׳ בעל תוספת י״ט במש׳ ח׳ פ׳ ג׳ דמדות[32], וכמו שנכתוב לפנינו[33] בע״ה על האכסדראות שהיו סביב לעזרה דף[34] ובתוספתא דסוכה רפ״ד הכי איתא בראשונה כשהיה שמחת בית השואבה אנשים רואים מבפנים ונשים רואות מבחוץ וכשראו ב״ד שהם באים לידי קלות ראש עשו שלש גזוזטראות בעזרה כנגד ג׳ רוחות ששם הנשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה ולא היו מעורבים ע״כ, וכת׳ מע׳ הקסיס[35] ז״ל כי מצד שער נקנור לא עשו גזוזטרא כי הלוים עומדים על המעלות העולות מעזרת נשים

23 בד״ה עזרת. 24 לעיל ריש ד״ה עזרת, והיא פ״ג מ״ה דמדות. 25 בש״ס דפוס ווילנא ישנם שינויים קטנים. 26 הכוונה שאם היו השורות בשטח שוה. 27 ר״ל של הכניסה. 28 נא, א. 29 שם נא, ב בסוף העמוד. 30 פ״ב מ״ה, ולא מצאתי בין המפרשים מי שיעמוד ע״ז; הראב״ד בהשגתי הל׳ עבודה זרה פ״ו ה״י כ׳ כמו שנ׳ ממשנה דסוכה ובהל׳ בית הבחירה פ״א ה״ט כ׳ כמו שנ׳ ממשנה דמדות, וראה כסף משנה בשני המקומות, וראה הר המריה הל׳ בהב״ח פ״א אות כא ד״ה אין. 31 דברים טז, כא וכמו שדרשו בתמיד כח, ב וראה באר שבע שם. 32 התוי״ט כ״כ בשם כסף משנה על כלונסאות של ארז. 33 אות פא. 34 בכל הספר כולו אחרי מלת „דף״ השאיר מקום קטן פנוי, כי רצה לכ׳ מספר הדף שבדפוס. 35 פ״ב מ״ה ד״ה וחלקה.

לעזרת ישראל ולא היו יכולות לראות משם[36] הלוים העומדים על המעלות ההם ע"כ, ויפה דבר, אבל נ"ל שהטעם ג"כ לפי שבצד ההוא היו פונות אחוריהן להיכל[37], כי כיוצא בזה כתבו ז"ל[38] ביומא[39] על ברייתא דלשכת הגזית כמין בסיליקי גדולה היתה פייס במזרחה וכו' וז"ל, תימא כיון דבעינן פייס במקדש אמאי לא היו מפיסין בעזרה עצמה דקדיש טפי ואומר רבינו תם כיון דנוטל מצנפת של א' מהם גנאי היה לעמוד בלא מצנפת בעזרה, והרב ר' יצחק ב"ר ברוך פי' משום דהוו קיימי בכוכליאר (פי' בעגול) ואם היו מפייסי' בעזרה היה אחוריהן אל היכל ה' ע"כ, ובריייתא הנז' הבאתיה בבבא דלשכת הגזית לפנינו[40] בדף[34], וכן שנינו ביומא[41] פרק הוציאו לו יצא ובא לו דרך כניסתו וכו', והטעם כדי שלא יהיו אחוריו לארון.

[יט] מנורות היו בתוך עזרת נשים, שהיו מדליקין אותם בשמחת בית השואבה, והיו משימין אותם שם ביום ההוא בלבד[1], כדתנן במשנה ב' פ' ה' דסוכה[2], כזה[3]: והיו ארבעה[4] מנורות, הגם שלא נזכר במש' כמה הם, דאמרינן בגמרא[5] איבעיא להו ק"כ לוג כלהו או דילמא לכל חד וחד, ת"ש ובידיהם כדי שמן של ל' ל' לוג שהן כלם ק"ך לוג וכו', ומדתנן וד' ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים וכו', משמע שהיה ילד לכל מנורה ומנורה,

36 גם זה כ' שם. 37 העזרת כהנים א כוון בזה לרבינו. 38 הכוונה על „תוספות"; והנה בכל הספר כולו כשרבינו מביא דבר בשם תוספות אינו מזכיר מלה זו אלא כ' „כתבו ז"ל" או „הקשו ז"ל", ואניני יודע פתר לדבר זה.
39 כה, א ד"ה והא. 40 אות מז. 41 נב, ב ראה רש"י שם.

לאות יט. 1 אינני יודע מקור לזה, ומי סני למימר, שעמדו שם כל השנה כדי להדר את העזרה במנורות גדולות של זהב, „מנורות של זהב היו שם" אמרו במשנה, ולא אמרו „שמו שם", וצ"ב. 2 נא, א. 3 צורה זאת היא צורת מנורה איטאלקית, ומצויה גם היום באיטליא, ולמטה תלוי הספל שבו נותנים שמן ופתילות, ואינני מבין איך צייר רבינו את המנורה שהיתה בעזרת נשים בדמות מנורה הרגילה במדינתו, ואעפ"י שזה דרכם של חכמי העמים בזמנים קודמים בספריהם על התנ"ך לצייר את הדברים המוזכרים בפסוקים בדמות הדברים שהיו בימיהם הם, אבל על רבינו קשה שהרי במשנה אמרו „שארכעה ספלים היו בראש המנורה" 4 בהגהות עמודי ירושלם (בירושלמי דפוס ווילנא) שם מביא שמהרי"ל בהל' סוכה כ' שארבע מנורות היו שם, והרי מצינו תנא המסייע לרבינו, ועמודי ירושלם תמה ע"ז ולא מצא מקור לזה. 5 סוכה נב, ב.

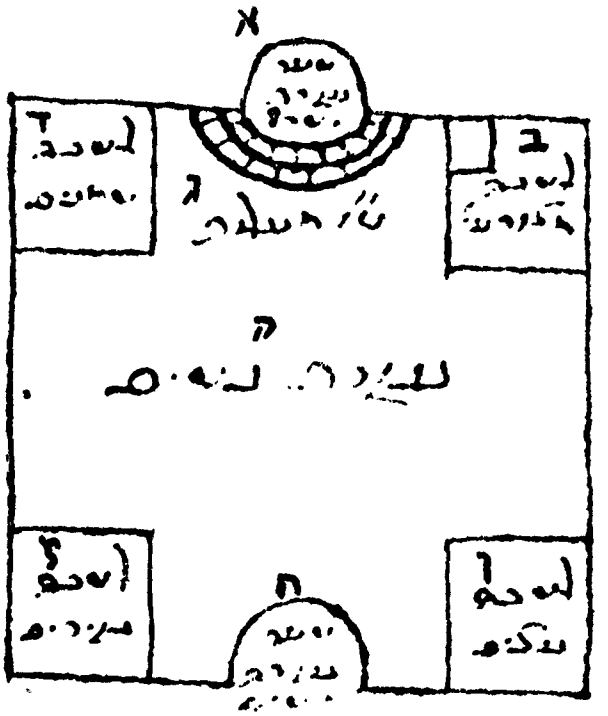
אלא שרש"י כתב ילדים בחורים ובידיהם כדי שמן ועולים כל א' בסולמו ע"כ, לפי שד' סולמות היו לכל א' מהמנורה כדת' במתניתין, והמנורות הללו היו גבוהים נ' אמה כדגרס' בסוכה בסוכה [5] תנא גבהה של מנורה נ' אמה, באופן שהיו מאירין לכל העיר וכדת' שם, ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה, וכת' רש"י לפי שהמנורות גבוהים נ' אמה והר הבית גבוה והאורה זורחת בכל העיר וכתל מזרחי שהוא לסוף עזרת נשים היה נמוך.

[כ] הרצפה שבכל העזרות היתה מאבנים יקרות של שיש מינים ממינים שונים, וכדכת' רש"י במש' ג' פ' ד' דיומא [6] על הרובד הרביעי שבעזרה וז"ל, כל הרצפה עשויה שורות שורות טבלאות אבני שיש וכל שורה ושורה קרויה רובד ע"כ, וכמו שכת' הרמב"ם פ' א' [7] מה' בית הבחירה והכי איתא בסוכה [8] פ' החליל דגרס' התם במאי בנייה אמר אביי באבני שישא ומרמרא ואיכא דאמרי באבני שישא כחלא ומרמרא וכו' דמתחזי כי אדוותא דימא, ופי' רש"י מרמרא שיש צבוע לא לבן ולא שחור אלא כעין ירוק, שישא לבן, כחלא צבוע ככחול, כי אדוותא דימא כגלי הים שהאבנים משונים במראיהן זו מזו והעינים המסתכלות בהן שוטטות ונראות כאלו גלי הים הם נדים ונעים ע"כ, והכי משמע ג"כ בכמה [9] דוכתי.

[כא] ארבע חצרות או לשכות היו בארבע זוויות בעזרת נשים, קטורות, ר"ל בלי תקרה, מלשון והנה עלה קיטור הארץ [10], כלו' מעלות עשן מהן [11] לפי שאין להם תקרה, וכדת' בפ' ב' דמדות משנה ה', וכתב הרר"ש על פי' המש' שהטעם כדי לבשל בתוכן את זבח העם שלמי התודה ואיל נזיר, ע"כ, וכל א' מהן היתה מ' אמה ארך על ל' אמה רחב, אבל במשנה קא תני מ' מ' אמה סתם, ובעל תוספת י"ט כתב בשם הרר"ש, שאינו יודע אם היו מרובעות, אבל של יחזקאל היו מ' ארך ול' רחב, ע"כ, וכן הדעת נוטה [12] כי היו דוגמת אותן של יחזקאל (מ"ו כ"ב) כמו שכתוב בד' מקצועות החצר חצרות קטורות מ' ארך ול' רחב וגו' : ומ' מ' אמה דקתני במתניתין, ר"ל כל א' מהם מ' ארך, אבל ברחבן היו ל', דלא תני מ' על מ', ולא חש התנא לפרש כי מקרא מלא הוא [13], ולפי זה [14] ארכן היה ממזרח למערב שהוא ארך העזרות וההיכל, ורחבן מצפון לדרום,

6 מג. ב. 7 ה"י. 8 נא, ב, בשינויים הן בגמ' הן בפי' רש"י, עיי"ש. 9 שהרצפה היתה מאבנים, ראה יומא נד, א וברש"י שם ד"ה רצפה, והגאון הר המריה הל' בית הבחירה פ"א ה"י אות כב, ציין טו מקומות בבבלי וירושלמי אשר משם משמע כן. 10 בראשית יט, כח. 11 ראה תוי"ט ד"ה ולא. 12 וכ"כ הרד"ק שם וכל מ"ש רבינו בזה הם דברי הר"מ קוזס פ"ב ריש מ"ה, ועמ"ש שם בהע' ב, ג. 13 כ"כ הר"מ קוזס שם וגם שלטי הגבורים פ"ג, אבל ק"ק דא"כ למה פירש התנא את האורך. 14 העזרת כהנים (בד"ה של מ') כוון מדעתו לד"ז וכ' וז"ל : „וא"כ נ' לומר דכשם שבבנין העתיד

ומדתנן נמי בארבע חצרות אלו שלא היו מקורות כתב מע' הקסיס[15], כי מכאן יש להוכיח שכל שאר הלשכות היו מקורות, והארבע חצרות הללו יש מי שכתב[16] שהיו בתוך עזרת נשים ולא מבחוץ כזה:

א) שער עזרת ישראל
ב) לשכת מצורעי'
ג) ט"ו מעלות
ד) לשכת שמנים
ה) עזרת נשים
ו) לשכת עצים
ז) לשכת נזירים
ח) שער עזרת נשים

וכן הוא דעת בעל תוספת י"ט[17] עיין עליו, והר"ר משה קסיס[15] נסתפק בהם שכתב וז"ל, והד' לשכות שבארבע מקצועות עזרת נשים הרמב"ם ציירם בתוך העזרה ויש מי שצייר אותם בחוץ ע"כ: אמנם קשה למי שציירם מבפנים דמדתנן עזרת נשים היתה אורך קל"ה ועל רחב קל"ה, משמע שהיתה ארוכה ורחבה כשעור ההוא בלי עכוב[18], ועוד כי הגזוזטראות לא היו מסביבות אותה כראוי, כי החצרות היו מעכבות הרבה מסבוב הגזוזטראות, ותנא דמדות הוה

היה ארכם ממזרח למערב [וכ"כ במצודת דוד שם] דמסתמא היה ארכם לאורך החצר החיצונה שהיא ממזרח למערב כן גם בבית שני..." עכ"ל. 15 פ"ב ריש מ"ה; וגם מה שכ' רבינו לפני זה כ' שם. 16 להלן כ' רבינו שהרמב"ם ס"ל כן, וראה תוי"ט שמביא תוס' יומא ל, ב ד"ה אי, שכ"כ להדיא. 17 ד"ה וארבע וד"ה לשכת. 18 לענ"ד ע"ז יש להשיב, שהרי גם הלשכות האלה קדושת עזרת נשים יש להן א"כ הן בכלל קלה אמה, וא"כ אין לדייק מזה שלא היה שם עכוב, ואולי גם כתלי הלשכות היו

ליה למתני והקיפו העזרה והחצרות[19] גזוזטראות, ועוד שהיו בתוכה הט״ו מעלות[19] ללכת לעזרת ישראל שהיו עגולות ומתרחבות לעזרת נשים והיו תופסות מקום הרבה[19], וגם המנורות[20] היו בתוכה, שכל הדברים האלו מעכבים מקום הרבה בלי ספק, וזה לא יתכן, כי לשמחת בית השואבה ששם היו נכנסים קהל עצום ורב היו צריכים מקום פנוי וחלל גדול בלי שום עכוב, ועוד כי במצורע כתיב[21] בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, ודרשינן[22] חוץ לג׳ מחנות, מחנה שכינה, מחנה לויה, ומחנה ישראל, וכשם שהיו[23] במדבר ג׳ מחנות הללו כך היו בירושלם, שמפתח ירושלם עד הר הבית מחנה ישראל, ומפתח הר הבית עד שער נקנור מחנה לויה, ומשער נקנור ולפנים מחנה שכינה[23], והמצורע אסור לישב בירושלם ובעיירות המוקפות חומה כדת׳ במס׳ כלים פ׳ א׳ מש׳ ז׳, וכ״ש שלא יוכל ליכנס להר הבית, אבל כל שטבל טבילה ראשונה ביום השביעי אז נקרא טבול יום, ועדיין לא היה יכול ליכנס בעזרת נשים עד שיטבול טבילה שניה[24], כדת׳ בפ׳ ק׳[מא] דכלים מש׳ ח׳[24], ובפ׳ ק׳[מא] דיבמות[25] על ויעמוד יהושפט בקהל יהודה לפני החצר החדשה[26], מאי חדשה שחדשו בה דברים ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה, ולא בכל מחנה לויה גזרו אלא בעזרת נשים בלבד וכדכת׳ שם[27] הברטנור״ה, ולפי שהיה עדיין מחוסר כפרה לא היה יכול ליכנס בעזרת ישראל, לפיכך היה המצורע עומד בשער נקנור שהוא בין עזרת נשים לעזרת ישראל כשהיה יוצא מלשכת מצורעים שהיא אחת מהד׳ לשכות הללו ומכניס ראשו לתוך העזרה עד שנותנים המתנות על תנוך אזנו וידו ורגלו וכדת׳ במס׳ נגעים פ׳ י״ד מש׳ ט׳, והלכה כחכמים שצריך טבילה שניה[28] בלשכת מצורעים קודם שיכנס[28] בשער נקנור שהיה בעזרת נשים[29], ואם כן מי הכריחנו לומר שלשכת מצורעים היתה מבפנים, שאין טבול יום[30]

דקים ולא מעטו הרבה מן קלה אמה. 19 ראה מ״ש רבינו ע״ז בסוף הדבור, וראה עזרת כהנים (דף קח, ב ד״ה דע), שכ׳ ששטח חצי העגול שלהן תפס כה אמות, והוסיף עוד שגם בנין לסנהדרין של כג היה בעזרת נשים, ראה סנהדרין פו ב. 20 ראה דבור הקודם. 21 ויקרא יג, מו. 22 ראה פסחים סז, א. 23 כדאי׳ זבחים קטז, ב, וראה רע״ב כלים פ״א מ״ח. 24 דברי רבינו אינם מובנים כלל, שהרי דבר פשוט מאד שטבול יום הוא רק עד שהעריב שמשו ואחר הערב שמש הוא רק מחוסר כיפורים, ראה תוי״ט ד״ה לשכת, ורבינו מביאו להלן וכ׳ שהם דברים דחוקים, אתמהה ! ולענ״ד דברי רבינו כאן אין להם שום יסוד, ואי״צ להאריך בדבר הידוע לכל, ומצוה ליישב דבריו. 25 ז, ב. 26 דברי הימים ב, כ, ה. 27 כלים פ״א מ״ח ד״ה שאין טבול. 28 גם זה אינו מובן כלל הלא טבילה שנייה היא רק בשביל הספק אולי נטמא מחדש אחרי שטבל פעם ראשונה אבל מכח טבילה ראשונה הוא כבר רק מחוסר כפורים ומותר בעזרת נשים, עיי״ש. 30 ראה הערה כד.

יכולים ליכנס שם, ועיקר בנינה היה בשבילם, שלכן נקראת על שמם, ולדחוק[31] עצמינו ולומר כיון שמבערב טבל מותר לו ליכנס בעזרת נשים כמו שכתב בעל תוספת י״ט, אם לא שנא׳ שלא היה לה פתח פתוח לעזרת נשים ולפיכך אין קדושתה כקדושת עזרת נשים, וזה ג״כ דחוק, כמו שנבאר לפנינו[32] כי בהכרח לכל הד׳ הלשכות הללו היו להם פתחים לחול ולקדש[33], ומה שכתב מהרר״ש שלא נתקדשה, כל׳[ומר] שאפי׳ היה לה פתח לעזרת נשים עכ״ז לא נתקדשה כלה[34], לפי הכלל[34] שנא׳ לפנינו[35] כי כל לשכה שיש לה שני פתחים לחול ולקדש חצייה קדש וחצייה חול, ולכן היה נראה לי שמושכם של ד׳ חצרות הללו היה מבחוץ לעזרת נשים, וכן משמע לפי דעתי מהפסוק ביחזקאל מ״ו[36] ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ארבע מקצועי החצר, דמדקאמר ויעבירני משמע שהעביר אותו חוץ מעזרת נשים לחצר ההוא שבמקצוע, וכן הם בתמונת מקדש שראיתי מדפוס ויניציאה[37] שהם חוץ לעזרת נשים, אלא שדעת הרמב״ם, אשר בעקבותיו דרכתי, הד׳ חצרות הללו הם מבפנים לעזרת נשים, שכתב ברביעי[38] מהלכות מחוסרי כפרה וז״ל, לפי׳ טובל בעזרת הנשים בלשכת המצורעים ששם ע״כ, וכן בפ׳ ח׳[39] מהלכות נזירות וז״ל, והיכן מגלח שערו בעזרת נשים בלשכת הנזירים שהיתה שם בקרן מזרחית דרומית ע״כ: וגם כתב מהר״ר שמעיה ז״ל בפירושו למש׳ ה׳ בפ׳ ב׳ דמדות וז״ל, עזרת נשים היא חומת העזרה החיצונה והמקום קרוי כן, היה קל״ה על קל״ה הכל בנוי[40] חצר גדולה חוץ שבד׳ מקצותיה לשכות[41] של מ׳ כל אחת ואחת, ואיני יודע אם מרובעות היו אבל של יחזקאל היו מ׳ ארך ול׳ רחב וכו׳, ע״כ. וכן מצאתי למפרש אחר[42] שכתב וז״ל, בעזרת נשים היו ד׳ בתים כלם משמשות לעבודת המקדש, ע״כ, ולכן להרים מכשול הקושיות שכתבתי נ״ל, שהגזוזטראות היו סביב לחצרות או על גבן או שכתלי החצרות היו יותר נמוכים מהגזוזטראות באופן שמי שהיה על הגזוזטראות היה מביט בעזרת נשים לשמחת בית השואבה ממעלה לכתלי החצרות, וצ״ל ג״כ

31 אינו מובן מדוע קרא לדבר המוסכם בגמ׳ ופוסקי׳ בלי חולק שטבול יום מותר בעזרת נשים לדוחק, ואשתומם על המראה, ראה הע׳ כד. 32 לקמן אות כב. 33 דבר חדש, ולא מצאתי לו חבר בזה, וי״ל בזה הרבה. 34 אינני יודע מדוע לא פי׳ רבינו את דברי הר״ש כפשוטם שלא נתקדשה כלל וכולה היה דינה כהר הבית ואפי׳ אם היה לה רק פתח אחד לבד לעזרת נשים, וכמו שאמרו על שער נקנור ראה פסחים פה, ב וצ״ב. 35 לקמן אות מז. 36 פסוק כא. 37 התוי״ט מדות פ״ב מ״ה ד״ה וארבע מביא תמונה שנדפסה שנית בוויניציאה שנת אשמ״ח ועליה הן בתוך והתנוכת הבית (לרמ״ח) אות ט כ׳ שכ״ה גם בתמונה דפוס פיסארו. 38 ה״א. 39 ה״ג, והתוי״ט הנ״ל אינו מביא פסק רמב״ם אלו לראי׳ לדבריו. 40 בר״ש שלפנינו במקום „בנוי״ אי׳: „פנוי״. 41 שם לי׳ מלה זו. 42 רבינו ראה מפרשים שלי׳ לפנינו. 43 גם לראיה זו לא זכינו עד

שכיון שהמצורע מבערב טבל מותר לו ליכנס לעזרת נשים, או שהלשכה הזאת לא נתקדשה כמו שפי' מהרר"ש, וכן נראה שהיו מבפנים ממש' ה' פ' בתרא דעדיות[43], על מש' העיד ר' יהושע על עצמות שנמצאו בדיר העצים שהם טמאים ואמרו חכמים מלקט עצם עצם והכל טהור, ופי' הברטנורה והמפרשי'[44] שהטעם משום דעזרת נשים דין רשות הרבים יש לה וספק טומאה ברה"ר דספקו טהור, וכן כתב הרמב"ם על פי' מש' זו וז"ל, ודיר עצים הוא מקום ששם העצים ששורפין ע"ג המזבח הוא לשכה בעזרת נשים על ימין הנכנס במקדש מאותו הד' לשכות שיש באותה העזרה כמו שנצייר, וזו היא הצורה מהד' לשכות בחוץ*[44]:

[כב] **לשכת הנזירים** היא אחת מהד' לשכות או חצרות שבעזרת נשים כאשר אמרנו[45], והיא בקרן דרומית מזרחית, ששם הנזירים מבשלים שלמיהם ומגלחים שערם ומשליכין אותה תחת הדוד לשרפן באש שתחת היורה אשר מבשלים בה השלמים, דכתי'[46] ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים, ולפי דעתי לכמה סבות הד' לשכות הללו היו פתוחות גם לחול[47], האחת כי לא יעלה על הדעת שיכניסו עצים לרוב דרך העזרה בלשכת העצים לתלעם, אך נכון הוא כי דרך החיל יוציאו אפי' העצים הראויים למערכה להוציאם מלשכה הזאת ולהכניסם אח"כ בשער הדלק[48], ולא יוליכום דרך העזרה לעלות במעלות שער נקנור ולפני הדוכן, גם איננו מן הנאות להכניס יינות ושמנים הרבה דרך מעלות שער התחתון, גם לא יתכן[49] שהמצורעים קודם טבילתן שנייה יכנסו דרך עזרת נשים וכבר שנינו במש' ח' בפ' ק' דכלים עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום[50] נכנס לשם וכו'.

[כג] **לשכת העצים** היתה בקרן מזרחית צפונית, ששם הכהנים בעלי מומין מסירים העצים שנמצא בהם תולעת, ולא ישרפו שרצים על מזבח ה', ובפ' ו'[51] דשקלים תנן מעשה בכהן א' שהיה מתעסק (פי' מתליע את העצים) וראה הרצפה שהיא משונה מחברתה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנז (פי' שהיא משונה, לא היתה האבן שוה לשאר אבני הרצפה והבין שנסתלקה משם והוחזרה ופי' ביחוד בברור).

[כד] **לשכת מצורעים** היתה בקרן צפונית מערבית ששם המצורעים טובלים בשמיני לטהרתן, כשבא המצורע להכניס ידו מבפנים למתן בהונות, לפי שאין

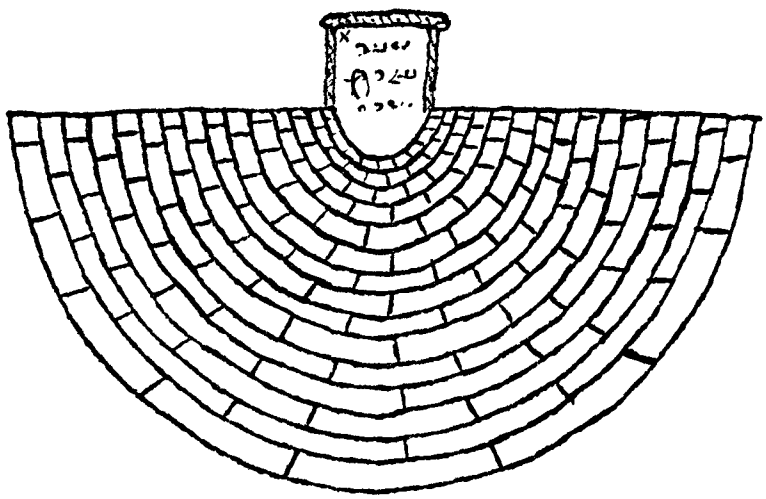
היום, שהרי אף א מן המפרשים לא הביא אותה. 44 אינני יודע למי נתכוון, 44* היא בדיוק כצורה הקודמת אלא שהלשכות הן מבחוץ. 45 בדבור הקודם. 46 במדבר ו, יח. 47 דבר חדש שלא נמצא במפרשים, וראה להלן אות כו. 48 ראה מדות פ"א מ"ד ועזרת כהנים פ"ב מ"ה. 49 נ' שכוונתו, לכתחלה, ע בסוף דבור הקודם. 50 ראה לעיל הערה כד. 51 מ"ב, והפירוש שכתב רבינו הוא לשון הרע"ב שם.

מחוסר כפורים נכנס לעזרת ישראל, לפי׳ היה המצורע עומד בשער נקנור שהיא בין עזרת נשים לעזרת ישראל ומכניס ראשו לתוך עזרת ישראל עד שנותנים המתנות על תנוך אזנו ומכניס ידו ורגלו עד שיתן על בהונותיו, כדתנן בפ׳ י״ד דמסכת נגעים משנה ט׳.

[כה] מקוה היה בלשכת המצורעים לטבול טבילה שנייה למצורעים כדתנן במס׳ נגעים[52] מש׳ ח׳ טבל בלשכת המצורעים בא ועמד על שער נקנור וכו׳, דא״כ מקוה היה שם לטבול בו המצורעים.

[כו] **לשכת בית שמנים** היתה בקרן מערבית דרומית ששם נותנים יין ושמן הרבה לצורך הנסכים והקרבנות והיא רחוקה מעט[53] מלשכת המלח[53], ובריש תוספתא דיומא[54] תניא כל הלשכות שבמקדש רשות היחיד לשבת רשות הרבים לטומאה חוץ מלשכת היין ושמן שיש להם שני פתחים זו כנגד זו ע״כ, ואולי הלשכות אחרות היו להם ג״כ שני פתחים זה כנגד זה, ומכוון למה שכתבתי לעיל[55] היתה מן ההכרח שכל הלשכות הללו היו להם פתחים גם לחול.

[כז] **ט״ו מעלות** היו בתוך עזרת נשים, מחצי אמה לא׳ בגובה ורחב, לעלות מהם לעזרת ישראל, והיו המעלות עגולות[56], היינו שהולכות ומתרחבות למטה, כל א׳ מתרחבת יותר מהעליונה שעליה כצורה זאת:

א) שער עזרת ישראל

אמנם שאר המעלות שבמקדש שהיו ישרות אפשר שלא היה ארך כלם אלא ברוחב שעור השער וכן כתב מעל׳ הקסיס[57] ז״ל, והט״ו מעלות הללו היו כנגד

52 חסר: „בפ׳ י״ד״. 53 ראה מדות פ״ה מ״ג וס״ל לרבינו שהמשנה שם מונה ממזרח למערב. 54 פ״א ה״ג. 55 אות כב, עי״ש. 56 כדאי׳ מדות

הט״ו שיר המעלות שבתהלים ועליהם הלויים משוררים בשיר [56] בשמחת בית השואבה, וכיון שעולים מעזרת נשים לעזרת ישראל בט״ו מעלות שהם ז׳ אמות וחצי נמצאת עזרת ישראל גבוהה מקרקע החיל י״ג אמות וחצי, היינו ו׳ אמות מהחיל לעזרת נשים וז׳ אמות וחצי מעזרת נשים לעזרת ישראל, ושאר שערי העזרה שמצד צפון ודרום היו גבוהים מן החיל י״ו אמות, לפי שכל השערים היו פתוחים כלם לעזרת כהנים והיא גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כמו שנזכיר לפנינו [58], נמצא שצריכות ל״ב מעלות בכל שער שהם י״ו אמות לעלות מהחיל לעזרת כהנים.

[כז] **עזרת ישראל** היתה ארכה מצפון לדרום קל״ה אמה ורחבה ממזרח למערב אחת עשרה אמה, וכן עזרת כהנים, כמו שנזכיר לפנינו [1] וכבמשנה ו׳ פ׳ ב׳ דמדות.

[כח] **שבעה שערים** היו לעזרה כדתנן בפ׳ א׳ דמדות מש׳ ד׳, דלא קים לן כאבא יוסי בן יוחנן שאמר [2] שי״ג שערים היו בעזרה, ועיין בשקלים פ״ו מש׳ ג׳, וכלל זה יהיה בידינו, שכשנזכיר עזרה סתם משמע מתחלת עזרת ישראל עד אחורי בית קדש הקדשים, אמנם עזרת נשים אינה מגוף העזרה, וכן כתב הברטנורה בריש פ׳ ה׳ דמדות, ובהרמב״ם מש׳ ח׳ [3] פ׳ ב׳ דמדות, וכתב הערוך בערך עזרה, שנקראת עזרה מן עזרה בצרות [4], כלומר ששם מתפללין לאל ושומען ועוזרן, ואלו הם השבעה שערים שבעזרה הראשונה: **שער נקנור**, הוא השער שנכנסים מעזרת נשים לעזרת ישראל, ונקראת שער נקנור בעד הנס שנעשו לדלתותיו כדתנן ביומא פ׳ ג׳ מש׳ י׳, וכאשר כתבתי לעיל [5] בבבא דכל השערים היו להם דלתות זהב, ונקנור שם אדם הוא, והשער הזה יקרא גם כן **שער בית ה׳** ירמיה ז׳ [6], מפני שבאים שם להשתחוות לה׳, גם נקרא **שער בית ה׳ הקדמוני** יחזקאל י׳ [7], מפני שהוא בצד קדים, ואיתא בירושלמי דמס׳ עירובין [8] פ׳ כיצד מעברין שלשער הזה שבעה שמות נקראו לו, **שער הסור**, מלכים ב׳ י״א [9], שדרך שם היו טמאים פורשים הדא הוא דכתיב [10] סורו טמא קראו למו, פי׳ טמאי שרץ וטמאי מתים שהיו מותרים לילך במחנה לויה ומשם ואילך היו פורשים כמו ששנינו במש׳ ו׳ ז׳ [11] במס׳ כלים עשר קדושות הם וכו׳, ונקרא **שער היסוד**, דברי הימים ב׳ כ״ג [12], ששם היו מיסדין את ההלכה, ונקרא

פ״ב מ״ה. 57 פ״ב מ״ה ד״ה ט״ו, ראה שם ונראה שכל מ״ש בדבור זה הם דברי הר״מ קויס שם. 58 לקמן אות ס.

לאות כז. 1 לקמן אות פג, פד. 2 מדות פ״ב מ״ו. 3 אצלנו היא מ״ו. 4 תהלים מו, ב, וראה תוי״ט שם בשם ראבי״ה. 5 אות ט. 6 פסוק ו, וכ״כ הרד״ק שם. 7 פסוק יט. 8 פ״ה סוף ה״א. 9 פסוק ו, וראה רד״ק שם. 10 איכה ד, טו 11 אצלנו הוא במ״ח, וראה רע״ב שאסור ליכנס לחיל הוא רק מדרבנן. 12 פסוק

שער חדש, ירמיה ל״ו[13], שבשער ההוא חדשו סופרים את ההלכה, ונקרא **שער האיתון**, יחזקאל מ׳[14], שהיה משמש כניסה ויציאה, תרגו׳[15] ויבא, ואתא, ר״ל שכל מי שהיה נכנס לבית המקדש היה נכנס ויוצא בו כאשר כתבנו, **שער החרסית**, ירמיה י״ט[16], שהוא מכוון כנגד זריחת החמה, היך מה דאת אמר[17] האומר לחרס ולא יזרח, פי׳ שהשער הזה היה בנוי כלפי מזרח, **שער התוך**, ירמיה ל״ט[18], שהוא מיוסד בין שני שערים, וכתב הכפתור ופרח[19] שהוא אליבא דמאן דאמר שני פשפשין היו לו כדתנן במשנה אחרונה פ׳ ב׳ דמדות פי׳ שלשער נקנור היו לו שני שערים קטנים אחת מכאן ואחת מכאן, אבל הרמב״ם ז״ל פי׳ בשקלים פ׳ ו׳ מש׳ ג׳ שהם דלתות קטנים שעושים בבתי הגדולים בעצם דלתות השערים הגדולים כדי שיהיו נוחים לפתוח בכל עת שירצו, וזהו אליבא דאבא יוסי בן יוחנן[20] שסובר כי י״ג שערים היו בעזרה, אבל חכמים אומרים[21] כי שבעה שערים בלבד היו לה כמו שביארתי[22], ולדידהו לא היו להשער הזה פשפשין כי מנה אותם במש׳ ד׳ פ׳ א׳ דמדות, ופי׳ המפרש[23] לירושלמי שנקרא גם כן שער התוך לפי שהשער הזה הוא ממוצע בין שני שערים שהם פתח ההיכל ופתח עזרת נשים ששלשתם מכוונים זה כנגד זה, ונקרא **שער העליון**, דברי הימים ב׳ כ״ג[24], שהוא למעלה בהר הבית מהחיל ועזרת נשים, ע״כ לשון התוספתא[25], וגם הרמב״ם בפ׳ ז׳[26] מהלכות כלי המקדש קרא לשער הזה שער העליון וז״ל, וברגל מוסיפין שלש לפתיחת שער התחתון והוא שער עזרת נשים ושלש לפתיחת שער העליון שהוא שער נקנור ולמה נקרא שער העליון לפי שהוא למעלה מעזרת נשים ע״כ, ונ״ל שהוא לדעת חכמים[27] שסוברים ששבעה שערים היו בעזרה, שער נקנור נקרא שער העליון, אבל לדעת אבא יוסי בן יוחנן[28] שסובר שי״ג שערים היו שם, קורא שער העליון לשער אחר שהיה בדרום סמוך למערב כדתנן בפ׳ ו׳ דשקלים מש׳ ג׳, שערים דרומים סמוכים למערב *שער העליון שער הדלק שער הבכורות שער המים* וכו׳ ומונה אח״כ לצד מזרח שער נקנור ושתי פשפשין היו לו וכו׳, וכתב בעל תוספת י״ט במש׳ הנ״ל

ה, וראה רש״י ורד״ק שם. 13 פסוק י וכ״כ רש״י ורד״ק שם. 14 פסוק טו, וכ״כ רש״י ורד״ק שם. 15 בראשית יג, יח. 16 פסוק ב וראה רד״ק שם. 17 איוב ט, ז. 18 פסוק ג וראה רש״י ורד״ק שם. 19 ראה שם פרק ששי עמוד צו, צז, ורבינו כ׳ רק תוכן דבריו. 20 מדות פ״ב מ״ו. 21 שם פ״א מ״ד. 22 בתחלת אות זה. 23 הכוונה לפי׳ יפה מראה, וכן פי׳ גם קרבן העדה שם. 24 פסוק כ. 25 אינני יודע מקומה בתוספתא, ובראש המאמר כ׳ רבינו שהוא בירושלמי, עיי״ש, וראה מאמר זה גם בפי׳ ר׳ שמעיה למדות נדפס גם בסוף המאירי למס׳ תענית וכו׳ ווין, תרצד וראה ירושלמי כפשוטו להגר״ש ליברמן נ״י עירובין פ״ה ה״א. 26 ה״ו, וכן קורהו הרמב״ם גם בהל׳ בית הבחירה פ״ה ה״ה. 27 מדות פ״א מ״ד. 28 שם

שער העליון לא נתפרש מה היה משמש ע"כ, נראה שהיה לצד דרום, וכן כתב הברטנורה שם בפ' ו' משקלים וז"ל, שער העליון הר הבית היה משופע ועולה ממזרח למערב והשער הסמוך למערב הוא שער העליון ע"כ, וכתב בעל כפתור ופרח בפ' ו'[29], שהשער המזרחי הזה אינו בכלל השבעה שערים, לפי שאינו מונה אותו בכללם, ובמקומו מונה בשל מערב שער הפרבר שהוא מכוון כנגד בית קדש הקדשים באמצע וז"ל, ועל זה השער כלומר הפרבר הוא שאמרו ריש מסכת מדות בזכרם מקומות שבהם שומרים המקדש ואחד לאחורי בית הכפורת, וזהו שאמרו כלפי בר כלומר שהיה המשמר מחוץ לחומת העזרה, והטעם בזה שהשומר לא יוכל להיות בעמידה כל הלילה ולא היה יכול לישב אם היה עומד בפנים שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, ולזה היה שומר מבחוץ לחומת העזרה והוא בתוך חומת הר הבית, וכ"ש הסורג, ואין זה מה שהזכירו ז"ל בפ' איזהו מקומן[30] אחורי בית הכפורת מאי ת"ש דאמר רמי בר חמא אמר רב לול קטן היה אחורי בית הכפורת גבוה שמנה אמות כדי להכשיר את העזרה, (פי' להכשיר בה העזרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים וכמו שכתב הרמב"ם בפ' ה'[31] מהלכות מעשה קרבנות, ועיין בתוספת י"ט בזבחים פ' ה' מש' ז'[32]), ולול אינו שער, והשערים והפתחים נגדרים למעלה כמה הם, ולאבא יוסי בן יוחנן מס' שקלים[33] היו השערים שלש עשרה ולחכמים[34] שבעה לחוד, נמצא שהפרבר היה בחומת החיל המערבית והלול היה בכתל ההיכל המערבית לפי דברי רמי בר חמא, ואם כן יהיה ההיכל פתוח למזרח ולמערב, ואין לתמוה על זה הלול כי לא היה לפי הנראה בכתל קדש הקדשים עצמו דגרסי' במס' מדות[35] מן המזרח למערב ק' אמה כתל האולם ה' והאולם י"א כתל ההיכל ו' ותוכו מ' אמה ואמה טרקסין וכ' אמה לבית קדש הקדשים כתל ההיכל ו' וכתל התא ה', נמצא שכתל ההיכל והתא וכתלו מקיפין ההיכל, וא"כ יהיה זה הלול בכתל התא, ויהיה גוף ההיכל כלו שלם ואין לו אלא הפתח ופשפש אמת השחי ע"כ, ועל אמרו שבכלל השבעה שערים הוא שער הפרבר, הוא דעת יחיד ולא כן דעתם של שאר הפוסקים, וגם תמה אני עליו כי משנה שלמה היא במדות פ' קמא משנה ד' שבעה שערים היו בעזרה וכו' ומונה אחת מהם שבמזרח שער נקנור, ואין לומר שנסתא היתה ושבמערב, לפי שמפרש[36] והולך

פ"ב מ"ו, וראה שם תוי"ט ד"ה שער העליון. 29 עמוד פח. 30 זבחים נה, ב, ומ"ש בסוגריים היא הוספת רבינו. 31 ה"ד. 32 שכ' שהגמ' הנ"ל היא מקור דברי הרמב"ם אלו. 33 פ"ו מ"ג ובמדות פ"ב מ"ו אי' שהיא שטת אבא יוסי. 34 מדות פ"א מ"ד. 35 פ"ד מ"ז. 36 אינני מבין כלל שהרי „שער נקנור" היא ג' המשנה, אבל בכפתור ופרח עמוד פ חכ' וז"ל: „ושל מערב הוא שער הפרבר והוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים באמצע ועל זה השער . . ." עכ"ל (וכמו שכ' רבינו דבריו

שער נקנור[36], ועוד במאי איריא סיפא דמתניתין[37] ושתי לשכות היו לו וכו', שלשער הפרבר לא היו לו לשכות, גם אין לומר שסובר כדעת חכמים שי"ג שערים היו לעזרה, לפי שמנינם ושמותם נודע בשקלים פ' ו' מש' ג', וא"כ לא כמר ולא כמר, ועוד שבפ' הנזכר[38] כתב וז"ל, וכשעלה אלו הי"ב מדרגות מוצא שער ליכנס נאותה וישרה[39] ושמו שער הקדים או שער התחתון כדלקמן ואינו בכלל השערים שהזכרנו וכו', אח"כ כתב, עולה ט"ו מעלות או מדרגות כראשונה ומוצא למעלה שער אחר והוא נקרא שער נקנור וכו', וצ"ע, ואולי שהוא מונה מבחוץ כל השערים, לפי שדעתו שהחיל מתחיל מעזרת נשים וחומת העזרת נשים היא מהחיל, כמו שכתב[40] וז"ל, לפנים מהסורג הוא החיל והוא מקיף לא כשיעור חומת הר הבית והסורג אלא שהוא מקיף מרובע ארוך שכ"ב על קל"ה לחוד וכו', הרי שהחיל מתחיל מעזרת נשים, ומנין השערים אינו כפי סדר המשנה, ואינו מונה מזרחיים שמפורסמים הם, וגם רש"י ז"ל כתב[41] שהלול הנזכר בגמ' בפ' איזהו מקומן[41] הוא כמין חלון פתוח מן התא שאחורי בית הכפורת לאויר העזרה היינו דכתיב שנים לפרבר בס' עזרא במספר השומרים שהעמידו במקדש לכל הפתחים וקאמר שני שומרים העמדתו לבד והיינו לאותו לול ע"כ, ובעל תוספת י"ט בספר צורת הבית אשר לו בקפיטולו י"ב כתב וז"ל, ובספר כפתור ופרח בפ' ו' כתב שהיה שער למערב נקראת פרבר ולא ידעתי מנא ליה דהא תנא דידן דאתי כדרבנן לא קא חשיב ליה, ועוד שהרי רז"ל פי' הכתוב ולפרבר כמו כלפי בר כלומר ששמרו הלויים מבחוץ כדאיתא בגמ' דתמיד[42], ואפשר שאחרי שבכל מקום ששמרו הלויים מבחוץ הוא חוץ לשערי העזרה, א"כ אף במערב במקום ששמרו מבחוץ מאחורי הכפרת היה ג"כ לשם שער כמו בשאר מקום ששמירתן לחוץ, וזה כדי שיוכלו ללכת לפנים במקום שמירתן כי כן דרך השמירה, ומה שהיו בחוץ לא היה אלא כדי שיכולים לישב שלא יעמדו כל הלילה לפי שאין ישיבה בעזרה כי אם למלכי בית דוד[43], אבל רשאים להלוך לפנים בלילה כמו ביום, ואעפ"י ששערי העזרה נגעלו בכל לילה[44], אפשר שהפשפשים ופתחים קטנים היו להם או מפתחות לכל שער, ואעפ"י שבפנות העזרה והר הבית שמרו גם כן ובפנות אין שער, מכל מקום באותו רוח יש להם שער סמוך להם[45], ולפיכך ס"ל דאף ברוח מערבית יש שער לאותן ששמרו כלפי בר, והתנא לא קא חשיב ליה לפי שלא שמש כניסה ויציאה שמעוט

לעיל), הרי זה ברור שנסחא אחרת היתה לו, וצע"ג. 37 דמדות פ"א מ"ד, עיי"ש.
38 עמוד צ. 39 שם במקום „נאותה וישרה" אי': „באותה עזרה". 40 עמוד פח. 41 זבחים נה, ב בסוף העמוד ד"ה לול, והלאה. 42 כז, א. 43 כדאי' תמיד שם. 44 כדאי'. 45 בס' צורת הבית פרנקפורט דמיין, תעד לי' „שער

תשמיש הר הבית למערבו כדתנן לעיל[46], ע"כ, הרי שמצא קצת התנצלות על סברת בעל כפתור ופרח, והברבאניל כתב שלא היה שום שער במערב, ונתן שני טעמים, הא' לפי שלא יכנסו אלא כנגד ההיכל להשתחוות ולראות שם וזה אינו במערב, והב' שהבא להעזרה ישתחוה בהכנסו נכחו ואם יבא במערב ישתחוה במזרח נגד השמש, והש"י ירחיקם מתועבות עובדי ככבים ומזלות, ע"כ.

[כט] **שער הדלק** היה בדרום[48] לצד מערב, ונקרא כן לפי ששם מכניסים העצים הדולקים על המזבח, ויוציאום מלשכת העצים[49] שנכנסו שם כדי לתלען, ומביאין אותן בשער הזה להדליק אותן על גב המזבח.

[ל] **שער הבכורות** שני לו בדרום[48] ללכת לצד מזרח, ששם היו מכניסין הבכורות ששחיטתן בדרום.

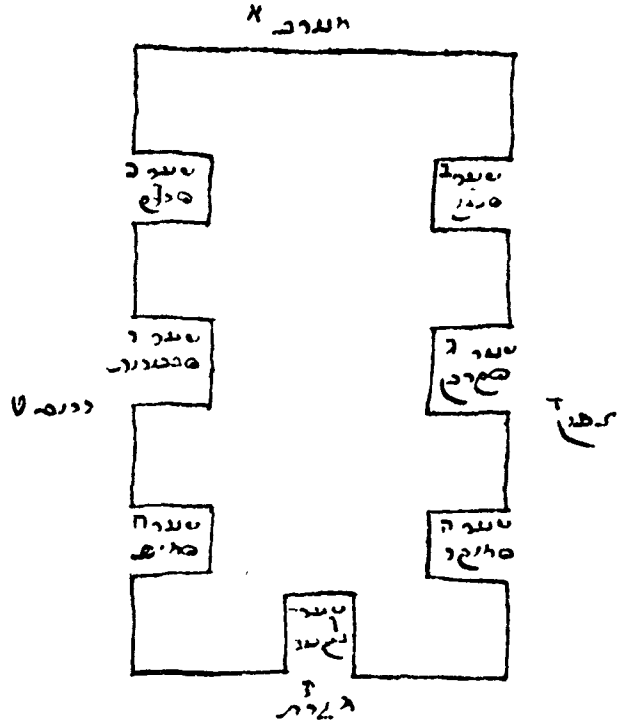
[לא] **שער המים** שלישי לו בדרום, ששם המים מובלים מעין עיטם[50], ומקוה היה שמה כמו שנא' בסמוך[51], ועל השער הזה היתה עליית בית אבטינס[52], הרי שלשה שערים בצד דרום.

[לב] **שער הנצוץ** היה בצד צפון סמוך למערב, ועליו היתה עליית בית הנצוץ, ונקרא כן מכמה טעמים כאשר נבאר לפנינו[53] בבבא דבית הנצוץ, ועל השער הזה בנוי בית הנצוץ והוא כמין אכסדרה וכאשר נבאר לפנינו בע"ה תוכן בנינה.

[לג] **שער הקרבן** שני לו בצד צפון ללכת לצד מזרח, ששם מכניסים קדשי קדשים ששחיטתן בצפון, ואפשר שלפני השער הזה וגם לפני שער הבכורות לא היו מעלות כשאר השערים אלא היה שם כמין כבש משופע, כדי שיהא נוח לעלות בו הבהמות המובאות לקרבן וכן כתב מע' הקסיס[54] ז"ל.

[לד] **שער המוקד** שלישי לו לצד צפון סמוך לצד מזרח, ולפי ששם היה בית גדול נקרא בית המוקד וכמו שנבאר לפנינו[55], הרי שלשה בצפון, וכל השערים האלו הגזכרים במש' ד' פ' א' דמדות צריך למגות הראשונים מצד מערב כמו שזכרנו, וכן הם בצורה כללית להרמב"ם במש' י', ויש להוכיח[56] שמתחיל התנא לצד מערב והולך כלפי מזרח, לפי שבתחלה מנה השערים שבצפון ודרום ואח"כ השער המזרחי, א"כ שמצד מערב הוא מתחיל, ונמשך כלפי מזרח כגון זה:

סמוך להם". 46 מדות פ"ב מ"א. 48 שם פ"א מ"ד וראה ר"מ קויס פ"ב מ"ו ד"ה שער. 49 שם פ"ב מ"ה. 50 כ"כ המפרש למס' תמיד כו, ב ד"ה ת"ש, והוא טעם נוסף על מ"ש במדות פ"ב מ"ו ושקלים פ"ו מ"ג. 51 אות לה. 52 ראה ר"מ קויס פ"א מ"א ד"ה וכדי וד"ה ומדברי. 53 אות לו. 54 פ"א מ"ה ד"ה שער (השני). 55 אות לח. 56 כ"ז מדברי הר"מ קויס פרק א משנה ד.

א) מערב
ב) שער הנצוץ
ג) שער הקרבן
ד) צפון
ה) שער המוקד
ו) שער נקנור
ז) מזרח
ח) שער המים
ט) דרום
י) שער הבכורות
כ) שער הדלק

ואעפ"י שבכל בניני הבית[57] נראה שדרך התנא להתחיל מצד מזרח וללכת לצד מערב[57], כאן מורה הלשון שלצד מערב הוא מתחיל כיון שהניח קודם השערים שבצפון ואח"כ שער המזרחי, וכן דעת החכם קסיס[56] ז"ל, ועל חמשה שערים מהשבעה שערים הללו היו הלויים שומרים כדתנן במשנה א' דמדות, וכתב המפרש לתמיד[58], ואפי' היו אותן עליות בנויות מקצתן בעזרה יכולים הכהנים לשבת שם כשהיו עייפים דגגים ועליות לא נתקדשו וכדאמרינן בפסחים[59] ואין אדם יכול לישב בעזרה, דאין ישיבה במקדש אלא למלכי בית דוד[60] ע"כ, והחמשה שערים הם, בית אבטינס ובית הנצוץ, ובית המוקד, שהיו על ג' שערים, שהם שער המים ושער הנצוץ ושער המוקד וכמו שנבאר לפנינו[61], ושער נקנור במזרח ושער הדלק שבדרום, וכת' הרר"ש[62] וז"ל, ששנים שערים שהיו תכופים לשאר השערים אינם צריכים שמור אלא לחמשה שערים מדובקים, וכוונתו כי החמשה השערים ששומרים הלויים הם סמוכים אלו לאלו והם שער הנצוץ, שער הקרבן, שער המוקד, שער נקנור, שער המים, אבל שער הבכורות ושער הדלק

57 ראה מדות פ"ב מ"ג והלאה. 58 ריש המס' ד"ה היו עליות. 59 פה, ב.
60 תמיד כז, א. 61 אות קמט. 62 בריש מס' מדות, בשינויים.

שמזה ומזה הם סמוכים אל המשמר לא היו צריכים שמור, וכדגרסי׳ בגמ׳ דתמיד [63], אמר מר חמשה על חמשה שערי העזרה וחמשה שערים הוא דהוו בעזרה ורמינהי שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרום ואחת במזרח, אמר אביי תרי מינייהו לא צריכי שמור.

[לה] מקוה לכהן גדול היה בנוי על שער המים, שעשו כמין חקיקה אמה על אמה ברום שלש אמות והמשיכו לתוכה מים מעין עיטם, ונתבאר בגמ׳ דיומא [1] שעל השער הזה היה המקוה לכהן גדול וטובל בו ביום הכפורים טבילה ראשונה, ופי׳ רש״י ביומא [2] על גב שער המים שהיה על גבה בית טבילת חול ע״כ, והיו המים באים שם ממעין ששמו עין עיטם, ועל טבילה זו אמרינן ביומא היתה בחול, שהיה המקוה סמוך ללשכת בית אבטינס, והכי גרסי׳ התם [1] תנו רבנן [3], [וכו׳] חשיב לה ופי׳ רש״י עין עיטם ממנו באה אמת המים [4] שעל החומה, ולפי [5] [וכו׳] תקרה שלהן ע״כ, והקשו [6] ז״ל א״כ היה עין עיטם גבוה יותר מכ״ג שאם לא היה אלא כ״ג א״כ היו המים יוצאים לחוץ, (פי׳ [7] דקומת אדם שלש אמות בלא ראש [8], ובמקוה סגי בשלש אמות, דכשטובל עולים המים למעלה, ואם עין עיטם לא היה אלא כ״ג כמו גובה המקוה, כשאדם נכנס לתוך המקוה המים עולים למעלה מכ״ג ויוצאים לחוץ וישאר [9] השיעור לפי שאז המקוה הוא יותר גבוה מעין עיטם כשהוא נכנס לתוכו ומגביה את המים, דלא יכנסו לעין עיטם ויצאו לחוץ) ותירצו הא ל״ק דודאי עין עיטם לא היה אלא כ״ג אבל החקק של בית הטבילה היה גבוה יותר מג׳ אמות אעפ״י שהמים עולים למעלה כשנכנס לתוכו לא יהיו יוצאים לחוץ, אי נמי אפי׳ אם היו יוצאים היו מיד באים אחריהם תחתיהם מעין עיטם, ע״כ, כלומר עין עיטם לא היה אלא כ״ג אבל החקק של בית הטבילה הוא יותר משלש אמות, ולפיכך כשאדם נכנס לתוך המקוה לא היו המים יוצאים לחוץ, אי נמי אם היו יוצאים מיד באים אחריהם תחתיהם מעין עיטם, ועוד כתבו [10] מנא לן [11], [וכו׳] ומהברייתא דיומא

63 כז, א.

לאות לה. 1 לא, א, ב. 2 יט, א ד״ה ומיסך. 3 רבינו העתיק כאן את הגמ׳ עד סוף הסוגייא בלי שינויים כלל ולכן דלגתי ושמתי מלת „וכו׳״. 4 חסר: „לבית טבילת שער המים״, וג׳ שדלג ע״י הדומות. 5 מכאן והלאה העתיק את פי׳ רש״י עד סוף הסוגיא בדיוק כמש״כ לפנינו, ולכן דלגתי ושמתי מלת „וכו׳״ אלא שמ״ש ברש״י שלפנינו: „והוא הגבול״, העתיק: „שהוא הגבוה״; ובמקום „נחתי ביה פורתא״, העתיק: נחתי ביה קליל פי׳ נעשנו נמוך מעט״. 6 ר״ל „תוספות״, וכבר כתבתי שאינני יודע פתר דבר, מדוע אינו כ׳ רבינו את המלה „תוספות״, ועל פני כל ספרו כ׳ „הקשו ז״ל״ או „כתבו ז״ל״, וכוונתו לתוספות. וכן הקשו תוס׳ בסוגייא זו ד״ה אמה. 7 אלו דברי רבניו הם, ורבינו שם את הפי׳ בסוגריים. 8 כמש״כ תוס׳ שם בריש הדבור. 9 ט״ס וצ״ל: „ולא ישאר״. 10 תוס׳ שם ד״ה עין. 11 רבינו

שהבאתי לעיל דקתני וכלן בקדש בבית הפרוה חוץ מהראשונה שהיתה בחול על גב שער המים ובצד לשכתו, היתה נראה שלשכת פרהדרין היתה בדרום ובית אבטינס בצפון, ובזה ניחא ובצד לשכתו היתה, אבל אם לשכת פרהדרין היתה בצפון ובית אבטינס בדרום כי בזה נסתפקו בגמ', כמו שנבאר בלשכת פרהדרין[12], קשה, שהמקוה לא היה בצד לשכתו, והחכם קסיס[13] אמר כי אולי תנא דברייתא קרי ללשכת בית אבטינס לשכתו ג"כ לפי ששם היו משביעים אותו ומלמדין אותו חפינת הקטרת.

[לו] בית הנצוץ היה חדר א' בנוי על שער הנצוץ, וכמו שנבאר[14], וכמין אכסדרה היה לו למטה למשמר הלויים, ועלייה על גבו למשמר הכהנים, שהיו צריכים הכהנים לעמוד במקום גבוה כמו שנבאר[14], וכתב המפרש לתמיד[15] וז"ל שער הנצוץ אותו בנין היה בנוי בעזרה ועליות לא נתקדשו ופתח של בית הנצוץ היה פתוח לחיל[16] בהר הבית מדקתני ופתח היה לו לחיל[16] אלמא בעזרה היה מקצת הבנין ע"כ, ועוד כתב[17] שאותו בית למטה פרוץ מרוח א' כאכסדרה דבי רב שפרוצה לרוח א'[18] אי נמי בכל הצדדין היא פרוצה כסתם האכסדרות שפרוצות מכל צד והבנין שלמעלה בנוי ע"ג עמודים ע"כ, ונראה[19] שאותה האכסדרה היתה שוה לקרקע העזרה ולא לקרקע החיל ונמצאת גבוהה מקרקע החיל שש עשרה אמות כמו שאמרנו למעלה[20] בבבא דכל השערים דף[21], ובהכי אתי שפיר מה ששנינו בפ' ק' דמדות מש' ה' ופתח היה לו לחיל, שפי' הברטנורה שהא' מב' הכתלים היה[22] פתח פתוח לחיל, וצריך לומר שהיו לפניו מעלות לירד בהן להחיל, שאלו האכסדרה היתה שוה לקרקע החיל לא היה צורך לפתח כי כל הצד שכנגד העזרה פרוץ הוא, ועוד[23] דכתב לירד בהם מכלל דאיכא ירידה, וכן דעת מע' הקסיס[19] ז"ל.

והטעם למה נקראת בית הנצוץ כתב המפרש לתמיד[24] וז"ל, בית הנצוץ לא שמעתי בו טעם למה נקרא כן, ע"כ, אבל כתב בעל באר שבע[25], שנקרא בית

העתיק את דבור תוס' הנ"ל בדיוק כמש"כ לפנינו לכן דלגתי ושמתי „וכו'". 12 לקמן אות נ. 13 פ"א סוף מ"א. 14 לקמן אות לח. 15 כו, ב סד"ה ת"ש שבצפון. 16 בדפוסים שלנו: „לחול", והשיטה מקובצת תקן „לחיל". 17 שם ד"ה כמין. 18 ראה בבא בתרא יא, ב ובתוס' שם ד"ה הכא.

19 כאן התחיל רבינו לכתוב את דברי הר"מ קזיס פ"א מ"ה ד"ה שער (הראשון) עיי"ש. 20 אות ח. 21 בכת"י פנוי למלה א. וב' שרצה לציין דפי ספרו, לפי מה שיהיו בדפוס. 22 חסר: „לו". 23 „ועוד — ירידה" דברי רבינו הם שהוסיפם על דברי הר"מ קזיס, אבל ק' לי מאד, למי נתכוון במ"ש: „דכתב לירד בהם", הרע"ב לא כ' מלים אלו, ובדברי הר"מ קזיס לא צריך לדיוק זה, וצ"ב. 24 דבריש המסכתא. 25 בחי' לתמיד שם, ורבינו העתיק דבריו מלה במלה, אלא שקצרם עיי"ש. 26 כמש"כ

הנצוץ לפי שלא היו מסיקין בו מדורות גדולות כמו בבית המוקד שהיה שם תמיד אש גדול להתחמם שם הכהנים שהיו הולכים יחפים על רצפת העזרה[26] שהיא של שיש דבעינן שלא יהא דבר חוצץ בינו לרצפה[27], אבל בבית הנצוץ לא היה שם אש רק לקיום האש שאם יכבה האש מן המערכה העשויה בפני עצמה לכך לקיום האש אז יקחו מן בית הנצוץ ולכן לא היה רק אש קטן ולכן נקרא בית הנצוץ ע״ש שהיה שם אש קטן כעין נצוץ של אש, ע״כ, ובסמ״ג עשין קצ״א[28] נראה שגם בלשכת בית המוקד קטן היה שם אש להביא משם אש אל המערכה כשהיתה כבויה על ידי גשמים או דבר אחר, ואני שמעתי מפי רבותי שנקרא בית הנצוץ לפי שהכהנים והלויים מציצים ומביטים[29] במשמרתן אלו מלמעלה ואלו מלמטה.

[לז] **בית אבטינס** היתה גם היא עלייה[30] בנויה על שער המים[31] שהוא בצד דרום, אצל מקוה אחר שהיה שמה כמו שאמרנו לעיל[32], אבל מדברי הברטנורה נראה שהיתה לפני השער ממה שכתב במש׳ א׳ דמדות בית אבטינס ובית הנצוץ שתי עליות היו בנויות בצד שערי העזרה וכו׳, וכן כתב[33] בבית הנצוץ שהיה לפני השער, ובלשכה הזאת היו יושבים אותם שעושים הקטורת וכותשים אותה ומערבין סממניה כדאמרינן ביומא[34] פ׳ ק׳[מא] מש׳ ה׳ ושם היו משביעין הכהן הגדול ערב יום הכיפורים[4], וסמוך ללשכה הזאת היו שומרים הכהנים שצריכים לעמוד במקום גבוה כדאמרן לעיל[35].

[לח] **בית המוקד** היה בית גדול אצל שער המוקד[36] ששם מדורות דולקות תמיד, ופי׳ המפרש לתמיד[37] וז״ל פר״ח [וכו׳] ובין הרצפה, ע״כ. ומשם יורדים לבית הטבילה שהיה על שער המים[38] במחילה ההולכת תחת המקדש כדת׳ בפ׳ ק׳ דתמיד, ובית המוקד היה בנוי כפה, וכמו ששנינו במש׳ אחרונה[39] דפ׳ ק׳ דמדות, ופי׳ המפרש לתמיד[40] וז״ל, כפה כלומר לשכת בית המוקד ע״ג לשכה של אבנים היתה, ובשביל שהכהנים שומרים לשם בנאוה ע״ג כפה ע״כ[41] דשמירתן צריך לעשותה ע״ג מקום גבוה כדמפרש ואזיל דשמירת כהנים צריך עלית מקום

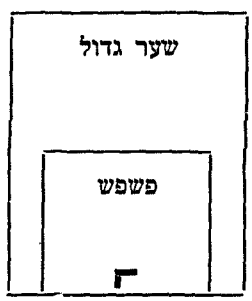
רש״י יומא טו, בד״ה במקצוע. 27 כדאי׳ זבחים כד, א. 28 דף ריח, ב. 29 פי׳ חדש, שלא מצאתי באף ספר. 30 כדאי׳ ריש מס׳ תמיד. 31 כ״ז מדברי הר״מ קוזיס ריש מס׳ מדות ד״ה וכדי עיי״ש. 32 אות לה. 33 לא כ׳ כן להדיא, ע׳ ר״מ קוזיס שם, שכ׳ שכן משמע מדברי הרע״ב. 34 ח, ב ראה רש״י שם. 35 ריש אות לו. 36 כדאי׳ מדות פ״א מ״ה. 37 בריש המסכתא ד״ה בית המוקד ורבינו העתיק כאן את דבריו מלה במלה כמש״כ לפנינו, ולכן דלגתי ושמתי מלת „וכו״. 38 ראה ר״מ קוזיס פ״א מ״ח ד״ה במסיבה שכ״כ בלשון ואולי. 39 אצלנו היא משנה ח. 40 בריש המס׳ ד״ה כיפה. 41 נ׳ שלמה זו מיותרת היא וצריכה להמחק. 42 תמיד

כדנפקא לן [42] מקרא וילוו [43] עליך וישרתוך, וגזרת הכתוב הוא, ע"כ. וכגרסי' במס' תמיד [42] דתניא בצפון שער הנצוץ כמין אכסדרה היה ועליה בנויה על גביהן שהכהנים שומרים מלמעלה והלויים מלמטה, מנא הני מילי דתנו רבנן וילוו עליך וישרתוך בעבודתך הכתוב מדבר הא כיצד כהנים שומרים מלמעלה והלויים מלמטה, ולדעתו אם כן בית המוקד היה בנוי ע"ג כפה, ואולי בתוך הכפה עצמה היתה לשכה אחת כמו שכתב ע"ג לשכה של אבנים, אבל הברטנורה כתב [44] וז"ל, בנין של בית המוקד לא היה עלייה אלא כפה ארקיוולטו בלעז עשויה בארץ ע"כ, פי' שגגו [45] היה כפה של אבנים, ולא היתה עלייה על גביו כמו שהיה בבית הנצוץ, ולפיכך לא היו הכהנים שומרים עליו אלא בתוכו והלויים חוצה לו, והרמב"ם פי' פ' א' דתמיד מש' א' שגגה דומה למקצת עגולה, ע"כ, ופירושו דגג בית המוקד לא היה בשטח שוה אלא עשוי כמין כפה, ואולי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, ולכן בבנין [46] צורת המקדש שלי תפשתי דרך שניהם ועשיתי הבית המוקד גבוה ע"ג כפה של אבנים וגגם עשוי למקצת עגולה, עוד כתב המפרש לתמיד [40] וז"ל, ואם תאמר כיון שעל מקום גבוה היה בנוי בית המוקד א"כ הרי הוא חול דגגין ועליות לא נתקדשו [47], ותריץ הכפה היתה שוה לקרקע העזרה לפיכך לא בטלה קדושת כפה [47], ע"כ.

ובית המוקד הזה היה בנוי כלו חוץ לעזרה, כי כן כתב הרמב"ם בפ' ה' [48] מהלכות בית המקדש [49] וז"ל, ובית גדול היה בצד העזרה בצפונה מבחוץ בית העזרה והחיל והיה בנוי כפה ומוקף רובדין של אבן והוא היה נקרא בית המוקד, וכן דעת מהרר"ש [50] וז"ל, בית המוקד היה כלו בחול שכן זקני בית אב ישנים שם וכו', אבל רבינו עובדיה במש' ו' פ' א' דמדות כתב, שבית המוקד קצתו בגוי בתוך העזרה המקודשת ומקצתו בחול, וכן כתב רש"י ביומא [51] וז"ל שתים בקדש ושתים בחול של בית המוקד מקצתה בנויה בתוך העזרה מקודשת ומקצתה בחול, ע"כ, וקשיא לי [52] שהכסף משנה הביא על דברי הרמב"ם פירוש רש"י, ובודאי דבריו אינם מובנים כדברי רש"י, וז"ל [53] גם לפי שטת המפרש לתמיד בית המוקד הזה הוא חציו בקדש וחציו בחול שכתב [54] וז"ל, ד' לשכות פתוחות

כו, ב. 43 „וילוו — הוא" לי' במפרש שלפנינו, ונראה שהיא אינה הוספת רבינו מדמסיים „ע"כ". 44 מדות פ"א מ"ח וגם תמיד פ"א מ"א. 45 מכאן עד „חוצה לו" הוא לשון הר"מ קזיס מדות פ"א מ"ח ד"ה בית וראה הע' א שם. 46 רבינו כ' בהקדמתו לספרו זה שבנה את ביהמ"ק במדה קטנה והעמידה בביתו. 47 כדאי' פסחים פה, ב ; פו, א. 48 ה"ט. 49 אצלנו נקרא „בית הבחירה". 50 מדות פ"א מ"ה. 51 טו, ב בסוף העמוד. 52 החנוכת הבית (לרמ"ח, שהי' כשמונים שנה אחרי רבינו), דף יב, א כוון בקו' זו לרבינו עי"ש. 53 ט"ס וצ"ל : „ונ"ל". 54 בריש המס' ד"ה כיפה.

לבית המוקד כקיטונות פתוחות לטרקלין כלומר כחדרים הסמוכים לבירה וע״י מעלות עולים מהלשכות שמה לבית המוקד ב׳ בקדש וב׳ בחול כלומר ב׳ הלשכות הפתוחות לו ב׳ מהם בנויות בקדש ובעזרה וב׳ מהם בחול בהר הבית, ובית המוקד בנוי חציו בקדש וחציו בחול, ע״כ, ובתוספתא ממס׳ מעשר שני פ׳ ב׳[55] תניא, בנויה בקדש ופתוחה לחול ולקדש כלה קדש, בנויה בחול ופתוחה לקדש ולחול כלה חול, בנויה בקדש ובחול ופתוחה לקדש ולחול כגון בית המוקד תוכן וגגותיהן מכנגד הקדש ולקדש קדש, ומכנגד החול ולחול חול, וכו׳, שנראה א״כ מהתוספתא שבית המוקד בנוי חציו בקדש וחציו בחול כדברי רבינו עובדיה, ובודאי צ״ל שהרמב״ם שסובר שבית המוקד כלו חוץ לעזרה, לא קי״ל כההיא תוספתא, ולפי דעת הרמב״ם שהיה כלו חוץ לעזרה צריך לדעת היאך הלשכות הבנויות בתוכו הם שתים בחול ושתים בקדש, ולכן ראיתי לכתוב מה שדבר על ככה החכם קסיס[56] ז״ל כי דבריו דברי פי חכם חן, וז״ל רבינו עובדיה[57] [וכו׳] שהן פתוחות אליהן ע״כ לשון מעל׳ הקסיס, מכל זה נראה שדברי התוספתא שהבאתי הם סיוע לרבינו עובדיה, ומיהו ודאי צ״ל שהרמב״ם לא סבירא ליה דההיא תוספתא[57*] אי[58] נמי כי בנוסח התוספתא שלו לא היה כתוב כגון בית המוקד, וצ״ע.

[לט] שני שערים היו לבית המוקד אחד פתוח לעזרה וא׳ פתוח לחיל, ובתוך גוף השער הפתוח לעזרה היה בתוכו פתח קטן נקרא פשפש[59], שהדלת הגדול היה רחב י׳ אמות[60] ובו היה[61] דלת קטן שפותחין אותו לבדו ושאר הדלת נשאר סגור כזה:

כן הוא דעת הרמב״ם[62] ורבינו עובדיה פ׳ ו׳[63] דשקלים בפי׳ פשפש זה, וכן דעת המפרש לתמיד[64] שכתב וז״ל, פשפש קטן היה לה פתח קטן בתוך שער שבו נכנסין לבלוש את העזרה ובלילה קודם תרומת הדשן לפי שאינם רוצים לפתוח שערי העזרה עד זמן התמיד שהיה יום ע״כ, ומהפשפש הזה נכנסים לעזרה כדת׳ במס׳ תמיד[65] נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנסו מבית

55 הי״ד. 56 פרק א משנה ו דבור המתחיל שתים. 57 רבינו העתיק את כל מה שכתב הר״מ קוסי פ״א מ״ו ד״ה שתים, מלה במלה לכן דלגתי ושמתי מלת „וכו״. 57* גם זה מדברי הר״מ קוסי עי״ש. 58 מכאן והלאה דברי רבינו הם. 59 ראה מדות פ״א מ״ז. 60 שם פ״ב מ״ג. 61 אינני מבין מדוע פסק והחליט רבינו כר׳ יהודה (במדות פ״א מ״ז), אחרי שהרמב״ם בהל׳ בית הבחריה פ״ה ה״ט ופ״ח ה״א פסק כת״ק ולא כר׳ יהודה, וצע״ג. 62 בפי׳ המשנה שקלים פ״ו ותמיד פ״א. 63 מ״ג. 64 כו, ב ד״ה א״ר יהודה. 65 כח, א. 66 רבינו

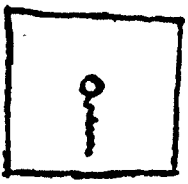
המוקד לעזרה וכו', והקשה החכם קסיס ז"ל כי אי אפשר לפרש[66] [וכו'] בפני עצמו ע"כ. ואחרי המחילה ממעלתו היכן מוצאו ומובאו של פשפש זה אצל בית המוקד, שאם היה מן הצד היה בתוך הלשכות שהיו בבית המוקד כמו שנבאר במקומו[67] וזה לא נזכר במש' ולא בשום מקום, וגם מה שכתב מעלתו שדוחק הוא שהמונה שם בשקלים י"ג שערים משים הפשפש לשער א' וכו', כתב בעל כפתור ופרח בפ' ו'[68] כי הב' פשפשין הם ג"כ דלתות קטנות בתוך הגדולות דאל"כ הרי מצד שער נקנור היתה על ימינו לשכת פנחס המלביש ועל שמאלו לשכת עושה חביתין[69], כי לכן נראה שלפעמים קורא פשפש לשער קטן שהוא בפני עצמו כמו הפשפשין שהם מזה ומזה לשער ההיכל ולפעמים קורא ג"כ פשפש לשער קטן שהוא לתוך שער גדול, וכתוב בפסקי תוספות[70] וז"ל, פשפש קורא כשעומד אצל שער גדול וכשהוא רחוק משערים גדולים נקרא גם הוא שער, ע"כ, נראה א"כ שפשפש הוא שער בפני עצמו[71].

[מ] רובדין של אבן היו בתוך[1] המוקד, שפירושם אצטבאות, כלומר ספסלים של אבני גזית, שהיו משוקעות בכתל מצד מערב ומצד מזרח[2] ויוצאות מן הכתל לתוך בית המוקד לצד הקרקע, ועל גביהן אבנים אחרות קטנות יוצאות ג"כ מן הכתל והם כעין מעלות זו על גב זו, ולפי מה שפירש הברטנורה[3] היו ישנים הכהנים ע"ג אלו הרובדים, דגרסי' במס' תמיד[4] פ' ק' על משנת זקני בית אב ישנים שם, רובדים מאי ניהו גזרתא[5] [וכו'], ופי' המפרש דסלקי בהו לאצטבתא שעולים[5] [וכו'], ועוד גרסי' התם[4] זקני בית אב ישנים שם ואמאי מעיילו מטות (פי' אמאי ישנים ע"ג החומה מעיילו מטות) אמר אביי לאו אורח ארעא לעיולי מטות לבי"ה, וכתב[6] עו' וז"ל מוקף רובדין וכו' הוא דבר [וכו'] ולא במקום קדש ע"כ, וגם לפי דברי הברטנורה שאומר שהיו ישנים ע"ג הרובדין, צ"ל

העתיק את דברי הר"מ קזיס פ"א מ"ז, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 67 לקמן אות מב 68 עמוד צה וז"ל: „ושני פשפשין... יש מפרשים שני שערים קטנים אבל הר"מ ז"ל פי' פשפשין דלתות קטנות בעצם דלתות השערים הגדולים... ופי' הר"ם ז"ל יותר נראה שהרי שער ניקנור על ימינו..." עכ"ל, 69 כדאי' מדות פ"א מ"א. 70 מס' מדות אות יא. 71 במהרש"א תמיד כו, ב ד"ה לבלוש שפירש שם לא כמו שפי' במדות פ"א מ"ז וי"ל.

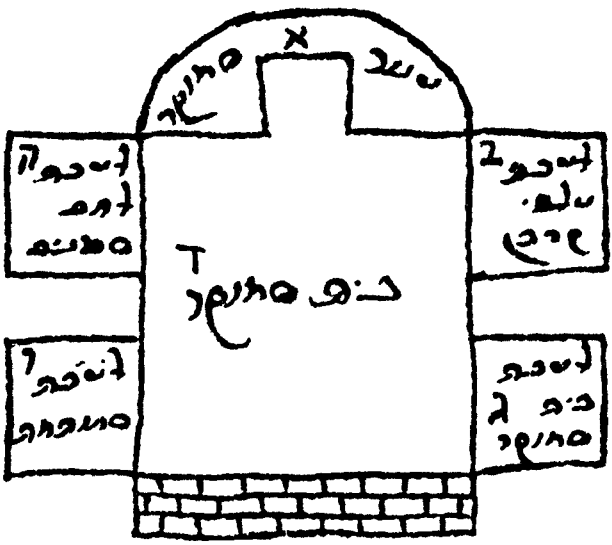
לאות מ. 1 חסר: „בית", ראה מדות פ"א מ"ח. 2 אינני יודע מקור לזה, ואינני יודע מה הכריח את רבינו לכתוב כן, ולשון המשנה: „מוקף רובדין", אינו משמע כן וצ"ב, וראה רע"ב ותראה שרבינו הוסיף מלים אלו על לשון הרע"ב. 3 מדות פ"א מ"ח ד"ה וזקני. 4 כו, ב. 5 כאן העתיק רבינו את דברי הגמ' והמפרש בדיוק כמש"כ לפנינו, אלא שבדברי המפרש במקום „שנבנו" העתיק רבינו: „שנכנסו" ובד"ה אמר לי' בדברי רבינו „ואבני י' אמות". השניים. 6 ר"ל המפרש לתמיד בראש

שהיו בנויים בחצר בית המוקד בלבד ובחציו שבחול כדי שישנו במקום חול כמו שכתבנו לעיל [7].

[מא] טבלא של שיש [8] היה בתוך המוקד עם טבעת קבועה בו שמפתחות העזרה היו קבועות תחת הטבלא כזה: וכשאירע קרי לא' מן הכהנים בבית המוקד הזה יוצא והולך למחילה ההולכת תחת הבירה והגרות דולקות מכאן ומכאן עד שהוא מגיע לבית הטבילה שהיה בצד דרום על שער המים [9], ופתח מחילה זאת היה בבית המוקד קטן שהוא לשכה א' כמו שנבאר לפנינו [10] בלשכת בית המוקד, שמשם יורדים לבית הטבילה והיא היתה בצד החול ולפי'[כך] המחילה הפתוחה לה ג"כ חול והיה עובר תחת כל העזרה [9] עד שיגיע לשער המים:

[מב] ארבע לשכות היו בד' מקצועות בית המוקד [11] ודעת רוב המפרשים [12] שהיו הלשכות הללו חוץ לבית המוקד שתים לצד מערב וב' לצד מזרח כצורה זאת:

א) שער המוקד
ב) לשכת טלאי קרבן
ג) לשכת בית המוקד
ד) בית המוקד
ה) לשכת לחם הפנים
ו) לשכת החותמת

וכן ראיתי מי שצייר [12] אותם בחוץ, וראייתם כי כן מוכיח לשון המש' ו' פ' א' דמדות דקתני כקטונות הפתוחות לטרקלין, ולא קתני בתוך הטרקלין, וכן כתב המפרש למס' תמיד [13] וז"ל, ארבע לשכות פתוחות לבית המוקד כקטונות

המסכתא, ורבינו העתיק כאן דבריו מלה במלה כמש"כ לפנינו, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 7 אות לח. 8 ראה כ"ז מדות פ"א מ"ט. 9 כ"ז מדברי הר"מ קוזס פ"א מ"ח ד"ה במסיבה. 10 או המו. 11 מדות פ"א מ"ו. 12 עמ"ש הר"מ קוזס פ"א מ"ו ובהערה א, ב, ג שם. 13 בראש המסכתא ד"ה כיפה.

הפתוחות לטרקלין כלומר כחדרים הפתוחים לבירה וע״י מעלות עולים מהלשכות שמה לבית המוקד, ע״כ, ובאמרו עולים משמע שהיו מבחוץ לפי שבית המוקד היה בנוי במקום גבוה והיו צריכים לעלות כזה[14], וראייתו[14] מדקתני במתניתין ארבע לשכות בבית המוקד, דמשמע בתוך ממש, ואלו ארבע לשכות ב׳ היו קדש וב׳ חול, כי בית המוקד עצמו היה חציו קדש וחציו חול כמו שאמרנו[15], ואלו הם הד׳ לשכות.

[מג] **לשכת טלאי קרכן**, היא מערבית דרומית[16], ששם היו טלאים מבוקרים לתמידין כדתנן בפ׳ ב׳ דערכין[17] אין פוחתין מששה טלאים בלשכת טלאים, ועיין מה שפי׳ בעל תוספת י״ט[18] והערוך בערך קץ היכן היתה הלשכה הזאת.

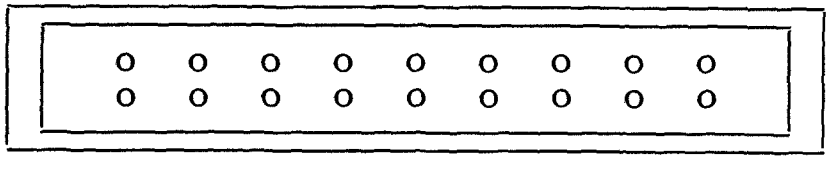
[מד] **לשכת עושי לחם הפנים**, היא דרומית מזרחית, שבית גרמו היו עושים שם לחם הפנים כי היו בקיאים לרדותו מן התנור כדתנן ביומא פ׳ ג׳ מש׳ י״א.

[מה] **לשכת החותמת**, היא מזרחית צפונית, ובה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון שהקטירו עליו לעכו״ם, ונקראת חותמת, שכל מי שהיה לוקח סלת למנחה ויין לנסכים הוא הולך אצל הממונה על החותמות ונותן לו מעות כפי הנסכים שהוא צריך והוא נותן לו חותם ומוליך החותם אצל הממונה על הנסכים ומקבל ממנו נסכים[19].

[מו] **לשכת בית המוקד**, היא צפונית מערבית, ממנה יורדים לבית הטבילה, שכהן שראה קרי הולך במחילה שתחת המקדש לבית הטבילה, כמו שכתבנו לעיל[20] בבבא דבית המוקד, וכדתנן במש׳ ח׳[21] פ׳ ק׳ דמדות הולך לו במסבה ההולכת תחת הבירה, ונראה שפתח המחילה זו שהיתה בבית המוקד קטן היתה בצד החול, ולפי׳ גם המחילה הפתוחה לה היא ג״כ חול והיתה מהלכת תחת העזרה ואעפ״י כן איננה קדש ולפי[כך] כתב הרמב״ם[22] [וכו׳] לעבור דרך העזרה, ושם בלשכה הזאת היתה מדורה שמתחמם בה הכהן שטבל, והלשכה הזאת נקראת גם כן בית המוקד קטן, וכתב הסמ״ג עשין קצ״א שבבית המוקד גדול היה אש לחמם רגלי הכהנים מפני שהיו הולכים יחפים ע״ג רצפה, ובלשכת בית המוקד קטן[23] ומדורה היתה שם ע״כ.

14 הנה בצורה הבאה כאן אין בה אף מעלה אחת, והיא בדיוק כראשונה אלא שהלשכות הן בפנים במקצועות (ולכן לא הדפסתיה) וגם מ״ שרבינו אח״ז ,,וראייתו״, אינו מתקשר לדלעיל, לכן ברוב הוא לי שדלג הכיתב (מ״ש בר״מ קזיס פ״א מ״ו) : ,,והרמב״ם מפרש [מדות פ״א מ״ו וגם בהל׳ בית הבחירה פ״ה ה״י] שאלו הלשכות היו בתוך בית המוקד״, והכל א״ש. 15 אות לח. 15 מדות פ״ אמ״ו. 17 יג, א. 18 מדות פ״א מ״ו ד״ה מזרחית . 19 כדאי׳ שקלים פ״ה מ״ד. 20 אות מא. 21 בספרינו היא מ״ט. 22 כאן העתיק רביגו מדבריהר״מ קזיס פ״א מ״ח ד״ה במסיבה בלי שינויים לכן דלגתי עליהם ושמתי ,,וכו״. 23 גם כאן העתיק את דברי הר״מ קזיס

[מז] ראשי פספסין עשו להבדיל בין הלשכות[24] הללו, כי ב' מהם היו קדש וב' חול, ולכן עשו ראשי פספסין שהם כמין קורות קטנות בולטות רחבות מעט, ואולי שלא היו אלא בשעור פס יד כדכתב בעל תוספת י"ט בפ' ב' מש' ו' דמדות, והפספסין מבדילין בבית המוקד הגדול בין הקדש ובין החול כדי שיזהרו הכהנים ולא ינהגו במקום הקדש מנהג חול, לפי זה ד' לשכות היו מבחוץ[25] ולא היה נכר מבפנים עד היכן מגיע שעור הקדש ושעור החול, ולפי האומר[25] שהלשכות היו מבפנים אולי החומות היו שוות והלשכות דבוקות זו בזו[26] עד שהיו צריכים לעשות היכר בין הקדש ובין החול, ומדברי הברטנורה[27] שכתב וז"ל, ראשי קורות יוצאות מן הכתל עד המקום שהוא קדש, נראה שכל המקום שהוא קדש[28] היו הקורות יוצאות חוץ לכתל סביב סביב, וכן נראה מדברי הערוך בערך פספס, אבל רש"י[29] כתב וז"ל וראשי פספסין חתיכות עצים מבדילים לסימן במקום המפסיק בין קדש לחול, ע"כ, משמע כי במקום שכלה הקדש שם היו הפספסין, וכתב הרמב"ם במש' ז' פ' ק' דמדות וז"ל, עשו בקרקעיתם ממעל שבכות להבדיל הקרקע השתים של הקדש מקרקע ב' של חול ופשפש הוא דבר קטן מפסיק מנוקב נקבים נקבים לפעמים עושים אותו מקנים ע"כ כזה:

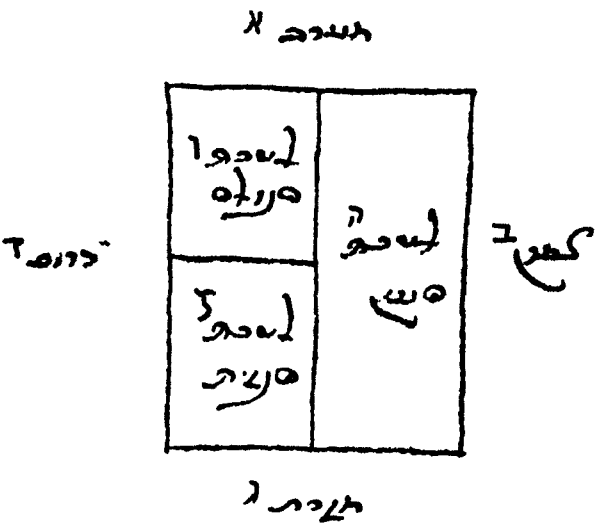

ובאמרו דבר קטן, אולי היה גורס פשפש בשין כי הוא שער קטן כמו שכתבנו למעלה, ובאמרו בקרקעיתם ממעל, נראה שהמפסיק היה בתקרה[30] אולי היה כמו הסורג, ולפיכך עשיתי צורתו למעלה בבית המוקד בתקרה כפי דעת הרמב"ם.

שם מ"ו ד"ה בה, ראה הע' כב. 24 לא זכיתי להבין, שהרי ז"ל המשנה מדות פ"א מ"ו: „וראשי פיספסין מבדילין בין קדש „לחול" ולענ"ד פשוט שר"ל בחלל בית המוקד [שבין הלשכות] שהרי בית המוקד בית גדול היה, כמש"כ הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה ה"ט והלשכות לא מלאו את כל חלל בית המוקד ולמרות יגיעתי לא מצאתי לפרש מדוע כ' רבינו ככה, ולא מצאתי שום יסוד לדבריו, וצ"ע. 25 ע' לעיל אות מב ובהע' שם, וראה הע' הקודמת. 26 ראה הע' כד, וצ"ע. 27 מדות פ"א מ"ו. 28 היפך פי' התוי"ט בדברי הרע"ב, ועוד יותר שכל הקדש היה מלא ראשי פספסין, ורבינו ראה את התוי"ט ומביאו על כל פני ספרו ואעפ"כ נאיד מפי', וצ"ב, ומ"ש התוי"ט משום לא תטע י"ל דרבינו ס"ל כתי' של שאר מפרשים ז"ל. 29 יומא טו סוף עמוד ב.
30 אבל ק' לי לשון „בקרקעיתם", ובדברי הרמב"ם (בלי פי' רבינו) אולי אפשר לומר שהפספסין היו בקרקע ובולטין קצת מן הקרקע, ודוחק.

[מח] שמנה לשכות היו בעזרה שלשה בצד צפון ושלשה בצד דרום ושנים בצד מזרח ואלו הן: לשכת הגזית היתה הראשונה בצד צפון ללכת בצד מערב, וכמו שנבאר[1] כי זהו סדר הנחתן כפי מש' ג' פ' בתרא דמדות, ולה שני פתחים א' לקדש וא' לחול, ונקראת גזית לפי שהיתה לה בצדה לשכה אחרת שנקראת לשכת העץ לכן שנו את שמה לומר שזאת היא עשויה מאבני גזית[2] לא מעץ[2], אי נמי נקראת גזית שבה היו חותכים וגוזזים כל הדינים[3], וכן מצאתי כתוב[4] שלשכת הגזית היא מלשון אבני גזית שהיו כורתים הדין בדין ומשפט אחת, והיתה חציה קדש וחציה חול אבל היתה בנויה כלה בתוך הקדש כפי דעת הרמב"ם בפ' ה'[5] מהלכות בית הבחירה שכתב וז"ל, ח' לשכות היו בעזרת ישראל ג' בצפון וכו' לשכת הגזית שבה סנהדרי גדולה וכו', והכי איתא ביומא פ' ב'[6] דתניא לשכת הגזית כמין בסלקי גדולה היתה פייס במזרחה וזקן יושב במערבה וכו' אמר אביי[7] [וכו'] וא' פתוח לחול, וכתב רש"י בסלקי[8] [וכו'] בבית אלקים ע"כ, והלשכה הזאת היתה גדולה שהרי בחציה של חול היו יושבים הסנהדרין של ע"א[9] ויושבים בהיקף כחצי גורן עגולה[10], וכתב הרמב"ם בפי' המש' סוף פ' בתרא דמדות שהיתה חציה של חול לצד מערב, והכי איתא לעיל[11] פייס במזרחה וזקן יושב במערבה, כלומר כי הפייס ראוי שיהיה במקום קדוש וזקן יושב במערב שאינו קדוש שאם היה קדש לא היה יכול לזקן לשבת שם, וכבר כתבתי שלדעת הרמב"ם בנויה כלה בתוך העזרה ולה ב' פתחים א' לקדש וא' לחול, ועיין בזה דף[12] בבבא[13] דאסור לישב בעזרה ושם תראה דעת רבינו ישעיה ז"ל על הישיבה בעזרה, והקשה מעל' הקסיס ז"ל איך יתכן שלשכה זו שהיא במזרחה של עזרה תהיה פתוחה לקדש למזרח ולחול במערב שהיה נראה שצריך לומר איפכא, ותירץ שנוכל[14] [וכו'] הן סמוכות אליה כלפי דרום ולפי זה תהיה ארך לשכת העץ כלשכת הגולה ולשכת הגזית יחד כזה:

לאות מח. 1 לקמן אות נא. 2 כ"כ תוי"ט סוף מס' מדות ד"ה הלשכת, ובליקוטים בהשגות הל' בית הבחירה פ"א ה"ט שלשכת העץ היתה בנויה מעץ. 3 העזרת כהנים מדות פ"ה ד"ה אבל כ' פי' זה בשם רבינו בחיי פ' דברים, ואת הפי' הראשון כ' העז"כ בשם הערוך. 4 אינני יודע מי כ"כ. 5 הי"ז. 6 ט"ס וצ"ל: „א„ ואי' שם כה, א. 7 העתיק כאן את דברי הגמ' בדיוק כמש"כ לפנינו ולכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 8 כאן העתיק את פי' רש"י מלה במלה כמש"כ ברש"י שלפנינו ולכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 9 כדאי' יומא כה, א. 10 כדאי' סנהדרין לו, ב. 11 ר"ל במאמר הגמ' יומא כה, א שרבינו כ' לעיל, ואני דלגתי ראה הע' ז. 12 בכל הספר אחרי מלת „דף" יש מקום פנוי למספר הדף, ונ' שרבינו (או המעתיק) רצה למסור את הספר לדפוס ורצה לכתוב במקומות אלה את מספר הדפים כמו שיהיו בדפוס. 13 לקמן אות קמה. 14 כאן העתיק את דברי הר"מ קזיס כמש"כ בפ"ה מ"ד, עם שתי

א) מערב
ב) צפון
ג) מזרח
ד) דרום
ה) לשכת העץ
ו) לשכת הגולה
ז) לשכת הגזית

ואינו נראה [14] [וכו'] ולא לאחוריהם וצ"ע ע"כ.

[מט] לשכת הגולה סמוך ללשכת הגזית היתה כאשר אמרנו [15] והיה בה באר להספיק מים לכל העזרה וגלה קבועה בו שהגלגל נתון עליה, מלשון וגלה על ראשה [16], והברטנורה גריס במתניתין דפ' בתרא דמדות גולה על שם בור שכרו שם עולי גולה, ועיין שם בתוספת י"ט ופי' הרר"ש שבור הגולה הם מים מתוקים לשתייה ואמת המים להדחה ע"כ, תנן בעירובין [17] פ' בתרא וממלאים מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת וכו', וכתב רש"י ז"ל כך שמן ושניהם בלשכת העזרה ע"כ, ובאמת לא ידעתי בור הגדול הזה היכן היה כי לא נזכר במש' ולא בשום פוסק, אלא שכתב הר"ר יונתן הביאו בעל תוספת י"ט במש' הנזכרת [18] וז"ל, בור הגדול לא מצינו לו עקר בעזרה חוץ ממקום זה ואפשר שבו היו משקעים את מי הכיור כדתנן ביומא מש' י' פ' ג' ולפי שלא יתכן לשקעו אלא בבור ארוך מאד אפשר לומר שבזה בור הגדול היו משקעים, ע"כ, אבל רבינו ישעיה [19] ז"ל לא גריס במתניתין בור הגדול שכתב וזה לשונו, וממלאים מים מבור הגולה ומבור הגדול בשבת פי' המורה כך שמן ושניהם בלשכות העזרה, ואינו נראה לי, שלא מצינו בעזרה אלא בור א' בלבד ובור הגדול [20] שמו,

הצורות בדויק כמו שהן שם ולכן דלגתי על כ"ז ושמתי מלת [וכו'], אבל הצורה השלישית שאינה בס' הר"מ קויס הדפסתיה כאן. 15 בדברי הר"מ קזיס בדבור הקודם. 16 זכריה ד, ב, וכן פי' ר' יהונתן להרי"ף סוף עירובין. 17 קד, א. 18 היא המשנה עירובין פ"י מי"ד. 19 תוס' רי"ד לעירובין מהדורא תנינא, וראה הר"מ קזיס פ"ד מ"ו ד"ה בית הורדת. 20 ברור שט"ס היא וצ"ל: „הגולה". 21 יט, א. 22 לז א,

כדתנן בסוף מס׳ מדות שש לשכות היו בעזרה שלש בצפון ושלש בדרום וכו׳, עד ושבדרום לשכת העץ לשכת הגולה לשכת הגזית, לשכת הגולה ששם היה בור הגולה והגלגל נתון עליה ומשם מספיקין מים לכל העזרה, ואייתי לה בפ׳ ק׳ דיומא[21], ונקרא בור הגולה מפני שעשאוהו בני הגולה שעלו מבבל, ובזה הבור היו משקיעין את הכיור כדתנן ביומא[22] בפ׳ אמר להם הממונה אף הוא עשה מוכני לכיור כדי שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה, ומפרש בגמ׳[22] מאי מוכני גלגלא דמשקעין ליה, ובזה הבור היו משקעין אותו, וזהו ששנינו בפ׳ קמא דתמיד[23] לא היו רואים אותו ולא היו שומעין את קולו עד שהיו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור והם אומרים הגיע וכו׳ ובפ׳ ג׳[24] תנן מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור, וזה הבור היה ממים מכונסים ולא מים נובעים דלא קרי ליה באר אלא בור, והמים היו באים אליו מגג ההיכל והתאים כדתנן במדות בפ׳ ד׳[25] מן הצפון לדרום ע׳ אמה כתל המסיבה ה׳ והמסיבה ג׳ כתל התא ה׳ התא ו׳ כתל ההיכל ו׳ ותוכו כ׳ אמה כתל ההיכל ו׳ והתא ו׳ וכתל התא ה׳ ובית הורדת המים ג׳ אמות והכתל ה׳ אמות, אלמא מקום היה לדרום ההיכל שכל מימי גג ההיכל והתאים היו שוללים שם והיה נקרא בית הורדת המים ומשם היו יורדים ונמשכים לבור הגלה שהיה בדרום העזרה כדכתבינן לעיל[26], אלא שגם כל מימי רצפת העזרה שהיתה ארך קפ״ז אמה על רחב קל״ה[27] היו שוללים שם ומשם היו מסתפקין מים לצורך העזרה, ואע״ג דאמרינן בפ׳ ב׳ דזבחים[28] בהלכה ושלא רחוץ ידים, אמר ר׳ יוחנן מי כיור רש״א[29] מי מעיין וחכ״א שאר מימות הן, אפי׳ לר׳ שמעון דבעי מים חיים הוו משקעי ליה בבור של מכונסים שאעפ״י שהיו כזרועין ומחוברין למי הבור מ״מ המים החיים שהיו בכיור בתוכו היו נשארים ולא היו מי הבור מתערבין עמם שמלא היו משקעין אותו ולא מצינו שהיה בעזרה בור[30] אחר אלא זה לא ממים מכונסים ולא באר מים חיים אך מצאנו שאמת המים היתה עוברת בתוך העזרה כדת׳ ביומא[31] בפ׳ הוציאו לו, שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החצון ושל מזבח החצון היה שופך על יסוד דרומי אלו ואלו מתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון ונמכרים לגננים לזבל ומועלין בהם, ותנן נמי בפ׳ ה׳[32] דתמיד נתפזר ממנו כקב גחלים היה מכבדן לאמה, ותנן נמי בפ׳ בתרא דתמורה חטאת העוף הבאה על הספק תקבר ר׳ יהודה אומר יטלנו לאמה, ואמרינן בגמ׳[33] תנו רבנן כיצד אמר ר׳ יהודה יטילנו לאמה מנתחה

23 כח, ב. 24 דתמיד מ״ה. 25 מ״ז. 26 בתוס׳ רי״ד הנדפס במקום „אלא״ אי׳ : „וי״ל״. 27 כדאי׳ מדות פ״ה מ״א. 28 כב, ב. 29 בגמ׳ שלנו הגי׳ : „ר׳ ישמעאל״. 30 בתוס׳ רי״ד הנדפס במקום „בור״ אי׳ : „באר״ 31 נת, ב. 32 מ״ה. 33 לד, א.

אבר אבר ומשליכה לפי האמה ומתגלגלת ויורדת לנחל קדרון, ותנן נמי בפסחים[34] בפ׳ תמיד, כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת אלא שהכהנים היו מדיחים את העזרה שלא ברצון חכמים, ותניא בתוספתא בפ׳ הביא אשמו (הוא בפ׳ ו׳[35] דפסחים) כיצד מדיחים את העזרה היו פוקקים אותה ומרגילין לה אמת המים עד שנעשית נקיה כחלב, וי״ל שזו אמת המים היו ממשיכים אותה מעין עיטם כדאמרי׳ בפ׳ אמר להם הממונה[36] שהיו ממשיכים מעין עיטם בית הטבילה של כ״ג שהיה ע״ג שער המים, וכדאמרי׳ בירושלמי[37] גבי ים שעשה שלמה שהמים היו נמשכים אליו מעין עיטם, וני״ל דלא גרסי׳ במתניתין בור הגדול אלא הכי גרסינן וממלאים מים מבור הגולה בגלגל בשבת וה״ג נמי רבינו נתן זצוק״ל בערוך, עכ״ל רבינו ישעיה ז״ל, וקשיא לי טובא שאפי׳ נניח שלשכת הגלה היתה בצד דרום כפי גרסת רבינו עובדיה[38] היכי היו משקיעים הכיור בבור הזה הלא רחוק היה יותר מנ׳[38*] אמה, וני״ל שבזה יש לתרץ שלפי סברת רבינו ישעיה לא היה הבור בתוך הלשכה עצמה אלא באותו צד של דרום שהיתה הלשכה ולכן נקראת על שמו, אבל לדעת הסוברים שלשכת הגלה היתה בצפון כי כן העלו רוב הפוסקים ובפרט הרמב״ם[39] וסמ״ג[40] וכמו שאבאר למה היו קורים הלשכה שבצד צפון על שם בור א׳ שהיה לצד דרום וצ״ע, וכתב מעל׳ הקסיס כי מה שכתב רבינו ישעיה שגם לר׳ שמעון[41] [וכו׳] במקום אחר ע״כ, ונראה שתחת ההיכל כלו היו נהרות ויאורים ואמות מים הרבה כמו שכתב בעל מאור עינים בחלק הדרת זקנים בספור מעשה הזקנים בימי תלמי המלך וז״ל, אמנם ההיכל פניו למזרח שמש ואחוריו למבואו ועל כל רצפתו אבני שיש וממנו למקומות מה יעברו יאורים ואמות מים הרבה אשר ימשכו שם למען יודחו בנקלה דמי הזבחים הרבים אשר יקריבו כי הנה בימים הקדושים קרבניהם לאין מספר ושפע המים האלה לא יחסר לעולם כי האמה נמצא שם מעיין טבעי גדול אשר מימיו תמיד נאמנו ותחת לארץ במשך חמש שמניות מיל יש גלות לרוב בנויות במלאכה נפלאה הנמשכות לכל פנות ההיכל ואל כל אחת מהנה מרזבים רבים השופכים אחד באחד לכל עבר והחפירות האלה כלם בתחתיהם בצידיהם רצופות בעופרת ומכוסות היטב בעפר גבוה, וביסוד ההיכל וקרקעיות יש פיות רבות נסתרות לא ירגישו בהנה כי אם הכהנים משרתי הקדש ובשפע המים הנמשך ועולה מתוכם ידיחו ויטהרו את כל דמי הזבחים רבו כמו רבו וכו׳ ע״כ.

34 סד, א. 35 אצלנו הוא בפרק ד הלכה י, ומה שכתוב בסוגריים הוספת רבינו היא. 36 לא, א. 37 יומא פרק ג הלכה ח. 38 במדות פ״ב מ״ד, וראה תוי״ט. 38* אינני יודע איך בא רבינו למדה זו, וצ״ב. 39 הל׳ בית הבחירה פ״ה הי״ז. 40 עשין קסג דף רח עמוד ד. 41 כאן העתיק מלה במלה את דברי הר״מ קזיס פ״ד מ״ז ד״ה בית הורדת, לכן דלגתים ושמתי מלת „וכו׳״.

[ג] לשכת העץ היתה בצד צפון ג״כ, והיא היתה אחורי שתיהן ללשכת הגלה וללשכת הגזית וכמו שכתבתי לעיל[1] בלשכת הגזית, ועיין שם[2] בתוספת י״ט, וגם כן נקראת לשכה זאת לשבת כהן גדול או לשכת פרהדרין שבה היו מפרישין כהן גדול ז׳ ימים קודם יום הכיפורים כדתנן במש׳ א׳ דיומא, דגרסי׳ ביומא[3] פ׳ ק׳ תניא ר׳ יהודה[4] [וכו׳] אותה לשכת פרהדרין, וכתב רש״י לשכת בלווטי[4] [וכו׳] לקרות לשכת פרהדרין ע״כ, ונראה שהכ״ג היה יכול לשבת בלשכה הזאת כי כן כתב רבינו ישעיה[5] במס׳ יומא[6] על מש׳ מפרישין כ״ג מביתו וכו׳ וז״ל, פי׳ המורה מאשתו למה פורש תבא אשתו עמו שהרי על כרחך לשכת פרהדרין לא היתה קדושה שאין ישיבה וכ״ש שכיבה, וקשיא לי טובא לומר דלשכת פרהדרין לא היתה קדושה והרי בתוך העזרה היתה לפנים משערי נקנור כדמוכח לקמן בפרקין[7], וא״כ היאך היה דר שם כ״ג כל שבעה וישב וישן שם, וג״ל לומר דמאי דאמרינן דאין ישיבה בעזרה דוקא באויר העזרה שנראה כנגד פאת[8] ההיכל ואין זה דרך כבוד לישב אדם לפני הבורא אבל הלשכות שהיו בנויות בעזרה כיון שהן מוקפות מחיצה מותר לישן ולישכב בהן ואין זה דרך זלזול כיון שאין עומדים באויר העזרה, תדע דהכי הוא שהרי קדשי קדשים נאכלים[9] בעזרה וכי בעמידה היו אוכלים אותן ואנן בעינן למשתה כדרך שהמלכים אוכלים[10] אלא ודאי בלשכות היו נכנסים ואוכלים וכו׳ עכ״ל, ועיין בזה בבא דאסור לישב בעזרה[11] דף[12] וכתב הסמ״ג[13] אותה לשכת העץ היא הנקראת במס׳ יומא[14] פ׳ ק׳ לשכת פרהדרין או שמא היתה לשכת בית אבטינס ולשכת פרהדרין היתה בדרום כי בזה נסתפקו בגמ׳ דיומא[15], דהכי איתא התם מסתברא דלשכת פרהדרין בדרום[16] [וכו׳], ופרש״י ומסתברא לשכת פרהדרין[16] [וכו׳] כדאמרינן בריש פרקין (ז׳ ימים קודם יום הכיפורים מפרישין כ״ג מביתו ללשכת פלהדרין וכשם שמפרישין כ״ג כך מפרישין כהן השורף את הפרה ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה ואחד זה ואחד זה מזין עליו כל ז׳ מכל חטאות שהיו שם),

לאות ג. 1 אות מה, ואני דלגתי על הדברים עיי״ש בהע׳ יד. 2 ר״ל במדות פ״ה מ״ד ד״ה והיא. 3 ח, ב. 4 העתיק רבינו את לשון הגמ׳ ורש״י בדיוק כמש״כ לפנינו, לכן דלגתי ושמתי מלת ,,וכו״ 5 תוס׳ רי״ד מהדורא קמא. 6 ו, א ד״ה ה״ק. 7 יומא יט, א. וע׳ תוס׳ שם ח, ב ד״ה דאי. 8 בתוס׳ רי״ד הנדפס במקום ,,פאת״ אי׳ : ,,פתח״. 9 בנדפס במקום מלה זו אי׳ ,,טובלין״, וברור שט״ס היא שם. 10 כדאי׳ סוטה טו, א, ועמ״ש תוס׳ יומא כה, א ד״ה אין, ותראה שלפי דבריהם אין מאכילה ראיה. 11 אות קמה. 12 כבר כתבתי שבכל הספר אחרי מלת דף יש מקום פנוי למספר הדפים ונ׳ שרצה להדפיס את הספר ולכתוב מספר דפי הספר לפי הדפוס. 13 עשין קסג דף רח סוף עמוד ד. 14 יט, א. 15 עכ״ל הסמ״ג. 16 גם כאן העתיק את דברי הגמ׳ ורש״י מלה במלה בדיוק כמש״כ לפנינו, ואני דלגתי ושמתי מלת

ואזיל לדרום[16] [וכו'] שתי לשכותיו בהדי הדדי, ע"כ, והרמב"ם זכר בפ' המשנה[17] שני אלו הצדדין ובספרו כתב שלשכת העץ היא לשכת פלהדרין בפ' ה'[18] מהלכות בית הבחירה, ולמה הלשכה הזאת היתה של עץ כתב בעל תוספת י"ט במש' אחרונה דמדות[19], שהיה נראה לכאורה שנעשה כן לפי שבלשכה[20] היו מפרישין הכ"ג מביתו ז' ימים קודם יום הכפורים כדגרס' פ"ק דיומא וכדי שלא תזוח דעתו עליו עשאוה של עץ, אלא שקשה לפי' זה שהרי כתוב[21] לא תטע לך אשרה כל עץ, שאסרה תורה נטיעת כל עץ בבית המקדש[22], ולכן נראה שלא היתה של עץ אלא לפי שהיתה שם לשכה אחרת שמפרישין הכ"ג שבעת ימים לפני שריפת הפרה ונקראת בית אבן לפי שכל מעשה הפרה היה בכלי אבן כדתנן בפ"ג[23] דפרה ז' ימים קודם לשריפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה ובית אבן היתה נקראת וכו', לכן שנו את הלשכה הזאת לקרותה של עץ לומר שמעשה יום הכפורים אינם בכלי אבן כמו של פרה ועיין במש'[24] שם כי האריך בזה, ובעל שלטי הגבורים בפ' כ"ה[25] כתב שהיתה של אבן ולפי שהיו שם תיבות של עץ לגנוז בגדי זהב מהכ"ג נקרא לשכת העץ, ולא ידעתי מנין לו, וכתב הראב"ד בהשגותיו להרמב"ם בפ"א[26] מהלכות בית הבחירה, שלשכת העץ היתה של עץ ממש, אבל הכסף משנה כתב שיש לומר שהיה הבנין של אבנים ולא נקראת של עץ אלא מפני שהניחו בה עצים איזה פעם, ע"כ, ולשכה זו היתה פתוחה לחול[27], כדי שיוכל הכ"ג לשבת בכלה ולעשות שם כל תשמישיו, וגג שלשת לשכות הללו היינו לשכת הגזית לשכת הגלה לשכת העץ היה שוה כדת' בפ' בתרא דמדות, ור"ל שקרוי א' לשלשתן כמו שכתב הברטנורה.

[נא] לשכת המלח היתה בדרום לצד מזרח[1], ואחריה לשכת הפרוה ואחריה לשכת המדיחים, וכן היא גרסת[2] הרמב"ם[3] וסמ"ג[4] במש' ד' פ' בתרא דמדות, ויש חלוף גרסאות[1] בלשכות הללו לדעת איזהו מקומן, אבל הסדר שכתבתי הוא העקר כי הוא דעת הרמב"ם ואחרים[5], וכן אתה מוצא גם בשערים שבהר הבית

„וכו'", והשארתי ג מלים מרש"י אשר עליהם הוסיף רבינו מ"ש בסוגריים. 17 ריש פ"ה דמדות. 18 הי"ז וע' הר המריה שם אות מו. 19 ד"ה אבא. 20 נ' שחסר : „זו". 21 דברים טז, כא. 22 ראה תמיד כח, ב. 23 מ"א. 24 כוונתו בתוי"ט שבמשנה דמדות סוף פ"ה. 25 דף כא עמוד ג. 26 ה"ט. 27 ראה חנוכת הבית לרמ"ח אות כד ועזרת כהנים מדות פ"ה מ"ג ד"ה שלש בצפון א ושם ד"ה אכן שכ"כ.

לאות נא. 1 כמש"כ תוי"ט מדות פ"ה מ"ג ד"ה לשכת המלח. 2 נ"ל דעל מלת „בדרום" קאי. 3 הל' בהב"ח פ"ה הי"ז. 4 עשין קסג דף רח עמוד ד. 5 אינני יודע למי כוונתו, כ"כ גם תוס' ישנים ביומא יט, א ד"ה שבצפון, במפרשים אחרים לא

ושבעזרה [6] ששנויים שבדרום ברישא, וכדכתב בעל תוספת י״ט במש׳ ג׳ פ׳ בתרא דמדות, וזאת הלשכה נקראת לשכת המלח לפי ששם היו נותנים מלח לצורך הקרבנות.

[נב] **לשכת הפרוה** היתה בדרום סמוך ללשכת המלח לצד מערב [1], ושם היו מולחים עורות קדשים, ונקראת פרוה כדגרסי׳ ביומא [7], מאי פרוה אמר רב יוסף פרוה אמגושא, וכתב רש״י כי מכשף א׳ בנאה ושמו פרוה [8], וכתב הברטנורה שע״י מכשפות בנאה, אבל במס׳ יומא פרק ג׳ משנה ו׳ השמיט שבנאה ע״י מכשפות. והרמב״ם כתב שהיה חופר בקיר כדי לדעת משם היאך היה כהן עובד העבודה ונהרג [10] שם, וכך כתב הערוך בערך פרוה, כי חפר מחילה תחת הקרקע בקדש עד שיראה כ״ג ביום הכפורים והרגישו חכמים באותה חפירה שבאותו מקום שחפר ומצאוהו ואותה לשכה קרויה על שמו, והרר״ש כתב שלשכה זו נקראת פרוה על שם עורות הפרים שבה. ובית הטבילה שע״ג הפרוה מגושא בנאו, ע״כ, דעתו דמאי דאמרינן בגמ׳ [11] דפרוה שם איש, הוא בנה את בית הטבילה אבל הלשכה קרויה ע״ש הפרים [12].

[נג] **מקוה** היה על גג לשכת בית הפרוה [13] לטבול בו כ״ג ביום הכפורים, דטבילות הבאות מחמת יום הכפורים בעינן במקום קדוש, כדגרסי׳ ביומא [14], ואעפ״י שהגגין לא נתקדשו כאשר אמרנו [15], גג זה היה קדש להיותו פתוח לקדש כדתנן [14] שמסיבה היתה עולה מלשכת המדיחים שהיא קדש לגג בית הפרוה, כך כתב מעלת הקסיס ז״ל [16], תימא [וכו׳], אבל פתוחה לעזרה נתקדשו:

[נד] **לשכת המדיחין** היתה בדרום סמוך ללשכת הפרוה כאשר אמרנו [17] לצד

מצאתי מי שס״ל כן, וכ״כ גם ר״ח שם אבל בימי רבינו טרם נדפס הר״ח, ואינני יודע מדוע לא כ׳ רבינו שכ״ה הגי׳ בגמ׳ יומא שם, וראה חנוכת הבית לרמ״ח ז״ל, אות כד, שהיה כשמונים שנה אחרי רבינו. 6 מדות פ״א מ״ג ומ״ד. 7 לה, א. 8 קשה היה לי איך קראו ללשכה בבית המקדש על שם רשע, עד שמצאתי שהמאירי ביומא פ״ג מ״ג שכ׳ וז״ל: ומתוך שבנאה מכשף אחד שהיה שמו פרוה אחר שחזר בו קראוה בית הפרוה״ עכ״ל וברור שבמלים „אחר שחזר בו״ כוונתו ליישב קו׳ זו וגם קו׳ תוי״ט מדות פ״ה מ״ג ד״ה לשכת הפרוה. 9 בסוף מדות. 10 והמאירי סוף מדות כ׳ וז״ל: „ונעשה להם נס ומת ושם״. ולענ״ד המאירי מפרש כן מלת „ונהרג״ שכ׳ הרמב״ם, שהרי אין לומר שנהרג ע״י מי שהוא ויגרום טומאה בעזרה ועוד אשמעינן שקראוה כן זכר לנס אבל לא לזכר הרשע. 11 יומא לה, א. 12 ראה הע׳ ח. 13 מדות פ״ה מ״ג. 14 לא, א. 15 אות לד וכ״ה גם תוס׳ יומא שם ד״ה וכולן. 16 פ״ה מ״ג ד״ה ועל וברור לי שנשמט (ע״י „הדומות״) מדברי רבינו ב מלים: „וכתבו ז״ל״, כי כן כותב רבינו תמיד כאשר מביא את דברי תוס׳, ומן המלה „תימא״ עד סוף הדיבור הוא לשון תוס׳ שם מלה במלה ולכן השמטתי׳ ושמתי מלת „וכו׳״. 17 באות נא.

מערב, והיתה לשכה להדיח שם קרבי קדשים, וכתבו[18] ז"ל דהא דאמרינן[19] דשלחנות היו בעזרה להדיח עליהם הקדשים, י"ל דבשר קדשים מדיחים על השלחנות אבל קרבי קדשים שיש בהם פרש ומאיסי מדיחים אותם בלשכת המדיחים, ע"כ, אבל נמצא בפסקי תוספות[20] וז"ל, הקרביים מדיחים פעם ראשונה בלשכת מדיחים בצנעא לפי שמלוכלכים הרבה בפרש ואח"כ מדיחים ג"פ[21] עוד במעוט שלחנות להדיחם יפה והכרס שהיא רחבה וחלקה מדיחין אותה פעם א' בבית המדיחין, ע"כ, ועיין בתוספת י"ט בפ' בתרא[22] דמדות שהרחיב בזה, ובתוך הלשכה הזאת היתה מסיבה, פי' סלם עשוי של בנין אבנים מגולגלות וסובבות כמקיף עמוד כך כתב רש"י[23], ומהמסיבה הזאת היה כ"ג עולה על גג בית הפרוה שהיה סמוך ללשכה הזאת לטבול שם ביום הכפורים טבילה שניה והאחרות בקדש לפי שטבילה ראשונה היתה בחול על שער המים, וכתב בעל תוספת י"ט[24] במשנה ג' פ' בתרא דמדות, ששני פתחים היו ללשכת המדיחים, א' ליכנס ללשכה עצמה למלאכת ההדחה, והפתח האחר שהיה סמוך לפרוה שבכניסתו היתה המסיבה, שלא יתכן שהכ"ג יעלה לבית טבילתו דרך מקום שמדיחין בו, והמסיבה במעלותיה היתה בלשכת המדיחין מחולקת במחיצה שהעולה עליה לא יראה לתוך המדיחין אבל מתחתית המעלות היו יכולים להשתמש שם בבית המדיחין ולפיכך תנן משם מסבה ולא קתני שם, והשלשה לשכות הללו שבצד דרום היה קרוי א' לשלשתן כמו השלשה שבצפון ולא חש התנא דמדות לפרש לפי שהיו שלשתן בשורה אחת ועוד שהיתה שם לשכת הגזית שהיתה גדולה מן האחרות שבצדם הוצרך לומר קרוי א' לשלשתן כן דעת החכם קסיס[25] ז"ל. וכל[26] הלשכות האלו היו בעזרת ישראל שכן כתב הרמב"ם[27] וסמ"ג[28], אבל אי אפשר לומר שהיו בעזרת ישראל בלבד שהרי רחב עזרת ישראל אינו אלא י"א אמה ולא יעמדו ג' לשכות בי"א אמה. ועוד שבצד א' יש לשכת הגזית שהיתה לשכה גדולה כאשר אמרנו[29] ואין רחב עזרת ישראל מספקת לה לבדה. אלא נראה שכונתם לומר שתחלתם בעזרת ישראל ונכנסים גם בעזרת כהנים.

[נה] **לשכת פנחס המלביש** היתה לצד מזרח מימין[30] לשער נקנור, ליכנס בתוך עזרת ישראל ובתוך העזרה. ועל שפנחס היה ממונה א' להלביש הכהנים[31]

18 תוס' יומא יט, א ד"ה ששם. 19 יומא טז, ב ראה שם ברש"י ובמדות פ"ג מ"ה. 20 למס' מדות אות כג. 21 = ג פעמים. 22 מ"ג ד"ה לשכת המדיחין. 23 יומא יט, א בריש העמוד. 24 ד"ה ומשם. 25 פ"ה מ"ד ד"ה נראה. 26 ראה ר"מ קוזס שם מ"ג ד"ה שש. 27 הל' בית הבחירה פ"ה ה"ז. 28 עשין קסג דף רח עמוד ד. 29 לעיל אות לה. 30 כ"כ הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה ה"ז, אבל במשנה לא פי' את מקומה. 31 כדאי' שקלים פ"ה מ"א, וראה רע"ב שם.

בשעת עבודה ולהפשיטן אחר עבודה ולשמור בגדי כהונה נקראת הלשכה על שמו, והיה גם ממונה באריגת ובהרכבת[32] הבגדים כדכתב הרמב"ם בסוף פ' ז' מהלכות כלי המקדש.

[נו] **לשכת עושי חביתין** היתה משמאל[30] לשער נקנור והיא ג"כ בתוך[33] עזרת ישראל, ובה היו עושים המנחה שכ"ג מקריב בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב, ועל שם שנא'[34] בה על מחבת בשמן, נקראת חביתין, וסדר השני לשכות הללו כן כתב הסמ"ג[35] שלשכת פנחס מימין הנכנס לעזרה ולשכת חביתין משמאל הרי השמנה לשכות שזכרנו[36] שהם בתוך עזרת ישראל.

[נז] **שתי לשכות לכלי שיר**[37] היו תחת עזרת ישראל, היינו תחת גובה אותן ז' אמות וחצי שגבוהה עזרת ישראל מעזרת נשים[38], אחת מימין הט"ו מעלות שבעזרת נשים ואחת משמאלן, ופתוחות לעזרת נשים, וקרקע עזרת ישראל גג להן, ולפיכך גגותיהן קדש ותוכן חול כמו עזרת נשים שהן פתוחות לה, כפי העקרים שנתבארו למעלה[39], ובתוכן היו הלויים נותנים כנורות ומצלתים וכל כלי שיר לגנזם שמה[37].

[נח] **לשכות אחרות** הרבה היו בהר הבית כי אין ספק שהיו צריכים לשכות וחדרים הרבה לצורך העובדים שם, ולא פורש במשנה ולא בשום מקום מקומם איה, ולכן לא עשיתים בתבנית צורת הבית, ובעל שלטי הגבורים במגן ראשון בפ' כ"ה אמר שהם ל' לשכות, והחפץ לדעת אותם יעיין שם כי ידע מנינם ושמותם אחת לאחת, ועוד כתב כי יש ט"ו לשכות אחרות לט"ו ממוני המקדש[40] אם רצו ללון בלילה בהר הבית, ואף כי לא הביא ראיה מנין לו מספר אותם לשכות מ"מ אם קבלה היא נקבל, אמנם לשכות אחרות היו במקדש שלא מנאם, כגון לשכות הבתי דינין שא' יושב על פתח הר הבית וא' יושב על פתח העזרה כדתנן בסנהדרין[41] פ' י"א משנה ב', ובודאי כי היו להם לשכות הרבה לדון העם, והגם כי **לשכת הקרבן** ו**לשכת הפרכת** נזכרים במש' א' דפ"ק דמדות מ"מ לא עשיתי

32 כ"ה בכת"י וא"י כוונתו, וברמב"ם אי': „בהכנת בגדי כהנים... ובאריגתן", ואולי כצ"ל גם כאן. 33 ולא כחנוכת הבית לרמ"ח (שהיה פ שנים אחרי רבינו) אות יב שכ' שהיו בעובי הכותל ולא בחלל העזרה כדי שלא למעט חללה, עיי"ש, ולענ"ד כרבינו משמע מלשון הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה הי"ז. 34 ויקרא ו, יד. 35 עשין קסג דף רט ריש עמוד א; ולענ"ד אישתמיטתיה לפי שעה לרבינו ז"ל שכ"כ להדיא הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ה הי"ז, וכן אישתמיטתיה גם לבעל עזרת כהנים מדות פ"א מ"ד ד"ה לשכת פנחס ג עיי"ש. 36 ריש אות מח. 37 כדאי' מדות פ"ב מ"ו, וראה ר"מ קוזס ובהערותי שם. 38 כדאי' מדות פ"ב מ"ה וראה גם מ"ג. 39 אות לח. 40 כדאי' שקלים פ"ה מ"א. 41 פו, ב, ובעל עזרת כהנים דף פח, ב, פט, א הוסיף כמה לשכות על אלו שמנה שלטי הגבורים ואת אלו של בתי דינין לא

אותם בבניני כי לא ידעתי מקומם איה, אבל אפשר[42] שלשכת הקרבן היתה לשכה א' סמוכה לשער הקרבן מן הצד או מלפנים, ולשכת הפרוכת נראה שהיו עושים בה הפרוכות, וגם בודאי כי רוב הלשכות היו רובם מן הדרום וזהו ששנינו במדות פ' ב' מש' א' מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו, ר"ל שהיו שם לשכות ומקומות הרבה לצורך העובדים במקדש, ומן ההכרח שהלשכות לא היו כלן שוים ברחבן ובארכן ובקומתן, כי לשכת הגזית[43] ראוי שתהיה גדולה שיוכלו הסנהדרין[43] לשבת בחלקה שבחול שורות שורות, וכן לשכת בית המוקד[44] ראוי להיות בית גדול וריוח באמצעיתו[44], אבל לשכת פנחס המלביש ולשכת עושה חביתין הם קטנים בהכרח, כי עזרת ישראל איננה רחבה כי אם י"א אמה[45], ואין ראוי להרחיב הבנין במקום צר כזה, ולכן לא זכרו המפרשים ארך ורחב כל הלשכות כי אינם שוים כי הכל היה לפי המקום להיכן היה מושבם ולפי הצרך בהם.

[נט] כל הלשכות שהיו במקדש לא היה להם מזוזה חוץ מלשכת פרהדרין שהיה בה בית דירה לכ"ג, דהכי איתא ביומא[46] תנו רבנן כל הלשכות שהיו במקדש לא היה להם מזוזה חוץ מלשכת פרהדרין שהיה בה בית דירה לכ"ג א"ר יהודה והלא כמה לשכות היו שהיה להם בית דירה ולא היה להם מזוזה אלא לשכת פרהדרין גזרה היתה מ"ט דר' יהודה אמר רבא קסבר ר' יהודה כל בית שאינו עשוי לימות החמה ולימות הגשמים אינו בית, פי' וגבי מזוזה בעינן בית חשוב, והתם[47] מפרש טעמא גזרה היתה שלא יאמרו כ"ג חבוש בבית האסורים, פי' היה להם מזוזה כדי שתהא מוחזקת לכל יודעיה כבית דירה גמורה שלא יאמרו על הכהן בשבעת ימי הפרישה בבית האסורים הוא חבוש, ונתבאר בגמרא[47] דאינה חייבת במזוזה אלא שבעת ימי הפרישה שכ"ג דר שם אבל בשאר ימות השנה פטורה[48], עוד גרסינן התם[49] מאן תנא להא דתנו רבנן כל השערים שהיו שם, לא היה להם מזוזה חוץ משער נקנור שלפנים ממנו לשכת פרהדרין לימא רבנן היא ולא ר' יהודה דאי ר' יהודה היא גופה גזרה ואנן נקום ולגזור גזרה לגזרה, אפי' תימא ר' יהודה כלה חדא גזרה היא, והרמב"ם כתב בפ' ו'[50] מהלכות מזוזה וז"ל, כל השערים שהיו במקדש לא היה להם מזוזה חוץ משער נקנור ושלפנים ממנו ושל לשכת פרהדרין מפני שהלשכה הזאת היתה בית דירה לכ"ג בז' ימי הפרשה

מנה גם הוא. 42 ראה ר"מ קוזיס שם ד"ה א' בלשכת ובהע' שם. 43 כדאי' סוף מס' מדות. 44 ראה יומא כה. א. 45 כדאי' מדות פ"ה מ"א, וראה הערה לג 46 י', א. 47 י', ב, והפי' שכ' רבינו הוא פי' רש"י שם. 48 דאביי ורבא הלכה כרבא, אבל הרמב"ם הל' מזוזה פ"ו ה"ו סתם משמע שס"ל שחייבת בכל השנה, ראה בשיח יצחק שם ד"ה אלא שמפרש טעמי' דרמב"ם וראה גם בס' קובץ על הרמב"ם שם, אבל תמוה שרבינו שמביא להלן את דברי הרמב"ם לא כ' בזה כלום. 49 יומא יא, א

ע״כ, וכתב עליו הקא״רו [51], בספרו [52] גרסא אחרת והיא כל השערים שהיו שם לא היה להם מזוזה חוץ משער נקנור שלפנים ממנה לשכת פרהדרין ואפי׳ לפי גרסת רבינו כיון שכל השערים האלו היו פתוחים ללשכת פרהדרין היו מחוייבים במזוזה, ע״כ, ולפי הגרסא ההיא חוץ משער נקנור שלפנים ממנו לשכת פרהדרין, ניחא, שגזרו רבנן אשער נקנור משום האי, אבל לגרסת הרמב״ם בספרים [53] שלנו שכתב חוץ משער נקנור ושלפנים ממנו ושל לשכת פרהדרין, קשה אמאי שלפנים ממנו חייב במזוזה, ועוד מה הוא [54] השער שלפנים משער נקנור, והלא ו׳ שערים אחרים היו בעזרה [55], ואולי מה שכתב על זה הכסף משנה כיון שכל השערים האלו היו פתוחים [56] ללשכת פרהדרין היו חייבים במזוזה, קאי על כל הששה שערים שבעזרה, ודוחק הוא [56] וצ״ע, וכתב רבינו ישעיה אחרון [57] וז״ל, כל השערים שהיו שם לא היו להם מזוזה חוץ משער נקנור שלפנים ממנו לשכת פרהדרין קשיא לי דהא אמרינן לקמן בפרקין [8] דז׳ שערים היו בעזרה ג׳ בצפון וג׳ בדרום וא׳ במזרח ואמרינן התם דלשכת פרהדרין היתה או בצפון או בדרום, וא״כ נעשה מזוזה או לשער צפון הסמוך לה או לשער דרום, ולמה אומר שלכל השערים לא היה להם מזוזה אלא לשער נקנור [59] שהיה במזרח עכ״ל, וכתבו ז״ל [60] וא״ת ליחשיב נמי לשכת בית אבן שבה היתה דירה לכהן השורף את הפרה, י״ל לא חשיב אלא לשכות שבמקדש שבנויות בקדש אבל לשכת בית אבן בהר הבית הוה, א״נ כיון דלא הוה בכל שתא אלא אחת לכמה שנים לא חשיב דירה.

[ס] **עזרת כהנים** היו עולים אליה מעזרת ישראל במעלה א׳ גבוהה אמה, ועוד ג׳ מעלות אחרות מחצי אמה לא׳[חד], היו שם אחרי המעלה הראשונה. כדעת ר׳

50 ה״ו. 51 ראה מ״ש לעיל אות ב הע׳ יח. 52 צ״ל : „בספרנו״. 53 ע״כ הכוונה לספרי הגמרא, דוק ותשכח. 54 לא ראיתי מי שעמד על קושי זו שבדברי הרמב״ם, ורק השיח יצחק יומא יא, א ד״ה כל הקשה כן, וכ׳ שלא מצא ליישב ג׳ זו ברמב״ם וכ׳ עוד שבפירוש הרב עראמה על הרמב״ם כתב שט״ס ישנה כאן ברמב״ם. ולענ״ד א״כ יש למחוק מלת „ושל״ והכל אתי שפיר. 55 כדאיתא מדות פרק א מ״ד. 56 ברור כשמש, שמ״ש רבינו „פתוחים״ אין כוונתו פתוחים ממש (שהרי זה דבר שאי אפשר כמובן), אלא כוונתו שגם דרך שערים אלה הוא יכול ללכת וליכנס ללשכת פרהדרין, אבל זה דוחק כי למה יכנס בדרך רחוקה. 57 בתוס׳ רי״ד למס׳ יומא יא, א ד״ה כל אי׳ ד״ז מלה במלה, והתוס׳ רי״ד שלפנינו הוא מיוחס לרבינו ישעיה הראשון, והדבר צ״ב. 58 יומא יט, א. 59 ולולא דמסתפינא הייתי אומר שהשערים שבצפון ושבדרום לא היו מיוחדין לכניסת בני אדם לבד אבל בשער נקנור נכנסו כל העם שבאו לעזרה ואינו מיוחד לדבר אחר ולכן כבודו של כהן גדול הוא שיכנס בשער זה, אח״ז מצאתי שהמארי ביומא י, א ד״ה אין כ׳ וז״ל : „כל הלשכות שבמקדש... היו פטורות מן המזוזה חוץ מלשכת פרהדרין . . . וכן שער נקנור מפני שהוא חוץ ללשכת פרהדרין והבית שער שלה״ עכ״ל. 60 הכוונה לתוספות יומא י, א ד״ה חוץ,

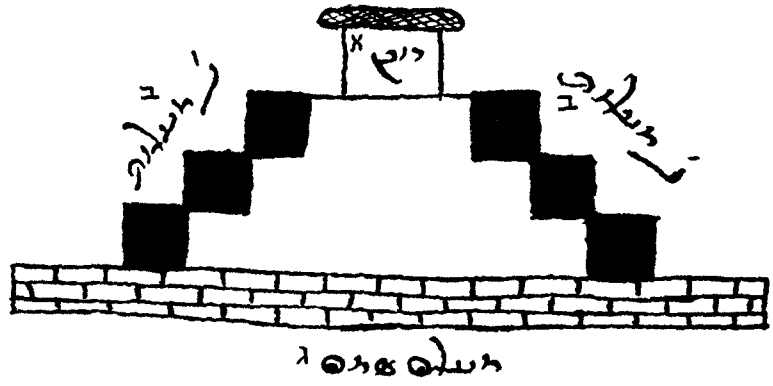
אליעזר בן יעקב דמדות פ' ב' מש' ו' דהלכתא כותיה, שהם בין הכל ב' אמות וחצי שהיתה גבוהה עזרת כהנים מעזרת ישראל, וארך המעלות הללו היו בארך כל העזרה, כי לא היה כתל מפסיק בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ולא פספסים כדעת ר' אליעזר בן יעקב, ותחום עזרת כהנים היא י"א אמה כמו עזרת ישראל ממזרח למערב, והוא עד המזבח, ומצפון לדרום ארכו קל"ה אמה[61], ועזרת כהנים מקודשת יותר מעזרת ישראל שאין ישראל יכול ליכנס לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה ולכפרה[62] ולשחיטה ולתנופה, וחמר הקדושות שיש לכל א' העזרות זו יותר מזו, וכן האולם והיכל וקדש הקדשים עיין במס' כלים פ' ק' מש' ח' וט', וכתב הברטנורה בפ' ב' דמדות מש' ו' שהמעלה הזאת היתה בעזרת ישראל, פי' בי"א אמות של עזרת ישראל, ונראה א"כ שהג' מעלות האחרות היו בגבול עזרת כהנים[63], הרי שעזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל ב' אמות וחצי לדברי ראב"י, דלדברי ת"ק דהתם ראשי פספסין בולטים ויוצאים מן הכתל להבדיל בין עזרת ישראל לעזרת כהנים, ומהרר"ש כתב שאלו הפספסין היו מונחים בארץ שהיה רושם וסימן[64] בין דריסת ישראל לדריסת כהנים, ומדברי רש"י דמס' יומא[65] נראה דלדעת ר' אליעזר בן יעקב לא היתה גבוהה עזרת כהנים מעזרת ישראל אלא אמה בלבד, דהכי גרסינן התם פ' ק' מאן תנא מדות ר' אליעזר בן יעקב[66] [וכו'] ש"מ ראב"י היא, ופר"שי מאן תנא מדות הא מתניתין[67] [וכו']. עד שקרקע פתח ההיכל גבוה שתי אמות יותר מקרקע רגלי הר הבית, (נ"ל שזה טעות ור"ל כ' אמה וחצי[68] כלשון רש"י לקמן, וכמו שהביא לשונו רבינו ישעיה לפנינו) ונמצאת אסקופת ההיכל [וכו'] קרקע עזרת נשים י' אמות (נ"ל טעות בלשון רש"י ור"ל ו'[69] אמות), ושלחא משך רחב [וכו'] לכהן שבהר הזתים ע"כ פרש"י,

ראה הקדמה. 61 כדאי' מדות פ"ה מ"א. 62 מלה זו לי' במשנה כלים פ"א מ"ח, ואינני יודע פירושה, אבל ברמב"ם הל' בית הבחירה פ"ז ה"ט ישנה מלה זו, והגאון בהר המריה שם אות מב כ' וז"ל: ולא ידעתי מה היא ואולי הכוונה על הווידוי שמתוודה בשעת סמיכה" עכ"ל, ולענ"ד צ"ב הלא זה כלול „בסמיכה". 63 כ"כ הר"מ קוזס פ"ב מ"ו. 64 ראה מ"ש שם בהע' ה. 65 טז, א בסוף העמוד שכ' וז"ל: „ובו ג' מעלות שעולין בהן לדוכן", משמע שהדוכן לא היה מביא לעזרת כהנים אלא דבר לעצמו, וראה עזרת כהנים ד"ה נמצאת וד"ה אכן שמביא רש"י ערכין יא, ב שכ' ג"כ הדוכן היה כמין אצטבא, וע' חנוכת הבית (לרמ"ח) אות כג. 66 העתיק רבינו את הגמ' בדיוק כמו שהיא לפנינו, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 67 העתיק את רש"י לסוגיא זו (ודלג מד"ה „היתה" עד ד"ה הכי נמי), בדיוק כמש"כ ברש"י שלפנינו, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'", והשארתי רק את דברי רש"י אשר עליהם העיר רבינו בדבריו ששם בין סוגריים; ובד"ה כל הכתלים אחרי מלת „שבהן" נוסף כאן המלה „נכנסים". 68 בשסי"ן שלנו (ווילנא) תקנו דברי רש"י והגי': „כ' אמות", וצ"ב. 69 בש"ס

וכתבו ז״ל[70] הא דלא משני שההיכל היה לו אסקופה למטה בפתחו שהיתה גבוה חצי אמה דקים ליה שלא היה כך ואפי׳ תמצי לומר שהיה לו היה לשאר השערים כמו כן וא״כ אכתי איכא פלגא דאמתא דמתחזי פתחא בגויה, ע״כ, נראה א״כ שלראב״י אינה גבוהה עזרת כהנים מעזרת ישראל אלא אמה, היינו מהחיל לעזרת נשים ו׳ אמות, מעזרת נשים לעזרת ישראל ז׳ אמות וחצי, מעזרת ישראל לעזרת כהנים אמה, מעזרת כהנים לאולם והיכל ו׳ אמות, הרי כ׳ אמות וחצי שגבוה ההיכל מהר הבית, ולרבנן דלית להו אמה יתרה אינה גבוהה אלא י״ט וחצי, ולפי פי׳ רש״י קשה שהרי הוא כתב לעיל שקרקע פתח ההיכל גבוה שתי אמות יותר מקרקע רגלי הר הבית, וא״כ עזרת כהנים היתה גבוהה מעזרת ישראל ב׳ אמות וחצי, ואסקופת ההיכל גבוה מהר הבית כ״ב אמות, וכן דעת הרמב״ם בפ׳ ו׳[71] מהלכות בית הבחירה, ובפי׳ המש׳[72] ג״כ פי׳ הכי, וכן הוא דעת הברטנורה, ועוד קשה דבמתניתין בסוף פ׳ ב׳ דמדות תנן בהדיא גמצאת עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל ב׳ אמות ומחצה, אבל הסמ״ג עשין קס״ג[73] כתב וז״ל נמצאת עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל אמה ומחצה כך מוכיח ביומא, ע״כ, ובודאי טעות סופר הוא ור״ל אמה שהוא כדברי רש״י שהבאתי, וגם מה שכתב הסמ״ג שם[73]* וז״ל, נמצא שגובה קרקע ההיכל על קרקע שער המזרח של הר הבית כ׳ אמה[74] גם זה טעות סופר דהא לא כמר ולא כמר הוא, ור״ל כ׳ אמה וחצי כדברי רש״י, ורבינו ישעיה[74]* כתב שדעת רש״י היא אמתית וז״ל ביומא פ׳ הנזכר, אי אמרת בשלמא ר׳ אליעזר היא היינו דאכסי ליה פתחא, פי׳ המורה (ר״ל רש״י) ר׳ אליעזר היא דאית ליה מעלה יתרה וגובה קרקע ההיכל מקרקע התחתון כ׳ אמה וחצי, אבל רבינו חננאל זצוק״ל וגם רבינו ברוך זצוק״ל פי׳ דר׳ אליעזר הוה ארכה[75] עד כ״ב אמות ומחצה (נ״ל טעות סופר ור״ל היה גבוה כ״ב אמות כלומר שכל גובה כ״ב אמות) ומונים האמה של מעלה והג׳ מעלות של דוכן, ואעפ״י שפשט המש׳ דמדות מוכיח כדבריהם דתנן נמצאת עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל ב׳ אמות ומחצה, אפי׳ הכי כדברי המורה נ״ל שאילו היתה עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל ב׳ אמות ומחצה מה אנו צריכים למנין הדוכן, אלא ודאי קרקע עזרת כהנים לא היה גבוה מקרקע עזרת ישראל אלא מעלה של אמה והדוכן היה בנוי על אותה מעלה של

ווילנא תוקן כן. 70 תוס׳ שם ד״ה הא, ראה הקדמה. 71 ה״ג וה״ה. 72 מדות פ״ב מ״ד. 73 דף רח עמוד ב, וראה חנוכת הבית (לרמ״ח) אות כב, שכ׳ שגי׳ אחרת בגמ׳ היתה לו לסמ״ג, וראה עזרת כהנים ד״ה נמצאת שכ׳ שע״כ ט״ס ישנה וצ״ל שתי אמות ומחצה ושיטתו כרמב״ם עיי״ש. 73* דף רט עמוד א. 74 ט״ס וצ״ל : כ״א כמש״כ בסמ״ג וכן העתיק רבינו את דבריו לקמן בסוף הדבור. 74* בתוס׳ רי״ד ליומא מהדורא קמא, שם טז, א ד״ה אי, והדברים שבין סוגריים הם דברי רבינו לפרש את דברי הרי״ד. 75 בתוספות הרי״ד הנדפס במקום „ארכה״ אי׳ : „מרבה״.

גובה אמה וחצי על פני כל ארך העזרה של קל״ה אמות, וכפי מה שהיו עולים בדוכן מעזרת ישראל ג׳ מעלות של חצי אמה לבד מאמת המעלה כך היו יורדים מן הדוכן לעזרת הכהנים אותם ג׳ מעלות, וקרקע העזרה לא היה גבוה אלא אמה אחת מעזרת ישראל ואין למנות גבהו של דוכן מפני שהוא נבלע בגובה הי״ב מעלות של אולם (ר״ל כי מעלות האולם מתחילות בקרקעית עזרת כהנים בשטח שוה אל המעלה הראשונה שגבוהה עזרת כהנים מעזרת ישראל ולא אחרי עלות הג׳ מעלות כי כפי שהיו עולים בהם כך היו יורדים מהם שבנויים כמין תל כצורה זו. באופן כי גבהו של דוכן נבלע בגובה הי״ב מעלות) ומאי דתנן נמצאת

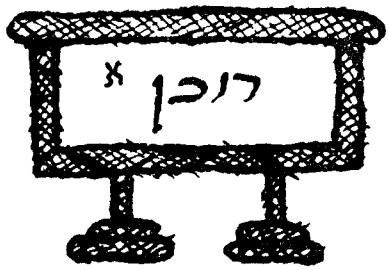

א) דוכן ב) ג׳ מעלות ג) מעלה אמה
צורת דוכן לדעת רש״י ורבינו ישעיה

עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל ב׳ אמות ומחצה זהו בעלייתה, מפני הדוכן שהיה בנוי בשפתה ולא בכל העזרה, דא״כ ליתני ר׳ אליעזר אומר ב׳ אמות ומחצה היתה גבוהה עזרת כהנים יותר מעזרת ישראל, אמאי תני מעלה של אמה והדוכן עליה של אמה וחצי, ש״מ שלא היה גובה עזרת כהנים על עזרת ישראל אלא אמה א׳ כפירוש המורה, ע״כ לשון רבינו ישעיה, אבל עדיין קשה מה שכתב רש״י לעיל שהקרקע פתח ההיכל גבוה שתי אמות יותר מקרקע רגלי הר הבית, ואולי טעות נפל בספרים כמו שהגהתי לעיל, ונ״ל[76] כי דעת הסמ״ג שגובה קרקע עזרת כהנים מעזרת ישראל הוא אמה ומחצה, לפי שסובר שלא היו שם אלא ג׳ מעלות של חצי חצי אמה מגובה ומעלה א׳ היתה בקרקעית העזרה בשוה אל הג׳ מעלות אחרות[76], ובהכי אתי שפיר מה שאומר שגבוהה עזרת כהנים מעזרת ישראל אמה ומחצה, ואתי שפיר נמי אמרו שגובה קרקע ההיכל על קרקע שער המזרח כ״א

76 אע״פ שיש קצת דוחק בפי׳ זה אעפ״כ נעמו לי דברי רבינו ליישב את דברי הסמ״ג, שרבותינו האחרונים ז״ל טרחו ליישבה ולא מצאו.

אמה, אלא שעדיין קשה אליו משנתנו דתנן נמצאת עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל ב' אמות ומחצה, כי לא נוכל לפרשה כדברי רבינו ישעיה, אם לא שנאמר שמונה אחר כך הב' עליות היינו המעלה הראשונה וגם הג' מעלות הגם כי לא יעלו כלם למספר הגובה, וזה דוחק.

א) דוכן

[סא] הדוכן הוא כמין אצטבא שהכהנים עומדים עליו בשעה שאומרים שירה על הקרבן כצורה זאת. ורבים[1] אומרים כי הדוכן איננו דבר בפני עצמו רק המעלה גבוהה אמה והג' מעלות מחצי חצי אמה הן הן הדוכן, וזר מאד אצלי שלא יהיה ללויים[2] מקום מיוחד לשורר, ומה זה ששנינו במתניתין דמדות[3] והדוכן נתון עליה, אם הדוכן איננו, ולכן נכון לומר שהיה כמו אצטבא גדולה נקראת דוכן, וכן כתב רש"י בערכין[4] פ' ב' מש' ו' וז"ל[5] דוכן כמין אצטבא שהלויים עומדים עליה, וכן נראה שהוא דעת הברטנורה במש' ו' פ' ב' דמדות, שלפי דעת אלו המפרשים הדוכן היה מונח על המעלה הראשונה כדברי רש"י וכדברי רבינו ישעיה שהבאתי לעיל בסוף בבא דעזרת כהנים[6], אבל מדברי הרמב"ם בפי' המש' בפ' ב'[7] דמדות שכתב וז"ל, אח"כ עולה מעזרת ישראל אל עזרת כהנים בדוכן שגבהו אמה וג' מעלות ממעלה לדוכן, ע"כ, נראה שהמעלה נקראת דוכן, והפך כתב פ"ו[8] מהלכות בית הבחירה וז"ל, ועל הדוכן העולה מעזרת ישראל לעזרת כהנים היו הלויים וכו', וכתב מעל' הקסיס ז"ל שלפי דברי רבינו עובדיה שנראה שהאצטבא הזאת[9] [וכו'] כל המעלות קרוי דוכן, והסמ"ג כתב וז"ל מעלה היתה ביניהם גבוה אמה והדוכן נתון עליה פי' שם היו הלויים עומדים בשעה שאומרים שירה

לאות סא. 1 ראה ר"מ קזיס פ"ב מ"ו והדוכן שכ', שנראה שכן ס"ל להרמב"ם ולסמ"ג עיי"ש גם בהערותי, אבל מפרשים אחרים שס"ל כן לא מצאתי, וממה שכ' רבינו "ורבים" נ' שראה גם מפרשים אחרים וכבר כתבתי שנ' שרבינו היו לו מפרשים למסכתין שאינם בידינו וכן גם להר"מ קזיס. 2 הדוכן היה מקום הלויים כדאי' ערכין יג, ב. 3 פ"ב מ"ו. 4 יא, ב ד"ה דוכן, וראה גם רש"י שם יג, ב ד"ה ולא עולין. 5 ברש"י שלפנינו אי': "דוכן כמין איצטבא היה" עכ"ל ולא יותר, וגם ביומא טז, א כ' רש"י וז"ל: "ודוכן של לוים בנוי עליה וגבוה אמה וחצי" עכ"ל. 6 אות ס, וכן ס"ל גם למאירי במדות פ"ב מ"ו. 7 מ"ד. 8 ה"ו ואינו ברור לי מדוע כ' רבינו שזה חפך ממ"ש בפי' המשנה, שהרי מעלה זו היתה ארכה כאורך כל העזרה, וצ"ב. 9 כאן העתיק רבינו את דברי הר"מ קזיס בדיוק כמש"כ פ"ב מ"ו ד"ה והדוכן, לכן דלגתי ושמתי מלת "וכו'", ורק בדברי הסמ"ג והרמב"ם הוסיף רבינו והעתיק יותר מדבריהם ממ"ש

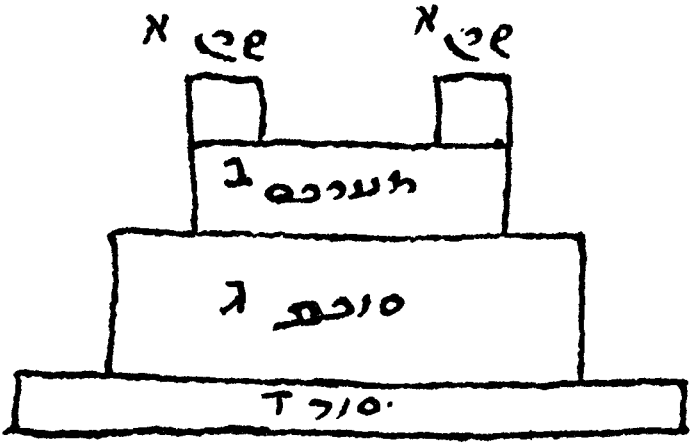
על הקרבן והן ג' מעלות של חצי חצי אמה נמצאת עזרת כהנים גבוה מעזרת ישראל אמה ומחצה ע"כ, נראה מדבריו [וכו'] היו הלויים עומדים בשעה שאומרים שירה על הקרבן וכו' ע"כ דברי מעל' הקסיס ז"ל, ולפי דעתי כי פירוש הברטנורה במקום הזה נראה לכאורה שהוא כפי' רש"י ורבינו ישעיה שהבאתי לעיל בבבא דעזרת כהנים[10] כי עזרת כהנים לא היתה גבוהה מעזרת ישראל אלא אמה א' בלבד, ובזה מתיישב מה שפי' הברטנורה כי הדוכן שהיה גבוה אמה וחצי היה בנוי על המעלה וסביב לדוכן היו ג' מעלות לעלות מהן לדוכן, לפי שגבהו של דוכן אמה וחצי ולא היו יכולים לעלות בו אלא ע"י מעלות מחצי אמה לא' וכפי' רבינו ישעיה, ולדעת מי שסובר[10] כי עזרת כהנים היתה גבוהה מעזרת ישראל ב' אמות ומחצה, אולי שהג' מעלות שהיו אחר המעלה הראשונה לא היו ארוכות אלא בארך הדוכן ולא יותר, כי על המעלה ראשונה בלבד כתב רש"י[11] שארכה בארך כל העזרה, ובעל כפתור ופרח[12] בפ' ו' כתב וז"ל, הולך במישור י"א אמה על ק"ה ומוצא לפניו מדרגה גבוהה אמה א' ועליה ג' מעלות כל מעלה מהם גבוהה חצי אמה ורחבה חצי אמה והוא הנקרא דוכן ע"כ, נראה מדבריו שדעתו כי המדרגה דוקא היא העולה אמה א', אלא שכתב אח"כ נמצא גבה קרקע ההיכל על קרקע שער שושן כ"ב אמה וסימניך ב"ך יברך ישראל וכו'.

[סב] המזבח היה לסוף הי"א אמה מעזרת כהנים, ומקומו היה מכוון ביותר, והוא במקום שעקד בו אברהם אבינו את יצחק בנו וכמו שכתב הרמב"ם בפ' ב'[1] מהלכות בית הבחירה, והיה במקום מגולה שלא היה שם סכך וכמו שכתב שם הברטנורה בפ' ק'[2] דתמיד על מש' נטל את המפתח ופתח את הפשפש וכו', ואין עושי' אותו אלא מאבנים וכמו שגבאר לפנינו[3] דף[4], תנן בפ' י"ז[5] דמס' כלים ר'[6] אומר כל האמות היו ביגוניות, פי' באמה של ו' טפחים, חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד, (פי' שכל אלו היו באמה בת ה' טפחים), וקי"ל כותיה, ופי' הרמב"ם[1] שגובה היסוד וכניסתו וכניסת הסובב וגובה הקרן היו באמה בת ה' טפחים וכל השאר באמה בת ו' טפחים, ועיין בפ' ב'[8] מהלכות בית הבחירה, אבל רש"י[9] מפרש שגובה היסוד בבת ה' ולא הכניסה, המזבח היה ל"ב אמה על ל"ב אמה כדתנן בפ' ג' מש' א' דמדות, עלה אמה וכנס אמה

הר"מ, ולפי השערתי הוספה היא מעטו של רבינו, אבל לא היה לפניו נסח אחר מספרו של הר"מ, מאשר אני מדפיסו כי בכל ההעתקות שהעתיק רבינו מדברי הר"מ קויס לא מצאתי אף שינוי אחד שיעיד שיהיה בידו כת"י אחר. 10 ראה לעיל אות ס. 11 יומא טז, א ד"ה ותנן, וכ"כ גם הרע"ב להדיא. 12 עמוד צ.

לאות סב. 1 ה"ב. 2 מ"ג, וראה מ"ש רבינו לעיל אות ד. 3 לקמן אות קלג. 4 בכת"י מקום פנוי למספר הדף ראה הקדמה. 5 מ"י. 6 חסר: „מאיר". 7 בפי' המשנה מדות פ"ג מ"א. 8 ה"ז וה"ח. 9 מנחות צז, ב, צח, א. 10 כ"כ

זה יסוד, נמצא שנשאר ל' אמה על ל' אמה, עלה חמש וכנס אמה זהו הסובב שהוא גבוה מן היסוד חמש אמות, נמצא שנשאר כ"ח אמה על כ"ח אמה, עלה ג' זהו מערכה נמצא הנשאר כ"ו על כ"ו, וזהו שטח המזבח מלמעלה, ועושה על ד' זויות ד' קרנות מאמה על אמה ברום אמה נמצא גבוה המזבח י' אמות, כדתניא [10] מזבח שעשה משה ושלמה ובני גולה והעתיד להעשות גבהן עשר אמות. וזו היא צורת המזבח:

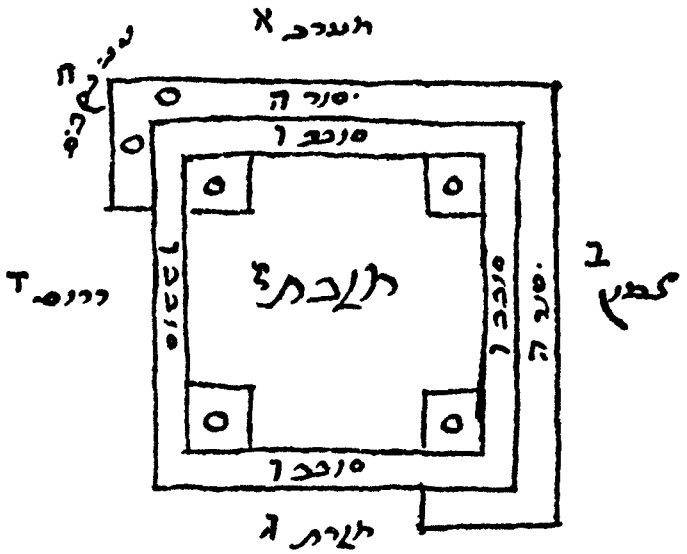
א) קרן ב) מערכה ג) סובב ד) יסוד

[סג] הקרנות היו ד', א' אצל כל זוית מהמזבח, אמה על אמה ברום אמה היו. וכתב הקרית ספר פ' ב' מה' בית הבחירה ורבוע כל קרן וקרן אמה על אמה דומיא דמזבח הזהב דהוא רבוע אמה על אמה וכת' מעל' הקסיס נראה מזה [11] [וכו'] שגבהו י' טפחים, ע"כ, והקרנות בודאי היו שוים למזבח לא נמשכות לצד חוץ ולא לצד פנים רק יעמדו ביושר על פנות המזבח [12] כמו שכתבתי במזבח של משכן [13] דף [14], ומקום הלוך רגלי הכהנים למעלה במזבח לפנים [15] מהקרנות היה אמה על אמה, שהכהנים לא היו יכולים להלך בין הקרנות לסבוב כי הקרנות היו מעכבים אותם, לפיכך מניחים אמה פנוי לפנים מן הקרנות, הרי שמקום המערכה לפנים מן הקרנות נשאר כ"ד אמה על כ"ד אמה, וכמו ששנינו במש'

הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב ה"ה וכ' הר המריה שכ"ה בברייתא דמלאכת המשכן פי"א, עיי"ש בדבריו וגם בכסף משנה. 11 העתיק את דברי הר"מ קזיס פ"ג מ"א ד"ה תנן ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 12 ראה השגת הראב"ד הל' בית הבחירה פ"ב ה"ז, וע' תוי"ט מדות פ"ג מ"א ד"ה נמצא כ"ד. 13 יוצא מזה ומעוד מקומות בס' זה. שרבינו חבר ספר גם על המשכן. 14 בכת"י מקום פנוי למספר הדף, ראה הקדמה. 15 כן כתב רש"י מנחות צז, ב דבור המתחיל מקום הלוך, וראה זבחים סב, א.

א' מפ' ג' דמדות, וכתב הרמב"ם פ' ב'[16] מהלכות בית הבחירה שהקרנות היו חלולות מתוכן, וכתב שם[17] הכסף משנה דבגמ' דובחים[18] פ' איזהו מקומן אמרו אמר רב כהנא קרנות של מזבח חלולות היו שנא' ומלאו במזרק בזוית מזבח (זכריה ט') והא כתיב אבנים שלמות דמחית מדי מתותי ושקיל ליה, ופרש"י חלולות היו נקבים נקבים עמוקים בארבעתם כדי שיפול דם החטאת ויבלע לתוכו, כמזרק בזוית מזבח אלמא בית קבול יש במזרקים, דמחית מדי מתותי מקלות וקסמים דקים נתן בין חלוקי האבנים וכשיבש הוציאום ונשארו מקומות בנקבים חלולים ולא הוצרך לפגום פגימות בנקבים, ע"כ, וכת' מעל' הקסיס וז"ל וקשיא לי[19] [וכו'] של הקרנות מבחוץ וצ"ע, ע"כ, וכתבו ז"ל[20] ובקונטריס פי' שהנקבים היו בד' קרנות שיפול דם החטאת לתוכו ויבלע ותימא לפירושו שלא היו המתנות למעלה אלא כנגד חודה מבחוץ ע"כ, ואופן עשיית בנין המזבח עיין בהרמב"ם[21] ובברטנורה[22] ולפנינו[23] בדף[24] בס"ד.

[סד] היסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב רחבו אמה, ובקרן מערבית דרומית היה שם אמה בלבד, וכן בקרן מזרחית צפונית לא היה שם אלא אמה אחת בלבד לפי שג' קרנות המזבח היו בחלקו של בנימין וקרן דרומית מזרחית בלבד בחלקו של יהודה. כזה:

א) מערב ב) צפון ג) מזרח ד) דרום ה) יסוד ו) סובב
ז) מזבח ח) שני נקבים

16 ה"ח. 17 בהל' ו. 18 נד, ב. 19 העתיק את דברי הר"מ קזיס פ"ג מ"א ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 20 תוס' זבחים נד, ב ד"ה ומלאו. 21 הל' בית הבחירה פ"ב הט"ז. 22 מדות פ"ג מ"א ד"ה עלה. 23 לקמן אות קלג. 24 נג,

וגרסי׳ בפ׳ איזהו מקומן [24] קרן דרומית מזרחית אין לו יסוד מאי אין לו יסוד, רב אמר בבנין, לוי אמר בדמים, ופרש״י בבנין הקרן דרומית מערבית בנו יסוד אמה בארך הדרום וחדלו להם כל הדרום וכל המזרח עד אמה סמוך לקרן מזרחית צפונית כדתנן אוכל במזרח אמה ובדרום אמה, בדמים יסוד היה על פני כל המזבח אבל לא נותנים דמים בחלקו של יהודה, ע״כ, ופסק הרמב״ם בפ׳ ב׳ [25] מהלכות בית הבחירה כרב, משום דפשטא דמתניתין במדות [26] כותיה, ועיין בכסף משנה, ומוקי בגמ׳ אליבא דרב, מאי דאמרינן דהמזבח היה ל״ב אמה על ל״ב אמה, הוא מן הצד, ופרש״י מן הצד לאו בארבעת רבועיו קא חשיב אלא מצד צפון (ומערב [27]) היה ל״ב אמות אבל מזרח ודרום לא היה אלא ל״א על ל״א דקרן דרומית מזרחית חסרה לה אמה לדרום ואמה למזרח.

[סה] **הסובב** לא היה כמו היסוד, אלא היה סובב סביב סביב למזבח ולכן נקרא סובב, והיו מהלכין בו הכהנים כדתנן [28] עלה בכבש ופנה לסובב, והיה רחב אמה כמו היסוד, כמו שציירנו למעלה.

[סו] **שני נקבים** היו למטה בקרן מערבית דרומית באמה של יסוד, שהדמים הנתנים על יסוד מערבי כגון שירי דם של חטאות הפנימיות, שלאחר כל המתנות היה שופך שירי הדם על יסוד מערבי ושירי הדם של חיצונות שהיה שופך על יסוד דרומי, היו יורדים דרך אותם נקבים ומתערבים באמת המים שבעזרה ומשם יוצאים לנחל קדרון ובעלי גנות היו קונים אותם מן הגזברים לזבל בהן את הקרקע, כך כתב הברטנורה במש׳ ב׳ פ׳ ג׳ דמדות, ונראה שהיא אותה אמת המים שפירש הברטנורה פ׳ ה׳ דפסחים [29] שהיא עוברת בעזרה ובה היו מדיחין את העזרה וכשהם רוצים להדיח פוקקים את נקב יציאתה והמים פושטים על גדותיה ומדיחין כל העזרה שהעזרה רצפה של שיש היתה כלה ואח״כ פותחים הנקב והמים יוצאים, ותניא נמי בתוספתא בפ׳ רביעי [30] מהלכות פסחים, כיצד מדיחין את העזרה היו פוקקים אותה ומרגילין לה אמת המים עד שנעשית נקיה כחלב, וכתב מעל׳ הקסיס ז״ל ונראה שאמה זו [31] [וכו׳] כמו לנחל איתן עמק, ע״כ, וכתב בעל תוספת י״ט במש׳ דיומא דלעיל [32] וז״ל, לנחל כמו לנחל איתן עמק לשון רש״י פסחים דף כ״ב, ע״כ, וגם נמצא בפסקי תוספות דמס׳ מדות [33] וז״ל, השירים נותנים על יסוד ויורדים לאמה ולא היו מים באמה, ע״כ.

ב, נד, א בשינויים. 25 ה״י. 26 פ״ג סוף מ״א. 27 רבינו שם מלה זו בסוגריים, כי כן דרכו בכל מקום שהוא מוסיף דבר מה לפירוש שמו בסוגריים. 28 זבחים נג, א. 29 מ״ח ; סד, א. 30 ה״י. 31 העתיק כאן את דברי הר״מ קוסי בדיוק כמש״כ בפרק ג משנה א דבור המתחיל מתערבים, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו״. 32 בדברי הר״מ קוסי שדלגתיפ והיא יומא פרק ה משנה ו. 33 אות יד.

[סז] מקום אמה על אמה היה בקרן מערבית דרומית, וטבלא שיש וטבעת קבועה בה שבו יורדין לשית מקום שהיה יורד הדמים ומנקים אותו[34], ופרשו המפרשים[35] ששית זה הוא מקום שיורדים בו הנסכים, וכתב מעל' הקסיס ז"ל כתב הרמב"ם פ' ב' מהלכות בית הבחירה[36] [וכו'] של מזבח שהם חלולים מאד[37], וכן כתב הברטנורה במש' ג' פ' ג' דמעילה, יצאו לשיתין נקב היה במזבח שבו יורדים הנסכים לשיתין דהיינו יסודות של מזבח שהם חללים ועמוקים מאד וכו'.

[סח] שני ספלים של כסף היו על המזבח בקרן מערבית דרומית ששם עושים הנסכים, כדתנן במס' סכה[38] פ' ד' מש' ט', והיו סמוכים זה אצל זה, וכמו שכתבתי לעיל[39] בסמוך, ובמזבח היה נקב ששם הנסכים יורדין לשיתין של מזבח שהם חלולים מאד.

[סט] חוט של סקרא שהוא חוט אדום חוגר המזבח באמצעו לסוף ד' אמות של גבהו, דהיינו אמה א' למטה מעליונו של סובב, כבמש' א' פ' ג' דמדות, והוא היה להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים, כדגרסי' בזבחים[40] פ' איזהו מקומן, מנא הני מילי אמר רב אחאי בר קטינא שנא' והיתה הרשת עד חצי המזבח התורה נתנה מחיצה להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים, ופי' רש"י התורה נתנה מחיצה מדקפיד חצי המזבח[41], והחוט הזה נראה שהיה רחב[42] קצת כדגרסי' פ' ב' דבכורות[43] על מש' רחל שלא בכרה וילדה ב' זכרים ויצאו ב' ראשיהם כא' ר' יוסי הגלילי אומר ב' לכהן שנא' הזכרים לה', וחכמים אומרים אי אפשר[44] א' לו וא' לכהן, פי' אי אפשר לצמצם שיבאו שני ראשיהם כא' אלא הא' יצא תחלה ולא ידעינן הי מינייהו, אמרי[45] ר' יוסי הגלילי שמעינן ליה[46] [וכו'] ביה פורתא, פרש"י אפשר לצמצם בידי שמים כגון הך לידה[46] [וכו'] בלא שם ספקא, ועיין מה שכתב ג"כ בעל תוספת י"ט במש' א' פ' ג' דמדות[47].

[ע] כבש היה לו למזבח לדרומו[48], פי' גשר משופע ועשוי במדרון, וכתב

34 כדאי' מדות פ"ג מ"ג. 35 ז"ל של הר"מ קזיס פ"ג מ"א ד"ה שבו, וכבר כתבתי שהיו להם מפרשים למס' מדות שאינם בידינו. 36 העתיק את דברי הר"מ קזיס שם. בדיוק ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 37 ע"כ הם דברי הר"מ קזיס 38 מח, א. 39 באות הקודם והוא בדברי הר"מ אשר דלגתי עליהם. 40 נג, א. 41 ע"כ לשון רש"י. 42 ואני תמה למה לא כתב הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב ה"ט ד"ז אחר שאי' בגמ' להדיא וע' תוי"ט שכ' רבינו להלן, ועדיין צ"ב. 43 יז, ב. 44 חסר : „לצמצם אלא". 45 בגמ' נוסף : „דברי ר' ינאי" ובמקום „ר'" אי' „לר'", וני' שדלגו הכותב בטעות. 46 העתיק דברי גמ' ורש"י בדיוק כמו שהם לפנינו, לכן דלגתים ושמתי מלת „וכו'". 47 ד"ה באמצע. 48 כדאי' מדות פ"ג מ"ג.

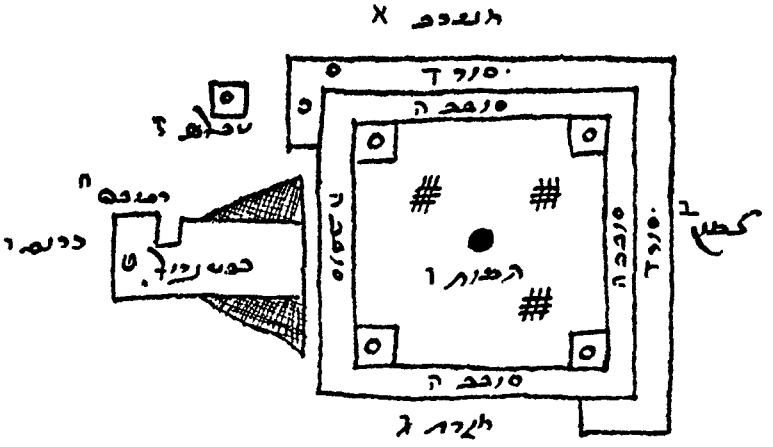
הקרית ספר[49] דמדכתיב[50] ולא תעלה במעלות, שלא יעשה מעלות בכבש שלו אלא חלק למדנו שהיה לו כבש[51], ונ״ל[52] שנקרא כבש מלשון ונכבשה הארץ[53], לפי שהכל דורכין אותו תמיד לעלות על המזבח, ועוד שתרגום הדום רגלי[54], כבש קדמי, הדום לרגליך[55], כבש לרגליך, והיה מונח בדרומו של מזבח כדגרסי׳ בזבחים[56] פ׳ קדשי קדשים כבש היה לדרומה של מזבח[57] [וכו׳] פונים למה לי, כתב הקרית ספר בה׳ בית הבחירה פ׳ ב׳ וז״ל, דכתיב[58] ושחט אותו על ירך המזבח צפונה, שיהא ירך בצפון ופניו של מזבח שהוא מצד הכבש לדרום כאדם השוכב ארצה ורגליו לצפון גמצא ראשו ופניו שהם צד המזבח של כבש והכבש לדרום ע״כ, אבל בעל קרבן אהרון כתב בס׳ ויקרא בפרשה ו׳ וז״ל, וה״ק קרא ירך, ר״ל ירך האדם אשר יהיה עולה למזבח יהיה בצפון, והיכן הם פניו של העולה כאשר יהיה ירכו בצפון, בדרום, ואין זה אלא אם נשער זה באדם השוכב ארצה ופניו למטה והוא הולך על כפיו דאם רגליו לצפון נמצא פניו וראשו לדרום, ע״כ, וזה לשון רש״י דזבחים מהג״מ שהכבש בדרום[59] [וכו׳], המקדש לצרכי העבודה[60], ע״כ, וכתב רלב״ג בפרשת תרומה וז״ל, והנה לא נזכר בתורה מקום הכבש, והנה נודע זה מפי הנביאים כמו שאמר דוד[61] הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל, וכבר יתבאר זה באופן מה מדברי התורה וזה, כי מפני ששחיטת קדשי קדשים בצפון[62], הנה ראוי שיהא הכבש בדרום כדי שיהיה המזבח כנגד קדשי הקדשים, ולפי שלפני המזבח אין ראוי שיהיה לצד המערב כדי שלא יהיה אחוריהם כנגד היכל ה׳ בעלותם שם, הנה יחוייב שיהיו לצד דרום כי הדרום יותר נכבד מהצפון, ולזה היתה המנורה בדרום, ואולם רגלי הכבש אי אפשר שיהיו לצד המערב לסבה שזכרנו, ולא לצד המזרח שאם היה הענין כן היה ההעתק מהמזבח לכבש בהפך הנהוג מתנועת הרגלים בעליה, וזה שהוא ראוי שתהיה התנועה בזה מפאת המערב כי זה ממה שיורה על ההתרחק

49 הל׳ בית הבחירה פ״ב. 50 שמות כ, כג, וראה רש״י שם וגם רש״י שמות כז, ה שכ״כ בשם מכילתא. 51 ד מלים אלה לי׳ בקרית ספר, אבל א״י ברש״י שם. 52 מכאן והלאה לי׳ בקרית ספר ודברי רבינו הם. 53 במדבר לב, כב. 54 ישעיה סו, א. 55 תהלים קי, א. 56 סב, ב. 57 העתיק את הגמ׳ כמש״כ לפנינו, אלא שאחרי מלת „רבוץ״ לי׳ מלת „א״ל״ ; אחרי מלת „ואימא״ נוסף : „דרך״, והעתיק : „שנים עשר בקר״. 58 ויקרא א, יא. 59 העתיק לשון רש״י שם סב, ב בדיוק כמש״כ לפנינו מבלי המלים : „ה״ג רבוע כתיב״ ; ובמקום „וקאמר שתמיד״ העתיק : „וקאמר שהעמיד״, ובמקום „מעלותיו״ העתיק : „מעלתו״ ; ובמקום „ומהכא נפקא״ העתיק : „אלא מהכא נפקא״ ; ובמקום „דכתיב קדים שמעינן למזרח״, העתיק : „דכתיב פנות קדים שמעינן שיהיו הפניות של מזבח למזרח״. 60 ברש״י שלפנינו אי׳ : „בצורכי עבודה״. 61 דברי הימים א, כח, יט. 62 וראה זבחים מז, א ; מח, א ולפנינו מדכ׳

מה' ית' והוא הפך מה שכיון בזאת העבודה, ולזה יחוייב אם הונח הענין על זה התאר שיהפוך עצמו העולה בכבש תכף אחר עלייתו להפך הצד אשר היה פונה אליו בעלותו, וזה כלו בלתי נהוג ובלתי מורגל, עם שהפניה להפך הצד אשר היה פונה אליו בעלותו מורה ההתרחק מה' ית', והוא מבואר שאין ראוי בתנועה האחת שיקביל קצתה לקצת כ"ש בזה הענין הנכבד ולזה יחוייב שיהיו רגלי הכבש לפאת דרום, ע"כ, וארכו של כבש היא ל"ב אמות [63], כלומר ארך שפועו, ורחבו י"ו אמות [63], וגובה הכבש ט' אמות פחות שתות [64] עד כנגד המערכה, לפי שגבה המזבח עד ראש המערכה [65] למעלה ט' אמות, וכלן באמה בת ו' טפחים חוץ מאמה יסוד שהיא באמה בת ה' טפחים, והיה אוכל (פי' תופס) בארץ ל' אמה מצד המזבח, לפי שהכבש היה פורח ועולה על שתי אמות של כניסת היסוד והסובב, אמה על היסוד ואמה על הסובב, אבל מתחתיו מהתחלת היסוד על הארץ לא היה משך שטחו רק ל' אמה, והיינו הא דתנן בסוף מדות [66] הכבש והמזבח ס"ב, ואם המזבח הוא ל"ב והכבש ל"ב א"כ יהיו ס"ד, אלא שהיה אוכל בארץ ב' אמות מפני כניסת היסוד והסובב, ואמרי' בגמ' [67] דלמאן דאמר שאין למזבח יסוד בצד דרום ולא בצד מזרח, כמו שאמרנו לעיל [68] אליבא דרב, הכבש היה פורח כנגד מקום שהכניסה של יסוד, ראויה להיות כמו שהביא התוספת י"ט במש' ב' פ' ה' דמדות, וגרסי' נמי בפ' קדשי קדשים [69], אמר רמי בר חמא כל כבשי כבשים ג' אמות לכל אמה מגבה חוץ מכבש הגדול של מזבח שעולים בו, שצריך שיהיה משופע ביותר לכן האריכו ומגיע שפועו ג' אמות ומחצה ואצבע ושליש אצבע לכל אמה, שהרי לט' אמות של גובה המזבח עולה שפועו ל"ב אמה, צא וחשוב ט' פעמים ג' אמות הן כ"ז וט' פעמים חצי אמה הוא ד' אמות וחצי הרי ל"א ומחצה, חסר לך חצי אמה שהוא ג' טפחים שהן י"ב אצבעות, תן לתשע אמות ט' אצבעות נשאר לך ג' אצבעות עולים ט' שלישי אצבע, הנה מבואר לכל אמה מגובה המזבח מגיע שפוע הכבש ג' אמות ומחצה ואצבע ושליש, וכל זה המישור הגדול בעבור הכהנים נושאי אברים מהקרבנות הכבדים שילכו שלא ע"י הדחק, ורגלי הכבש מתחילות אחר י"ב אמות וחצי מכתל העזרה לפי דעת הרמב"ם [70] וכמו שנבאר [71], ואויר מעט היה מפסיק

ויקרא א' יא ושחט אותו וכו'. 63 כדאי' מדות פ"ג מ"ג. 64 כן הוא לשון הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב הי"ג ראה תוס' זבחים ס"ג א ד"ה חוץ מ"ש בשם ר' נתן ובתוס' מנחות צז, ב ועי' בסוגיית הגמ' שם, והאריך בזה ע"פ חכמת החשבון בתנוכת הבית (לרמ"ח) אות לג דף כא, ב עיי"ש. 65 ר"ל בלי הקרנות. 66 פ"ה מ"ב. 67 זבחים נד, א. 68 אות סד. 69 זבחים סג, א, ורביגו צירף את פי' רש"י לדברי הגמ'. 70 הל' בית הבחירה פ"ה הט"ו. 71 לקמן אות פד, ושם כ' שרש"י

בין הכבש למזבח כמו שאמרו חז"ל[72], כדי ליתן האיברים למזבח בזריקה, וילפינן מדכתיב[73] ועשית עולותיך הבשר והדם, מקיש בשר לדם מה דם בזריקה אף בשר בזריקה, ומחמת האויר הויא זריקה שעומד בכבש וזורק לעבר האויר למערכה, וכן כתב בעל קרית ספר[74], והכבש נראה שהיה אטום[75] עד קרקע העזרה, ולא היה חלול וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ' א'[76] מה' בית הבחירה שכתב, בונים כמו תל בדרומו של מזבח וכו' והוא הנקרא כבש, וידוע שהתל אין חלל תחתיו, וכמו כן הכבשים הקטנים אשר נזכיר נראה שאטומים היו דמאי שנא. והא לך צורתו:

א) מערב ב) צפון ג) מזרח ד) יסוד ה) סובב
ו) תפוח ז) טבלא ח) רכובה ט) כבש גדול י) דרום

[עא] שני כבשים קטנים אטומים ג"כ יוצאים מן הכבש גדול, א' פונה ליסוד וא' פונה לסובב וכדאיתא בזבחים[1] פ' ו' אמר ר' יהודה שני כבשים קטנים יוצאים מן הכבש שבהם פונים ליסוד ולסובב ומובדלים מן המזבח מלא נימא וכו' ופרש"י אותו שפונה לסובב יוצא במזרחו של כבש לימין ויוצא ומתחיל בשפולו של כבש ונמשך ועולה באלכסון עד שמגיע לסובב ואותו שפונה ליסוד יוצא למערבו להוליך בו שירים של חטאת שהיורד מן המזבח פונה לשמאלו ליסוד דרומי ומתחיל לצאת בשפולו של כבש רחוק מן המזבח כדי שיהא נוח לשפע

יש לו שיטה אחרת מאשר לרמב"ם. 72 זבחים סב, ב. 73 דברים יב, כז.
74 הל' בית הבחירה פ"ב, והוא לשון רש"י בזבחים שם, ונ' שרבינו העתיק כאן את דברי הר"מ קזיס פ"ג מ"א ד"ה כתב, שכ' דבר זה בשם קרית ספר, משום שלהר"מ לא היו לו ס' הגמרא, ראה הקדמה לספרו. 75 ראה ר"מ קזיס פ"ג מ"א ד"ה כתב.
76 הי"ו.

ולירד ליסוד ע"כ, ואויר ג"כ היה מפסיק ביניהם למזבח כמלא נימא, אי משום דכתיב במזבח סביב אי משום רבוע כדאיתא התם[1], ומובדלים מן המזבח[2] [וכו'] כתב רחמנא סביב, פרש"י משום שנא' סביב שיהא היקף[2] [וכו'], סביבו שוים ע"כ, ומבואר מזה שהאויר המפסיק בין הכבש למזבח לא היה בראשי הכבשים למעלה בלבד אלא בכל ענין גם במה שמהן כנגד הסובב והיסוד כי לא היו מחוברים כלל למזבח כמו שכתבתי, והכבש שפונים בו לסובב היה גבוה ו' אמות והפונה ליסוד היה גבוה אמה בת ה' טפחים, וזה פשוט.

[עב] רכובה, פי' חלון אטום בפנים עשוי כמין גומא היה במערב הכבש ואמה על אמה היה ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף עד שיבאו לידי נותר, ואח"כ יצאו לבית השרפה, כך כתב הברטנורה שהיה החלון בכבש עצמו, וכך הם דברי הרמב"ם בפ' המשנה ג' דפ' ג' דמדות, וכמו שציירתי אותו בצורה שלי למעלה, אבל מדברי רש"י במס' פסחים פ' כל שעה נראה שהחלון הזה היה ברצפה סמוך לכבש דגרסי' התם ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא או' לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף ותועבר צורתן ויוצאין לבית השרפה, ופי' רש"י לול קטן כמין גומא חלולה עשויה בבנין הרצפה[3] [וכו'] שריפה ונשרף ע"כ, ובתוספתא דזבחים[4] אמרו חלון היתה שם למערבו של כבש ורכובה היתה נקראת, וכך הם דברי הרמב"ם פ' ב'[5] מה' בית הבחירה, והסמ"ג עשין קס"ג[6], ולא פירשו היכן היה החלון.

[עג] ג' מערכות היו על המזבח, שהלכה כר' יוסי במש' אחרונה בפ' ד' דיומא[7], חוץ מיום הכפורים שהיו שם ד', מערכה גדולה היתה במזרח המזבח וריוח היה בין הגזרים וראשי הגזרים הפנימיים היו נוגעין בדשן שבאמצע המזבח הנקרא תפוח[8], מערכה שניה של קטרת שהיתה מעצי תאנים יפים והיא היתה כנגד קרן מערבית דרומית משוכה מן הקרן כלפי צפון ד' אמות[8] וממנה לוקחים אש במחתה להקטיר קטרת בכל יום[8], והטעם למה היתה מעצי תאנה, לפי שבו היתה תקנה לאדם הראשון[9] שנא'[10] ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות, מערכה ג' אין עליה כלום אלא לקיים מצות האש ועושה אותה בכל מקום שירצה מן המזבח[11].

[עד] תפוח היה כרי גדול של דשן באמצע המזבח, כאשר ציירתי לעיל, ונקרא

לאות עא. 1 סב, ב. 2 העתיק רבינו את דברי הגמ' ורש"י כמש"כ לפנינו בלי שינוי לכן דלגתים ושמתי מלת „וכו'". 3 העתיק דברי רש"י בלי שום שינוי, ראה הע' ב. 4 פ"ז ה"ב. 5 הי"ד. 6 דף רט עמוד ג. 7 מג, ב. 3 כדאי' תמיד כט, א. 9 התוי"ט שם מביא שכ"כ רש"י זבחים נח, א ד"ה עצי. 10 בראשית ג, ז. 11 כן פסק הרמב"ם הל' תמידין ומוספין פ"ב ה"ד וה"ט.

תפוח שדומה לתפוח, כן כתב הרמב"ם בפ' ב'[12] מה' תמידין ומוספין, אבל הראב"ד השיג עליו ודעתו שהיה שם טבלא קצוצת הקרנות כעין עגולה וז"ל, מה שאמר שהדשן שהיה באמצע המזבח הוא הנקרא תפוח, מראה שדעתו שלא היה שם גבשושית אחרת אלא תל הדשן המכונס שם, וטעה טעות גדולה שהרי שניגו[13] החלו מעלים באפר ע"ג התפוח, ומאחר שכהן מוציא בכל יום האפר מהיכן היה שם תפוח, וכן אמרו[13] פעמים שעליו כ' מאות כור, והיה לו לומר פעמים שיש בו כ' מאות, אלא שהיה שם טבלא מרובעת גבוהה אמה והיא כ"ב על כ"ב ואותה אמה היתה השלמת י' אמות לגובה המזבח והיא נקראת תפוח ע"ש שהיתה גבוהה על כל סביבה, ואפשר שהיתה אותה הטבלא קצוצת קרנות כעין עגולה כדי להרויח מקום המערכה, וכל דבר שהוא גבוה ועגול נקרא תפוח, כדאמרי' בנדה[14] מקום שיש באותו מקום כעין תפוח, ובעכו"ם[15] אעפ"י שנטל בידו ונתן לתוך התפוח, ע"כ, באופן שדיוקו מדתנן החלו מעלים באפר על גב התפוח (מש' ב' פ' ב' דתמיד) מכלל דתפוח דבר בעצמו הוא, והשיג עליו בעל באר שבע[16] מהא דאתמר במעילה[17] פ' חטאת העוף הנהנה מאפר תפוח שע"ג המזבח, ולפי' הראב"ד הוה ליה למימר הנהנה באפר שע"ג התפוח כדאמר אח"כ שע"ג המזבח, ע"כ, וכתב בעל לחם משנה בפ' ב'[18] מה' תמידין ומוספין וז"ל, ובענין פי' תפוח פליגי עליה רבינו, היינו הרמב"ם, ורש"י[19] דהני סוברים דתפוח מקרי הדשן עצמו, והקשה הראב"ד ז"ל לפי' זה ממתניתין דהחלו באפר ע"ג תפוח דמאחר שכהן מוציא בכל יום האפר מהיכן היה התפוח, וקושיא זו ליתא לפי' רש"י ז"ל שפירש בפ' גיד הנשה ושם במס' תמיד שלא היו מוציאין האפר בכל יום אלא כשהיה רבה מאד היו מוציאין אותו ומוליכין אותו חוץ לעיר וא"כ שייך שפיר לומר ע"ג התפוח דבכל יום היה שם תפוח אלא לפעמים מוציאין אותו אבל הר"א ז"ל הקשה על רבינו ז"ל שכתב בסוף פ' זה שבכל יום היו מוציאין האפר ומורידין אותו למטה, ואח"כ כשהיה רבה למטה מוציאין אותו חוץ לעיר, לכך הקשה לו כיון שהיו מוציאים אותו בכל יום מהיכן היה התפוח, ולפי' רבינו ז"ל יש לתרץ דאולי היה נשאר שם קצת, א"נ במתניתין דבנוסחאות דידן לא גרסי' ע"ג התפוח בה"א הידיעה אלא ע"ג תפוח, ור"ל שאז היו עושים תפוח שהוא מהאפר ולא שהיה תפוח מעקרא ואילו היינו גורסים התפוח בה"א הידיעה היה מקום לקושיתו, דמשמע דהיה תפוח מעקרא אבל אין אנו גורסים אלא תפוח, עוד הקשה לו שאמר פעמים

12 עיי"ש ה"ו והי"ג אבל להדיא כ"כ בפי' המשנה תמיד ריש פ"ג. 13 תמיד ריש פ"ג
14 מז, ב, אבל בגמ' שלנו גי' אחרת. 15 נה, א. 16 בחי' למס' תמיד שם ד"ה על עיי"ש שהאריך ביישוב דברי הרמב"ם. 17 ט, א. 18 ה"ז. 19 חולין צ, ב ד"ה

שעליו כשלש מאות כור, ובו מבעי ליה, ונ"ל לומר דבמש' הכי אמרינן תפוח היה באמצע המזבח פעמים שהיו עליו כג' מאות כור, ואפשר דעליו קאי למזבח, שהיה על המזבח כג' מאות כור, זה נראה להליץ בעד רבינו ז"ל, ע"כ, ואף כי איני כדאי להכניס ראשי בין העמודים האלה אשלי רברבי מ"מ קשיא לי טובא, שאם הוא כדברי הראב"ד שהתפוח גבוה אמה והוא כ"ב אמה על כ"ב אמה ומשלים גבהו של מזבח, אמאי קתני במתניתין דמדות פ' ג' [20] מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה, הוה ליה למתני מקום התפוח או הטבלא אמה מזה ואמה מזה, שהוא יותר גדול מהקרנות ועלייתו אמה מחזי טפי, ובתר הכי ליתני ד' קרנות בד' צדי המזבח, לפי' נראה שדברי הראב"ד אינם מוכרחים כדכתב הכסף משנה, ואדרבה דברי הרמב"ם הם יותר מובנים [21] וכן הוא דעת רש"י, ונ"ל שהמערכה היתה עשויה כמין מגדל רחבה מלמטה וצרה מלמעלה ופותחין בה חלונות להכניס בהן אש להבעיר העצים, וכמו ששנינו בפ' ג' דפרה מש' ח', והגם שהמערכה ההיא לא היתה נעשית ע"ג המזבח, מ"מ מערכה היתה נקראת, ותנן בפ' ב' [22] דתמיד וריוח היה בין הגזרים שהיו מציתין את האליה משם, והכי איתא בגמ [23], וחזיתה מזרחה כמין חלון פתוח למזרח, מ"ט רב הונא ורב חסדא חד אמר כדי שתהא הרוח מנשבת בה וחד אמר שהיו מציתין את האלייתין משם, ופי' אלייתין זנבות עצים קטנים, וריוח היה בין גזרים שהיו מציתין גם הם [24] את האלייתין וכו'.

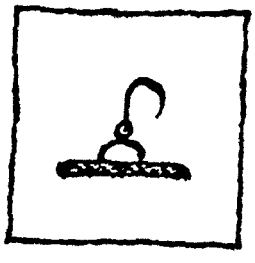
[עה] שתי שלחנות היו במערב הכבש א' של שיש [25] שנותנים עליו האברים, ונקרא בפ' בתרא [26] דתמיד שלחן החלבים וא' של כסף שנותנים עליו כלי שרת [25].

[עו] כ"ד טבעות [1] היו מסודרים ברצפה של בית המטבחיים, שמתחלה היו משרטין לעגל של קרבן בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו כדי שלא יראה ויהיה נוח לכפותו ולשחטו ועמד יוחנן כהן גדול ובטלו שנראה כבעל מום והתקין להם טבעות בקרקע, וכדתנן בסוף מס' מעשר שני ובסוטה פ' ט' מש' י' אף הוא ביטל הנוקפין וכו', והטבעות האלו היו מסודרים ו' סדרים של ד' ד' ויש אומרים ד' סדרים של ו' ו' [1], והיו כמין חצי קשת ומכניסים בהן צואר הבהמה בשעת השחיטה ונועצים ראש הטבעת בארץ, לפי שלא היו כופתין את הטלה [2], פי' הד' רגלים יחד, אי משום בזיון קדשים, אי משום דמהלך בחוקי הגוים כדאית'

כשלש. 20 מ"א. 21 ראה משנה למלך הל' תמידין ומוספין פ"ב ה"ג. 22 מ"ד, ועי"ש בתוי"ט ד"ה וחזיתה, ותראה שלא ס"ל מ"ש רבינו לעיל שהמערכה ע"ג המזבח עשויה כמין מגדל וכו'. 23 תמיד ל, א. 24 בגמ' לי' ב מלים אלו, ואולי ט"ס היא ובמקומן צ"ל: „משם". 25 כדאי' שקלים פ"ו מ"ד. 26 מ"ג.

לאות עו. 1 כדאי' מדות פ"ג מ"ה. 2 כדאי' תמיד ריש פ"ד.

בגמ' [3], אלא מעקדים אותו, כדתנן בפ' ד' דתמיד [2], והעקדה היינו לקשור היד עם הרגל כעקדת יצחק בן אברהם [3], וקשה הוא לעשותה אדם יחידי, ולכן עשו הטבעות הללו כדי לשים ראש הבהמה בטבעות, כי באופן זה יכול אדם יחידי לשוחטו, וכתב רש"י בסכה [4] כ"ד טבעות היו בעזרה במקום בית המטבחיים כנגד כ"ד משמרות והיו נתונות באבני רצפה והטבעת פתוחה חצי [5] א' והופכה למעלה ומכניס צואר הבהמה לתוכה וחוזר והופך פתחה לתוך הרצפה וטבעת של בלגה קבועה ואינה נהפכת כדי שתשתמש בשל אחרים וגנאי הוא לה. וזו היא צורת הטבעת:

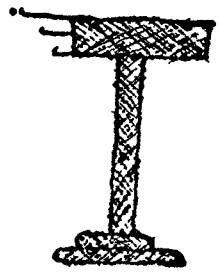

והעירוך כתב בערך בלתא [6], שהיה לכל משמר טבעת של ברזל קבוע בקרקע שמשימין שם ראש השור ואינו יכול לזוז משם שהטבעת רחבה מלמטה וצרה מלמעלה כנגד ראש השור ולא היו נטרחים לאחזו ביד, ע"כ ובערך טבעת פי' בענין אחר וז"ל, פ' א' [7] לכל משמר היתה טבעת קבועה בארץ כדי לקשור השור בענין אחר וז"ל, פ' א' [7] לכל משמר היתה טבעת קבועה בארץ כדי לקשור השור בחבל ומכניסים ראש החבל בטבעת ומושכים עד שהשור נופל, וכתב הברטנורה במש' ה' פ' ג' דמדות והיו לצפונו של מזבח לפי שקדשי קדשים שחיטתן בצפון, וכן כתב רש"י [8], נראה [9] לא היו משתמשין אלא לקדשי קדשים כי קדשים קלים אפשר לשחטן בכל מקום בעזרה [10], ואולי לא היו משתמשין בהן אלא לקרבנות צבור כי כל הצפון כשר לשחיטת קדשי קדשים [9], טבעת א' שהיתה ממשמרת בלגא היתה קבועה ואינה נהפכת משום מעשה שהיה כדתנן במש' אחרונה דמס' סכה, והכ"ד טבעות היו כנגד כ"ד משמרות שלכל משמר היה לו טבעת א', וכתב המפרש לתמיד [11] שמה ששנינו במש' דמדות פ"ג וטבעות היו לצפונו של מזבח וכו' שעליהם שוחטים את הקדשים, ר"ל על ידיהם שוחטים קדשים, וכמו שפירש על טבעת שניה במש' דתמיד [11].

[עז] שמנה עמודים נגסין [12], נמוכים וקצרים תקועים בארץ, והיו [13] ד' בכל שורה, שאם היו בשורה א' או כלם ממזרח למערב או כלם מצפון לדרום היו הכהנים משתמשין בהם בדוחק, לפי שאם נאמר שהיו כלם מצפון לדרום הרי כל מקום הנגסין לא היה אלא י' אמות וחצי לדעת רש"י [14], או י"ב אמות וחצי

3 תמיד לא, ב. 4 נו סוף ע' א. 5 ברש"י שלפנינו במקום „חצי" אי': „מצד". 6 ג' שצ"ל: „בלגה". 7 = פי' אחר. 8 לענ"ד כוונת רבינו היא לרש"י יומא סב, ב ד"ה על קרן. 9 לשון הר"מ קוזס פ"ג מ"ה ד"ה טבעות. 10 כדאי' זבחים נה, א. 11 ריש פ"ד סד"ה תמיד של. 12 כדאי' מדות פ"ג מ"ה. 13 כל זה כ' הר"מ קוזס פ"ג מ"ה ד"ה ועליו. 14 יומא טז, ב ד"ה רובא.

לדעת הרמב"ם [15], וכמו שנזכיר לפנינו [16] ואם הם ממזרח למערב לא יתכן שמקום הנסין מצפון לדרום יהיה כשעור ההוא למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ולכן נראה שהיו בשתי שורות ד' בכל שורה, ותולין בהם הבהמה כדי להפשיטה, והעמודים הם כצורה הזאת:

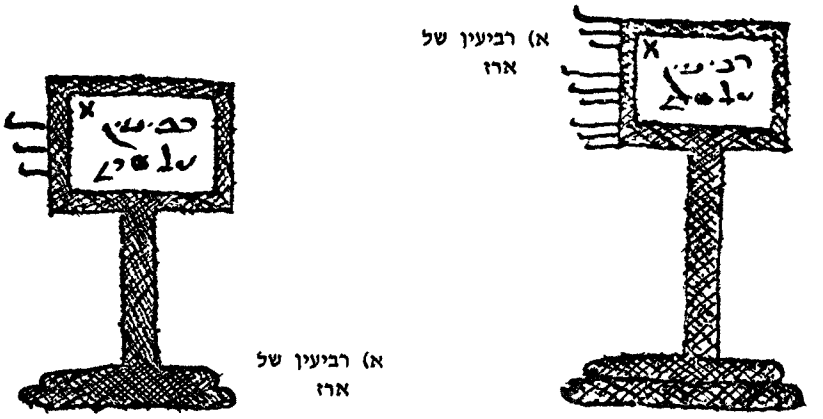
ובעל תוספת י"ט עשה בצורת המקדש שלו בסוף מדות לשכה א' בבית המטבחיים והכניס בתוכה העמודים [17] וראיתו [18] מבנין יחזקאל סי' מ' [1] שכת' ולשכה ופתחה באלים השערים שם ידיחו את העולה, וכתב בס' צורת הבית שלו [20] שיראה שזו הלשכה היא בית המטבחיים ושפתחה של לשכה זו היא לצד השער ולא לצד החצר ולצד המזבח [21] כדי שלא יהיו הכהנים והעם רואים לתוכה כשהיא לפעמים מטונפת מרעי ומדמי בהמות הנשחטים ונפשטים לשם, א"נ כדי שלא ישמעו ודוי החוטאים המביאים החטאת והאשם לשם שהרי כשסמכו עליהם הם מתודים וכו', ע"כ, ותמיהא לי כי בצורת המקדש שעשה מבנין יחזקאל [22] הכניס בלשכה הזאת גם השלחנות [23] ולמה בצורת הבית הב' לא הכניס השלחנות בתוכה וגם הטבעות שהיו שם, ועוד דבמתניתין דסוף פ' בתרא דמדות [24] קא מני המרחק שמן הצפון לדרום וקתני מן השלחנות ולבנסים ה' מן הבנסים לכתל העזרה ח' אמות והוה ליה למתני מן השלחנות וללשכת הבנסי' ד' וכו', וכן במש' ה' פ' ה' דפסחים [25] דקתני, אלא שהכהנים מדיחים את העזרה, הוה ליה למימר אלא שהכהנים מדיחים את לשכת הבנסים [26] שהיא עקר הדחתה מהטנוף, מלבד כי לא ראיתי לשכה זאת בשום פוסק, ואולי כי בבית שני לא היה שם לשכה כי לא נזכר במש' אלא בית המטבחיים והוא שם כולל לכל המקום [27] שישתמשו בו לשחיטה ולהפשטה

15 הלכות בית הבחירה פרק ה הלכה יג. 16 לקמן אות פד. 17 אות כו שבצורתו הכללית. וכן צייר גם מהר"י בצורה שבסוף מס' מדות שבגמרא עיי"ש, וראה עזרת כהנים מדות פ"ג מ"ה ד"ה בית המטבחיים א. 18 התוי"ט לא כ' ראיה זו. 19 פסוק לח. 20 סי' לב, דף ד,ב. 21 אבל בצורת התוי"ט (וכן בצורה שבסוף הגמרא) הפתח מצוייר לצד המזבח, וג' שטעות המציירים היא. 22 בס' צורת הבית שלפני (פפד"מ, תעד) לי' צורה זו. 23 לענ"ד עשה כן, שהרי על השולחנות הפשיטו והדיחו כדאי' מדות פ"ג מ"ה. 24 מ"ב, וראה תפארת ישראל תמיד פ"ג בועז ב שהקשה למה לא הזכירו במשנה זו את המחיצות של לשכה זו. 25 סד, א. 26 לענ"ד אין שום מקום לקו' זו, שהרי להדיא שנינו שכל שמי שאין לו מקום להפשיט על העמודים היה מניח מקלות על כתפו וכו', ופשוט שכן עשו חוץ לבית המטבחיים, ועוד אמרו שם שהכהנים עמדו שורות שורות ור"ל עד המזבח, ומעבירין את הבזיכים מיד זה לידו של זה עד המזבח וכל אחד נייד פורתא, וא"כ ברור שמרוב הקרבנות והמהירות נשפך דם על הרצפה שמחוץ ללשכה זו. 27 התפארת ישראל

ולהדחה, אבל בבנין של יחזקאל כתוב ולשכה ופתחה וכו', ולכן ניחא שיש שם לשכה:

[עח] רביעין של ארז היו ע"ג העמודים, והם חתיכות מרובעות של עץ ארז מונחות שמה כדי לתקוע בהן האנקליות של ברזל, וכתב מהרר"ש שכל חתיכה היתה ע"ג ב' עמודים באופן שהיו ד' קורות של ח' עמודים, ע"כ, ולא כן דעת שאר מפרשים[28], שמלשון המשנה אינו מובן כן, מדות פ' ג' מש' ה':

[עט] אנקלית של ברזל, ר"ל יתדות של ברזל כמין מזלגות היו קבועות ברביעין של ארז, והיו ג' סדרים של יתדות שהם כמו ווים תקועים בכל קורה זה גבוה מזה, וכתב מהרר"ש וז"ל ג' סדרים של יתדות תקעו בכל קורה וקורה סדר זה גבוה מחברו ואומר אני הנמוך לתלות בו הכבש והאמצעי לתלות בו האיל, והגבוה לתלות בו הפר, ע"כ, וכתוב בפסקי תוספות[29] וז"ל האנקליות גובהן ג' טפחים ותקועין ב' טפחים בבריחים (נ"ל[30] ברביעין) וטפח יוצא, ע"כ, ונסתפק לי אם בכל רביעין של ארז היו ג' סדרים ג' של ג' באופן שהיו ט'[31] אונקליות כזה: או אם היו ג' בלבד זו למעלה מזה וקרי סדר לכל א' מהם כזה:

[פ] שמנה שלחנות היו לפני העמודים שלחן א' לפני עמוד, להדיח בשר קדשים, לפי שקרבי קדשים מדיחים אותם בלשכת המדיחים, ועיין בבבא דלשכת המדיחים

תמיד פ"ג בועז ב כוון בזה לרבינו. 28 אינני יודע למי נתכוון, את לשון הרע"ב במשנתנו אפשר לפרש שס"ל כהר"ש ואפשר לפרש שס"ל שעל כל עמוד היה רביע, וכבר כתבתי שרבינו היו לו מפרשים למסכתין שאינם לפנינו; ודע שלא מצאתי לרמב"ם שיזכור את העמודים ואת הרביעים, ולא זכיתי להבין למה השמיטם, ולא ראיתי מי שעמד ע"ז, וצ"ע. 29 למס' מדות אות יז. 30 ר"ל רבינו מגיה ומתקן כן, וכל פעם שרבינו מפרש או מגיה את דברי קודמיו שם את הפי' בסוגרים. 31 כן ס"ל לראב"ד

דלעיל [32], והיה רחוק השלחן מן העמוד כשעור שיוכלו המפשיטין להפשיט הבהמה שעל האנקליות והמדיחים להדיח על השלחנות כלם בבת אחת שלא יעכבו זה את זה, ובין העמודים דקתני במש' ה' פ' ג' דמדות היינו לומר שהיו בתוך גבול העמודים. וכן כתבו התוספות [33] דהא דתנן מהשלחנות לנגסים ד' אלמא הם לפני הנגסים. ועוד כתבו כי אולי אחריני נינהו שעומדים בין העמודים שבהן תולים ומפשיטים והבהמה מונחת על השלחנות כדי שלא תהא נגררת ע"ג קרקע ועוד ח' שלחנות של שיש שהיו מדיחים עליהם הקרבים שהם לפני העמודים, ועיין בתוספת י"ט [34] במש' ב' פ' ה' דמדות, ושעור השלחנות מפורש ביחזקאל מ [35], שכתוב שהיתה מדת כל א' מהם ארך אמה א' וחצי ורחב אמה א' וחצי וגובה אמה א', והיו שתי שורות של ד' שלחנות בשורה א' ממזרח למערב, שנמצאו מצפון לדרום שתי שלחנות ששערן ג' אמות, ואמה חלל בין זו לזו להלוך הכהנים ביניהם הרי ד' אמות לדעת רש"י שאכתוב בסמוך [36]:

[פא] הכיור היה מונח בין האולם ולמזבח משוך כלפי דרום [1], והיה כלי גדול, מדתו וצורתו לא נודע, אלא כי בתחלה בימי משה היו לו ב' דדין שמקלחין מים, ובן קטין עשה לו י"ב דדין כדי שירחצו בבת א' י"ב כהנים הזוכים בפיס של תמיד של שחר [2], מלבד השוחט, כי השחיטה כשרה בזרים, ואלו הם הי"ב כהנים הזורק והוא ג"כ המקבל את הדם, המדשן מזבח הזהב, המדשן את המנורה, המעלה הראש והרגל של קרבן תמיד למזבח. המעלה שתי הידים, והמעלה העוקץ והרגל, המעלה החזה והגרה, המעלה השתי דפנות, המעלה הקרבים, המעלה הסלת, המעלה החביתין והמעלה היין לנסכי הכבש [3]. ועשה לו ג"כ מוכני שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה כדתנן ביומא [2] פ' ג', והרבה פירושים על המוכני הזה, ובגמ' [2] מאי מוכני אמר אביי גלגלא דהוה משקעה ליה, ופרש"י מוכני גלגל לשקעו בו בבור שהיו מימיו מחוברים למימי הבור [4] דאי לא הוו מפסלי בלינה לפי שקדשו בכלי ולאו כבוד קדשים הוא ליפסל מים קדושים, וכן כתב הברטנורה מש' ד' פ' ק' דתמיד, ומש' ח' פ' ג' דתמיד. אבל הרמב"ם פירש בפי' המש' הנזכרת [5] וז"ל, הכיור מכלל כלי שרת וכשהיו בו המים נתקדשו ונפסלו בלינה כמו שיתבאר במקומו בקדשים, וזה עשה כלי סביב לכיור והיו בו המים תמיד והיו שותתים מאותו כלי לכיור כדי הצרך ראשון ראשון ואותו הכלי היה נקרא מוכני, ע"כ, נראה שהוא מפרש גלגלא, היינו לומר שעשה כלי עגול כגלגל סביבות הכיור שהיה הכיור משוקע בתוכו וכשהיו רוצים היו פותחים פי אותו כלי והמים שותתים ממנו לכיור כדי

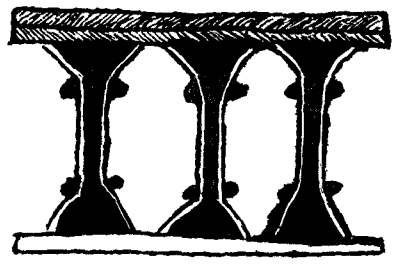
בפי' למס' תמיד פ"ג, אבל בזמנו של רבינו טרם נדפס פי' זה. 32 אות נד. 33 יומא טז, ב ד"ה מן. 34 ד"ה לשכת המדיחין. 45 פסוק מב. 36 אות פד.

לאות פא. 1 כדאי' מדות פ"ג מ"ו. 2 כדאי' יומא לז, א וראה רע"ב שם. 3 כדאי' יומא כה, א. 4 ברש"י שלפנינו אי' הכיור. 5 ר"ל המשנה פ"ג דיומא.

הצורך ראשון ראשון, וכן כתב הכסף משנה [6], וכן לפי' המשנה פ' ק' דתמיד כתב כן, אבל בפ' ה' [7] מה' ביאת המקדש נראה שפירש כפירוש רש"י. וכן כתב בפי' המש' דפ' ג' דתמיד עיין עליו. וכתב הכסף משנה בסוף פ' ג' מה' בית הבחירה, שאולי הרמב"ם סובר כשני הפרושים ובפ' ג' מה' בית הבחירה כתב כדבריו ובהלכות בית המקדש פ' ה' כדברי רש"י וז"ל, וכיצד היו עושים משקעים אותו במי מקוה או במעיין ולמחר מעלין אותו או ממלאין אותו בכל יום בבקר, ע"כ. ובעל כף נחת [8] פי' שאינו לא כלי ולא גלגל אלא עץ ארוך חלול כקנה ועץ א' כמו רומח נכנס בתוכו כמכחול לשפופרת, וע"י זה הרומח עולים המים ממקום נמוך למקום גבוה אפי' ק' אמה, והוא תחבולה שעושים היום הספנים להעלות המים מקרקע הספינות הגדולות בלא טרח, הנקרא בלשון לעז טרו"מפה, ובן קטין עשה זאת להעלות המים ממקורו עד הכיור בנקל ולא יטרחו למלאותו בכל יום, וכיון שקלוח המים עולה ממקום חבורו ומתחבר עם מימי הכיור אין נפסלים בלינה לפי שדומה למטהר מי מקוה עליון מן מקוה תחתון על ידי השקה, ובשעת הנעת זה העץ היה הקול נשמע וכו', וגם כתב כי לדעת האומר גלגל הוא קשה לפי שהקף הכיור היה י"ב אמות היא [9], לפי שהקף בין האולם למזבח לזה הכיור, וג"כ לדברי האומר שהיה כלי סביב לכיור, קשה, מה קול היה בהוצאת הכיור מן המוכני, וכבר השיב עליו בעל תוספת י"ט ביומא פ' ג' מש' י', שמה שאמר שאינו גלגל אלא קנה, אינו נראה כן מהגמ' דקאמר גלגלא דמשקע ליה. ועל מה שאמר שלא מצינו מקום פנוי לפי שלא היה שם אלא ג' אמות, השיב דיש לומר דבמקום הבור חסרו מן המעלות עד כדי שעורה והיינו אמה א' שאפי' אם עגולו י"ב אמות לא היה האלכסונו רק ד' אמות. ועוד יש לומר דהקפו לא היה אלא ט' אמות ואע"ג דאמרינן במנחות [10] דתרי גברא באמתא ופלגא לא מסתגי להו, הכא שהיו עומדין חוץ לכיור היה להם לכל שנים מהם יותר מאמתא ופלגא ומסתגי להו, וכיון שהקפו ט' אמות אלכסונו ג' אמות וכן היה מקום פנוי ע"כ. ובאמת שרחוקים הם תשובותיו, שא"כ היו ממלאים את המקום הפנוי בצמצום ולא היו יכולים הכהנים לפנות לא לכאן ולא לכאן כי אין מקום פנוי אפי' כחוט השערה:

[פב] **אכפדראות** היו סביב לעזרה, היינו מעזרת ישראל ולפנים, ופי' המפרשים [11] שהיו עמודים רחוקים קצת מכתל העזרה, ומהכתל עד העמודים היה סכך למעלה כאלו. והכי תנן במס' תמיד פ"א [12], נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית

6 הל' ביהב"ח פ"ג ה"ח. 7 ה"ד. 8 בפרק קמא דתמיד, ע' תוי"ט יומא פ"ג מ"י.
9 בכת"י כ' כאן המלה „קשת", ואין לה פי' וברור שדלג וטעה הכותב וחסרות מלים שכוונתן „שאין מקום", ראה תוי"ט שם. 10 צח, ב. 11 ראה רע"ב ותוי"ט תמיד פ"א מ"ג, וכבר כתבתי שנראה שרבינו היו לו מפרשים למסכתין שאינם בידינו. 12 מ"ג.

המוקד לעזרה ונכנסו אחריו ושתי אבוקות של אור בידם ונחלקו לשתי כתות אלו הולכים באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכים באכסדרה דרך המערב וכו'. והאכסדראות היו של אבן כדגרסי' בתמיד[13], ומי הוו אכסדראות בעזרה והא תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר מנין שאין עושים אכסדראו' בעזרה ת"ל לא תטע לך אשרה כל עץ. הכי קאמר לא תטע לך אשרה לא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך, אמר רב חסדא באכסדרה של בנין, ופירושו[14] ומי הוו אכסדראות בעזרה השתא קא ס"ד אכסדראות של עץ היו ולכך פריך ומי הוו אכסדראות וכו'. אמר רב חסדא באכסדראות של בנין עמודים של אבן היו בעזרה סביב חומת העזרה ועל העמודים נתונים אבנים כמין תקראות. וכן כתב מהרר"ש[15]. והרמב"ם בפ' א'[16] מהלכות בית הבחירה כתב, שאין עושים אכסדראות של עץ בכל העזרה אלא של אבנים או לבנים, ע"כ. באופן שהעמודים היו של בנין אבנים והגג ג"כ לא היה של קורות ונסרים אלא אבנים גדולות כמין תקראות, ועיין מה שכתב עליו הכסף משנה שם, וכתב המפרש לתמיד[17] שאלו האכסדראות היו סביב לעזרה מד' רוחותיה עשו אכסדראות, ע"כ, וכן משמע מפי' הרמב"ם למש' דפ' ק' דתמיד, ותמיה לי שמצד המזרח היה הפתח[18], ועוד שתי לשכות אחת מימין הפתח וא' משמאלו[18] כמו שכתבתי[19] ואיך היה מקום לבנות שמה אכסדראות, לפי' נראה שלא היו אלא מג' רוחות ולא מצד מזרח, ומה שכתב הברטנור"ה שם[20] וז"ל, והיו הולכים באכסדרה העשויה לצד רוח צפונית אלו מהלכים בה בחציה שלצד מזרח ואלו מהלכים בחציה שלצד מערב וכו', שנראה שהאכסדרא לא היתה אלא לצד צפון, אינו כמשמעו כן, שהרי כתב באותה מש' שהיו סביב לעזרה, אלא ר"ל שתחלת הליכתו היתה לצד צפון שבית המוקד היה באותו רוח, וגם פשוט הוא שמקום המזבח היה בלא סכך כדכתב הברטנור"ה שם:

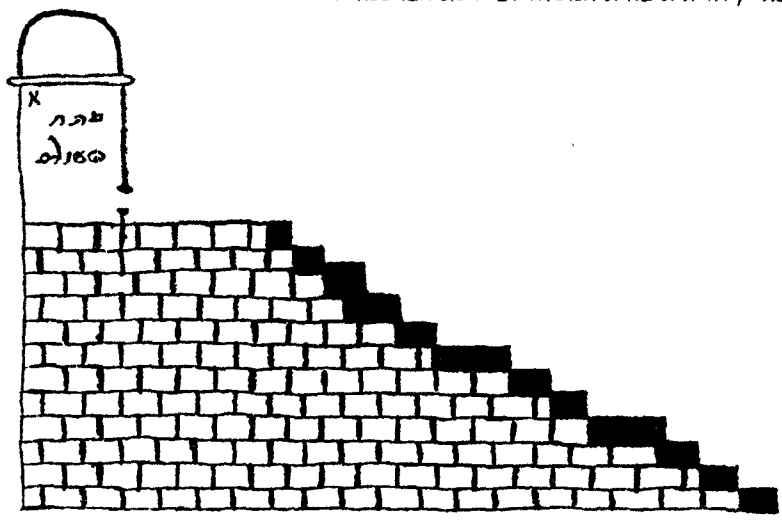
[פג] העזרה שהיא מתחלת עזרת ישראל עד אחרי קדש הקדשים היתה קפ"ז אמה ממזרח למערב ורחבה קל"ה אמות מצפון לדרום[21], ומבואר הוא שעבי כתלי העזרה איננו מן המדה:

13 כח, ב. 14 רבינו העתיק בדיוק את דברי המפרש שם. 15 לא מצאתי.
16 ה"ט. 17 כח, א ד"ה אלו. 18 ר"ל שער נקנור, כדאי' מדות פ"א מ"ד.
20 תמיד פ"א מ"ג; ויגעתי ולא זכיתי להבין: הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ח ה"א מעתיק כמעט מלה במלה את המשנה דתמיד פ"א מ"ג ופעמיים דלג את המלה אכסדרה שבמשנה, והוא פלא, ומי כהחכם ומי יודע פשר דבר. 21 כדאי' מדות פ"ה מ"א.

[פד] המרחק שהוא מן העזרה בין מקום למקום כך הוא לדעת הרמב"ם [22] לפי משנתינו דפ' ה' דמדות: ממזרח למערב [23] מקום דריסת רגלי ישראל שנקרא עזרת ישראל י"א אמה, מקום דריסת רגלי הכהנים י"א אמה, מקום המזבח ל"ב אמה, מהמזבח עד האולם כ"ב אמה, מהאולם עד סוף ההיכל וקדש הקדשים ק' אמות, ומאחורי ההיכל עד כתל מערבי של העזרה י"א אמות, הם בין הכל קפ"ז אמה ממזרח למערב, והי"א אמות שאחורי ההיכל הם הנקראים אחורי בית הכפרת כי הוא אחורי בית קדש הקדשים ששם הכפרת, וכן כתב הערוך בערך כפר שבית קדש הקדשים נקרא כפרת, וכן כתוב בדברי הימים א' סי' כח [24] וחדריו הפנימים ובית הכפרת, והמשמר שהיו עושים במקום הזה כדתנן בפ' א' דתמיד [25] היה חוץ לכתל המערבי של עזרה [26] בתוך החיל כדי שיוכלו לשבת [26] כשאר המשמרות שלא היו יכולים לשבת [27] תמיד בעמידה, המרחק מדרום לצפון כך הוא, מכתל דרומי עד הכבש י"ב אמות ומחצה מחלל, והכבש ל' אמות כאשר אמרנו [28] שהיה אוכל בארץ ל' אמות. המזבח ל"ב אמות, מקום פנוי מן המזבח לטבעות ח' אמות. מקום הטבעות כ"ד אמות. השלחנות ח' אמות מקום הנסים י"ב אמות וחצי. מכתל צפוני עד בית המטבחיים ח' אמות, הרי קל"ה אמות כן הוא דעת הרמב"ם [29] ז"ל, אבל רש"י [30] יש לו דעת אחרת כתבו הסמ"ג עשין קס"ג [31] וז"ל, מן הצפון לדרום היה קל"ה אמה כיצד, מכתל צפון לנסים ח' אמות, והם עמודים נמוכים התקועים בארץ ואנקליות של ברזל קבועים בהם שבהם תולים הבהמה להפשיט, מן הנסים לשלחנות ד', הרי י"ב, ומקום השלחנות זו אצל זו איננו פחות מד' והם היו ח' שלחנות כדתנן בשקלים [32] נתונות ד' בראש ד', נמצא ד' זו אצל זו ברחב הרי י"ו, ומשם לטבעות ד', ומקום הטבעות כ"ד, ומן הטבעות למזבח ח', הרי נ"ב, והכבש והמזבח ס"ב, הרי קי"ד, נשארו כ"א חלקהו חציו למקום הנסים וחציו בין כבש לכתל. ולא הוצרך לפרש רחב השלחנות במש' לפי שנתפרשו ביחזקאל [33] ע"כ, באופן שלדעת הרמב"ם מנה מקום השלחנות ח' אמות ולא שם מקום פנוי בין השלחנות לנסים ולא בין השלחנות לטבעות. ולדעת רש"י ג' מקומות אלו הם י"ב אמות. שלהרמב"ם אין כאן אלא ח' אמות למקום השלחנות נמצאו לחשבונו חסרים ד' אמות, והשלים אותם בין הכבש לכתל. ומקום הנסים שרש"י כתב שהיו י' אמות וחצי לכל אחת מהן והרמב"ם כתב שהיו י"ב אמות וחצי לכל א':

22 הל' בית הבחירה פ"ה הי"ב. 23 כן הוא הסדר במשנה אבל הרמב"ם מתחיל לפרט מן המערב והגאון הר המריה שם אות לב כ' פי' יפה על סדר המשנה ועל סדר הרמב"ם עיי"ש. 24 פסוק יא. 25 וגם בריש מדות. 26 כ"כ הר"מ קזיס ריש פ"א ד"ה ואחד. 27 ט"ס וצ"ל: „לשמור". 28 לעיל אות ע. 29 הל' בית הבחירה פ"ה הי"ג והי"ד. 30 יומא טז, ב ד"ה רובא. 31 דף רח עמוד ד. 32 פ"ו מ"ד. 33 מ, מב.

[פה] י״ב מעלות היו בעזרה לעלות מהם לאולם, כדתנן פ״ג דמדות מש׳ ו׳, רום מעלה חצי אמה ושלחא אמה, אמה אמה ורובד ג׳, אמה אמה ורובד ג׳ והעליונה אמה אמה ורובד ד׳, דיש אומרים העליונה אמה אמה ורובד ד׳, והיא גרסת הברטנור״ה, וכך פירושה רום גובה המעלה חצי אמה כמו שהיו כלם, ושלחא דהיינו משך רוחב המעלה למדרך כף רגל היתה אמה, אמה אמה ורובד ג׳ ואמה אמה ורובד ג׳ והעליונה אמה אמה ורובד ד׳, פי׳ מעלה ראשונה ושניה ושלישית כל אחת מהן היתה שלחא אמה. אבל המעלה הד׳ היתה רחבה ג׳ אמות. ומעלה ה׳ ו׳ כל אחת מהן היתה שלחא אמה ומעלה ז׳ היתה רחבה ג׳ אמות, ומעלה ח׳ ט׳ י׳ י״א היתה רחבה אמה, ומעלה אחרונה שהיא הי״ב היתה רחבה ד׳ אמות, ונמצאות כל המעלות י״ט אמות מחזיקים י״ט אמות מן הראשונה עד האולם, וג׳ אמות חלל של רצפה מן המזבח עד תחלת המעלות הרי כ״ב אמות בין האולם ולמזבח כאשר כתבנו, אמנם דעת הרמב״ם[34] שהמעלות הללו היו כשאר מעלות[35], ופי׳ המש׳ באופן אחר דעל כתלי האולם קאי, ואפרש אותה[36] לפרשה בבבא דהיציעים[37] בעה״י, וזו היא צורת המעלה לפי דעת הברטנורה:

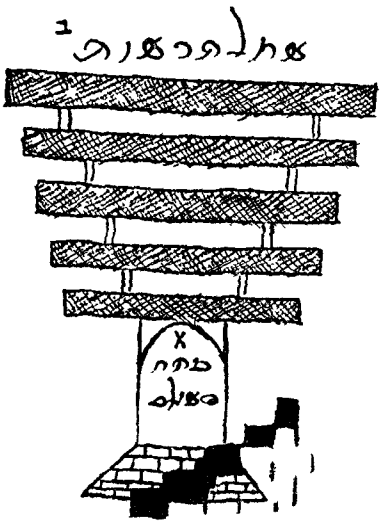
א) פתח האולם

[פו] פתחו של אולם היה גבוה מ׳ אמה ורחבו כ׳ אמה כדתנן במשנה ז׳ פ׳ ג׳ דמדות, והיה לפניו פרכת כמו שאמרנו לעיל[38]:

[פז] אמלתראות היו על פתחו של אולם כמו ששנינו במש׳ הנזכרת, והם קורות מצויירות ומכויירות מאילן שגדלים בו עפצים, והיו הה׳ קורות כל אחת

34 בפי׳ המשנה ובהלכות בית הבחירה פ״״ ה״ט. 35 הנזכרות במסכת מדות פ״ב מ״ה ומ״ו וראה גם מ״נ. 36 בכת״י מטושטש קצת. 37 לקמן אות צא.

עודפת אמה מחברתה מכל צד, שהתחתונה היתה מושכבת על משקוף הפתח לרחבו של פתח שהוא רחב כ' אמה והקורה עודפת על הפתח אמה מזה ואמה מזה נמצא העליונה ל' אמה ואותה שלמטה ממנה כ"ח וכן כלם. ונדבך של אבנים בין כל א' וא' כדי שלא יהיו נוגעות זו בזו, כך כתב הברטנורא"ה, כצורה הזאת: ועיין מה

א) פתח האולם

ב) אמלתראות

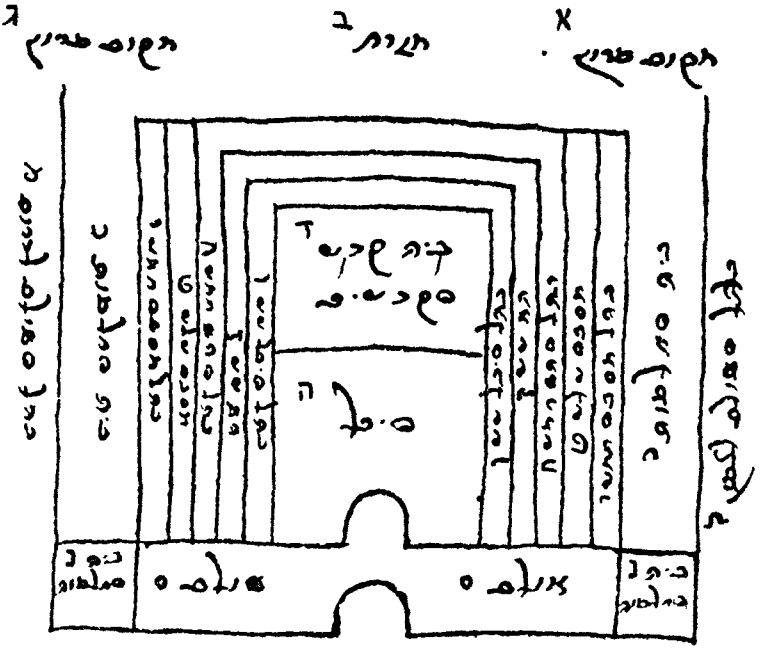
שכתב הבית יוסף במס' [39] עירובין סי' מ [10], וכתב הרמב"ם בפי' המשנה וז"ל, ואעפ"י שכל אחת עודפת באורך כמו שנצייר עכשו היתה ג"כ כל א' יוצאת על האחרת ולא היו כלם בשטח א' עד שהם מגיעות בפתח האולם כמין דבר בולט כמו שהוא מפורסם בבנייגים גדולים, ע"כ. נראה שאלו האמלתראות כל א' מהם היתה רחבה קצת זו מזו עד שהעליונה היתה יותר רחבה מאותה שלמטה ממנה וכן כלם:

[פח] **כלונסאות** של ארז היו קבועים מכתל האולם לכתל ההיכל כדי שלא יבעט כתלו של אולם, להיותו עומד בעצמו ואינו נסמך לדבר אחר. אבל כתל ההיכל היה בנין סביבו וקורות התאים קבועים בו ומחזיקים בכתלים שלא יטו לכאן ולכאן. וכל זה לדעת מי שסובר [41] שהאולם לא היה לו כתל אלא מצד מזרח וגריס במתניתין דפ' ד' [42] דמדות כדי שלא יבעט. אבל להרמב"ם [43] שסובר כי האולם היו לו כתלים מצד צפון ומצד דרום, צ"ל שאלו הכלונסאות היו לג' רוחות האולם מזרח צפון ודרום. וגריס במתניתין כדי שלא יבעטו, וכן היא גרסת

38 אות י. 39 טעות סופר וצ"ל: „בהל'". 40 בכת"י מוקם פנוי למלה א וצ"ל: „שסג". 41 רש"י זבחים כ, א ד"ה ה"ג: נה, ב ד"ה שני, והראב"ד בהשגתו הל' בית הבחירה פ"ד ה"ה. 42 מ"ח. 43 הל' בית הבחירה פ"ד ה"ה; וכן ס"ל

הסמ״ג[44], וקאי לכל הג׳ הכתלים מהאולם, ונבאר לפנינו ביציעים[45], ונראה[46] שכתל האלם או כתליו למ״ד ג׳ כתלים היו לו היו גבוהים ק׳ אמה ככתלי ההיכל, שמלשון המש׳ נראה שגובה א׳ להם, אבל יש מי שפי׳[47] שלצד צפון ודרום לא היו גבוהים[47] אלא ט״ו אמה כדי שלא יחשיכו התאים, ועיין בפי׳ תוספת י״ט במש׳ ג׳ פ׳ ד׳ דמדות[48]. והכלונסאות הללו לא היו קבועים ממש בבנין אלא קבועים בעלמא בלא בנין, דאל״כ קא עברי על לא תטע לך אשרה כל עץ. וכדכתב הכסף משנה פרק א׳[49] מה׳ ב״ה[50]:

[פט] האולם היה רחב אחד עשר אמה ממזרח למערב, ושבעים אמה ארך לצפון ולדרום, ולדעת הרב רבינו משה בן מיימון[1] היו לו כתלים לצפון ולדרום, והיו הכתלים מעדיפים לצפון ולדרום כנגד התאים עד מקצוע מערבי כצורה הזאת:

א) מקום פרוץ
ב) מזרח
ג) מקום פרוץ
ד) בית קדש הקדשים
ה) היכל
ו) כתל היכל שש
ז) תא שש
ח) כתל התא חמש
ט) מסבה שלש
י) כתל מסבה חמש
כ) בית החלפות
ל) כתל האולם לצפון
מ) כתל האולם לדרום
נ) בית החלפות
ס) אולם

44 עשין קסג דף רט עמוד ב. להרע״ב מדות פ״ד מ״ז ד״ה האולם וראה תוי״ט שם.
45 לקמן אות צא. 46 כל זה מלשונו של הר״מ קוזס פ״ג מ״ח וראה שם הע׳ ב והע׳ ז.
47 בין המפרשים שבידינו לא מצאתי מי שפי׳ כן. 48 ד״ה חמשה, שתמה איך בא אור לתאים עיי״ש, ולפי שיטה זו ניחא. 49 ה״ט. 50 = בית הבחירה.
לאות פט. הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ה.

ולבאר דעת הרמב"ם בבנין האולם כתב מעל' הקסיס וז"ל והאולם עודף על ההיכל [2] [וכו'] שהיה לבית החליפות כתל לצד מערב [3], והיה לאולם תקרה. כי כן שנינו במש' הנזכרת [4] בתקרת האולם, דמשמע שהיה לאולם תקרה [5]. אבל רבינו ישעיה כתב [6] שלא היה לו תקרה וז"ל, כתל האולם ה' והאולם י"א, פירש המורה (ר"ל רש"י [7]) כתל החיצון למטה רחב היסוד והאסקופה למעלה מגובה כפת הפתח עובי החומה שעולה עד ק' אמות לבד רחב כפת החלל שהוא י"א אמה לבד רחב כפת עובי החומה, ומשמע מדבריו שאותן י"א אמה שהיו בין האולם ובין ההיכל כפה היתה עליהם, ואינו נראה לי, אלא האולם לא היה אלא כתל א' שארכו ק' אמה ועביו ה' אמות ופתח היה באמצעו מ' אמה גבהו וכ' אמה רחבו ובינו ובין הכתל [8] היה אויר מגולה ולא היה שם תקרה ולא כפה, ומשום הכי תנן בפ' ד' [9] דמדות וכלונסאות של ארז היו קבועים מכתלו של היכל לכתלו של אולם כדי שלא יבעט, אפי' [10] שהיה כתל יחיד עומד בפני עצמו היו צריכים לאותן הכלונסאות ואלו היה כפה באותן י"א אמה א"כ היה מחובר כתל האולם עם ההיכל ולא היו צריכים לכלונסאות, והאי דתנן התם [11] ושרשראות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהן פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות, נ"ל על תקרת הפתח של האולם הוא אומר, אבל הי"א אמה שבין האולם ולכתל אויר מגולה היה, ובכל משנה מדות לא הוזכרה כפה זו וכל הבנינים והעליות הוא מזכיר, ע"כ לשון רבינו ישעיה, וכתב הכסף משנה בפ"ד [12] מהלכות בית הבחירה בשם התוספות שהאולם היה פרוץ במלואו לרוח מזרחית [13], כי כן כתבו בפ' כל הצלמים [14] על הברייתא דלא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה תבנית אולם, שהאולם היה פרוץ במלואו לרוח מזרחית, והכא אמרינן בלא יחפור [15] עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח מזרחית אינה מסובבת ומ"מ קרי ליה פתח האולם בהרבה מקומות כמו פתח המשכן שהיה פרוץ במלואו לרוח מזרחית וקרי ליה פתח בפסוק, ע"כ, מכאן נראה שהאולם ברוח מזרחית נפרץ במלואו, פי' שלא היה לו כתל באותו הרוח, אבל במס' מנחות [16] פ' הקומץ את המנחה כתבו ז"ל

2 כ"כ הר"מ קזיס מלה במלה, פ"ג מ"ו, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 3 ע"כ דברי הר"מ קזיס שם. 4 בדברי הר"מ שדלנתי עליהן והכוונה למדות פ"ג מ"ח. 5 גם זה מדברי הר"מ שם מ"ח ד"ה בתקרות. 6 בתוס' רי"ד ליומא מהדו"ק נב, א ד"ה כותל. 7 מ"ש בסוגריים הוספת רבינו היא. 8 בנדפס במקום „הכתל" אי': „ההיכל", ופשוט שבמלה „הכתל" הכוונה לכתל ההיכל, ואין כאן ט"ס. 9 כן הוא גם בנדפס, ואצלנו היא בפרק ג מ"ח, ואולי לפני הר"יד היתה מס' מדות מחולקת אחרת ממה שלפנינו ומצינו דבר כזה גם במס' אחרות כידוע. 10 בנדפס במקום „אפי'" אי': „מפני". 11 מדות פ"ג מ"ח. 12 עכ"ל הכסף משנה. 14 עבודה זרה מג, א ד"ה אכסדרה. 16 בבא בתרא כה, ב. 16 כח, ב ד"ה אכסדרה.

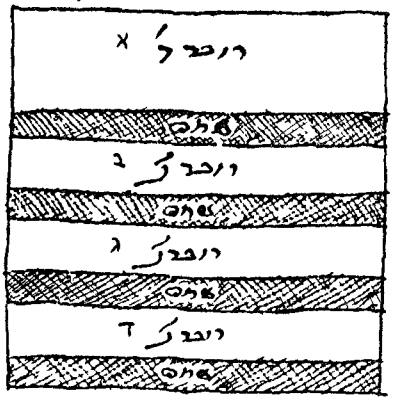
וז"ל אכסדרה תבנית אולם אע"ג דאולם [17] [וכו'] כפרוץ בצד א', ע"כ, הרי שלפי דבריהם אלו לא היה פרוץ במלואו לצד מזרחית. ואולי תרי גברי רברבי דתוספות ניהנו ומר אמר חדא ומר אמר חדא:

[צ] **בית החלפות** היה מב' צדי האולם כמו ששנינו במש' אחרונה פ' ד' דמדות שהאולם עודף ברחבו על ההיכל ט"ו אמה מצד צפון וט"ו אמה מצד דרום, הייגו עם כתל האולם שהיה עביו ה', באופן שחללו י' והחלל הזה הוא בית החלפות. ועל הט"ו אמה העודפות לאולם מן ההיכל מצד זה ומצד זה שנינו בסוף מש' הנזכרת ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו. והפי' בזה נכון למי שסובר [1] שהאולם לא היה כתל לא ברוח צפון ולא ברוח דרום וכמו שציירתים בצורת הבית [2], כי נר' שכן הוא דעת רוב המפרשים, אבל לדעת הרמב"ם [3] שסובר שהיה לאולם ג' כתלים מזרח צפון ודרום, באופן שהאולם שהיה רחב כמו ההיכל, צ"ל שהבנין מלאחריו היה מצר מעט ממה שלפניו וכמו שנבאר לפנינו דף [4] בבבא דשלשה פתחים [5], אבל רבינו ישעיה [6] במס' יומא פ' אמר להם הממונה כתב וז"ל, פי' בית החליפות הוא האויר שיש בין כתל האולם לכתל העזרה, שרחב העזרה היתה קל"ה אמה וכל [7] האולם היה ק' אמה, נשארו לעזרה ל"ה אמה תן חציים לצפון וחציים לדרום הרי מכתל האולם הצפוני ועד כתל העזרה י"ז אמות וחצי, ואותן י"ז אמות וחצי ברחב ה' אמות שהיה עביו של כתל האולם נקראים בית החליפות, שהיה אויר, ומהן ולפנים לצד ההיכל נקרא מן החליפות ולפנים, ע"כ, דעתו א"כ שלא בלבד הט"ו אמות נקראים בית החליפות אלא עד כתל העזרה מצד זה ומצד זה, ולא בא התנא למעט שלא יהיה נקרא בית החליפות אלו הט"ו אמות מכאן ומכאן אלא אמר שזה העודף נקרא בשם בית החליפות, אבל אין הכי נמי שיש עוד כמה אמות נקראים בית החליפות, והיו בו כ"ד חלונות עשויות כמין ארגז כנגד כ"ד משמרות לגנוז הסכינים, וחלון א' ממשמרת בלגה היה לעולם סתום ולא היה נפתח משום מעשה שהיה כדתנן במשנה אחרונה דמס' סכה, ושני פשפשין שהם פתחים קטנים היו לבית החליפות א' מצד דרום וא' מצד צפון פתוחים למערב על האוטם ליכנס בתוכו כדאיתא בתוספתא דזבחים פ' ו' [8], ר' יוסי בר' יהודה אומר שני פשפשין היו בבית החלפות פתוחים למערב גבוהים מן הארץ ח' אמות שתהא עזרה כשרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים אפי' אחורי בית הכפרת שנא' ושחט פתח אהל מועד וגו', ולפי דעתי שבהכרח היו לפשפשים

17 העתיק את דברי תוס' בדיוק כמש"כ לפנינו, ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'". **לאות צ.** 1 רש"י והראב"ד ראה לעיל אות פח והע' מא שם. 2 הכוונה על צורה הכוללת שבסוף הספר. 3 הל' בית הבחירה פ"ד ה"ה. 4 בכת"י מקום פנוי למספר הדף שיהיה בדפוס, וכמו שכתבתי כבר. 5 לקמן אות קג. 6 בתוס' רי"ד מהדו"ק ליומא לד, ב סוף ד"ה אבייי. 7 בדפוס במקום „וכל" אי': „וכותל". 8 אצלנו

הללו מעלות לעלות על האוטם ששם היו כדי ללכת לבית החליפות. אבל לפי דעת הרמב"ם שכתב בית החלפות מגיע עד צד מערב וגם לצד מערב הכתל דבוק עם כתלי התאים ולא היה שם כתל פרוץ[9] כמו שכתבתי למעלה[10]. נוכל לומר לדעתו כי הב' פשפשין היו בכתל מערב בבית החלפות מצד זה ומצד זה היינו בכתל אשר הוא דבוק עם התאים[9] כאשר ציירנו לעיל:

[צא] יציעים ורובדים היו סביב להיכל, ולפי שראיתי מחלוקת בין הפוסקים היכן היו, לכן ראיתי לבארם כל א' מהם כפי מה שפי' אותם מעל' הקסיס[11] ז"ל, ותחלה צריכים אנו לדעת מהו יציע ומהו רובד, כתב הרמב"ם בפ' ד'[12] מהלכות בית הבחירה וז"ל, ויציעין היו מקיפין[13] כלו מסביב חוץ לכתל המסיבה ויציע התחתונה ה' ורובד על גבה ו', ויציע אמצעית ו' ורובד על גבה ז', והעליונה ז' שנא' היציע התחתונה וגו' וכן היו הג' יציעים מקיפין לבית מג' רוחותיו וכן סביב לכתלי האולם מלמטה עד למעלה כך היו, אמה א' חלק ורובד ג' אמות ואמה חלק ורובד ג' אמות עד למעלה, ונמצאת הרובדים מוקפין לכתלים, רחב כל רובד ג' אמות עד למעלה ובין כל רובד ורובד אמה, ורובד העליון היה רחבו ד' אמות, ע"כ, ולבאר רובד ויציע לדבריו מה הם פירש הרמב"ם בפי' המש' ו' בפ"ג דמדות וז"ל, כתלי האולם היו בנויים כסדר הזה והוא שאמר[14] א' מגובה (פי' אמה א') הכתל לארכו היה חלק ושוה כשאר הכתלים אח"כ בנין בולט מהכתל כגון כצוצרה גבהו ג' אמות אח"כ מרחיק אמה ג"כ ויוצא, ובנין ההוא נקרא רובד. וכן כל בנינו אמה ורובד אמה[15] וכאלו הוא אומר אמה כתל ורובד ג' מרחיק אמה בכתל ורובד ג' עד שהיו אלו בולטים כצוצרה וכצוצרה העליונה היתה בו ד' אמות וכן היה סביב להיכל כמו שיתבאר בפ' זה לפי' היה צורת הכתל כן: וכתב

א) רובד ד'
ב) רובד ג'
ג) רובד ג'
ד) רובד ג'
ברצועות הכהות כ' "אמה"

הוא פרק ז ה"א, וראה גם זבחים נה, ב. 9 ראה ר"מ קזיס פ"ג מ"ו ד"ה אמה ובהע' שם. 10 אות פט, והכוונה על דברי הר"מ קזיס שדלגתי וציינתי בהערה את מקומו. 11 בפ"ג מ"ו ד"ה אמה, ורבינו כ' את דברי הר"מ קזיס בסדרו וסגנונו הוא, עיי"ש ויתבארו

הכסף משנה בפ' ד'[12] מהלכות בית הבחירה, שמה שאמר כאן וכן היה סביב ההיכל היינו שהיה בו רובד למקום תקרת היציע התחתונה. וכן לתקרת התיכונה ולא שיהא מוקף רובדים כמו של אולם, ע"כ, הרי שרובד לחוד ויציע לחוד, ולכן גראה שהרובדים הם חתיכות אבן רחבות יוצאות מן הכתל, וכן פי' הערוך מצבות, אבל לא היו להם מעקה. ויציעים גם כן הם חתיכות אבן אבל יש להם מעקה לצד חוץ ויכולים להשתמש בהם כי הם עשויים לתשמיש הואיל ויש להם מעקה. ודעת הרמב"ם כמו שכתבנו לעיל שהאולם היה עודף על ההיכל מצד מזרח ומצד צפון ומצד דרום באופן שהיו לו ג' כתלים והרובדים הללו היו בכל רוחות מכתלים האולם, באופן זה, היה מרחיק אמה מן הכתל ובונה רובד א' פי' אבן רחבה שיוצאה מן הכתל ג' אמות, ואח"כ מרחיק אמה א' ובונה אחרת כמוה, וכן כל שטח הכתלים עד למעלה, שהרובד העליון היה אבן רחבה ד' אמות. כן הוא דעת הרמב"ם בפי' המשנה אמה אמה ורובד ג' וכו' דאכתלי האולם קאי לא אמעלות האולם כמו שפי' הברטנורה. וכתב מעל' הקסיס כי לא נוכל לדעת מנין הרובדים שהיו שם כי לא ידענו עובי אבני הרובדים, אבל היציעים שהם ג"כ בליטת אבנים היו להם מעקה והיו סביב להיכל חוץ לכתל המסבה בג' רוחות, צפון, מערב, ודרום, היציע התיכון רחב על פני התחתון אמה. והעליון על התיכון אמה, מפני מגרעת הכתלים. אך שלשתם היו מבחוץ בשווי במשקולת האנך, ואינם בולטים כלל מבחוץ זה מזה. אבל מבפנים היה כל א' צר מחברו, וצ"ל כי חומת ההיכל מלמטה היתה ז' אמות כדי שביציע העליונה יהיה לפחות עובי הכתל חצי אמה כמו שכתב התוספת י"ט במש' הנזכרת. ומתניתין דתנא כתל המסבה חמש לא קחשיב ה' אלא מן המגרעת ולמעלה במקום שהיתה עולה בשווי שהוא מן התיכונה ולמעלה וכדכתב תוספת י"ט במתניתין דסוף פ' ה' דמדות. ומה שכתב הרמב"ם בפי' המש' ג' פ' ד' דמדות וז"ל, היציעים הם הגזוזטראות המקיפות להיכל מבחוץ וכו' כדי שלא יהא אפשר להדבק בכתל והוא מה שנא' כי מגרעות נתן לבית וגו', ע"כ. כתב מעל' הקסיס לא ידעתי לפרשו ע"כ. ואולי לפי דעתי טעות סופר היא ור"ל כי לא היה אפשר להדבק בכתל, כלומר שלא היו רוצים לעשות נקב בכתל לשים בו הקורות כדי שלא ירקבו. כמו שפי' המפרשים, ולכן עשו המגרעות. אבל לרש"י[16] היציעים הללו אתאים גופיהו קאי ולהם היו המגרעות בכתל ההיכל שעביו ו' וכמו שכתבנו לעיל לא סביב אל המסיבה כמו שפי' הרמב"ם:

[צב] שלשלאות גדולות של זהב היו תלויות בתקרת האולם, כמו אלו

לך הדברים, ושם תמצא גם את הערותי לענין זה. 12 ה"ט. 13 חסר: „לבית".
14 בנדפס שלפנינו לי' מלה זו. 15 צ"ל: „שלש". 16 את שיטת רש"י בענין

שבהם פרחי כהונה עולים בהם לראות העטרות שבחלונות ההיכל, כדתנן במש' אחרונה בפ' ג' דמדות, ונראה שהיו שנים שלשלאות א' מזה מהשער [17] וא' מצד אחר:

[צג] העטרות הם אותם שכתובים בזכריהו ו' י"א ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות וג', והא' הושמה בראש יהושע למגותו כהן גדול והאחרת בראש זרובבל [1] כי היה במקום מלך ואין מלך בלא עטרה [1]. וצוה הנביא ע"פ השם שהעטרות האלו אחר שנתנו אותם בראש זרובבל ויהושע תהיינה בהיכל ה' לזכרון טוב, כמו שכתב והעטרות תהיינה לחלם ולטוביה וג', וכתב מעל' הקסיס ז"ל שאלו החלונות היו [2] ‹וכו'›. צריכים אנו לומר שהחלונות היו בשני הכתלים זה כנגד זה [2] ‹וכו'› כמו כ"ה אמות (מרחב התאים) ולא היו [2] [וכו'] לעלות בהם. ע"כ. ודעת מהרר"ש כי העטרות היו בחלונות האולם שכתב וז"ל, פרחי כהונה מפסגין ועולין ליהנות בהדר העטרות שעשו חלם וחברו בימי חגי זכריה מלאכי בחלונות עליית האולם לנוי וליופי כעין שעושים שרים לטיול ולהתענג, ע"כ, נראה שדעתו כי לא היו חלונות ממש אלא כעין חלונות עשויות כמין ארגז בעליית האולם ושם היו העטרות:

[צד] חלונות היו בהיכל וגם בתאים [3], ואולי שלחלונות ההיכל כתוב במלכים א' ו' [4] ויעש לבית חלוני שקופים אטומים, כי החלונות שבצד מזרח [5] היה להם האורה יותר משאר חלונות התאים שהאורה צריכה לעבור באמצע התאים קודם שתכנס להיכל. ולפי שראיתי דעות חלוקות בפי' שקופים אטומים ראיתי לכתבם דלא ראי זה כראי זה. ולפיכך לא ידעתי לציירם, כי דעת יונתן בן עוזיאל שהיו רחבים מבפנים וצרים מבחוץ, כי כן תרגם על פסוק חלוני שקופים אטומים פתיחן מלגו וסתימן מלברא וחפין כלונסא בית אנחת ריש שירית ארזיא. אבל בגמ' נראה בהפך, כדגר' במנחות [6] בפ' כל קרבנות צבור, ויעש לבית חלוני שקופים אטומים תנא שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך. ופרש"י שהמשקופין של חלונות היינו צר שבחלון היו בפנים והרחב שבחלון מוחזר כלפי חוץ להוציא אורה לעולם, וכדכתב רד"ק על זה הפסוק עיין עליו: אמנם דעת בעל כלי יקר [7] כי התרגום אינו מנגד לדברי חז"ל שכתב, וז"ל כונתו שנעשה

התאים כ' רבינו לקמן אות קג ד"ה כבר. 17 כוונתו לשער ההיכל כמש"כ לקמן אות צז.

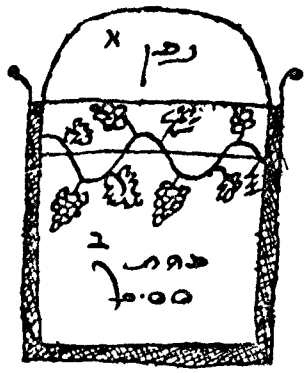
לאות צג. 1 לשון הרד"ק שם. 2 רבינו העתיק את דברי הר"מ קוזיס סוף פ"ג ד"ה בחלונות ואני דלגתי ושמתי מלת „וכו'", ולא דלגתי על המלים אשר עליהם הוסיף רבינו את פירושו בין סוגריים וגם לא על המלים אשר עליהם סובבים מ"ש רבינו: „ודעת מהרר"ש . . .". 3 ע' תוי"ט מדות פ"ד מ"ג ד"ה חמשה. 4 פסוק ד. 5 שבצד מזבח לא היו תאים. 6 פו, ב. 7 פי' על נביאים ראשונים לר' שמואל

לצד פנים כעין חלונות קטנות שעור כדי לתת ראשי קורה בהן וזהו אמרו פתיחן מלגו דהיינו לצד הבית ואטימן מבחוץ כלומר שלא היה עובר הנקב מעבר לעבר וזהו גם כן אמרו וחפן כלונסא בית אנחת ראשי שריית ארזיא, ר"ל שהמקום הזה של חלונות שהוא מקום הנחת רישי קורות ארזיא היה מחופה בנסרים כדי שלא תקלקל אותם לחות הכתל וכו' עכ"ל. והברבני"ל [8] כתב שכיון שאמר הכתוב ויעש לבית ולא אמר ויעש בבית עשו להם זכוכיות שהיו אטומים בזכוכית וישקיפו מבהירות הזכוכית.

[צה] שני שלחנות היו באולם מבפנים לפני פתח ההיכל א' של שיש וא' של זהב על של שיש נותנים לחם הפנים בכניסתו להיכל ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקדש ולא מורידין. כדתנן בפ' י"א דמס' מנחות [9], ובמס' תמיד [10] גרסינן מכדי אין עניות במקום עשירות אמאי עבדי דשיש נעבדו דבכספי נעבדו דזהב, אמר רב חנינא בשם ר' אסי ור' אסי בשם ר' שמואל בר רב יצחק מפני שהוא מרתיח את הלחם ומחממו וממהר להתעפש. והגם דגרסי' בברייתא שם במס' מנחות [11] פ' י"א א' של כסף וא' של זהב, כבר פירש"י [12] וזה לשונו, האי דקרי הכא כסף ובמתניתין שיש משום דשיש לבן ככסף, והתוספות שם [13] כתבו בשם רש"י דפלוגתא דתנאי היא:

[צו] גפן של זהב היה על פתחו של היכל ומודלית ע"ג כלונסאות כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מזהב היה תולה בה, עד אשר אין קץ לגודל ערכה והדרת יופיה, כדתנן במש' אחרונה דפ"ג ממדות, וכלונסאות הם עצים ארוכים וגבוהים, תרגום [14] נס כלונס כן פי' הברטנורה במס' ראש השנה פ' ב' מש' ג', ומצאתי כתוב [15] שבבנין הורדוס הגפן היתה עומדת על עמודים של ישפה ואדניהם כסף, ושעל פתח ההיכל תלה חרב של זהב והיה כתוב בה והזר הקרב יומת, וסמוך לפתח ההיכל היו ב' עמודים אשר עשה שלמה המלך ע"ה א' נקרא בועז וא' יכין וגובה כל עמוד ל' אמה ע"כ, ועיין ביוסיפון בס' ז' פ' נה, וכתב המפרש לתמיד [16] וז"ל גפן של זהב היתה עומדת על ראש ההיכל דבר של זהב העשוי כמין גפן ומודלה ע"ג כלונסאות של ארז כעין דלית של גפן מגביהין אותה ע"ג עמודין של ארז דלא עברו על לא תטע לך אשרה כל עץ וזה אינו בנין ע"כ, כזה. וצורת הגפן היא כדי שתתברך כנסת ישראל [17] הנמשלה לגפן

לאניידו. 8 במלכים שם, ורבינו כ' את דבריו בקצור עי"ש. 9 צט, ב. 10 לא, ב. 11 צט, א. 12 שם ד"ה שנים. 13 צט, ב ד"ה אחד. 14 לא מצאתי בתרגום אבל רש"י במדבר כא, ח פי' „נס — כלונס". 15 ראה מ"ש העזרת כהנים (ד"ה וגפן) בשם ס' שבט יהודה ואולי לס' זה נתכוון רבינו. 16 כט סוף עמוד א. 17 כ"ה לשון הרמב"ם מדות פ"ג מ"ח.

א) גפן
ב) פתח ההיכל

כמו שהוא מפורסם בכתוב, וכל המתנדב זהב להיכל היה מתנדב עלה או גרגיר עד כי לרוב הזהב תנן בפ' ג' [18] דמדות אמר ר' אלעזר בר' צדוק מעשה היו ונמנו עליה שלש מאות כהנים לפנותה. וש' כהנים גוזמא קתני, כדגרסי' במס' תמיד [19] א"ר ינאי בר' נחמני אמר שמואל בג' מקומות דברו חכמים בלשון הבאי ואלו הם תפוח גפן ופרוכת. פי' [20] בלשון הבאי כאדם שרוצה לחזק דבריו, תפוח דתנן במש' ב' פ' ב' דתמיד תפוח היה באמצע המזבח שהיו עליו כש' כור וכו', ולאו [20] דוקא ש' כור ומעולם לא הגיעו שיהא כל כך דשן דמקום המערכה לא היתה יכולה להחזיק ש' כור, גפן היא אותה שעל גבי פתח ההיכל, דגוזמא [20] היא שאם היתה טעונה כל כך שצריכה ש' לפנותה תשבר וכל כך לא היו ממתינים, פרוכת דתנן במש' ה' פ' ח' דשקלים וש' כהנים מטבילים אותה, דגוזמא קתני שלא היה צריך כ"כ כהנים להטבילה, וכת' רשב"ם בפ' ערבי פסחים [21] על מימרא דר' לוי משאוי ש' פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח וז"ל, משאוי ש' לאו דוקא וכן כל ש' שבגמרא, ע"כ, מאי דאמר שמואל הכא בג' מקומות, לאו דוקא [22] בשלשה מקומות, כי כן אורחא דתלמודא לומר כן [23].

[צז] פתח ההיכל אשר נכנסים בו בשטח שוה מהאולם היה גבוה כ' אמה ורחבו י' אמות [24], ונקרא שער הגדול, וכמו ששנינו בפ' ג' [25] דתמיד וב' פשפשין היו לו לשער הגדול וכו', מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח [26] וכו', ששם פירשו המפרשים שהוא שער ההיכל והטעם שנקרא גדול אעפ"י שגבהו ורחבו הוא כשאר שערים, לפי שמשם נכנסים לבית קדש הקדשים [27] ששם גדולת

18 מ"ח. 19 כט, א. 20 כ"פ המפרש שם. 21 קיט, א. 22 ראה באר שבע שכ' עוד כמה מקומות בש"ס שדברו בגוזמא ומתרץ שר' ינאי שאמר ג מקומות כוונתו במשנה לבד. 23 אינני יודע איפה אי' בש"ס המספר ג והוא לאו דווקא. 24 כדאי' מדות פ"ד מ"א. 25 מ"ז וכן במדות פ"ד מ"ב. 26 שם מ"ח. 27 ושם לא היה שער רק פרוכת כדאי' יומא נא, ב, והטעם זה וכן טעם השלישי שכ' רבינו הם חדשים

השכינה שורה, א"נ לפי שהיו לו ב' פשפשין א' בצפון וא' בדרום לכך נקרא שער הגדול, א"נ שהיה מוכתר בדברים גדולים כגון בגפן של זהב, בעטרות של זהב שהיו בחלונות ההיכל, ושלשלאות של זהב שהיו א' מצד זה וא' מצד זה לשער כאשר כתבנו לעיל [28], ולכן נקרא גדול מלשון והכהן הגדול מאחיו [29], וד' חצאי דלתות היו לו [30], החיצונות נפתחות לתוך הפתח והיו מכסות עביו של כתל ההיכל שהיה ו', ולסוף אמה החצונה של עובי הכתל היו הדלתות החיצונות שרחבן ה' אמות, נמצא שכשהיו נפתחות מכסות ה' אמות של עובי הכתל מצד זה וה' אמות של עובי הכתל מצד זה, וכשהן נעולות היו נוגעות זו בזו וסותמות רחב החלל הפתח שהוא י' אמות, וכל דלתות אחרות במדות אלו היו קבועות בסוף עובי הכתל לצד פנים וכשהן נפתחות מכסות ה' אמות מפה וה' אמות מפה מרחב כתל ההיכל מבפנים, לפי שכל ההיכל היה טוח בזהב חוץ מאחורי הדלתות שלא היה טוח בזהב כי לא היה נראה שהדלתות מכסות, ומדרש רבה פ' נשא [31] על פסוק ויהי ביום כלות משה אמרו שהיה כן בבית שני אבל בבית ראשון היה טוח בזהב גם אחורי הדלתות.

[צח] כתל ההיכל היה עביו ו' אמות, ונראה למעל' הקסיס [32], שכיון שמג' רוחות היינו צפון דרום ומערב היה עביו ו' [33] וחלול מתוכו כפי דעת הרמב"ם [34], שגם לצד מזרח היה כן אעפ"י שלא זכרו זה המפרשים, דמאי שנא.

[צט] שני פשפשין היו לו לשער הגדול, ר"ל פתחים קטנים א' מצד זה וא' מצד זה לשער, פשפש הדרומי הוא סגור שלא נכנס בו אדם מעולם ככתוב ביחזקאל מ"ד ב', השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלקי ישראל בא בו והיה סגור, והצפוני פתוח הוא שממנו נכנסים לתא ומן התא להיכל, שהיה בתא פתח ליכנס בתוך ההיכל לפתוח השערים הסגורים מבפנים, כדתנן במש' ב' פ' ד' דמדות, ומסתמא כי לא היה נכנס מהתא להיכל תכף לפי שיש עוד לעבור התא הנקרא כתל היכל, והתנא מקצר וכאלו אמר ומהתא להיכל דרך כתל ההיכל, וזה פשוט לפי שטת הרמב"ם, וגם לפי שטת רש"י, וכמו שנבאר לפנינו [35] בארוכה, וכתב הברטנורה מש' ז' פ' ג' דתמיד על וב' מפתחות א' יורד לאמת שחי וא' פותח כיון וז"ל, פשפש שבצפון היה פותחו ע"י חור שאצלו שתוחב בו ידו עד השחי וכופף ידו לפנים וע"י מנעול א' שבו שנפתח לאלתר

ולי' במפרשים אבל הטעם השני שכ' הוא נדחה ע"י התוי"ט מדות פ"ד מ"ב, ותמה הוא למה כ' רבינו. 28 אות צב. 29 ויקרא כא, י. 30 ג' שחסר: „שתים בפנים ושתים בחוץ", וכל מ"ש רבינו כאן הוא במשנה ורע"ב מדות פ"ד מ"א. 31 פי"ב אות ד. 32 פ"ד מ"ב ד"ה ושני. 33 כדאי' שם מ"א. 34 בפי' המשנה שם מ"ג. 35 אות קג.

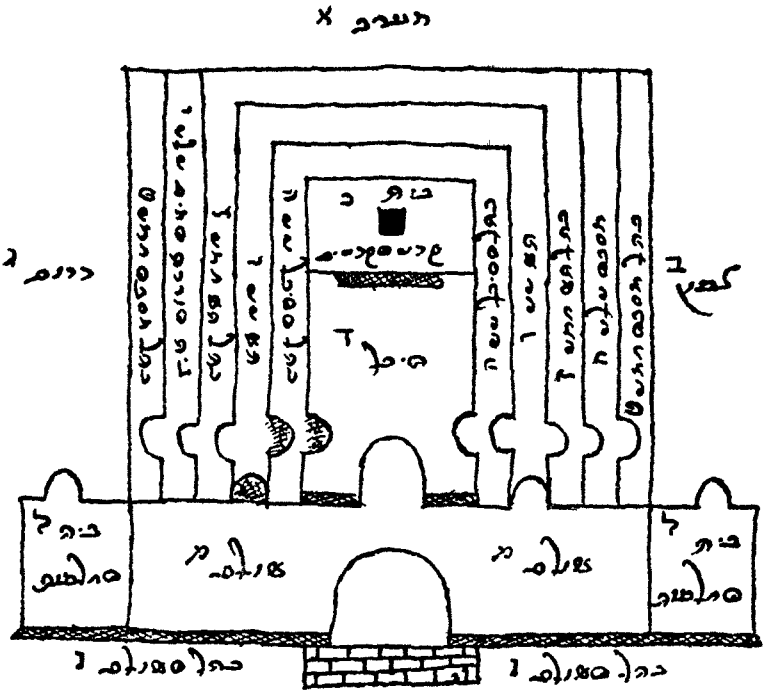
בלי טורח, ופותח הפשפש ונכנס משם לתא שהיה לשכה א׳ הפתוחה להיכל ומן התא נכנס להיכל, והולך בחלל ההיכל עד השער הגדול שבסוף עובי הכתל מבפנים ופותחו ובא לו אל השער השני ועומד בפנים ופותחו.

[ק] האוטם היה בתחתית ההיכל והאולם וגבוה ו׳ אמות, והפי׳ הנכון מהו אוטם הוא[36] שקרקע האולם וההיכל גבוה מקרקע העזרה ו׳ אמות, לפי שעולים לאולם בי״ב מעלות רום מעלה חצי אמה כאשר אמרנו לעיל[37], ואותן ו׳ אמות נקראים אוטם, כי הם אטומים וסתומים מעפר שאין בהם חלל ועליו היה בנוי האולם וההיכל, וכשמודדים גבה ההיכל כבמש׳ ו׳ פ׳ ד׳ דמדות היה עולה למנין הגבה[37*] קרקע האוטם שהיה גבוה ו׳ אמות, וכמו שכתב בעל תוספת י״ט על וההיכל והאולם היו גבוהים ק׳ אמה כמו ששנינו במש׳ דלעיל, וכתב בעל קרית ספר בה׳ בית הבחירה פ׳ ד׳, שכל[38] ההיכל שהוא קדש הקדשים והקדש והאולם הם ק׳ אמה על ק׳ ברום ק׳ אמה, ארך קדש הקדשים כ׳ על כ׳ אמה, וארך הקדש שהוא ההיכל מ׳ אמה על כ׳, דכתיב[39] וכן תעשו, לדורות[40], כתבנית משכן המדבר, וכו׳, שהמשכן היה רחבו שליש ארכו וקדש הקדשים בפני עצמו היה מרובע י׳ על י׳, והקדש כ׳ על י׳ רחב, שהארך כפל האחת[41], שפי׳ הפסוק וכן תעשו לדורות אינו כתבנית ממש, אלא שיהיו מתיחסים ארך ורחב של בית עולמים[42] לארך ורחב של משכן ובגבה לא היה מתיחס בית עולמים למשכן שלא היה גבוה אלא י׳ אמות, נראה דהכי גמירי דלא קאי וכן תעשו לדורות אלא ארך ורחב לא בגבה[43], ובבנין בית עולמים כל כמה דהוה גבוה טפי מעלי כיון דהוה אפשר וכו׳ ועל פי נביאים נמסר לדוד כל מלאכת הבנין ארך ורחב ורום כדכתיב[44] ויתן דוד לשלמה בנו את כל תבנית האולם ואת גנזיו וכו׳, וכתיב[45] הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל.

[קא] שלשים ושמנה תאים היו סביב להיכל, ולפי דעת הרמב״ם[1] הם חדרים ארוכים ממזרח למערב וגם לצד מערב, וכמו ששנינו במש׳ ג׳ פ׳ ד׳ דמדות. כצורה הזאת:

36 כן פי׳ הר״מ קזיס פ״ד מ״ו ד״ה האוטם ורבינו לקח לו את לשון הר״מ עיי״ש. 37 אות פה. 37* אבל לקמן אות קד כ׳ שגובה מ׳ אמה הוא החלל שלמעלה מן האוטם, וצ״ע. 38 מכאן עד סוף הדבור הנ״ל הוא מדברי קרית ספר שם. 39 שמות כה, ט. 40 כן דרשו בשבועות טו, א. 41 ט״ס וצריך לומר „הרוחב״. 42 בקרית ספר תמצא שאחרי המלה משכן כתובה המלה „כדפרישית״. 43 ודלג מה שכתוב שם בקרית ספר: דגובה קרשי המשכן לא הוו איפשר להיות יותר מעשר אמות גובה אבל. 44 דברי הימים א, כח, יא. 45 שם יט.

לאות קא. 1 בפי׳ המשנה ובהל׳ בית הבחירה פ״ד ה״י, וראה רע״ב שם.

א) מערב
ב) צפון
ג) דרום
ד) היכל
ה) כתל ההיכל שש
ו) תא שש
ז) כתל תא חמש
ח) מסבה שלש
ט) כתל מסבה חמש
י) בית הורדת המים שלש
כ) בית קדש הקדשים; ובתוכו אבן שתיה
ל) בית החלפות
מ) אולם
נ) כתל האולם
ס) מזרח

בין היכל לבית קדש הקדשים פרוכת
חצאי עגולים מסמנים כניסות וחצאי העגולים הכהים היו כניסות סגורות

והיו ט״ו תאים בצפון וט״ו בדרום, וח׳ במערב, התאים שלצד צפון ולצד דרום היו ה׳ למעלה, וה׳ באמצע, וה׳ למטה, תחתיים ושניים ושלשים, ג׳ סדרים זו ע״ג זו, הרי ט״ו לצפון וט״ו לדרום הם ל׳, ונקראים דיוטא תחתונה. דיוטא אמצעית, דיוטא עליונה, ולצד מערב ג׳ למטה וג׳ באמצע וב׳ למעלה, הרי ח׳, הם בין הכל ל״ח תאים, התא הראשון מצד צפון לצד חוצה נקרא כתל מסבה, והוא ה׳ אמות חלל עם הכתל, והגם שנקרא כתל היה חלול, שהכתל עם מקום הפנוי נקרא כתל לפי דעת הרמב״ם, וכמו שנבאר לפנינו, התא השני לפנים

ממנו נקרא מסבה והוא ג׳ אמות רחבו, התא השלישי נקרא כתל התא והוא ה׳ אמות עם הכתל כאשר אמרנו, התא הרביעי נקרא תא והוא ו׳ אמות, התא החמישי נקרא כתל היכל והוא ו׳ אמות עם הכתל, וכן היו ה׳ תאים הללו בצד דרום, אלא שהתא שמצד צפון נקרא מסבה בצד דרום נקרא בית הורדת המים, ורבינו ישעיה [2] כתב בסוף מס׳ עירובין [3], הבאתי לשונו לעיל [4] בבבא דלשכת הגלה, דבית הורדת המים ג׳ אמות וכו׳ אלמא מקום היה לדרום ההיכל שכל מימי גג ההיכל והתאים היו שוללים שם והיה נקרא בית הורדת המים, ומשם היו יורדים ונמשכים לבור הגלה שהיה בדרום העזרה כדכתבינן לעיל ונ״ל שגם כל מימי רצפת העזרה שהיתה ארך קפ״ז אמה על רחב קל״ה היו שוללים שם, ומשם היו מספיקין מים לצורך העזרה ע״כ, ועוד כתב כי בבור הזה היו משקיעין הכיור עיין שם, ומעל׳ הקסיס [5] ז״ל הקשה עליו, שאינו נראה כן, כי בית הורדת המים שבדרום וכן המסבה שכנגדו בצפון נראה שהיו מקורין וא״כ לא היו מי המטר יורדין שם, ועוד כי לדבריו היו המים יוצאים מבית הורדת המים לתוך האולם ומשם יוצאים לעזרה, ועוד הניח שלשכת הגולה היתה בדרום שזהו כפי גרסת רבינו עובדיה אבל לגרסת הרמב״ם וסמ״ג היתה בצפון אלא נראה ודאי שמימי הגגות היו שופכים לחוץ בתוך העזרה ולכן צ״ע, למה נקרא בית הורדת המים ע״כ דבריו [6], וכתב התוספת י״ט בריש פ׳ ד׳ [7] דמדות, שהמסבה אפשר שלא היתה מקורה כלל לפי דעת רש״י, ואולי כי דעת רבינו ישעיה הנזכר הוא כדעת רש״י בפי׳ התאים, ולא ראיתי [8] שום מפרש שאומר כמה אמות היו עובי כתלי התאים, ונ״ל [8] שהיה עביין אמה שאין כתל מאבני גזית פחות מאמה ואין לומר שהיה עביין יותר שהרי הכתלים שגזכר במש׳ שהם ה׳ אמות כשניתן להם כתל אמה מכאן וכתל אמה מכאן ישאר החלל ג׳ אמות בלבד ואינו נכון שיהיה החלל פחות מזה השיעור, ועיין מה שכתב בעל תוספת י״ט על מש׳ ד׳ פ׳ ד׳ דמדות.

[קב] מפסבה היתה בקרן מזרחית צפונית ללכת לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים, כדתנן במש׳ ה׳ פ׳ ד׳ דמדות, ופי׳ מסבה הוא בנין של אבנים עשוי במעלות מגולגלות והעולה בו עולה דרך היקף וסובב סביב סביב, וכמו שכתב רד״ק בפי׳ יחזקאל [9], וכתב מעל׳ הקסיס [10] ז״ל כי לא נתפרש מסבה זו במש׳ היכן היתה, ונראה לו שמתחלת בתוך התא הנקרא מסיבה כי שמו מורה על זה, והוא התא שבצד צפון, ואעפ״י שתא זה הוא לצד חוץ ומסיבה

2 תוס׳ רי״ד מהדו״ת. 3 קד, א ד״ה וממלאין. 4 אות מט. 5 פ״ד מ״ז ד״ה בית הורדת ועיי״ש גם בהערות. 6 עם מ״ש שם בראש הדבור. 7 מ״ג ד״ה חמשה. 8 רבינו כ׳ כאן את דברי הר״מ קזיס פ״ד מ״ג סד״ה ושלשים עיי״ש. 9 מא, ז. 10 פ״ד

זו היתה משלמו לגגה של עלייה כמו ששנינו במש' הנזכרת, והוא על ההיכל, אין בכך כלום כי היתה עוברת בתוך התאים מתא א' לתא הא' שלפנים ממנו עד שמגעת שם. וכן מצינו שהיתה מסבה בלשכת המדיחין שעולים בה לגג הפרוה שהוא לשכה הסמוכה לה, וכן המסבה הזאת היתה בקרן מזרחית צפונית וממנה היו הולכים לקרן צפונית מערבית וסובבים כל התאים, וזו היא ששנינו לקרן צפונית מערבית, פי' ללכת לקרן צפונית מערבית, והמסבה זאת שהיא עשויה כמין סלם היא כמו הלולים הכתובים בבנין שלמה ע"ה, כמו שכתוב במלכים א' סי' ו' [11] ובלולים יעלו על התיכונה ומן התיכונה אל השלישים, ושם כתב רד"ק שהיו הלולים מצד דרום שנא' אל כתף הבית הימנית וגו'.

[קג] שלשה פתחים היו לרוב התאים, א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל וא' לתא שעל גביו או שבצדו [12], ומה שכתוב במש' ג' פ' ד' דמדות וג' פתחים היו לכל א' וא' וכו', זה אינו אלא על הרוב, כי העליונים אינן צריכים פתח לפי שאין תא על גביהן, וגם לא היו צריכים פתח לעלות אל הגג כי כל גגי התאים וההיכל היו שוים בלי שום מחיצה ופתח א' די לכל הגג [12], באופן דלא דייק התנא לומר לכל א' וא' בדוקא אלא על הרוב.

תנן במש' דלעיל ובקרן מזרחית צפונית היו ה' פתחים א' לתא מן הימין וא' לתא שעל גביו וא' למסבה וא' לפשפש וא' להיכל, ויש דעות הרבה בפי' משנה זו, הרמב"ם [13] סובר כי התא שהיה לו ה' פתחים היא בדיוטא האמצעית מן התאים בקרן מזרחית צפונית והוא התא שע"ג התא הנקרא מסיבה, וכך פירושא [14] דמתניתין, א' לתא מן הימין היינו פתח הנכנס בכתל מסיבה, וא' לתא שעל גביו היינו פתח הנכנס לדיוטא שלמעלה ממנו, וא' למסבה היינו פתח שלמטה להתא ההוא ממש [15], וא' לפשפש, וא' להיכל, ולהבין זה ראוי לדעת כי מן ההכרח מסדר המש' קרא היכל אל העלייה [16] שע"ג ההיכל, כי בדיוטא האמצעית אנן קיימין, כאשר קרא ג"כ פשפש אל התא אשר בדיוטא אמצעית על שם הפשפש שלמטה ממנו, וכמו שקרא ג"כ מסבה אל התאים אשר על המסבה התחתונה, וא"כ א' לפשפש ירצה לומר אל הצד אשר בדיוטא התחתונה יש בו הפשפש, וא' להיכל היינו לפתח התא מערבי הסובב ללכת אל עליית [16] ההיכל, ואין לתמוה אם התנא שנה הלשון באמרו א' לפשפש וא' להיכל, ולא אמר א' לתאים

מ"ה ד"ה ומסבה ורבינו קצר דבריו והוסיף עליהם עי"ש גם בהערות. 11 פסוק ח.
12 ראה תוי"ט ור"מ קויס שם ד"ה ושלשה. 13 בפי' המשנה ובהל' בית הבחירה פ"ד ה"י א וראה תוי"ט ד"ה ובקרן. 14 ראה ציור הרמב"ם שבסוף מס' מדות שבגמרא: ופי' זה של רבותיו של רבינו באחד לפשפש ואחד להיכל הוא פי' חדש לגמרי, לא נמצא במפרשים לא בראשונים ולא באחרונים. 15 ר"ל המסבה התחתונה, שהרי באמצעית של המסבה קא מיירי שיש לה ה פתחים. 16 דבר זה אינו ברור לי, ונראה

אשר הולכים אל התא הנקרא פשפש עליון וא' לתאים הסובבים ליכנס בהיכל עליון לצד דרום, לפי שבדיוטא דאמצעית אנן קיימין ובהא איירי מתניתין ובהכרח צריכין אנו לעבור ג' תאים[17] מן השמאל לבא עד התא אשר התנא קורא אותו פשפש, וזהו מה ששמעתי מרבותי בפי' משנה זו לפי דעת הרמב"ם, אבל בעל תוספת י"ט[17] תפס לו דרך אחרת בפי' הה' פתחים הללו, ואני אודיע דעתו בקצור, כי הרוצה לדעת מה שהכריחו לפירושו יעיין בדבריו בפי' המש', וכתב שלכאורה דעת הרמב"ם הוא שהה' פתחים הם בתא מהדיוטא האמצעית כאשר אמרנו לעיל, ושלדעתו צ"ל שהדיוטא התחתונה היא כנגד האוטם, היינו שדיוטא התחתונה מתחלת למטה כשמתחיל האוטם לעלות, ורצפת הדיוטא אמצעית היא על האוטם, לפי שהתא שיש לו הה' פתחים הוא בדיוטא אמצעית ופתח אחד הוא נכנס להיכל דרך פתחים בשטח שוה, וכן פתח א' לפשפש בשטח שוה, ואם כן התאים לא היו גבוהים כל א' מהם אלא ו' אמות בגובה האוטם, שדיוטא התחתונה היא גבוהה כשעור גובה האוטם, דאי לא תימא הכי אלא שדיוטא התחתונה היתה על האוטם היו צריכים לסלמים לרדת מדיוטא אמצעית לפשפש ולהיכל, באופן שלפי פי' זה שבדיוטא האמצעית אנן קיימין והיא כנגד האוטם ולא למעלה ממנו פירושא דמתניתין כך הוא, א' לתא מן הימין פתח הנכנס לכתל המסיבה, א' לתא שעל גביו בדיוטא שלמעלה הימנו, א' למסיבה לתא שתחתיו ממש, א' לפשפש וא' להיכל בשטח שוה לפי שהיא כנגד האוטם, ואעפ"י שיש הרחקות אחרות מתאים אחרים ויש פתחים אחרים ללכת אל ההיכל ואל הפשפש לפי שהתא הזה הוא התא הנקרא מסבה כאמור, התנא לא קחשיב הפתחים מהתאים האחרים לפי שמייחס אליו בלבד כל הפתחים שהם ממנו ללכת להיכל ולפשפש כי הם עקריים, וסוף סוף כתב כי יש דוחקים הרבה בפי' זה ולכן תפס לו ג"כ דרך אחרת בביאור המש' לדעת הרמב"ם והברטנורה, כי הפתחים מזרחית צפונית קאי על התא הנקרא בשם תא ובדיוטא התחתונה אנן קיימין אשר היא על האוטם ולא בדיוטא האמצעית, ובאותו תא עצמו היו הה' פתחים, וכן הפשפש ששנינו כאן ולעיל לא היה בתא הנקרא תא אבל היה כתל ההיכל שגם הוא נקרא תא, והשתא הוו הני ה' פתחים באופן זה, א' לתא מן הימין הוא אותו שבכתל תא שהוא לימינו, וא' לתא שעל גביו ממש, וא' למסבה אעפ"י שיש הפסק תא ביניהם לא חשיב הפסק יען נקרא בשם כתל, וא' לפשפש הוא התא שבכתל היכל, שלפי פירושו שם היה הפשפש, וא' להיכל אעפ"י שיש כתל היכל בנתים לא חשיב הפסק כי נקרא בשם כתל, ונ"ל דלדידיה שהפשפש

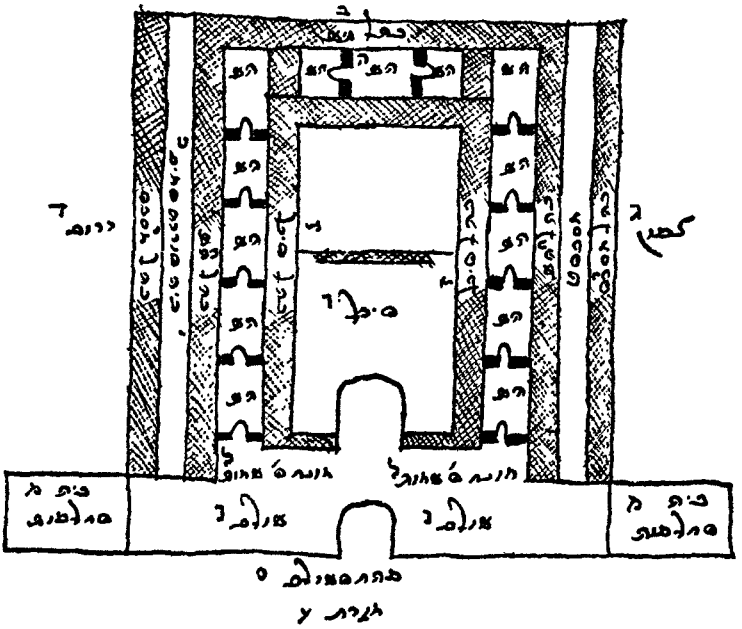
משום דאינו מסתבר, שפתח התא להיכל יהיה פתוח באמצע גובה ההיכל ויצטרך להעמיד סולם כדי לרדת להיכל ולפתוח השערים, וי"ל בזה. 17 וכמש"כ גם התוי"ט ד"ה ובקרן.

הוא בכתל היכל, מתניתין דהכא ומתניתין דתמיד פ' ג'[18] נטל את המפתח ופתח את הפשפש נכנס לתא ומן התא אל ההיכל, לא מוקמין לה שפיר, דהוה ליה למתני נכנס לכתל היכל[19] ומן כתל היכל אל ההיכל, דתא מאן דכר שמיה, אם לא היה בו הפשפש[19], ובהא לא שייך טעמא למימר שמייחס אליו כל הפתחים כמו שפי' במש' דה' פתחים.

האמנם אליבא דכלהו מפרשים בפי' המש' הזאת לדעת הרמב"ם וברטנורה על אלו התאים נראה שסובלים כלם איזה דוחקים כאמור, ולכן ראיתי לפרש דעת רש"י באלו התאים ישמע חכם ויוסיף לקח. כבר אמרנו שדעת הרמב"ם והברטנורה שכל הכתלים שנזכרו במש' באלו התאים היו חלולים, פי' שכתל תא הוא תא א' שנקרא כתל תא עם הכתל והחלל, וכן כתל היכל וכן כתל מסיבה כלם היו תאים, באופן שאלו הה' תאים א' נקרא כתל היכל, הב' תא, הג' כתל התא, הד' מסבה, הה' כתל מסבה, אבל רש"י בפי' יחזקאל[20] אומר שכל הכתלים שנזכרו במש' באלו התאים אינם חלולים אלא כלם אטומים וסתומים, כתל כמשמעו, באופן שעובי כתל היכל היה ו' אמות וכתל התא ה', וכתל מסבה ה' ונשארו שם בין הכתלים האלו ב' חללים, הא' נקרא תא, והב' מסבה, והל"ח תאים היו בחלל הנקרא תא, והחלל הזה היה נחלק לה' חלקים, ממלאים כל ארך הצפון וכן לצד דרום, ואלו נקראים תאים, והיו ג"כ תחתיים שניים ושלישים עד שנמצאו שם ה' תאים, ה' ע"ג ה' וה' על גביהן שהם ט"ו לצפון וט"ו לדרום, וכן לצד מערב היה נחלק חלל התא לג' חלקים ג' ע"ג ג' וב' על גביהן, באופן שכל הה' תאים ממלאים חלל התא שהוא בין כתל ההיכל לכתל התא כל ארך הצפון וכל ארך הדרום, וכן לצד מערב הג' תאים ממלאים חלל התא בין צפון לדרום, והחלל האחר הנקרא מסבה נשאר להיכל מצד צפון ומצד דרום עד המערב, ואפשר שהמסבה לא היתה מקורה כלל וממנה נפלה אורה אל התאים וכדכתיב בעל תוספת י"ט במש' ג' פ' ד' דמדות, וזו היא הצורה לדעת רש"י[20*]:

וכתוב ביחזקאל מ"א[21] רוחב הקיר אשר לצלע אל החוץ ה' אמות ואשר מונח בית צלעות אשר לבית וגו', ופתח הצלע למונח פתח א' דרך הצפון, ופתח א' לדרום, ורחב מקום המונח ה' אמות סביב סביב, והבנין אשר על פני הגזרה פאת דרך הים רחב ע' אמה וקיר הבנין ה' אמות רחב סביב סביב וארך צ' אמה, ופי'

18 מ"ז. 19 קו' רבינו אינה ברורה לי, שהרי התוי"ט כ', שהתא אשר בכותל ההיכל נקרא בשם כותל. 20 יחזקאל מא, ו, ט, יב, וכן במלכים א, ו, ה והלאה; וכרש"י ס"ל גם תוס' בבא בתרא סא, א ד"ה והתא, וכן ריב"ם בתוס' יומא נב, א ד"ה כותל, והר"מ קוזס (סוף פ"ד מן ד"ה רש"י והלאה) כ' את שיטת רש"י בארוכה וגם ביאר אותה עי"ש גם בהערות, ויתבררו לך דברי רבינו כאן. *20 ראה בעמוד הבא. 21 פסוק ט—ב.

ב) כותל תא
ג) צפון
ד) דרום
ה) תא
ו) היכל
ז) כתל היכל
ח) כתל תא
ט) מסבה
י) כתל מסבה
כ) בית הורדת המים
ל) מונח ה' אמות
מ) בית החלפות
נ) אולם
ס) פתח האולם
ע) מזרח

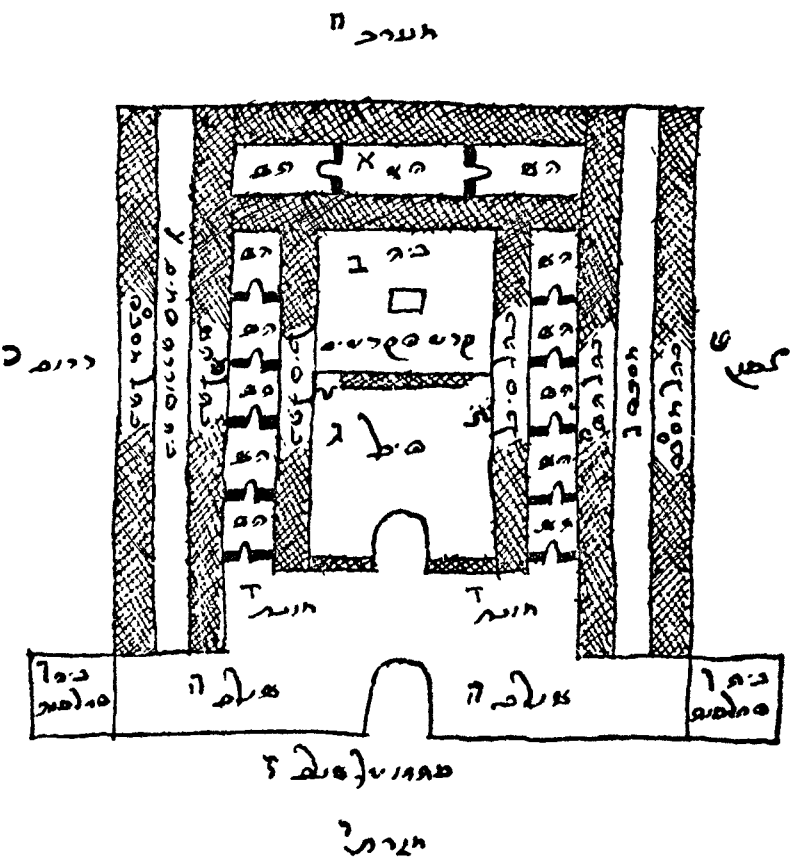
שם רש"י[22] שההיכל מצפון לדרום רחבו היה ע' אמה וכן היה בבית שני, וארך כל הבנין עם י' אמות של בית החלפות ק' אמה, ומה שכתוב וארכו צ' אמה, ר"ל ארך בנין התאים והמונח צ' אמה הצפון והדרום, חוץ מבית החלפות שאינו נמנה עמו, לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה שוה לשאר הבנין, שהבית היה רחב מלפניו ל' אמה יותר משל אחריו, כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט"ו אמה בצפון וט"ו אמה בדרום והוא היה נקרא בית החלפות ששם גונזים את הסכינים, ואורך אותו בנין מן המזרח למערב י' אמות, נשארו צ' אמה ארך ברחב ע', שכל הבית היה ארך ק' מזה ומזה כמו שמפורש בענין ובמס' מדות, ע"כ, ואל תתמה על מה שמנה רש"י רחב הע' אמה היינו התא הצפוני ד' וכתלו י' וכו', כי כבר כתב על פסוק[23] ומדד את הבית ק' אמה וכו', ולפי זה חלל הבית החלפות לא היה אלא ד' אמות כי כתל האולם לצד מזרח היה ה' אמות והכתל האחר[24] שלצד מערב אינו פחות מאמה ישאר שם ד' אמות

22 בפסוק יב. 33 שם פסוק יג, ושם כ' רש"י שאורך הבנין היה ק' אמות עם העשר אמות של בית החליפות. 24 של בית החליפות ראה ר"מ קויס שם. 25 שם פסוק ט' יא.

חלל, וכתב רש"י שבית החלפות המחובר לאולם מזה ומזה אינו ארוך מן המזרח למערב אלא י' אמות ושאר הצ' אמה שעד כתל מערבי של היכל לא היה הבנין רחב שם אלא ע' אמה, ועוד כתב[25] שלא היו התאים שבצפון ודרום מגיעין לסוף הצ' אמה שהם עד בית החלפות אלא היו כלים לסוף פ"ח אמות והיה נשאר שם מקום פנוי במקצעות הצפון וכן במקצעות הדרום, היינו זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית, והוא הנקרא מונח, ויכולים לבא במונח מן החצר שהוא עזרה חצונה שלעתיד לבא תסובב כל הבית, והתאים שבמקצוע מזרחית צפונית ומזרחית דרומית היו להם פתחים באותן ה' אמות ליכנס בתוכן, ומהם נכנסים אל התאים הפנימיים, כי התאים לא היו להם פתחים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אלא לאותן שבמקצעי מזרחית צפונית ומזרחית דרומית, שהיה הפתח פתוח לאותו מקום המונח ובאותו פתח נכנסים לתא וממנו לתא הב' ומן הב' אל הג', וכן סביב, וזהו ששנינו וג' פתחים היו לכל א' וא' וכו', והמונח הזה היה מקום פנוי מה' אמות כאשר אמרנו, והיו התאים בארך פ"ה אמות כמו שכתב רש"י ביחזקאל סי' מ"א ו', וז"ל ואומר אני שהתאים שבצפון לדרום כך סדרם שכל א' וא' אורכו י"ב אמה הרי ס' אמה לה' תאים וה' כתלים של ה' אמה הרי פ"ה ורוחב ה' אמות של המונח פרנסתי צ' אמה של ארך הכתל וכן לדרום ע"כ, באופן שמלבד הי' אמות של ארך בית החלפות היו צ' אמה, וכל זה שכתבתי הוא בבנין בית שני שהיו ל"ח תאים אבל בבנין יחזקאל היו ל"ג בלבד, וכמו שכתב רש"י שם בפסוק יחזקאל, והקשה על זה מעל' הקסיס[26] ז"ל כי רש"י לא מנה אלא עובי ה' כתלים שהם כ"ה אמה והנה יש כתל מערבי ג"כ של התא האחרון הסמוך למערב שנכלל גם הוא בחשבון הצ' אמה, ותירץ שלפי דעתו הוא דלא היה ארך כל תא אלא י"א אמה, ע"כ, וגם צ"ל[27] כי התאים שהיו לצד מערב היו צרים מאד, לפי שכתלי ההיכל מצפון לדרום היו נמשכים עד כתל התא שבסוף מערב, באופן שלא ישאר אלא הכ' אמות שבין כתלי ההיכל שהוא רחב חלל קדש הקדשים, ובאותן כ' אמות היו ג' תאים וב' כתלים, ואם הב' כתלים רחבים כל א' מהם ה' אמות לא יהיה שם י' אמות לחלקם בג' תאים, ודעת החכם קסיס[27] כי יותר נראה לומר שכתל מערבי היה נמשך לצפון ולדרום עד כתל התא מצד זה ומצד זה, כצורה הזאת *[27]: נמצא יהיה שם מקום לצד מערב כ' אמה כנגד קדש הקדשים ועוד י"ב אמה לכל רוח כנגד כתל ההיכל והתא נמצאו כלם מ"ד אמות ובאותן מ"ד אמות היו ג' תאים עם ב' כתלים ביניהם וישאר לצפון ולדרום עד המונח ס"ח אמות כי חסרנו לצד מערב י"ב אמה לכל רוח מכתל ההיכל והתא וה' אמות מכתל התא

26 סוף פ"ד סד"ה וכתב שם. 27 גם זה מדברי הר"מ קויס שם ד"ה ודעת רש"י.

*27 ראה עמוד הבא.

א) תא
ב) בית קדשי הקדשים
ג) היכל
ד) מונח
ה) אולם
ו) בית החלפות
ז) פתחו של אולם
ח) מערב
ט) צפון
י) מזרח
כ) דרום
ל) כתל היכל
מ) כתל תא
נ) מסבה
ס) כתל מסבה
ע) בית הורדת המים

שהם בין הכל י״ז אמות ובאותן הס״ח אמות היו ה׳ תאים וה׳ כתלים ביניהם ובאופן זה לא יהיו התאים שבמערב קטנים כל כך ותהיה מדתן קרובה למדת תאי הצפון והדרום.

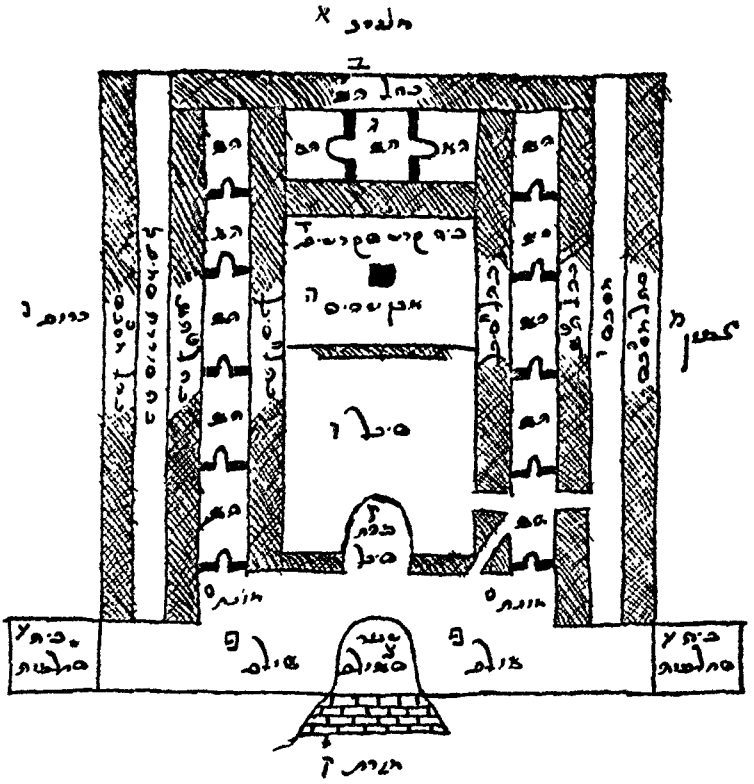
ודעת רש״י כי היציעים הנזכרים בפסוק[28] ובמ׳[שנה][29] היציע התחתונה ה׳ באמה רחבה וגו׳ אינם חוץ לחומת המסבה כמו לדעת הרמב״ם, אלא היו בכתל ההיכל והם התאים בעצמם, כמו שאמרו חז״ל[30] שיציע הצלע ותא הכל א׳,

28 מלכים א, ו, ה. 29 מדות פ״ד מ״ד. 30 בבא בתרא סא, א.

באופן שכתל ההיכל ותחתיתו היה ז׳ אמות והוצרכו לגרוע ממנו אמה נגד תקרת התא האמצעי להניח ראשי קורות על אותה כניסה, ושוב הוצרכו לגרוע עוד אמה כנגד תקרת התא השלישי למעלה, באופן שהתאים התחתונים היו רחבים ה׳ אמות והתאים האמצעיים ו׳ אמות, והתאים העליונים ז׳ אמות, וזה מבואר לפי שכתל ההיכל בחלל התאים יחד היו י״ב אמות והיה הכתל מצר אמה לשים על אותה כניסה ראשי הקורות של התא השני שהיא רצפה לאמצעית נמצא באמצע הכתל ו׳ והתא ו׳, ועוד הכתל מצר למעלה אמה מהיציע הב׳, נמצא הג׳ דהיינו העליון רחב ז׳ והכתל ה׳, ומה שאמר התנא כתל ההיכל ו׳ והתא ו׳[31], כבר תירצו התוספות[32] דכנגד התיבונה קחשיב, וכמו שכתב התוספת י״ט בסוף פ׳ ד׳[33] דמדות, וכתב רבינו ישעיה[34] ז״ל במס׳ בתרא וז״ל כתל ההיכל ו׳ והתא ו׳ וכתל התא ה׳, הרבה ראיתי שנדחק רבינו יצחק בתוספותיו על זה, דהכא[35] תנן התחתונה ה׳ ורובד ו׳ והכא תנן והתא ו׳, והנכון בעיני לפרש שעבי כתלו של היכל לכל צד היה ו׳ אמות, ולמטה כשעור גבה התא התחתונה היו בונים בצדו כתל עביו אמה וסומכין אותו אצל עביו של כתל ההיכל כדי להניח שם ראשי הקורות של תקרת התא התחתונה, ולא היתה נחשבת אותה האמה לחשבון עביו של כתל ההיכל, מפני שלא היתה אותה האמה מתחלת היסוד אלא על הארץ היו בונים אותה עד התקרה, הילכך אינה מתחשבת בכלל עובי הכתל ההיכל שיאמר כתל ההיכל ז׳, אלא ו׳, ומתחשבת בכלל התא מפני שבתוך חלל התא היא בנויה, ומשום הכי תני והתא ו׳, האויר שהיה ה׳ אמות ואותה האמה שהיה בנויה בתוכה לסבול ראשי קורות התקרה, ומתקרת התחתונה ועד תקרת האמצעית היה כתלו של היכל ו׳, וכנס אמה א׳ כדי להניח שם ראשי הקורות של תקרת האמצעית, ומתקרת האמצעית ועד תקרת העליונה היה כתלו של היכל ה׳, וכנס עוד אמה א׳ כדי להניח שם ראשי קורות של תקרה העליונה, ומתקרה העליונה ולמעלה היה כתלו של היכל ד׳ אמות, עכ״ל, וכבר פירשתי לעיל[36] בבבא דיציעים דף ע״ט, שלדעת הרמב״ם התחתונה ה׳ ורובד ו׳ וכו׳ הוא מחוץ לכתל המסבה, ששם היו היציעים והמגרעות, וגבהם של תאים לדעת רש״י היו ה׳ אמות לכל א׳, כמבואר במלכים ו׳ י״א[37] ויבן את היציע על כל הבית ה׳ אמות קומתו, ושם פרש״י של כל א׳ וא׳ הרי גבהה ט״ו אמות לבד עובי התקרה, ע״כ, והכתל מערבי של היכל צריך לומר שהיה גם הוא ז׳ אמות בתחתיתו והולך ומצר כמו התאים שהם לצד צפון ולצד דרום, ולפי דעת רש״י התא שיש בו הה׳ פתחים הוא התא הא׳ שבצד צפון בדיוטא התחתונה שהיה ארכו ממזרח למערב י״ב

31 ראה ר״מ קויס שם ד״ה ודעת רש״י. 32 בבא בתרא סא, א ד״ה והתא. 33 מ״ז ד״ה כותל. 34 בתוס׳ רי״ד ב״ב שם. 35 במדות פ״ד מ״ד. 36 אות צא. 37 צ״ל :

אמות וכמו שפירשנו, באופן שמקצת החלל ממנו היה כנגד חלל ההיכל לרבנן דאמרי [38] שמן התא נכנס להיכל, ואלו לר"י [38] מן התא הזה היה נכנס לבין השערים, וכן פי' [39] המש', א' לתא מן הימין, הוא התא שלצד מערב, נקרא ימין שכשנכנס לתוכו הופך פניו אל ההיכל ונמצא אותו שלצד מערב ימינו, וא' לתא שעל גביו, כמשמעו, וא' למסבה כמשמעו לחלל המסבה, וא' לפשפש, לפתח הפשפש שיש לתא הזה ממש, וא' להיכל כמו שאמרנו שהיה לו פתח להיכל אליבא דרבנן [39], והא לך צורתו:

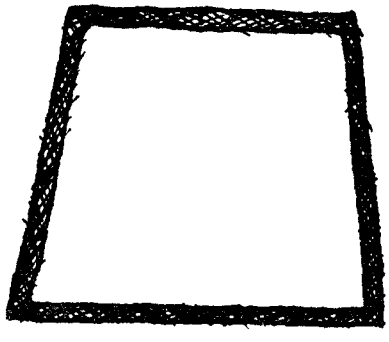

א) מערב
ב) כתל תא
ג) תא
ד) בית קדש הקדשים
ה) אבן שתיה
ו) היכל
ז) פתח היכל
ח) כתל היכל
ט) כתל תא
י) מסבה
כ) כתל מסבה
ל) בית הורדת המים
מ) צפון
נ) דרום
ס) מונח
ע) בית החלפות
פ) אולם
צ) שער האולם
ק) מזרח

38 במדות פ"ד מ"ב. 39 כן פי' התוי"ט מדות פ"ד מ"ג סוף ד"ה ובקרן, ,.י"".

ומעל' הקסיס[40] ז"ל פי' לפי' רש"י, שהפשפש הצפוני של היכל פתוח לעבי כתל ההיכל שהיה חלול שם מעט לצורך זה ומהלך בעבי הכתל עד שנכנס לתא, והוא התא הא' שבקרן מזרחית צפונית שהיו לו ה' פתחים, והכריחו לומר כן שנראה שהיה לו ג"כ פתח אחד במזרח ליכנס בתוכו וממנו לשאר התאים כמו שכתבתי למעלה, שכן כתב רש"י בפי' יחזקאל, שהתאים שבמקצוע מזרחית צפונית ומזרחית דרומית היו להם פתחים באותן ה' אמות מונח ליכנס בתוכן ומהם נכנסים להתאים הפנימיים, ואין לומר שלא היה לו פתח למזרח אלא הפשפש, כי הפשפש הוא סמוך לשער הגדול של היכל ואינו באותן ה' אמות מונח, ועוד כי הפשפש ההיא נעשה לתשמיש ההיכל ולא לתשמיש התא, ועוד שבצד דרום היה הפשפש ולא היו רשאים ליכנס בו והיו צריכים שם פתח אחר לתא, ומסתברא שהיה פתח לתא בצפון כמו בדרום, ולפי'[כך] דעתו הוא שהיה פתח א' לתא זה במזרח, והיו לו א"כ ו' פתחים, ולא מנה התנא פתח זה, כי לא בא אלא להשמיענו דבר חדוש שהיו פתחים רבים לתא א' שבו נכנסים ללכת במקומות אחרים, כי הפתח העשוי ליכנס בתוכו ידוע שאי אפשר זולתו, ע"כ, ואחרי בקשת המחילה מכבודו אפשר לומר, שלא היה לו פתח למזרח אלא הפשפש שהיה בה' אמות של המונח, ואף בצד דרום היה שם הפשפש בה' אמות של המונח אלא שהיה סגור, והיו נכנסים לתאים דרומיים מצד צפון ומצפון למערב וממערב לדרום דרך פתחים, ובהכי מתניתין דה' פתחים היא בדוקא.

ובית החלפות לדעת רש"י היה עודף מן ההיכל לצד צפון ט"ו אמה ולצד דרום ט"ו אמה, ולא היה לדעת רש"י נמשך כתל האולם לצד צפון ולצד דרום עד מקצוע מערבי כמו שסובר הרמב"ם, וזהו ששנינו[41] שההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו, כי מלפניו היה ק' אמות ומאחריו לא היה אלא ע' כמו שפירשנו לעיל, אבל לדעת הרמב"ם שהאולם היו לו כתלים לצד צפון ולצד דרום עד מקצוע מערבי, הוא מפרש מצר מאחריו ורחב מלפניו, ר"ל כל ההיכל ק' על ק' אבל היו מטין הבנין מעט לצד המערב וכשימשך לצד המזרח מתרחב כדמות האריה שהוא רחב מלפניו וצר מאחוריו כצורה זו:

וגם לדעת הרמב"ם צריך שהכתלים מבית החלפות שהיו נמשכים לצפון ולדרום היו נמוכים, דאל"כ היו מחשיכין את התאים, אבל אין לחוש שמא יבעט הכתל,

אליבא דרש"י. 40 סוף פ"ד ד"ה ולפי דרך (השני). 41 מדות סוף פ"ד.

לפי שכלונסאות של ארז היו קבועים ג״כ בכתלים ההם כמו שכתבנו למעלה[42] בבבא דכלונסאות של ארז דף, וכבר האריך בזה בעל תוספת י״ט[43] עיין עליו, וגם כתב[43] כי בבית ב׳ לא היה מונח, ומהרר״ש נסתפק אם היה לבית ב׳ מונח, וכן מה שכתב רש״י שבית החלפות לא היה ממזרח למערב אלא י׳ אמות לא היה כן בבית ב׳ אלא היה בית החלפות עודף על ההיכל באותן ה׳ אמות שמכתל האולם עד ההיכל, ואעפ״י שבפי׳ התאים ובית החליפות פירוש רש״י עולה יפה, איש אל רעהו אל יתמהו אם לא עשיתי בבנין המקדש חמרי[44] גם צוריי התאים כפי דעתו אלא כפי דעת הרמב״ם, כי כבר כתב בעל צורת הבית בספרו בסוף ס׳ ס״ט וז״ל, ואעפ״י שפרש״י עולה יפה בפירוש המקרא והמש׳ עכ״ז עשינו התמונה הכללית שדפסנוה על פירוש הרמב״ם הואיל וסוגיין דעלמא אזלא כותיה בפי׳ המשנ׳ שהרי הרב ברטנורה דבתראה הוא וראה לפניו פי׳ הר״ש על דרך פרש״י ועכ״ז כתב פי׳ הרמב״ם אף כי התוספות ביומא[45] ובב״ב[46] פ״ד פירשו כפי׳ רש״י, אולי לא ראו הם דברי הרמב״ם שעדיין בימיהם לא נתפשטו חבוריו, ובפרט פי׳ המש׳ שלו שהועתק אל לשון הקדש בימי הרשב״א ז״ל, ע״כ, וגם אני הקטן עקבותיו דרכתי ללכת אחרי שטת הרמב״ם ז״ל, האמנם אם לא עשיתי בבניני כתלי האולם לצפון ולדרום כמעט שעברתי על דבריו, המורה דרך לפני במלאכה הלזו, לא להקניטו נתכוונתי כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, אלא כי בראותי שהוא דעת יחידי אמרתי עת לרחוק מחבק ותפסתי דרך רש״י והראב״ד[47] והרר״ש ובעל תוספת י״ט דכלהו סבירא להו שכתלי האולם לא היו בצד צפון ודרום, וכתב התוספת י״ט[48] שלדעת רש״י אולי היו חלונות להיכל גם מצפון ודרום והיו למעלה מן היציעים כי לא היו גבוהים, אלא ט״ו אמות בין כלם, וכן כתב הברבני״ל, אבל[49] אם היו חלונות לבית קדש הקדשים לא נתפרש בשום מקום, ובספ׳ יפה מראה בפ׳ הוציאו לו הביא לשון הירושלמי דגרסי׳ התם תניא עד שלא נוטל הארון נכנס ויוצא לאורו של ארון משניטל הארון היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא נראה מזה שלא היו בו חלונות לא במקדש א׳ ולא במקדש ב׳, ויש לדחות ולומר שהיו שם חלונות אבל מפני שהיו החלונות גבוהות וצרות מבפנים הרבה לא היה נכנס בהם אורה של ממש.

[קד] ההיכל היה ארכו ממזרח למערב מ׳ אמה ורחבו מצפון לדרום כ׳ אמה וגבהו מ׳ אמה[1], היינו חללו למעלה מן האוטם[2].

42 אות פה. 43 מדות פ״ד מ״ז ד״ה האולם. 44 כמו שכ׳ רבינו לעיל אות ב ; ו„צוריי״ ר״ל בציורים שצייר בס׳ זה וגם בציור שבסוף הספר. 45 נב, א. 46 סא, א. 47 בהשגות הל׳ בית הבחירה פ״ד ה״ה. 48 מדות פ״ד מ״ג ד״ה חמשה. 49 מכאן עד סוף הדבור הם דברי הר״מ קזיס סוף פ״ד עיי״ש.

לאות קד. 1 כדאי׳ מדות פ״ד מ״ו. 2 אבל לעיל אות ק כ׳ רבינו שגם האוטם

[קה] אמה כיור, בתקרה של מעלה מן ההיכל היו שם קורות לשים עליהם התקרה, והקורה התחתונה שתחת התקרה היה עביה אמה, והיתה טוחה בזהב ומכויירת בציורים נאים לכך נקראת כיור [3], ואח"כ היו שם אמתים בית דלפא אמה תקרה ואמה מעזיבה וכאשר נבאר.

[קו] אמתים בית דלפא הקורות העליונות הנשענות על הקורה התחתונה היה עבין ב' אמות, ונקראות בית דלפא לפי שהנסרים של תקרה היו מחוברים על ידם כי תרגום [4] מחברת בית לופי [3], אבל דעת הרמב"ם [5] כי על שם שנופלים המים מן הגגות שמה נקרא בית דלפא לשון דלף וצ"ל שהיה כמין גג חד וגבוה באמצע ויורד מכאן ומכאן כדי שיהיו המים דולפים באויר מעט אשר בין כתלי ההיכל לכתלי התאים, ולדבריו קשה [6] למה עשו בית דלפא למטה בהיכל הרי אין צורך לזה אלא למעלה מן העלייה סמוך לגגות שהרי הם מגיעים על ההיכל שהגגות הם למעלה מן כל הבנין, לזה תירץ מעל' הקסיס [6] שכיון שכל בנין ההיכל הוא כפול שההיכל והעליה כזה כן זה עשו ג"כ להיכל בית דלפא כמו לעלייה, ואין לתמוה היאך [7] [וכו'] וניכרות כל כך.

[קז] אמה תקרה הם הנסרים שנותנים על הקורות שהיו עביין אמה.

[קח] אמה מעזיבה הוא הטיט והאבנים והסיד שנותנים על הנסרים שהיו בגובה אמה.

[קט] העליה היתה למעלה מן ההיכל ארכה מ' אמה ורחבה כ' כמו ההיכל שתחתיה, ובעלייה היתה בתוכה ג"כ הבית קדש קדשים כמו למטה בהיכל מכוון תחתיו, וכתב הרמב"ם בפ' ז' [8] מהלכות בית הבחירה שאין נכנסים לשם אלא פעם א' בשבוע לידע מה היא צריכה לחזק בדקה, ושבוע זה הוא שבוע של שנים, ולמעלה מן העליה שהיה גבהה מ' אמה היה ג"כ בתקרה אמה כיור ואמתים בית דלפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה.

[קי] ג' אמות מעקה היו למעלה מן המעזיבה היינו בשפת הגג ג' אמות מעקה, כדכתי' [9] ועשית מעקה לגגך והמעקה היה בכל שטח [10] ההיכל והבית קדש קדשים.

נכנס למנין גבה ההיכל, וצ"ע. 3 כ"ז במשנה מדות פ"ד מ"ו וברע"ב שם. 4 שמות כו, ד. 5 בפי' המשנה שם ובהל' בית הבחירה פ"ד ה"ג. 6 כן הקשה ותי' הר"מ קזיס פ"ד מ"ז ד"ה בית דילפא. 7 רבינו העתיק כאן את דברי הרע"ב שם כמש"כ לפנינו לכן דלגתי עליהם ושמתי מלת „וכו'". 8 הכ"ג. 9 דברים כב, ח; ואני תמה מאד על שרבינו מביא את הפסוק, שהרי ברור שאין מצות עשה של מעקה בגג בית המקדש וכמו שאי' חולין קלו, א: „גגך למעוטי בתי כנסיות ובתי מדרשות", והכי קיי"ל, ודברי רבינו צ"ע, וגם משום לא תשים דמים בביתך לא שייך בגג בהמ"ק כמובן, ובפרט לפי שיטת רש"י מועד קטן ט, א ד"ה אמה כלה, שס"ל שגג בהמ"ק הי' משופע, וא"כ אינו חייב במעקה כלל, ואכמ"ל. 10 לענ"ד כוונתו בכל שפת הגג

[קיא] אמה כלה עורב היה למעלה מן המעקה, ופי׳ רבינו עובדיה[11] שהוא טס של ברזל חד כמין סיף וגבהו אמה והיה מונח ע״ג המעקה כדי שלא ינוחו העופות עליו, לפי׳ נקרא כלה עורב שמכלה העורבים משם, וכן כתב הרמב״ם[12] וז״ל, וכלה עורב מאבד העורבים לפי שהיה מקיף ההיכל למעלה מן המעקה בד׳ רוחותיו בחשק של ברזל גבוה אמה חד כמו הסיף כדי שלא ישב עליה שום עוף על ההיכל מפני שנחתכים רגליו באותו סיף ולפי׳ קורים אותו כלה עורב, ע״כ, וקשה לפי פי׳ זה[13] שמ״מ[14] היו העופות יכולים לנוח על כל הגג לפנים מן המעקה, אלא שאפשר לומר שדרך העופות לנוח על המקומות הגבוהים וכשלא יוכלו לעוף[15] על הכלה עורב יעופו למקום אחר, ובפ׳ קמא דמועד קטן[16] פרש״י[17] כלה עורב שפודים של ברזל ארך באמה שעל גג הבית לכלות העורבים, ולפי זה היו השפודים בכל שטח הגג, כמו שאמר על גג הבית, וכן כתב מהר״ר שמעיה תלמידו וז״ל, ואמה כלה עורב מהמעקה ולמעלה שפודין נעוצין בגג אמה גבה לכלא ולממנע העוף מעליו שלא יטנף, ע״כ, אבל מצאתי נסחא אחרת לרש״י[18] וז״ל, אמה כלה עורב הגג כלה ומקצר למעלה עד כאמה ומחפין אותו שם בברזל ומסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, ע״כ, באופן שאולי גם לפי דעתו נוכל לומר שהיה על המעקה בלבד[19], ועוד נראה לי שהוא סובר שאמה כלה עורב היה באמצע הגג ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה, כמו גגה של תיבת נח שכל הגג היה משופע עד אמה[20], ובמס׳ ערכין[21] פ׳ א׳ על מימרא דנכרי שהתנדב אין מקבלין ממנו ואמר רב אסי בתחלה אפי׳ מים ומלח אין מקבלין מהם בסוף דבר המסויים אין מקבלים דבר שאינו מסויים מקבלים, היכי דמי דבר מסויים אמר רב כגון אמה כלה עורב, כתב רש״י וז״ל, להכי נקט אמה דאמרינן פ׳ בתרא דמנחות הרי עלי ברזל לא יפחות מאמה על אמה לכלה עורב שהיו מביאין טבלאות של ברזל אמה על אמה ובהן מסמרות גבוהין אמה קבועים ומחפין בהם ראש הגג של היכל לגרש את העורבים שלא ישכנו שם, ע״כ, ושם במנחות[22] כתב רש״י, מסמרות חדים תוחבים בראש הגג ההיכל לכלות העורבים, ע״כ, באופן כי אין הכרע בדברי רש״י בפי׳ באיזה מקום היה הכלה עורב: ובערוך בערך כל פירש שהוא צורה להפריח העופות מגג ההיכל כדרך

מסביב, אבל לא בשטחו ממש. 11 מדות פ״ד מ״ו. 12 שם בפי׳ המשנה. 13 ר״ל לפי פי׳ הרע״ב והרמב״ם. 14 כ״כ הר״מ קזיס פ״ד מ״ו ד״ה כלה עיי״ש ותראה שרבינו הוסיף על דבריו. 15 בר״מ קזיס כ׳: „לנוח״. 16 ט, א. 17 הוא פי׳ רש״י שבעין יעקב וכמש״כ הר״מ קזיס שם ראה הע׳ כב שם. 18 היא הנוסחא שברש״י שבגמ׳ שם. 19 אינני מבין הלא רש״י ברור מללו: „ומחפין אותו שם בברזל ומסמרים . . .״ א״כ על הגג קאי. 20 כדכ׳ בראשית ו, טז. 21 ו, א. 22 קז, א.

שעושים שומרי הזרעים, וכתב מעל' הקסיס [23], שלדבריו ז"ל צורה זו היתה באמצע הגג וגבוהה ד' אמות כדי שתראה אמה א' למעלה מן המעקה, וקשה לומר שיעשו על גג ההיכל שום צורה, ועוד קשה לומר שדבר מועט כזה יעלה לחשבון ק' אמות של גבה ההיכל, עוד כתב שם הערוך, לפי שבמקדש א' היה קדושתו בכל הקהל והיתה שכינה שרויה בו לא היו עופות פורחות עליו, אבל במקדש ב' פחדו שמא אין קדושתו כקדושת הא' ושמא יפרחו העופות על המקדש וישליכו שום דבר טמאה ועשו צורה להפריח העופות מגג ההיכל וקראו אותו כלה עורב כלומר זו מוגעת העורבים מלפרוח על גג ההיכל וכו', משמע שלא היה בבית א' כלה עורב, ומעל' הקסיס כתב [23], ואינו נראה כן מדאמרינן בפ' ק' דמועד קטן [24] על מש' דאין נושאים נשים במועד, ורב יהודה משמיה דשמואל נתן טעם לדבר לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, והכי איתא התם [25], אמר רב יהודה אמר שמואל אין מערבין שמחה בשמחה מגא לן דכתיב ויעש שלמה [26] [וכו'] והגי לחוד, ופרש"י [27] ז' ימים לחנוכת הבית כשבנה שלמה ב"ה ואח"כ ז' ימים לחג הסוכות, אבעי ליה למנטר עד החג, כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך, ודילמא מינטר לא נטרינן, חנוכת הבית עד הרגל משום כבוד השכינה כי היכי דלא נטר שלמה אבל אי הוה מתרמי יום השלמת הבנין סמוך לחג מערבין שמחה בשמחה, אי הכי דאי מתרמי ליה עביד אבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דמתרמין ליה חנוכת הבית ברגל ונעביד שמחה להכא ולהכא ולא הוי בטול מזבח כיון דלא נשלם, ומדלא שהה ש"מ אין מערבין, לא משיירים, דמידע ידעי דהערמא הוא, ועוד דגנאי הוא, צורך בנין הוא, שהוא השלמת ל' אמות של קומת בית א' וקומה [28] של בית ב' ושיור בבנין לא משיירינן, הגי לחוד והגי לחוד, דאין מערבין, ע"כ, מהכא משמע דבבנין של שלמה אירי אלמא כלה עורב היה ג"כ בבית א', אבל כתבו [29] ז"ל במס' ערכין [30] פ' א' שהביאו לשון הערוך וז"ל, ויש מקשין דאמרינן במ"ק גבי שלמה דאבעי ליה לשיורי באמה כלה עורב ומשני אמה כלה עורב צורך בנין הוא, אלמא היה בבית א', וי"ל שהיה שלמה ירא שמא לא תבא עליו קדושה וכשראו שהיה קדוש הסירוהו ע"כ.

[קיב] אמה טרקפין, לפנים מן ההיכל היה בבית א' כתל מפסיק בין ההיכל

23 פ"ד מ"ו ד"ה כלה. 24 ח, ב. 25 ט, א, אלא שבגמ' שלנו לי' אמר רב יהודה אמר שמואל". 26 רבינו העתיק את לשון הגמ' בדיוק כמש"כ בגמ' שלפנינו, לכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 27 ברש"י בגמ' שלפנינו לי' נוסחא זו ולא ברש"י שבעין יעקב וגם לא ברש"י הוצ' א. קופפר, ירושלם, תשכא. 28 אולי ט"ס היא ובמקום „וקומת" צ"ל „וק' אמות", וכ"ה ברש"י הוצ' הנ"ל. 29 ר"ל תוספות, ראה הקדמה. 30 ו, א ד"ה כגון.

לבית קדש הקדשים, והוא קרוי טרקסין, וכתב רש"י [1] שהוא מלשון פנים וחוץ, והברטנור"ה כתב [2] שקרוי טרקסין ע"ש שסוגר על הארון והלוחות שנתנו בסיני כי טרק בלשון ארמים סגירא סין סיני, ועביו של כתל זה אמה ולא הכריעו בו חכמים אי קדושתו כקדושת פנים או כקדושת חוץ לפיכך עשו בבית ב' ב' פרוכות א' תיצונה וא' פנימית וביניהם אויר אמה לקלוט ביניהם אויר מקום הכתל שהיה עביו אמה כך כתב הברטנורה [3], והרמב"ם כתב במש' ז' פ' ד' דמדות וז"ל, וכן כתוב בבנין בית א' שארכו של היכל היה ס' ורחבו כ' והיה קדש הקדשים שלישיתו כמשכן והוא כ' אמה וההיכל מ' והכתל המבדיל בין ההיכל ובין קדש הקדשים הוא הנקרא טרקסין, היה בו פתח ועליו פרכת א', ונולד להם ספק בבית ב' על עבי הכתל הטרקסין אם היה בכלל עם המ' של ההיכל ויהיה רוחק הפרכת מכתל מערבי כ"א אמה, או אם היה מכלל קדש הקדשים ותהיה שפת הפרכת בשליש בצמצום, ולפיכך נתנו עובי הכתל מחוץ למדת ההיכל וקדש הקדשים נותנים עליו פרכת מבפנים ופרכת מבחוץ והיה הטרקסין בין שתי פרוכות והיה בין שתיהן אמה, ע"כ, ובפ' ה' [3] מה' בית הבחירה כתב וז"ל, בבית הא' היה כתל מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים עביו אמה וכיון שבנו הבית הב' נסתפק להם אם עובי הכתל היה ממדת הקדש או ממדת קדש הקדשים לפי' עשו קדש הקדשים עביו כ' אמה תמימות, ועשו הקדש מ' אמה תמימות והניחו אמה יתירה בין הקדש ובין קדש הקדשים ולא בנו כתל בבית ב' אלא עשו ב' פרוכות א' מצד קדש הקדשים וא' מצד הקדש וביניהן אמה כנגד עובי הכתל שהיה בא' אבל במקדש א' לא היתה שם אלא פרכת א' בלבד שנא' והבדילה הפרכת לכם, מדבריו נראה כי הכתל המבדיל [4] [וכו'] לסבת פרוכת החיצונה, ובבית א' נ"ל כי באולי [5] הושם האמה טרקסין ע"פ ה', א"נ [6] שהפתח היה נמשך עמו תשלום האמה החסרה או מבפנים או מבחוץ [6], באופן שדעת הרמב"ם שבב"ה [7] א' היה כתל בתוך הס' אמה כמו שכתוב [8] והבית אשר בנה המלך שלמה ס' אמה ארכו וכו', ואם היה ממדת [9] הקדשים היה קדוש בקדושתו והפרוכת נתונה עליו מבחוץ, ואם היה ממדת ההיכל היה קדוש בקדושת ההיכל והפרכת נתונה עליו מבפנים, ולפי שבבית הזה [10] נסתפקו בזה כדי שלא יהא שום מקום חסר ממדתו הוסיפו שם אמה יתירה ובאותה אמה עשו ב' פרוכות באופן כי ההיכל היה מ' אמה מלבד הכתל וכן בית קדש הקדשים היה כ' אמה

לאות קיב. 1 יומא נב, א. 2 מדות פ"ד מ"ז וכ"כ תוס' בבא בתרא ג, א ד"ה טרקסין. 3 צ"ל: „ד", ה"ב. 4 כאן העתיק רבינו את דברי הר"מ קזיס פ"ד מ"ז ריש ד"ה ואמה, לכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 5 אינני יודע מדוע כ' רבינו „באולי", הלא הכל בכתב וכו'. 6 כוונת רבינו במלים אלה אינה ברורה לי, וע' ר"מ קזיס שם. 7 = שבבית המקדש. 8 מלכים א, ו, ב. 9 חסר „קדש". 10 ר"ל השני,

מלבד עבי הכתל, ומה שלא בנו כתל במקדש ב' כתב רש"י במס' יומא [11], מפני שהיה גובה ההיכל ק' אמה ועובי הכתל לא היה אלא אמה ואינו יכול לעמוד בגובה ק' אמה, ולהוסיף על עביו אי אפשר דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ע"כ, וכתב מעלת הקסיס [12] דנראה דרש"י לא דק לומר שאינו יכול לעמוד בגובה ק' אמה, שהרי אין אנו צריכים אלא לגבה מ' כי [13] הקורות התקרה מהעליה מחזיקים אותו ומעמידות אותו כמו שאמרו [14] בכלונסאות שהיו קבועים מכתלו של אולם לכתלו של היכל, ועוד כי בבית א' היה ההיכל גבוה ק"כ אמה שכן מפורש בד"ה ב' ג' [15] שנא' והגובה ק"כ, והיו על ההיכל ב' עליות זו למעלה מזו גובה כל א' ל' אמה, ועכ"ז עשו שם כתל, באופן שרש"י לא דק, וגם בעל תוספת י"ט ביומא פ"ה [16] הרגיש בקושיא זו, ותירץ שלא היה יכול לעמוד בבית ב' לפי שגבה ההיכל עצמו עד קרוי עליה א' היה מ' ושל מקדש א' לא היה רק ל' כמו שכתב רש"י בד"ה ב"ג [17], והכי איתא בבבא בתרא [18] פ"ק ובמקדש ב' מ"ט לא עבוד אמה טרקסין, כי קאי בתלתין קאי טפי לא קאי, פי' שחומה גבוהה אמה עד ל' אמה יכולה לעמוד יותר מכאן אינה יכולה לעמוד, ועוד כתב שאפשר שהיה כתוב בפירש"י מ' וטעו המדפיסים וכתבו ק', וגם לא עשו מקצת החומה דהיינו עד ל' אמה בבנין והמותר בפרכת דהכי גמירי לה. כדגרסי' התם [19] ולעביד מאי דאפשר בבנין ולעביד אידך פרכת, אמר אביי גמירי אי כלה בבנין, אי כלה בפרכת, אי כלה בבנין ממקדש, אי כלה בפרכת ממשכן, מכל זה ראינו שדעת הרמב"ם שהאמה טרקסין בבית א' היה בתוך מדת הס' אמה, אבל מדברי רבינו עובדיה שכתבנו וגם מדברי הסמ"ג עשין קס"ג [20] שכתב וז"ל, ואמה טרקסין שהיה בבית א' בבנין ובבית ב' עשו ב' פרוכות להבליע אותה האמה מפני שהיה מסופק להם אם אותה אמה היתה לו קדושת פנים או קדושת חוץ וכו', נראה שגם בבית א' היה ההיכל מ' אמה תמימות ואמה יתירה היתה שם למקום הכתל אבל נסתפקו בבית ב' אם היה הכתל קדוש בקדושת פנים והיתה הפרכת נתונה מבחוץ לפתח או אם היה קדוש בקדושת חוץ והיתה הפרכת נתונה מבפנים ומפני הספק זה עשו ב' פרוכות, ומצאתי כתוב [21] כי בבית א' הכתל שבין הקדש ובין קדש הקדשים עד כ' אמה היה מצופה זהב, והי' אמות הנותרים למעלה היה מרשת זהב ובין חור וחור מרשת היה כלו מפוזר מאבנים טובות כמו הספיר והאודם

וכל זה מדברי הר"מ קזיס שם. 11 גא, ב ד"ה אמה. 12 פ"ד מ"ז ד"ה ומה. 13 אין הדברים מתקשרים למ"ש לפני זה, אבל ראה דברי הר"מ קזיס שם ותראה שדלג הכותב וחסר יש כאן, והדברים צ"ל כמש"כ שם. 14 מדות פ"ג מ"ח. 15 פסוק ד. 16 מ"א ד"ה לבין. 17 = ב, ג, פסוק ד. 18 ג, א. 19 ב"ב ג, ב. 20 דף רט, עמוד א. 21 כ"כ בדיוק בס' שבט יהודה מביא דבריו העזרת כהנים פ"ד מ"ז

עד שלא יכלו לשער אותן י' אמות ערכם ושווים, ולמה נעשה המקום ההוא כרשת כדי שיכנס הקטרת אל מקום הארון ע"כ:

[קיג] כ' פרוכות היו במקום האמה טרקסין כמו שכתבנו לעיל[22], ותנן ביומא[23] פ' ה' מש' א' שהפרכת החיצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון ומהלך ביניהם עד שמגיע לצפון[24] הופך פניו לדרום וכו', וכתב רש"י פרופה ראשה כפולה לצד החצון ונאחזת בקרס של זהב להיות פתוחה ועומדת, מהלך ביניהם נכנס בפריפת הדרום ומהלך ביניהם עד שמגיע לפריפת הצפון וכו', וכתב הריטב"א בשם ריב"א אלו היה נכנס מן הדרום היה הולך שמאלו כלפי ארון ולפיכך נכנס דרך צפון כדי שיהא ימינו כלפי ארון וגם כשיוצא כך הוא יוצא כדרך כניסתו וימינו כלפי ארון, ע"כ, פי' דתנן במתניתין דיומא הגיע לצפון הופך פניו לדרום, מהלך לשמאלו עם הפרכת עד שהוא מגיע לארון, ופרש"י שמהלך מצפון לדרום שמאלו למזרח והפרכת היתה לו למזרח נמצא שמאלו עם הפרכת וימינו אל הארון וכו', באופן שאם היה נכנס מן הדרום היה הולך ימינו עם הפרכת ושמאלו אל הארון, וכתב רש"י שם ביומא פרופה ראשה כפולה לצד החצון ונאחזת בקרס של זהב להיות פתוחה מן הדרום ועומדת, ע"כ, וכתב בעל תוספת י"ט[25] שר"ל שהפרכת על פני כל הדביר מכתל הצפון עד כתל הדרום, ושם בכתל דרום נכפלה ר"ל היתה ארוכה ויוצאת חוץ לתוך ההיכל ונאחזת בכתל הדרום בקרס וע"ש הקרס מקרי פרופה כדמתרגמינן קרסי זהב פורפין דדהב, ע"כ, אבל רבינו ישעיה[26] ז"ל כתב וז"ל, החצונה פרופה מן הדרום פירש המורה (פי' רש"י) פרופה ראשה כפולה לצד החוץ ונאחזת בקרס של זהב להיות פתוחה ועומדת, ואינו נראה לי שאין זו דרך צניעות להיות הפתח פתוח וכל הכהנים הנכנסים בהיכל יציצו ויראו בית קדש הקדשים, והנכון בעיני שפרופה היא שהיו קרסין תקועין בכתל ולולאות היו בשפת הפרכת והיו משימין הלולאות בקרסים וזו היא פריפתה, וכל הפרכת מלמעלה למטה היתה מחוברת יפה ומהודקת עם כתלי הבית ע"י קרסים ולולאות והיו קשורים בקשר של קיימא שלא היו מזיזים אותם כלל, אבל כשעור כניסת הכהן היו מניחים שלא היו קושרים אותם בהדוק אלא בשעה שרוצה לפתוח מסלק הלולאות מן הקרסים ופותח, וכשרוצה לסגור מכניס הלולאות בקרסים, וזה היה הפתח, ודומה לו פורפת על האבן ועל האגוז[27], ומאי דאמרן לעיל לאו ארח ארעא למיעל להדיא אעפ"י שהיא פרופה בקרסים ואין הפתח פתוח אין זה דרך ארץ שיהא רואה הפתח תמיד דרך כניסתו שמא יציץ בין הפרכת לכתל, עכ"ל:

(דף פג, א) ד"ה כתוב. 22 בדבור הקודם. 23 נב, ב. 24 חסר: „הגיע לצפון". 25 יומא פ"ה מ"א ד"ה ר' יוסי. 26 תוס' רי"ד מהדו"ק ליומא שם.

[קיד] **בית קדש הקדשים** היה אחורי ההיכל כ' אמה ארך וכ' אמה רחב, וגבהו בגובה ההיכל מ' אמה, והיה מקורה באמה כיור ואמתים בית דלפא אמה תקרה ואמה מעזיבה וג' אמות מעקה, וכלה עורב כמו ההיכל:

[קטו] **אבן שתיה** היתה באמצע בית קדש הקדשים, ובמקדש א' היה הארון מונח עליה, וכתב הסמ"ג [28] והרמב"ם ריש פ' ד' מה' ב"ה [29] כי האבן שתיה היתה במערבו של קדש הקדשים ועליה היה הארון מונח ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן ע"כ, והתוספות [30] כתבו שהיתה במזרה, ועיין בתוספת י"ט ביומא פ' ה' משנה ב' מה שכתב על זה, ושם תנן שהיתה אבן זאת גבוהה מן הארץ ג' אצבעות.

[קטז] **הכרובים** בבית ב' לא היו על הכפרת מהארן כמו בבית א', כי לא נמצא הארן בבית ב' כי נגנז או גלה לבבל כדאיתא ביומא [1], אבל מצוירים בכתל בית קדש הקדשים אליבא דרב אחא בר יעקב, כדגרסי' ביומא [2] פ' הוציאו לו אמר רב קטינא בשעה שהיו ישראל עולים לרגל מגלים להם [3] [וכו'], כי ראו ערותה, וכתב רש"י במאי עסיקינן האי מגלים להם [3] [וכו'] קפלוה מן הכתל ע"כ.

[קיז] **לולין**, פי' ארובות שעושים בעליות היו פתוחות בעליה לבית קדש הקדשים שבהם היו משלשלים את האומנים בתוך התבות [4], בחבל אם יצטרך לתקן שום דבר, כדי שלא יזונו עיניהם ולא יהנו בראיית בית קדש הקדשים, אלא מתקנים מה שצריך בלבד, ואח"כ עולים ג"כ בלולים הללו, וכתוב בתוספתא דכלים [5] הכל נכנסים לבנות ולתקן, ולהוציא הטמאה, מצוה בכהנים, אין כהנים נכנסים לויים, אין לויים נכנסים ישראלים [6], אין טהורים נכנסים טמאים, מצוה בתמימים אין תמימים נכנסין בעלי מומין, מצוה שיכנסו בתבות אין שם תבות יכנסו דרך פתחים, ע"כ, וכתבו הרמב"ם בפ' ז' [7] מהלכות בית הבחירה.

[קיח] **ראשי פספסין** מבדילים בעליה, פי' ראשי קורות מבדילים בין העליה [8] לקדש הקדשים, לפי שאין נכנסים על קדש הקדשים אלא לצורך תקון הבית, ולכן היו הקורות מבדילים, כדתנן במש' ה' פרק ד' דמדות, ונראה [9] שעל הגג לא היו צריכין לראשי פספסין שהיה מותר ללכת בכל הגג כיון שהעליה מפסקת בין קדש הקדשים לגג [9], וכתב התוספת י"ט במש' הנזכרת, דשתי פרוכות היו מבדילות בעליה כנגד הב' פרוכות שבין קדש הקדשים לקדש, וכן כתב הרמב"ם סוף פ'

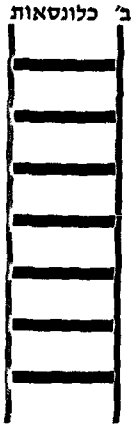
27 שבת סה, א. 28 עשין קסג דף רי עמוד א. 29 = בית הבחירה 30 בבא בתרא כה, א ד"ה וצבא.

לאות קטז. 1 נג ב. 2 נד, א, ב. 3 רבינו העתיק את הגמ' ופי' רש"י בלי שינויים, לכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 4 מדות פ"ד מ"ה. 5 פ"א ה"ט. 6 חסר: „מצוה בטהורים". 7 הכ"ג. 8 נ' שחסר: „של קדש". 9 לשון הר"מ

ז' [10] מהלכות כלי המקדש, וגם פסק בפ' ד' [11] מה' ב"ה [12] שהיו ראשי פספסין מבדילין בעלייה, וא"כ תרתי למה לי, ואי בעלייה בעינן תרתי למה לא כן בבית קדש הקדשים, ותירץ שהואיל שהעלייה היא חמורה [13] שאין נכנסים לה אלא פעם א' בשבוע ואמרי לה פעמיים בשבוע ואמרי לה פעם א' ביובל ובית קדש הקדשים נכנסים בו פעם א' בשנה לפי' עשו לו פרוכות ופספסין כדי שיכירו שקדושת העלייה יותר חמורה מבית קדש הקדשים, ועיין שם בתוספת י"ט.

[קיט] ב' כלונסאות של ארז היו בפתחה של עליה [14] וקופות למעלה כלפי גג הבית, ובין הכלונסאות היו שליבות כעין סלם, כן כתב הרר"ש, והיו לעלות אל הגגות לראות את בדק הבית כזה. ולפי דעתי לא היה בתוך העלייה ממש [15], אלא לפני הפתח באותו תא שהיה בו פתח פתוח לעלייה, כי לא יתכן שהיו בתוך העליה ממש להיותה חמורה בקדושה יותר מן ההיכל כמו שפירשנו לעיל [16] בבבא דראשי פספסין, ולא היו עולים אליה אלא פעם א' ביובל לפי דעת מאן דאמר [17], ולעלות אל הגגות פשיטא שלא היו מאחרין כל כך לראות מה הם צריכים, כדי שלא יזיק המטר והברד אל בית המקדש.

ב' כלונסאות

[קכ] אחורי בית הכפורת נקרא החלל מי"א אמה שהוא מכתל החצון של היכל לצד מערב עד כתל העזרה. ועם עובי הכתל, ונקרא [18] אחורי בית הכפרת כי הוא אחורי בית קדש הקדשים ששם הכפרת, וכמו שכתבנו לעיל [19] בבבא דהמרחק שהוא מן העזרה דף [20], והוא מקום שהיו עושים שם משמר א' כדתנן במש' א' בפ' ק' דמדות, ולפי'[כך] צ"ל שהמשמר היה חוץ לכתל מערבי של עזרה בתוך החיל, כדי שיוכל גם השומר לשבת, לפי שכל המשמרות היו שומרים חוץ לעזרה כדי שלא יצטרכו לעמוד בעמידה כל הלילה כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד ובמו שכתבנו [21], וכתב רש"י במנחות [22] פ' שתי הלחם וז"ל, כשהיו ישראל מרובים בעזרה היו נמשכים מהם לשם.

לול, הוא פתח קטן, ורב אמר שהיה אחרי בית הכפרת גבוה ח' אמות כדי להכשיר העזרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים כדגרסי' בזבחים [23] אמר

קזיס פ"ד מ"ה. 10 הי"ז. 11 הי"ג. 12 = בית הבחירה. 13 כדאי' פסחים פו, א. 14 מדות פ"ד מ"ה. 15 הר"ש כ' שהיו בפנים, וראה גם תפארת ישראל אות מד. 16 בדבור הקודם. 17 אחד, פסחים פו, א. 18 ראה כל זה בר"מ קזיס פ"א מ"א ד"ה ואחד לאחורי. 19 אות פד. 20 בכת"י מקום פנוי למספר הדף, ראה הקדמה. 21 אות מח. 22 צז, סוף עמוד ב. 23 נה, ב.

רמי בר חמא אמר רב לול קטן היה אחרי אחורי בית הכפורת וכו', וכבר כתבתי לעיל [24] בבבא דשער נקנור דף [20] בשם בעל כפתור ופרח שהלול הזה היה בכתל תא, עיין שם.

[קכא] השלחן של לחם הפנים צורתו כתבתיה לעיל בתבנית המשכן אשר לי דף [20], והיה מונח בתוך ההיכל לצד צפון והמנורה בצד דרום וארך השלחן לארכו של בית והמזבח ממוצע משוך קמעא כלפי חוץ [25], וכמו שכתבתי שם.

[קכב] המנורה כתב הרמב"ם בפ"ג [26] מה' ב"ה [27] שהיו נרותיה כנגד רחב הבית בין הצפון ובין הדרום, וכתב עליו הראב"ד שהוא מחלוקת תנאים שיש מי שסובר שהיו בין מזרח למערב, ובפ' אמר להם הממונה [25] גרסי' תניא שלחן בצפון משוך קמעא מן הכתל ב' אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכתל ב' אמות ומחצה, מזבח ממוצע ועומד באמצע משוך כלפי חוץ קמעא, כלומר שהמזבח היה משוך כלפי חוץ לצד מזרח קמעא, דכתיב [28] ואת המנורה נכח השלחן בעינן דחזו אהדדי, וגם כתב הרמב"ם [29] וסמ"ג [30] ששלשתם היו מונחים משליש ההיכל ולפנים, ותנן בסוף פ' ג' דתמיד שאבן היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות, וכמו שכתבתי בתבנית המשכן עיין עליו דף [31].

[קכג] מזבח הקטורת כבר אמרנו [32] שהיה בהיכל באמצע משוך כלפי חוץ קמעא לצד מזרח, וצורת המנורה והשלחן ומזבח הקטורת ומדתן בארכן ורחבן וקומתן הלא הם כתובים על ספר הרמב"ם [33] וסמ"ג [34] וזולתם, וכתבתי מזער מהם בתבנית המשכן אשר לי.

[קכד] מקום אמה על אמה היה בצד ההיכל לימין הנכנס ובו טבלא של שיש וטבעת קבועה בה לאוחזה בטעבתה, ולהגביהה משאר הרצפה ותחתיו עפר מקרקע המשכן בעד הסוטה, כדתנן בסוטה [35] פ' ב' מ[שנה] ב' וכדכתב הרמב"ם פ' ג' [36] מהלכות סוטה.

שני כני זהב היו בהיכל, והם כמין כלים שיש להם בית קבול מעט, מלשון ואת כנו נחשת [37], והכהן הגדול מניח עליהם ביום הכפורים דם הפר ודם השעיר בצאתו מבית קדש הקדשים כדתנן ביומא [38] פ' ה' מש' ג' וד', שהלכה כחכמים דתרי הוו.

[קכה] כל הדברים שהם עקר בבנין הבית ושהם הכרחיים הלא הם כתובים

24 סוף אות נח. 25 כדאי' יומא לג, ב. 26 ה"ב. 27 = בית הבחירה.
28 שמות כו, לה. 29 הל' בית הבחירה פ"ג הי"ז. 30 עשין קסג דף רי עמוד א.
31 בכת"י מקום פנוי למספר הדף, וג' שרצה להדפיס את הספר והשאיר מקום פנוי לכ' שם מספר הדף שבדפוס. 32 בדבור הקודם. 33 הל' בית הבחירה פ"ג. 34 עשין קסג דף רט עמוד ב והלאה. 35 טו, ב. 36 ה"י. 37 שמות לח, ח. 38 נג, ב.

בספר היד להרמב"ם [1] ובסמ"ג [2] וקצתם במס' מדות ובברייתות מפוזרות אנה ואנה, וראיתי חובה לעצמי להעלותם על ספר בקצרה.

[קכו] **אין בונים** ההיכל והעזרות אלא באבנים גדולות [3], כדכתיב במלכים א' ה' [4] אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית, ואם לא ימצאו אבנים בונים בלבנים [3], דכתיב [5] מזבח אדמה, וכתיב [5] ואם מזבח אבנים, רצה של אבנים עושה רצה של לבנים עושה, וילפינן מיניה לבנין הבית כדאיתא במכילתא.

[קכז] **אין מפצלין** את אבני הבנין ולא מתקנין אותם בהר הבית אלא מבחוץ ואח"כ מכניסין אותן לבנין [3], שכתוב במלכים [6] לא נשמע בבית בהבנותו, שהיה מתקן מבחוץ ומכניס מבפנים כדברי ר' נחמיה בסוטה [7] פ' עגלה ערופה, דתניא במכילתא [8] ובתוספתא בסוטה [9] לא נשמע בבית אבל נשמע בחוץ, ועיין לפנינו [10] בבבא דכל אבן שנגע בה ברזל וכו'.

[קכח] **אין בונים** בבית המקדש עץ בולט כלל משום לאו דלא תטע לך אשרה כל עץ אלא או באבנים או בלבנים וסיד, ועיין בכסף משנה פ' א' [11] מהלכות בית הבחירה שדעתו שעץ קבוע בעלמא בלא בנין שרי.

[קכט] **מרצפין** [12] את כל העזרה באבנים יקרות, דהכי משמע בכמה דוכתי [13], ואם נעקרה אבן אעפ"י שהיא עומדת במקומה הואיל ונתקלקלה פסולה, ואסור לכהן העובד לעמוד עליה בשעת העבודה לפי שאין דרך שירות בכך [14].

[קל] **אין בונים** בית המקדש בלילה [15] שנא' [16] וביום הקים את המשכן, ביום מקימין ולא בלילה.

[קלא] **אין מכשלים** חינוקות של בית רבן לבנין בית המקדש [15] כדאמרינן בפ' כל כתבי [17], והטעם משום דאין העולם מתקיים אלא בשביל תינוקות של בית רבן [17].

[קלב] **אין בנין** בית המקדש דוחה י"ט [15] דהכי איתא בפ' ב' דשבועות [18].

[קלג] **המזבח** אין עושים אותו אלא מאבנים, ומה שכתוב מזבח אדמה תעשה לי *שיהא מחובר באדמה שלא יבגנו ע"ג כפין ולא ע"ג מחלות* [19] כמו שכתבתי לעיל [19]*, ובפ' איזהו מקומן [20] תני לוי כיצד בונין את המזבח מביא מלבן שהוא ל"ב על ל"ב וגבהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות, וכתב הסמ"ג לאוין ר"צ שר"ל לחות כמו דגים מפולמים, ואחר כך מביא סיד [21]

לאות קכה. 1 הל' בית הבחירה פ"א ה"ה והלאה. 2 עשין קסג. 3 רמב"ם שם ה"ח. 4 פסוק לא. 5 שמות כ, כא, כב. 6 א, ו, ז. 7 סוטה מח, ב. 8 שמות כ, כב. 9 פט"ו ה"א, וראה לקמן אות קלו. 10 לקמן אות קלו. 11 פ"א ה"ט. 12 כ"ז ברמב"ם הל' בית הבחירה פ"א ה"י. 13 בהר המריה ציין טו מקומות בבבלי וירושלמי עיי"ש. 14 כדאי' זבחים כד, א. 15 רמב"ם שם הי"ב. 16 במדבר ט, טו. 17 שבת קיט, ב. 18 טו, ב. 19 רמב"ם שם הי"ג. 19* אות ג. 20 זבחים נד, א. 21 רבינו העתיק את לשון הגמ' שם בלי שום שינוי

[וכו'] וכן כל קרן וקרן ועיין למעלה [22] בפי' המזבח, ואלו האבנים היו עגולות קטנות מתחלת ברייתן ונמצאו מהן בלי פגימות וכמו שכתבו התוספות בפ' ק' דחולין [23] הביא לשונם הכסף משנה בפרק א' [24] מה' ב"ה [25], והיו מביאים האבנים מבקעת בית כרם [26], פי' מקום אשר לא עובד בו ולא נזרע הנקרא קרקע בתולה, וחופרים עד שמגיעים [27] הניכר שאינו מקום עבודה ובנין ומוציאין משם האבנים, וכדי שיתחברו יחד ויעשו כלן גוף א' היו ממחין סיד וזפת וקוגיא ושופכים עליהם ועושה הכל מקשה א'.

[קלד] כל אבן שנפגמה לכל דבר [28], בין באצבע בין בעץ בין בברזל כדי שתחגור בה הצפורן כסכין של שחיטה הרי זו פסולה לכבש ולמזבח שנא' [29] אבנים שלמות.

[קלה] כל מזבח שנפגם הסיד שלו טפח פסול [30] פחות מטפח כשר, והוא שלא יהיה הנשאר אבן פגומה, כן כתב הרמב"ם בסוף פ' ב' מה' ב"ה [25], עיין עליו, ופירושו לפי שבאבנים עצמם פוסלת הפגימה בכדי שתחגור בהן הצפורן.

[קלו] כל אבן שנגע בה ברזל אעפ"י שלא נפגמה פסולה לבנין [31] המזבח ולכבש כדתנן במדות פ' ג' מש' ד' [32] כי חרבך הנפת עליה ותחללה, והבונה אותה לוקה שנא' [32] לא תבנה אתהן גזית, ודין המזבח ודין הכבש שוין לענין זה, וכתב הכסף משנה בפ' א' [33] מה' בית הבחירה כי דין זה משמע מפ' ג' [34] דמדות, אבל הקרית ספר כתב בפ' א' מה' בית הבחירה וז"ל, וכבש ילפינן דהוי כמזבח לענין אותם שעלו ולא ירדו דכתיב המזבח, לרבות את הכבש ע"כ, והיא מש' ז' פ' המזבח מקדש במס' זבחים [35], כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו כך הכבש מקדש וכו', ואמרינן עלה בגמ' [36] תנו רבנן כל אשר יגע במזבח אין לי אלא מזבח כבש מנין ת"ל את המזבח, פרש"י את לרבות את הכבש, ודין הברזל הוא במזבח, אבל בעזרה מוכח בפ"ק דתמיד [37] דחוץ לעזרה מותר לחתוך האבנים ולהשוותן בברזל אבל

לכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 22 מאות סב והלאה. 23 יח, א ד"ה וכמה. 24 הי"ד. 25 = בית הבחירה. 26 כדאי' מדות פ"ג מ"ד ; ונראה שחסר כאן מ"ש במשנה : „וחופרין למטה מהבתולה". 27 חסר : „למקום". 28 לשון המשנה מדות פ"ג מ"ד, וראה רמב"ם הל' בית הבחירה פ"א הי"ד. 29 דברים כז, ו. 30 כדאי' לקמן יח, א, ובגמ' אי' „הא בסידא", ואינני יודע מדוע שינה הרמב"ם וכ' „מבניינו", עכ"פ למדנו מזה שהסיד שע"ג מזבח היה עבה יותר מטפח ואעפ"כ אינו חוצץ, ואולי יש מזה כעין ראי' לטיח העבה שהיו הסופרים נוהגים לטוח בו את התפילין שנחלקו ע"ז רבותינו האחרונים זצ"ל, ראה שו"ת נוב"י או"ח סי' א, ואכמ"ל. 31 וזה שהרמב"ם הל' בית הבחירה פ"א הט"ז כ' : אחר שנפגמת במזבח או בכבש", כבר פי' הגאון בהר המריה שם דרבותא קמ"ל שאע"פ שהוא מחובר לא נפסלו כל אבני המזבח אבל זה דנגיעה או פגימה פוסלת קודם שנבנה הוא מבואר במשנה עיי"ש בדבריו. 32 חסר : „שנאמר", שמות כ, כב. 33 הט"ז. 34 ריש משנה ד. 35 פו, א. 36 שם פז, א. 37 כו, ב, ולעיל אות קכז כ' רבינו שכ"ה במס' סוטה וכו' עיי"ש.

משבאו לעזרה אסור להניף עליהם ברזל, והא דכתיב[38] ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו, היינו בעזרה אבל חוץ לעזרה לא, וכן מוכח במכילתא[39] דאמרינן התם, לא תבנה אתהן גזית, בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה בהיכל ובבית קודש הקדשים, הא מה אני מקיים ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל וכו', בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע ופשוט הוא[40] שנגיעת הברזל אינה פוסלת אלא באבנים עצמם, וכן כתב הרמב"ם בפ' א'[41] מה' ב"ה[42] וז"ל, שמא יגע באבן ויפסול, וכן כתב בפי' המש', והכי דייק מתניתין דמדות דקתני שמא יגע ויפסול, שפירושו שמא יארע שיגע במקום שהאבן מגולה שלא תהיה עליה סיד ויפסול, דאי לא תימא הכי אלא שהברזל פוסל בנגיעה אפי' בסיד מאי שמא דקאמר הרי אי אפשר לו שלא ליגע.

[קלז] **כל אבן** שאחר שנבנית נפגמה או נגע בה הברזל אותה האבן פסולה והשאר כשרות, כדתנן במש' ד' פ' ג' דמדות וכהרמב"ם בפ' א'[41] מה' ב"ה[42] דכתיב לא תבנה אתהן גזית, הן פסולות ולא המזבח כלו.

[קלח] **אבני היכל** שנפגמו פסולים לעולם ואין להם פדיון אלא נגנזים והכי איתא בתוספתא פ' ב'[43] דמגילה, וה"ה לאבן שנגע בה הברזל, דהא קא עבר הלאו דלא תבנה.

[קלט] **מלבנים** את המזבח פעמים בשנה א' בפסח וא' בחג, כדתנן במדות פ' ג' מש' ד', ומלבנין אותו במפה, ואין מלבנין אותו בכפיס (יש גורסין[44] במש' בכפים עם מ"ם לשון כף) של ברזל שמא יגע באבן ויפסול אלא בכפיס של עץ כדתנן בפ"ג דמדות.

[קמ] **אין עושים** מעלות כמין מדרגות זו למעלה מזו למזבח, שנא'[45] לא תעלה במעלות על מזבחי, שגורמין לגלוי ערוה מחמת הרחבת הפסיעות, אלא בונים כמו תל משופע ומתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש[46].

[קמא] **כל מזבח** שאין לו קרן, ויסוד, וכבש, ורבוע, הרי הוא פסול[47], דהכי איתא בפ' קדשי קדשים[48], רבוע דכל מקום שנאמר מזבח לעכב, פי' אם אין המזבח מרובע מעכב, המזבח משמע כשהוא כן נקרא מזבח ואי לא לא, ובמזבח כתיב רבוע יהיה המזבח, קרן דכתיב קרנות המזבח, יסוד דכתיב אל יסוד המזבח, כבש דכתיב אל פני המזבח, והוא הכבש שהוא פניו של מזבח שעולין לו דרך שם, אבל מדת ארכו ורחבו וקומתו אין מעכבין[47], והוא שלא יפחות ממזבח שעשה

38 מלכים א, ו, ז. 39 שמות כ, כב. 40 מכאן עד סוף הדבור הוא לשון הר"מ קוזס פ"ג מ"ד ד"ה שמא. 41 הט"ו. 42 = בית הבחירה. 43 ה"י, וכ"פ הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"א הט"ו. 44 ראה תוי"ט שם ד"ה בכפיס. 45 שמות כ, כג. 46 כ"ז ברמב"ם שם פ"א הי"ז. 47 רמב"ם שם פ"ב הי"ז. 48 זבחים

משה שהוא אמה על אמה ברום ג׳ אמות פי׳ אמה על אמה כשעור מקום המערכה [47] ורום ג׳ אמות מן הסובב ולמעלה, כמו שכתבנו [49] במזבח המשכן.

[קמב] כל הנכנסים להר הבית נכנסים דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל כדתנן במש׳ [1] פ׳ ב׳ דמדות, ופי׳ הברטנורה כגון הנכנס דרך שער חולדה שהוא מן הימין מקיפין דרך שער הטרי, וכתב הרמב״ם בפי׳ המש׳ כשנכנס הנכנס בשער שושן אינו הולך על שער חולדה אלא לצד שער טרי וכן תקיש לכל הנכנס על שער מהשערים, ע״כ, ומעל׳ הקסיס ז״ל פי׳ שביציאתו גומר [2] [וכו׳] חובתן בגמילות חסדים ע״כ, ומכאן יצא המנהג כמעט בכל תפוצות ישראל ללכת בשבתות לבית האבלים ולנחמם ולבית החתנים לשמח עמם ולהתפלל עליהם שיזכו בבנים הגונים, ובבית ב׳ לא מצינו שבנו השערים הללו, ומצאתי כתוב [3] שהשער המיוחד לאבלים ולמנודים היה דלתותיו מישפה שחור, והשער המיוחד לחתנים דלתותיו מזכוכית לבנה ע״כ.

[קמג] לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו שברגליו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו, ולא יעשה קפנדריא, כדתנן בפ׳ הרואה [4].

[קמד] לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח של עזרה שהוא שער נקנור לפי שהוא מכוון כנגד בית קדש הקדשים, כדתנן בפ׳ הרואה [4].

[קמה] אסור לישב בעזרה לכל אדם, כדגרסי׳ בסוטה [5] פ׳ אלו נאמרים, דכתיב [6] לעמוד לשרת העומדים שם לפני ה׳ וגו׳, דרך עמידה בלבד, (ואפילו יגעים אין יכולים לישב כך נמצא בפסקי תוספות [7]), חוץ [8] ממלכות בית דוד שמותר להם לישב שנא׳ [9] ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳, וכתב רבינו ישעיה [10] ז״ל על סוגיא דיומא [11] זקן במערבה והאמר מר אין ישיבה בעזרה (הבאתיה לעיל [12] דף [13]). וז״ל, הנה מכאן מוכיח דאפי׳ בלשכות אין ישיבה, וקשיא לשכת פרהדרין, וג״ל לומר לעולם בלשכות יש ישיבה ושם היו אוכלים קדשי קדשים בהסבה כדרך שהמלכים אוכלים, ולשכת הגזית שאני [14] מפני שהיתה בסלקי גדולה ושם היו

סב, א, ב. 49 רבינו חבר ספר על המשכן כמו שכ׳ כמה פעמים בספר זה.
לאות קמב. 1 ב. 2 העתיק כאן את דברי הר״מ קוזיס פ״ב מ״ב ד״ה נכנסים, בלי שום שינוי, וכמו שתקנתי בהע׳ כד שם, לכן דלגתי ושמתי מלת ,,וכו׳״. 3 גם כאן הכוונה לס׳ שבט יהודה, מביא דבריו העזרת כהנים דף צ״א עמוד ד ד״ה ומצאתי, ראה הקדמה. 4 ברכות נד, א. 5 מ, ב. 6 דברים יח, ה ; אבל ד״ז אינו בסוטה שם אלא בזבחים כג, ב ילפינן מזה שכהן אסור לו לעבוד בישיבה ואולי חסר לפני זה : ,,וגם הכהנים אסור להם לשבת״. 7 למס׳ מדות אות ב. 8 כדאי׳ סוטה שם. 9 שמואל ב, ז, יח. 10 תוס׳ רי״ד מהדו״ק. 11 כה, א. 12 אות מח. 13 חסר מקום למספר הדף, ראה הקדמה. 14 בנדפס במקום מלה זו אי׳ : (,,עני״).

מתקבצין כל הכהנים לפייס כאויר העזרה דמיא, א"נ משום דהות סמוכה למזבח ופתוחה למזבח, ולומר שגם לשכת פרהדרין היתה בנויה חציה בחול ופתח פתוח לה בחול ושם היה כ"ג ישן אינו נראה לי דלעיל בו' לשכות היו בעזרה מוכיח דבתוך העזרה קיימא, ותו אבעי דדיק הכא הכי לידוק לעיל בלשכת פרהדרין הכי, עכ"ל, ועיין מה שכתבתי בשמו לעיל [15] בבבא דלשכת העץ דף [13], וגם כתבו [16] ז"ל ביומא [11] פ' ב' וז"ל, אין ישיבה בעזרה תימא דאמרינן בפ' ב' דזבחים ומה יושב שאוכל אם עבד חלל וכו' והיכי אכיל והא אין ישיבה בעזרה, וי"ל שאוכל בקדשים קלים הנאכלים בכל העיר, א"נ אומר ר"י בר אברהם דאע"ג דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד הני מילי לדברים דלאו צורך עבודה אבל אכילה צרך עבודה היא דכתי' ואכלו אותם אשר כופר הם שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים וכו'.

[קמו] **אסור לאדם** להחזיר פניו לבית המקדש כשיוצא אלא מצדד והולך כדגרסי' בפ' הוציאו לו [17] יצא ובא לו דרך כניסתו מנא הני מילי [18] [וכו'] מצדדין פניהם והולכים, ופרש"י לבמה אשר בגבעון לירושלם, בגבעון היתה קדושה [18] [וכו'] ומשמרים על קרבנותיהם.

[קמז] **אסור לאדם** לעשות בית תבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר כמו העזרה, שלחן כצורת שלחן, מנורה כצורת מנורה, אבל מנורה מחמשת קנים או ח' קנים או שאינה של מתכת מותר וכדתניא בפ' ב' דר"ה [19] לא יעשה אדם בית תבנית היכל וכו', כלומר שיהא ארכו ורחבו ורומו ושעור מדת פתחיו, אבל אם נשתנה במקצת מותר, כדכתב הבית יוסף בטור י"ד סי' קמא, והמנורה בשל עץ שרי שאינה כשרה כלל במקדש ואין זה דמות שמשין שבמקדש, ועיין בבית יוסף ובלבוש סי' הנ"ל.

[קמח] **חייב אדם** לירא מן המקדש, שאעפ"י שהוא חרב בעוונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו, שנאמר [20] את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם, כדגרסי' ביבמות [21] פ"ק, וגרסי' שם איזהו מורא מקדש לא יכנס אדם להר הבית במקלו, עוד בפ' הרואה [22] לא יקל אדם את ראשו וכו', וכדנפקא לן [23] מוהשמותי את מקדשיכם [24] אפי' כשהן שוממין בקדושתן הן עומדין.

[קמט] **מצות עשה** לשמור את בית המקדש, וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ח [25] מה' ב"ה, שנא' [26] ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות, ואעפ"י שאין שם פחד מהאויבים ומלסטים אלא גזרת הכתוב היא, וכתב המפרש לתמיד [27], דאי לא נפקא לן מקרא

15 אות נ. 16 הכוונה לתוספות, ראה הקדמה. 17 יומא נג, א. 18 העתיק רבינו את הגמ' ופי' רש"י בלי שינויים לכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 19 כד, א, ב. 20 ויקרא כו, ב. 21 ו, ב. 22 ברכות נד, א. 23 מגילה כח, א. 24 ויקרא כו, לא. 25 ה"א והי"ב. 26 במדבר יח, ב. 27 בראש המס'.

הוה אמינא דלא צריכי שומרים דאין עניות במקום עשירות, ואי גנבי כלי מקדש יקנו אחרים, ועוד דהוה אמינא דחד שומר סגי לכך נפקא לן מקרא, ותנן במש' א' דמדות בג' מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש, בבית אבטינס, ובבית הנצוץ, ובבית המוקד, והלויים בכ"א מקום ה' על ה' שערי הר הבית, ד' על ד' פנותיו מתוכו וכו', וגרסי' במס' תמיד [28] מנא הני מילי אמר אביי אמר קרא והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה אהרן ובניו שומרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל, וכו', רב אשי אמר מסיפיה דקרא שומרים משמרת המקדש למשמרת, ופי' המפרש מנא הני מילי כלומר מנא לן מן הפסוק דבעינן ג' שומרים, אמר קרא והחונים לפני המשכן וגו' אהרן ובניו הרי ג' שומרים, רב אשי אמר מסיפיה דקרא יכול אתה בקל להבין דבעינן ג' מקומות בכהנים, ע"כ, ועוד שנינו במש' ה' פ"ק דמדות הכהנים שומרים מלמעלן והלויים מלמטן, ובמש' ט' הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ וכו', והטעם לפי שלויים טפלים לכהנים כדגרסי' במס' תמיד פ"ק מה"מ דתנו רבנן וילון עליך [29] [וכו'] והלווים מלמטה, וכתב המפרש מה"מ שהלויים אין שמירתן [29] [וכו'] כהנים למעלה ולויים למטה, וכתב הברטנורה בסוף פ"ק דמדות שבבית אבטינס ובבית הנצוץ היו הכהנים שומרים למעלה והלויים מלמטה אבל בבית המוקד שהיתה כפה היו הכהנים שומרים מבפנים והלויים מבחוץ, ודעתו כדעת סמ"ג שנביא לפנינו שגם הלויים שומרים בבית אבטינס ובבית הנצוץ ובבית המוקד עם הכהנים, אבל הרמב"ם בסוף פ"ח [30] מה' ב"ה [31] כתב, וז"ל מצות שמירתו שיהיו הכהנים שומרים מבפנים והלויים מבחוץ וכ"ד עדה שומרים אותו בכל לילה תמיד בכ"ד מקום הכהנים בג' מקומות והלויים בכ"א מקום, והיכן היו שומרים כהנים היו שומרים בבית אבטינס ובבית הנצוץ ובבית המוקד וכו', ולא הזכיר בג' מקומות אלו הלויים, ועוד כתב והיכן היו הלויים שומרים על ה' שערי הר הבית ועל ד' פנותיו מתוכו ועל ד' פנות העזרה מבחוץ שאסור לישב בעזרה, ועל ה' שערי העזרה חוץ לעזרה שהרי הכהנים שומרים על שער המוקד ועל שער הנצוץ וכו', נראה מדבריו שלא היו הלויים שומרים בבית אבטינס ובבית המוקד ובבית הנצוץ אלא הכהנים בלבד, וגם כוונתו לומר שיש לעזרה ז' שערים, על שער המוקד ועל שער הנצוץ שומרים הכהנים, ועל הה' שערים האחרים שומרים הלויים. ומה שכתב הכהנים שומרים מבפנים והלויים מבחוץ, רצונו שהכהנים שומרים בתוך הבתים ובמקום שאין בתים שומרים הלויים, לפי שלדעתו בית אבטינס לא היה על שער המים ממש אלא סמוך לו מן הצד באופן שמשמר של לויים היה על השער ההוא שהוא שער המים ומשמר

28 כח, א. 29 העתיק את הגמ' ודבי המפרש כמש"כ לפנינו בלי שינוי, לכן דלגתי ושמתי מלת „וכו'". 30 ה"ד, ה"ה והי"ח. 31 = בית הבחירה.

של כהנים בתוך בית אבטינס. והקשה מעל' הקסיס[32] ז"ל על זה, שהרי שנינו בפ"ק דמדות מש' ה' שבצפון שער הנצוץ וכמין אכסדרה היה ועליה בנויה ע"ג שהכהנים שומרים למעלה והלויים למטה, ובבית המוקד שנינו במש' ט' הכהן מבפנים ובן לוי יושב לו מבחוץ, ואלו לפי הנראה מדבריו לא היו משמרות של לויים במקומות אלו. והשיב, שיאמר הרב שאלו המשניות הם אליבא דמ"ד ה' שערים היו לעזרה וכיון שהיו משמרות של לויים בכל הה' שערים נמצאו שהיו הלויים שומרים בבית הנצוץ ובבית המוקד אצל הכהנים, אבל למ"ד ז' שערים היו לא היו הלויים שומרים אצל הכהנים. אך קשה כי משניות אלו באו כדברי המונה ז' שערים וצ"ע, ע"כ דבריו של מעל' הקסיס ז"ל. ובעל באר שבע[33] כתב, דהאי דקתני שהכהנים שומרים מלמעלה והלויים מלמטה שמירת הלויים אינה מוסבת על בנין שער הנצוץ, ומשם למד דה"ה בבית אבטינס ובבית המוקד שהיו הלויים שומרים למטה לא קאי על כ"א מקומות שהיו הלויים שומרים לבדם, וכן פירש המפרש לתמיד, ע"כ, אבל הסמ"ג כתב, שהלויים שומרים ג"כ עם הכהנים בבית אבטינס ובבית הנצוץ ובבית המוקד אבל הכהנים לא היו שומרים אלא בג' מקומות הללו שכתב בעשין קס"ה וז"ל, אף בבית אבטינס ובבית הנצוץ ובבית המוקד היו גם לויים שומרים וטפלים לכהנים כמו שנא' וילוו עליך וישרתוך במקום שהיו עליות היו הכהנים שומרים מלמעלה ולויים מלמטה. ובבית המוקד היה כהן מבפנים ובן לוי מחוץ, ובמסכת מדות שנינו שהלויים שומרים בכ"א מקומות לבדם על ה' שערי הר הבית ועל ד' פנותיו מתוכו ועל ד' פנות העזרה מבחוץ שאסור לישב בעזרה ועל ה' שערי העזרה חוץ לעזרה, ובשני שערים האחרים היו כהנים ולויים כאשר אמרנו, ועוד היו הלויים לבדם שומרים בלשכת הקרבן ובלשכת הפרכת וכו', ע"כ. וגם לדבריו צ"ל שלשכת בית אבטינס לא היתה על השער ממש אלא סמוך לו שכתב, ובשני השערים האחרים וכו', ונמצא כתוב בפסקי תוספות[34] וז"ל בג' מקומות במקדש שומרים כהנים וגם לויים כהנים בפנים ולויים בחוץ ועוד י"ח מקומות שומרים לויים לבדם ובין הכל כ"א מקומות ע"כ, ומדברי הרמב"ם פ' ז'[35] מה' כלי המקדש נראה שהלויים לבדם היו צריכים לשמור ולהקיץ אבל הכהנים היו ישנים במשמרותם שכתב וז"ל, זה שעל השומרים הוא איש הר הבית שמסבב על הלויים בכל לילה וכל מי שישן על משמרתו מלקה אותו במקלו ושורף את כסותו.

[קנ] עלינו לשבח לבעל הרצון המחדש טובו בכל יום. כי אחרי שכמעט שכנה דומה נפשנו ונוטל כבוד מבית חיינו מקום אשר נקרא שמו עליו, כנשר יעיר

32 פ"א מ"א ד"ה אמנם, וגם מ"ש לעיל מזה הם דברי הר"מ שם ד"ה אבל. 33 בחי' לתמיד ריש המס' ד"ה והלוים. 34 מס' מדות אות א. 35 ה"ד.

קנו על בניו ירחם, הותיר לנו שריד מכל מחמדנו מקדש מעט לטוב לנו כל הימים ולהשיב את נפשנו משחת וליהנות מזיו שכינתו בהתחנן אליו בכל יום תמידין כסדרן ומוספין ולעבדו בכל לבב, וכמו שאמרו חז״ל [36] איזו היא עבודה שבלב זו תפלה, ונשלמה פרים שפתנו, ולזה תקנו חז״ל לכוין את לבבינו נגד ארץ ישראל, ונגד בית המקדש, סלם מצב ארצה מכוון לבית המקדש של מעלה, והכי גרסי׳ בברכות [37] פ׳ תפלת השחר היה עומד בחוצה לארץ יכוין את לבו כנגד א״י, וכתב הר׳ יונה [38] לא תימא כנגד ארץ ישראל בלבד אלא כנגד ארץ ישראל וכנגד ירושלם וכנגד בית המקדש וכנגד בית קדש הקדשים ע״כ, ולזה אולי רמז הכתוב באמרו [39] עיני ה׳ אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה. ירצה כי תמיד השגחתו יתברך היא בארץ צבי הקדש לקבל תפלותינו אשר אנחנו מעוררים שפע העליונים לידבק בתחתונים, ועל דרך והשמותי את מקדשיכם [40], אפי׳ כשהן שוממין בקדושתם הם עומדים [41], ולכן אני הצעיר אסקופה שהכל דשים בה אמרתי אולי כהיום תמצאו חפץ לראות הדרת קדש ואלה מוסיף על הראשונים על תבנית המשכן אשר תכנתי, מי חכם ויבן אלה על מה רבה העזובה בארץ ויתעורר בלבו לכוין בתפילתו למי שאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים [42], ולהשיב שכינתו בתוכו, ואם חצני נערתי לדבר על עניני ובניני המקדש כפי מה שהורוני מן השמים לא גבה לבי ולא רמו עיני שכלי באלה, כי לא נעלם ממני חסרון ידיעתי, ומה גם בראותי שלומי אמוני ישראל השרידים אשר ה׳ קורא גבהו וגברו ממני. ומי אני הטפל לבא אחריהם, אמנם רוח אל היא באנוש לאמר אל תבהל להיות כמלקט שבלים אחרי העמיר, ואתם ברוכי ה׳ אל תביטו ליד כותבת הגסה כי הלא מזער היא, אלא ראו חזו מפעלות ה׳ אשר שם שמו בארץ החיים ארץ הקדושה, ואז מובטח אני כי לא תשיתו עלי חטאת ורב חסד יטה כלפי חסד ולא יאשימני אם שתיקותא יאי מדבורא, כי לשם שמים נתכוונתי, וכל פטטיא בישין בר מפטטיא דאורייתא דטבין [43], ועתה קומה ה׳ אל נשא ידך אל דביר קדשך ותשב העבודה בירושלם ואז יראה אל עבדך פעלך מקדש ה׳ כוננו ידיך ונודה לך שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשינו, אכי״ר:

36 תענית ב, א. 37 ברכות ל, א. 38 בפי׳ על הרי״ף שם. 39 דברים יא, יב.
40 ויקרא, כו, לא. 41 כדאי׳ מגילה כח, א. 42 מלכים א, ט, ג. 43 לשון ירושלמי בסוף מס׳ ברכות, וב״ה שזיכני לסיים גם ספר זה בברכות.

שאו עיניכם וראו את תבנית בית המקדש אשר יעדתי בהקדמתי לחקוק על
קיר נייר קטן כפי אשר השיגה ידי ואת בתיו ועליותיו וחדריו,
ולהיות כי קטן הוא מהכיל לא חשתי להשוותו בכל
מדותיו, ומורה מקום יהיה, והמשכיל יבין:

את האותיות שבציור הוספתי אני המוציא לאור, וכן בכל הציורים שבספר· כל החצי עגולים וכן Λ מסמנים פתחים, וכן הוא גם בציורים שבספר·

א) חומת הר הבית
ב) שער טרי
ג) צורת שושן הבירה
ד) שער חולדה
ה) אצטבאות
ו) חדר למדות [ראה אות יא שבספר]
ז) שער המזרחי
ח) סורג
ט) חיל
י) שער עזרת נשים
יא) לשכת העצים
יב) לשכת נזירים
יג) עזרת נשים
יד) לשכת מצורעים
טו) מקוה
טז) לשכת כלי שיר
יז) טו מעלות
יח) לשכת כלי שיר
יט) לשכת שמנים
כ) לשכת הגזית
כא) לשכת פנחס
כב) עזרת ישראל
כג) שער נקנור
כד) לשכת חביתין
כה) לשכת המלח
כו) לשכת הפרוה [ובתוכה] מקוה
כז) לשכת העץ [והציור מימינה] מזוזה
כח) לשכת הגולה [והעגול בתוכה הוא הבאר, ראה אות מט שבספר]
כט) דוכן
ל) לשכת מדיחין [ובתוכה המסבה ראה אות נד שבספר]
לא) עמודים, שלחנות
לב) כ"ד טבעות
לג) עזרת כהנים
לד) יסוד
לה) סובב
לו) תפוח [ומסביב הן שלש המערכות שעל המזבח]
לז) מזבח
לח) כבש קטן
לט) כבש
מ) בית הכנסת
מא) רכובה
מב) שני נקבים
מג) ב' שלחנות
מד) טבלא
מה) פתח אולם
מו) כיור
מז) בית החלפות
מח) אולם
מט) שלחן
נ) פתח היכל
נא) עפר סוטה
נב) מנורה
נג) מזבח
נד) שני כני זהב
[בין אות נד ואות נה שתי פרוכות]
נה) אבן שתיה
נו) בית קדש קדשים
נז) כתל היכל שש
נח) תא שש
נט) כתל תא חמש
ס) מסבה שלש
סא) כתל מסבה חמש
סב) בית הורדת המים שלש
סג) בית אבטינס
סד) מקוה
סה) שער המים
סו) שער הבכורות
סז) שער הדלק
סח) אכסדראות
סט) אחורי הכפורת
ע) בית הנצוץ
עא) שער הנצוץ
עב) שער הקרבן
עג) לשכת טלאי קרבן
עד) לשכת בית המוקד
עה) שער המוקד
עו) טבלא
עז) פשפש
עח) לשכת לחם הפנים
עט) לשכת החותמת

פירושו של רבינו שמעיה למסכת מדות נפלו בו שיבושים רבים כמו שכתבו כבר רבותינו האחרונים זצ"ל, לכן בדקתי את פי' הר"ש בגמרא דפוס ווינציא, רפג (שאז נדפס פי' הר"ש בפעם ראשונה, לפי מה שידוע לנו), ומצאתי שם שינויים לעומת נוסחת פי' הר"ש שבגמרות שלנו. והנני נותן פה רשימה של השינויים שמצאתי, הכנסתי ברשימה זו גם את השינויים אשר בהם נוסחת הדפוס הנ"ל נ' מוטעית לעומת הנוסחא שבגמ' שלנו. חשוב הוא לדעת שבדפוס הנ"ל, וכן בדפוסים שאחריו, דברי הר"ש אינם מחולקים למאמרים מאמרים ואין שום סימן לדעת איזו מלים הן ההבאות מן המשנה ואיזו הן מן הפירוש. החלוקה והסימן באו בפעם ראשונה בדפוס פרנקפורט דמיין שנת תפב.

א. פ.

ואלו הן השינויים:

דפוס ווילנא	**דפוס ווינציאה, רפג**
ובית הניצוץ	ובבית הניצוץ
בנויה על גבה שערי עזרה הכהנים	בנויה על גבי הכהנים
והם למנין עם	והם נמנין עם
הבית יש לו	הבית שיש לו
כלומר [אלו] ואלו	כלומר ואילו
צריכין שימור אלא	צריכין שומר אלא
כלומר אלו ואלו	כלומר ואלו ואלו
[מ"ד] שבעה שערים היו בעזרת	שבעה שערים היו בעזרה בעזרת
[מ"ה] כולו בחיל	כולו בחול שכן
[מ"ו] קרבן שהיו שם טלאים	קרבן טלאים
[מ"ז] אמרו שלום הכל שלום כלי השרת מוצאין כתיקונן	אמרו שלום הכל שלום כלי השרת מוציאן כתיקונן
[מ"ח] כיפה ככיפה היה	כיפה בכיפה היה
שלו שטוח בקרקע	שלו שוטח בקרקע
[מ"ט] שיש בו לנעול	שיש לו לנעול

דפוס ווילנא	דפוס ווניציאה, רפג
לו מבחוץ גמר הכהן מלנעול	לו מבחוץ על הטבלא במקומו גמר
והחזיר המפתחות	מלנעול הגביה הטבלא החזיר המפתחות
שער (הדרום) [הצפון] שלא	שער הדרום שלא

פרק שני

[מ״ב] לו וזה משיב	לו והוא משיב
[מ״ג] מכותל חומת הר הבית	מכותל הר חומת הבית
כעין שמסרגין את	כעין מסרגין את
שזכו לגודרה	שזכו לגורר׳
חשיב ובגובה לא	חשיב ובגובהו לא
ושלחה	ושולחה
גובה הכותל הסורג	גובה הכותל בסורג [1])
(על) כל הפתחים	על כל הפתחים
דלת היו שקופות מזוזות	דלת הית׳ שקופה מזוזות
בנין סוף ב׳	בנין סוף ב׳
מצהיב	מצוהב
כזהב	בזהב
[מ״ה] חומה והבדילה בין	חומה והבדלה בין
לבשל בתוכן את	לבשל בתוכו [2]) את
העם שלמי התודה ואיל	העם שלמים התודה ואיל
החיצונה ללשכות אל	החיצונה שלשי׳ לשכות אל
פוסקת	פוסקת
ונשים מתוכה מעזרת	ונשים בתוכה מעזרת
בשיר לוים בתחלת	בשיר בדוכן ליואי בתחלת
עולות כשורה זו	עולות בשורה זו
[מ״ו] הללו (ומעלה) אורך	הללו ומעלה אורך

1) שיעוי תשוב מאד ראה מה שכתבתי בהעורה יד לבאור הר״מ קויס פ״ב מ״ג.
2) ראה עזרת כהנים ד״ה ולא ג.

דפוס ווילנא	דפוס ויניציאה, רפג
ששלחה	ששולחה
פירצות	פריצות
ומונה	ומנה
למערבה	למערב
וכך שם כולם	וכך שמם כולם
נותן לו טעם	נותן בו טעם

פרק שלישי

שנה (בשנה) אבל עלה שלישי	שנה במשנה אבל עלה שלש
ואותן ג׳	ואותו ג׳
שלמדה יחזקאל	שלמדם יחזקאל
בו ספוק	בו ספק
מ״ב, ורבובה	ורבוכא
צורתן	צורתה
מ״ד, מלבנין אותן	מלבנין אותו
המזבח וקירותיו	המזבח קירותיו
בדין שיניף	בדין שינוף
מ״ה, ורביעים	ורביעית
כרותות	כרוזות
מ״ו, ושלחה	ושילחה
יהודה כ״ג אמות	יהודה בג׳ אמות
מ״ז, על גביו	על גבו
ושניה כ״ד ושלישית	ושנייה כ״ו רביעית
מ״ח, גבוה מ׳	גובה מ׳
שתלוי	שתלו

פרק רביעי

מ״ב, נטל הכהן	נוטל הכהן

דפוס ווילנא	דפוס ווינציאה, רפג
לרבנן דלקמן	דרבנן לקמן
מ״ג, צריך רבינו מנחם ג״כ ליתן	צריך רבינו מנ׳ ג״כ [3]) ליתן
התא וכותל ואין	התא וכותלו ואין
כבר פירשנו	כבר פירשו
בבית שניתן הפתח	בבית שני תן הפתח [4])
מ״ד, העליונה רוחב שבע לגגות	העליונה לגגות
מ״ו, מפורש לפניו	מפורש לפנינו
שמהן עולים על המפתן	שמהן על המפתן
גובהו [של] כותל	גובהו כותל
ציורין וצורות באמה	ציורין וצורת באמה
וגובה של עליה מהסיפון	וגובהה של עליה מהסיפין
כלה עורב	כולה עורב
הורדת (משם) המים	הורדת משם המים [5])
ולחבירי	ולחבירי
מ״ז, לצפון כנגד התא להמסיבה והכותל ולדרום כנגד	לצפון לדרום כנגד התא [6]) והמסיבה והכותל כנגד התא
והם עשו	ומה עשו

3) הנה באותיות שבדפוס רפג האות נו״ן דומה מאד לאות כ״ף והאות כ״ף דומה מאד לאות בי״ת, ולכן לעני״ד ברור שצ״ל : ״כ״ב״. וא״כ ״מנ״ ר״ל : ״מגוחתו״, ״כ״ב״ ר״ל ״כבוד״, וכוונת רבינו שמעיה היא לרבו רש״י, ושמחתי למצוא שהתוי״ט בספרו צורת הבית דף י׳ עמוד א׳ מעתיק את דברי רבינו שמעיה מלה במלה וכ׳ : ״וז״ל [של רבינו שמעיה] רוחב התא... ולפי חשבונו של הנביא צריך רבינו מנוחתו כבוד לתן י״ו אמה בין אורך התא וכותלו ... חד עסרא בסדרא וי״א חלל בזה ע״ג זה כן הגיה רבי עכ״ל, עכ״ל התוי״ט.

4) ראה לשון הר״ש בס׳ צורת הבית דף י׳ עמוד ב׳.

5) ראה לשון הר״ש שבס׳ צורת הבית דף י׳ עמוד ב׳.

6) התוי״ט בס׳ צורת הבית (פפד״מ, תעד) בסי׳ נ׳ העתיק את לשון רבינו שמעיה כן : ״וכך כתב הר״ר שמעיה ז״ל וז״ל : מלבד החלפות צריך להרחיב כותלי האלם לצפון ולדרום כנגד התאים וכו״ עכ״ל.

פרק חמישי

דפוס ווילנא	דפוס ווינציאה, רפג
מ״ג, שם היו מולחין	שם מולחין
המים אמת ב״ל	המים באמ׳ ב״ל
מ״ד, היתה אחורי שתיהן אחד לשכת הגולה ואחד לשכת הגזית	היתה אחר שתיהן אחר לשכת הגולה ואחר לשכת הגזית

PUBLICATION OF THIS VOLUME WAS MADE POSSIBLE THROUGH THE CONTINUING GENEROSITY OF THE ALEXANDER KOHUT MEMORIAL FOUNDATION.

INTRODUCTION

This Commentary of Rabbi Cases' is published for the first time from a Manuscript in the Jewish Theological Seminary, New York. This Commentary includes original notes and explanation which throw new light on this material.

The Bibliographies note that Rabbi Cases also wrote commentaries on the Treatises Shabbat, Baba-metzia and Hulin, none of which has been published to Date.

The second work, Hanukath Ha'baith, is published for the first time from a manuscript in the municipal library of Mantua. The author mentions that he wrote another work on the Tabernacle. This manuscript has not been discovered so far.

The work contains some interesting items about the history of Jewish books in Italy at the time, vide my Hebrew introduction.

My sincere thanks are due to Dr. Ubaldo Meroni, Director of the Municipal Library of Mantua, who was most kind and helpful to me while I was at Mantua. Prof. Vitorio Colorni, who informed me of the existence of this manuscript at Mantua was very kind and thughtful while I was at Mantua, and devoted a great deal of his time to help me to go through the old files of the Jewish community of Mantua. It is due to his devotion that I was able to find biographical notes about the author.

ABRAHAM SHREIBER

Jerusalem, Av 5723, July 1963.

COMMENTARY ON THE TREATISE MIDOTH

by

RABBI MOSHE CASES

OF MANTUA

(16th Century)

AND WITH IT

HANUKATH HA'BAITH

Descriptive analysis of the Plans of the Temple

by

RABBI MALCHIEL ASHKENAZI (TEDESCHI)

OF MANTUA

(Early 17th Century)

Published for the first time, with explanatory notes and with the variations from the first edition of the Commentary by R. SHEMAYA, Venice 1523.

by

ABRAHAM SCHREIBER

JERUSALEM 1963